Martin Javor

BUDIŠOVCI

Život a dielo Andreja Budiša ml. a Andreja Budiša st.

VYDAVATEĽSTVO PREŠOVSKEJ UNIVERZITY

Prešov 2019

BUDIŠOVCI
Život a dielo Andreja Budiša ml. a Andreja Budiša st.

Recenzenti: doc. PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD.
doc. Mgr. Ján Adam, PhD.

Sadzba: Ing. Stanislav Kurimai

Vydalo: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove

Vyšlo v rámci projektu VEGA 1/0619/17 Cirkevný vývin Slovenska
v 16. – 18. storočí v celokrajinských procesoch a každodennej rozmanitosti

Všetky práva vyhradené. Akékoľvek reprodukovanie tohto diela je možné len so súhlasom majiteľa autorských práv.

© doc. PhDr. Martin Javor, PhD.

© Prešovská univerzita v Prešove

Prešov 2019

ISBN 978-80-555-2273-9

OBSAH

ÚVOD 5

KALENDÁRIUM BUDIŠOVCOV 12

Andrej BUDIŠ ml. 15

Pavlovce nad Uhom; Štúdiá a prvé literárne práce; Andrej Budiš učiteľ na kráľovskom katolíckom gymnáziu v Satmári; Pobyt v Litoměřiciach; Andrej Budiš profesor a riaditeľ na preparandii v Satmári; Smrť Andreja Budiša ml.; Andrej Radlinský; Katolícke noviny; Cyrill a Metod; Priateľ školy a literatúry; Dielo Andreja Budiša ml.

Andrej BUDIŠ st. 146

Vzťah Andreja Budiša so satmárskym biskupom; Tvrdohlavý Budiš; Andrej Budiš st. vinár; Farár v Serednom; Užhorodský farár; dekan; prepošt de Okra; Andrej Budiš st. politik; Andrej Budiš st. staviteľ – Užhorod; Seredné; Lekárovce; Pavlovce nad Uhom; Hlboké; Andrej Budiš st. a školstvo v Užskej stolici; Andrej Budiš st. a národnostná otázka; Smrť Andreja Budiša a jeho odkaz

ZÁVER 218

RESUMÉ 220

ZOZNAM PRAMEŇOV A LITERATÚRY 228

Pamiatke mojej starej mamy Anny Javorovej,
rod. Budišovej (1926 – 2019)

ÚVOD

Písať o rodinnej histórii je nádherná práca. Historika ovinie čudný pocit, ako keby svojich predkov či príbuzných spred niekoľkých desaťročí či storočí osobne poznal, predvída ich životné príbehy, snaží sa pochopiť ich činy, sú mu veľmi blízki. Práca na rodinnej histórii je určite to najkrajšie, čo môže historik vo svojej profesionálnej kariére zažiť. Ak mu ešte história nadelí významných príbuzných, tak pocit bádateľského šťastia, hrdosti a pýchy na svoj rod ovládne každý kútik historikovej duše. Historik vtedy nesmie zabúdať na objektívnosť, historický úsudok, dôsledne využívať metódy historickej práce, hlavne nesmie podľahnúť pokušeniu nekriticky glorifikovať svojich dávnych príbuzných.

K rodinnej histórii ma priviedla snaha o spracovanie vlastného rodokmeňa. Napriek, trúfam si povedať, kvalitnej vysokoškolskej príprave, doktorandskému štúdiu, rôznym ďalším kvalifikačným postupom, mi pripadala práca na mojom rodokmeni neporovnateľne ťažšia ako spracovanie rôznych iných historických tém, ktoré som sa vo svojej kariére snažil doposiaľ obsiahnuť. Neustály kontakt so skutočne kvalitným historickým výskumom v podobe práce profesora Petra Kónyu, bystrým úsudkom docenta Jána Adama či neuveriteľným entuziazmom a snahou o profesionalitu genealóga Michala Rázusa, mi dovolil svoj cieľ v podobe takmer kompletného rodokmeňa môjho rodu až do 18. storočia dosiahnuť.

Pri spracovaní histórie mojej rodiny som prišiel na niekoľko faktov, ktoré sú z môjho pohľadu zaujímavé. V prvom rade je to vplyv tragického 20. storočia na osudy „obyčajných" ľudí na periférii ríše či štátu. Bolo pre mňa zarážajúce, ako „skoro" sa na takých významných ľudí ako Andrej Budiš ml. a Andrej Budiš st. zabudlo. A to nielen vo všeobecnom povedomí obce, dokonca cirkvi, ale v ich (našej) rodine samotnej. Predpokladám, že toto „zabudnutie" nastalo niekde v prvej štvrtine 20. storočia, po veľkom štátoprávnom zemetrasení v strednej Európe v roku 1918. Andrej Budiš st. bol po smrti už takmer 30 rokov, jeho bratranec a menovec Andrej Budiš ml. už viac ako 50 rokov. Pôsobisko Andreja Budiša mladšieho – Satmár – sa ocitlo v novom štáte ako Satu Mare s prestrihnutím všetkých kultúrnych a náboženských vzťahov. Maďarizačné dedičstvo Andreja Budiša st. zasa takisto pravdepodobne nebolo v novovzniknutom Československom štáte práve ideálnym rodinným príbehom, aj keď výročné správy o „Máriinom dome" v Užhorode a o jeho zakladateľovi nachádzame aj v medzivojnovej maďarskej tlači v Československu. Absolútne „zabudnutie" nastalo však po nástupe komunistickej hrôzovlády. Mať v rodine dvoch významných kňazov - jeden ako jediný z Užskej stolice prispieval do Katolíckych novín, riaditeľ učiteľskej preparandie[1] v Satmári; druhý ako

1 preparandia – učiteľský ústav pre vzdelávanie učiteľov elementárnych škôl v Uhorsku

užhorodský dekan a prepošt De Okra zabezpečil výstavbu katolíckych chrámov v obciach na slovenskom území Užskej stolice, pozval do Pavloviec nad Uhom sestry Satmárky atď.; určite nebolo pre kariéru v komunistickom Československu „TOP". Na Budišovcov sa jednoducho zabudlo. Slabý plamienok ostal horieť iba medzi Budišovcami v emigrácii. Komunistom sa darilo veľmi úspešne zahladzovať stopy nielen po Budišovcoch, ale aj po iných „problémových" osobách. Za všetkých spomeniem hlavne blahoslavenú Annu Kolesárovú, ktorú v novembri 1944 zastrelil opitý sovietsky vojak. K tomuto „zabúdaniu" iste prispela aj absencia kvalitných historikov, ktorí by sa dejinám územia slovenskej časti Užskej stolice vážnejšie venovali.

O to rýchlejšie ako zabúdanie nastalo v prípade Budišovcov, teda spočiatku Andreja Budiša st., „rozpomínanie". Na tomto mieste chcem poďakovať predovšetkým môjmu dobrému priateľovi MUDr. Antonovi Bérešovi a pánovi farárovi Slavomírovi Bakoňovi z Pavloviec nad Uhom, ktorí pochopili historickú a morálnu hodnotu jeho odkazu. Práve oni ma priviedli k bádaniu o týchto veľkých rodákoch z Pavloviec nad Uhom. Vtedy, niekedy v polovici roku 2017, som si prvýkrát uvedomil, že moja stará mama sa za slobodna volala Budišová a že je veľmi pravdepodobné, že starí Budišovci s nami majú príbuzenský vzťah. Moje nadšenie rástlo po upozornení môjho drahého kolegu, doc. Jána Adama na existenciu a dielo Andreja Budiša ml. Po prečítaní štúdie Jána Hudáka „Život a dielo Andreja Budiša ml." v Nových Obzoroch[2] som sa pustil do výskumu. Spolu so špičkovým genealógom Michalom Rázusom sme dokázali, že Andrej Budiš ml. (1837 – 1864) bol bratom môjho praprastarého otca Michala Budiša (1860 – 1896). Teda ich rodičia Jozef Budiš a Mária Laskodiová sú našimi spoločnými prapraprastarými rodičmi. Bratrancom Andreja Budiša ml. a Michala Budiša bol Andrej Budiš st. (1824 – 1890), ktorý bol obidvom životným protektorom.

Kniha „*Budišovci – život dielo Andreja Budiša ml. a Andreja Budiša st.*" vznikla teda ako výsledok práce na dejinách mojej rodiny. Jej cieľom je predstaviť životné osudy a dielo dvoch významných osobností druhej polovice 19. storočia v Užskej stolici, menovcov a bratrancov – Andreja Budiša st. a Andreja Budiša ml. Kým pôsobenie staršieho z nich trvalo niekoľko desaťročí a malo doslova budovateľský charakter, pôsobenie mladšieho môžeme vymedziť rokmi 1856 – 1864 s „Budišovským obratom" v roku 1860. Kým starší z nich bol skvelým obchodníkom a finančníkom, cirkevným úradníkom, lokálnym politikom a filantropom, mladší bol aktívny literárne a pedagogicky. Kým starší bol najväčším platiteľom dane v Užskej stolici, mladší zomrel v chudobe s dlhmi, jeho šaty si po smrti zobrala mama, aby mala čím zaodieť svojich ďalších synov.

Cieľom knihy je zmapovať literárne účinkovanie Andreja Budiša ml., ktoré je hodné povšimnutia z viacerých príčin. Jeho vystúpenie bolo prvým verej-

2 HUDÁK, Ján: *Život a dielo Andreja Budiša ml.* In: Nové Obzory, 22, Košice 1980, s. 153 – 169.

Budova biskupského archívu v Satmári

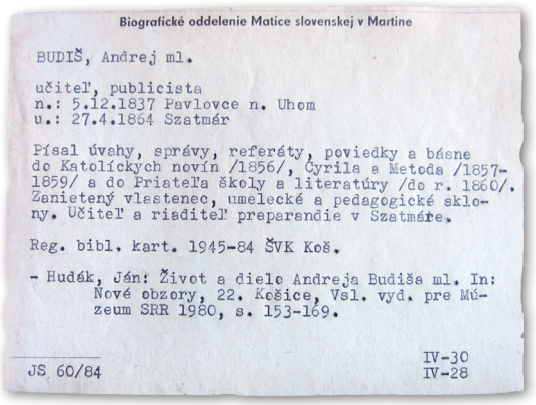
ným prejavom prebúdzajúceho sa slovenského národného povedomia v najvýchodnejšom cípe Uhorska, a potom aj pre svoje interné hodnoty, ktoré si v kontexte svojej doby, okolností a možností zaslúžia, aby neboli prehliadnuté. Vystúpenie Andreja Budiša ml. vyvolalo rozruch a polemiku, hoci len v pomerne úzkom kruhu.[3]

Najväčším problémom pri bádaní v tejto časti monarchii a ešte v katolíckom prostredí je absencia relevantného archívneho materiálu. Jediné, čo sa nám v slovenskom prostredí o Budišovcoch zachovalo, sú matričné záznamy o ich narodení. Pavlovce nad Uhom patrili ako celá Užská stolica pod Satmárske biskupstvo, ktorého archív sa nachádza v Satmári (dnešnom Satu Mare v Rumunsku)[4]. Vďaka ústretovosti tamojšieho archivára Lajosa Váradiho mám k dispozícii dôležité údaje o Andrejovi Budišovi ml. i Andrejovi Budišovi st. Aj jemu patrí moja veľká vďaka. V satmárskom archíve sa nachádzajú dokumenty potvrdzujúce niektoré životopisné údaje o Andrejovi Budišovi ml., ako aj materiály, ktoré dokumentujú posledné mesiace jeho života a jeho nezávideniahodnú situáciu. Podarilo sa mi objaviť aj listy Andreja Budiša ml. z Litoměřic, ako aj korešpondenciu Andreja Budiša st. s biskupstvom.

Za nezištnú pomoc v orientácii v satmárskych archívoch vyslovujem veľkú vďaku Paulovi Dancuovi. Paul Dancu, potomok slovenských prisťahovalcov z Užskej stolice koncom 18. storočia, ma upozornil na materiály v archíve Colegiul National Mihai Eminescu, ktoré je pokračovateľom Katolíckeho kráľovského gymnázia v Satmári, ktorého riaditeľom bol Martin Čulen. Paul Dancu

3 HUDÁK, Ján: *Život a dielo Andreja Budiša ml.* In: Nové Obzory, 22, Košice 1980, s. 153.

4 Szatmári Püspöki és Káptalani Levéltár. Satu Mare, Rumunsko, fond Ordinariatus Episcopalis Szatmar. 1859 - 1864. Tu sa nachádza korešpondencia medzi satmárskym biskupom Michaelom Haasom a Andrejom Budišom ml. z rokov 1859 – 1864, ako aj zaujímavé dokumenty o udalostiach po smrti Andreja Budiša ml. Našiel som tu aj záznamy o záverečných skúškach a prácach Andreja Budiša ml., jeho listy z Litoměřic, žiadosť o štipendium a ďalšie.

Biografické oddelenie Matice slovenskej v Martine

BUDIŠ, Andrej ml.

učiteľ, publicista
n.: 5.12.1837 Pavlovce n. Uhom
u.: 27.4.1864 Szatmár

Písal úvahy, správy, referáty, poviedky a básne do Katolíckych novín /1856/, Cyrila a Metoda /1857-1859/ a do Priateľa školy a literatúry /do r. 1860/. Zanietený vlastenec, umelecké a pedagogické sklony. Učiteľ a riaditeľ preparandie v Szatmáre.

Reg. bibl. kart. 1945-84 ŠVK Koš.

- Hudák, Ján: Život a dielo Andreja Budiša ml. In: Nové obzory, 22. Košice, Vsl. vyd. pre Múzeum SRR 1980, s. 153-169.

JS 60/84

IV-30
IV-28

Záznam o Andrejovi Budišovi ml. z bibliografického oddelenia Slovenskej národnej knižnice v Martine

mi z tohto archívu doniesol Zoznam učiteľov gymnázia v školskom roku 1860 – 61 s jediným záznamom Andreja Budiša ml. v tvare „Budiš".[5] Za súhlas s publikovaním tohto materiálu ďakujem riaditeľovi gymnázia Liviu Rotarovi.

V orientovaní sa v cirkevnej hierarchii mi pomohli schematizmy katolíckej cirkvi Satmárskeho biskupstva, ako aj storočnica Satmárskeho biskupstva z roku 1904, v ktorej sú prehľadne uvedení všetci kňazi, biskupi, riaditelia, a ďalší cirkevní hodnostári v biskupstve. Na moje veľké sklamanie sa žiadne údaje o Andrejovi Budišovi ml. nenachádzajú v Archíve literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice v Martine, kde mi však v orientácii a možných fondoch veľmi pomohla milá pani archivárka Ľubica Moncmanová. V Martine som prešiel osobnú korešpondenciu Andreja Radlinského, bohužiaľ som žiadnu zmienku o Andrejovi Budišovi nenašiel. Podarilo sa mi však objaviť „*Dedinský Katechizovník alebo Vynaučovanie dedinskej mládeže v rímsko-katolíckej viere, ktoré k úžitku obecného ľudu obzvlášte ale k pochopu k dedinskej mládeži sporiadal Dr. Ondrej Radlinský, farár Kútsky.*"[6] Myslím si, že ide o Budišov preklad jágerského katechizmu, o ktorom písal v roku 1859 v článku „*Hlas k bratom!*": „*Naše dietky – rozumiem v diecési satmárskej – nemajú katechismusa. Na to už neviem, čo povedať. Sú-li toho príčina predstavení škôl alebo iný dakdo? Neviem. Leš aj tomu o nezadlho bude spomoženo. Preveleb. p. Alexander Huszár, tajomník Jeho Osvietenosti nášeho p. biskupa, novovymenovaný ungvársky farár a dekán, na žiadosť Jeho Osvietenosti, ma oslovil, abych malý jágerský katechismus do slovenčiny preložil. Čo sa už aj stáva, a keď ho dohotovím, pošlem ho slovut. p. Redaktorovi k prehliadnutiu a spolu – potom keď už tu o tom postarano bude – aj k vydaniu, jestli tým nebudem nepríležitým.*"[7]

Keďže Andrej Budiš ml. bol v roku 1860 vyslaný satmárskym biskupom Michaelom Haasom na preparandiu do Litoměřic, dúfal som, že v archívoch v tomto českom meste nájdem ďalšie informácie, avšak na moje veľké sklama-

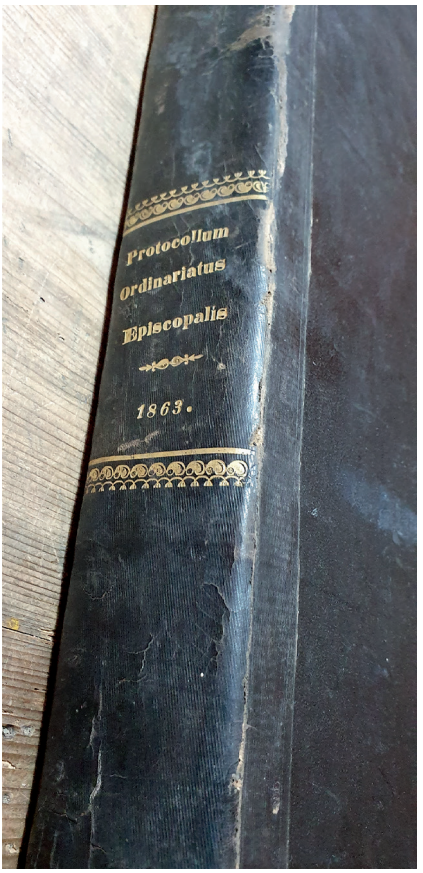
5 Colegiul National Mihai Eminescu. Archív gymnázia. „Personal Standes – Tabela des lat. Kath. K. k. Obergymnasium in Szathmar für das Schuljahr 1860 – 1861".

6 Literárny archív, Slovenská národná knižnica, fond Andrej Radlinský, MJ 25.

7 BUDIŠ, Andrej: *Hlas k Bratom*! In: Cyrill a Method, Katolické Noviny pre Cirkev a Dom. 32, ročník X., V Pešti 6. augusta 1859.

nie nebola v litoměřických archívoch o Andrejovi Budišovi ani zmienka.[8] Na tomto mieste sa chcem poďakovať pani Daniele Brokešovej zo Státního oblastního archivu v Litoměřicích, ktorá bola veľmi ochotná a poskytla mi počas môjho študijného pobytu v meste súčinnosť.

Ďalším dôležitým zdrojom informácií bola dobová tlač. Andrej Budiš ml. bol jediným prispievateľom zo Satmáru do slovenských časopisov. Príspevky Andreja Budiša ml. uverejňovali v roku 1856 Katolícke noviny, redigované Andrejom Radlinským, a po nich v rokoch 1857 – 59 ich pokračovateľ Cyrill a Method. Posledný príspevok priniesol v roku 1860 Priateľ školy a literatúry. Boli to rozmanité úvahy, správy a referáty, poviedky a básne. K svojmu menu Andrej Budiš pripájal zvyčajne bližší údaj „*chovanec semenišťa v Satmáre*" alebo „*Kl. V S.*", „*klerik*". Články Andreja Budiša ml. zaujali Andreja Radlinského, ktorý Budiša chválil: „*Nesmierne sa tešíme tomu, že sa z tak odľahlých od nášeho milého Slovenska strán priznávate k Rodákom svojim s tak velikou činnosťou, ktorú zo sebä vyvíjať započínate.*"[9] Andrej Budiš ml. bol vôbec prvým korešpondentom do slovenskej tlače z týchto končín monarchie a pravdepodobne aj jediným v celej druhej polovici 19. storočia. Napriek svojmu mladému veku (Andrej Budiš ml. zomrel v roku 1864 ako 27-ročný, a do slovenských novín prestal prispievať v roku 1860) zanechal v spomínaných novinách niekoľko zaujímavých diel.[10]

Protokoly biskupského ordinariátu v Satmári

8 Státní oblastní archiv Litoměřice. Dôkladne som prešiel fondy: Biskupská konzistoř 1859 – 1864, Biskupský seminář Litoměřice 1860 – 1862. Bohužiaľ, materiálu z tohto obdobia sa zachovalo veľmi málo a žiadnu relevantnú informáciu o Andrejovi Budišovi sa mi nepodarilo nájsť. V SOA Litoměřice ešte existuje fond litoměřického biskupa Augustína Bartolomeja Hilleho (1786 – 1865). Jeho pozostalosť je však neusporiadaná a tým pádom nedostupná.

9 Katolícke noviny, 8, 1856, č. 8, s. 64.

10 Diela Andreja Budiša ml.: *Preklad jágerského katechizmusu* (1859), *Osadný strážca*. In: Cyrill a Method., 7, 1856, č. 12.; *Dopisy zo Satmára*. Tamtiež., *Dopisy*. In: Katolícke noviny 8, 1856;

Paul Dancu zo Satmáru ma upozornil ešte na jeden Budišov počin, ktorý nastal po roku 1860, keď už prestal publikovať v slovenských novinách. Išlo o Budišov podpis pod „*Prípis vďačnosti a dôvery Osvietenému biskupovi, Pánu Štefanovi Moyzesovi!*.[11]

Dobová tlač bola hlavným historickým prameňom aj pri bádaní o Andrejovi Budišovi st. Pri absencii archívnych dokumentov bolo pre mňa záchranou využitie týždenníka „*Ung*", ktorý je k dispozícii v digitálnej podobe v Centre excelentnosti sociohistorického a kultúrnohistorického výskumu Prešovskej univerzity v Prešove. Týždenník „*Ung*" od sedemdesiatych rokov 19. storočia až do smrti Andreja Budiša st. v roku 1890 prinášal podrobné správy zo života Užhorodu a jeho arcidekana. Pri bádaní o činnosti Andreja Budiša st. som využil ešte časopisy Heti szemle, Boraszati füzetek a Prágai Magyar Hírlap.

Obdobná situácia ako s archívnym materiálom je aj so sekundárnou literatúrou. Slovenská historiografia vôbec nezaregistrovala osobnosť Andreja Budiša st., trošku lepšia situácia je s Andrejom Budišom ml., čo súvisí s faktom, že predsa tento bol aktívny aj literárne. Andrej Budiš ml. zakotvil v Rízneroveji[12] bibliografii, ako aj v maďarskej Gulyášovej[13].

Najkomplexnejšie spracoval dielo Andreja Budiša ml. Ján Hudák vo svojej štúdii „*Život a dielo Andreja Budiša ml.*"[14] Hudák v štúdii publikoval výsledky svojho dôsledného výskumu. Priniesol základné informácie o živote Andreja Budiša ml., predovšetkým však zmapoval kompletnú Budišovu literárnu činnosť. Pracoval so schematizmami satmárskeho biskupstva, nevyhol sa však drobným omylom, keďže nemal k dispozícii aspoň zlomkovité údaje z archívu v Satmári. Hudák nesprávne uvádza, že Andrej Budiš ml. bol synovcom Andreja Budiša st., mne sa podarilo zistiť, že boli bratranci. Hudák nepozná ani príčinu smrti mladého Budiša, my už vieme, že to bola tuberkulóza.

Ján Hudák však ako prvý upozornil na veľmi zaujímavý fakt, ktorým bolo úplné odmlčanie Andreja Budiša ml. po roku 1860. Tento „Budišov obrat" si

---

Jakým spôsobom vyslobodzuje Boh národ sebe i z tej najväčšej úskosti. In: Cyrill a Method 8, 1857, č. 8; *Večerná modlitba*. In: Cyrill a Method 8, 1857, č. 20; *Stoj, pocestný*. In: Cyrill a Method 8, 1857, č. 23; *Dopisy*. In: Cyrill a Method 8, 1857; *Svätá Tekla panna*. In: Cyrill a Method 9, 1858, č. 14 – 16.; *Osiralé dievča*. In: Cyrill a Method 10, 1859, č. 8 – 10; *Neuvadlý veniec*. In: Cyrill a Method 10, 1859, č. 27; *Hlas k Bratom!* In: Cyrill a Method, 10, 1859, č. 32; Nediv sa! In: Cyrill a Method 10, 1859, č. 32; *Zo Satmáru*. In: Priateľ školy a literatúry, 1, 1859, č. 13; *Z Litoměříc*. In: Priateľ školy a literatúry, 2, 1860.

11 Pešťbudínske vedomosti. Noviny pre politiku a literatúru. Ročník II., 28. februára 1862, s. 1.

12 RIZNER, Ľ. V.: *Bibliografia písomníctva slovenského I.* Turčiansky svätý Martin 1929, s. 217. V tomto zázname je niekoľko omylov a nedostatkov. Časopis, ktorý roku 1856 priniesol prvé Budišove práce sa nevolal Cyrill a Method, ale Katolícke noviny. V zázname chýba aj posledná Budišová správa „*Z Litomeríc*", uverejnená v Priateľovi školy a literatúry z roku 1860.

13 GYULÁS, Pál.: *Magyar irók élete és munkái IV*. Budapest 1942, s. 239.

14 HUDÁK, Ján: *Život a dielo Andreja Budiša ml*. In: Nové Obzory, 22, Košice 1980, s. 153 – 169.

Hudák vysvetľuje intervenciou pavlovského farára Davida Rotha u satmárskeho biskupa po publikovaní Budišovho článku „*Hlas k Bratom*".

Andrej Budiš ml. sa objavil aj v Lexikóne katolíckych kňazských osobností Slovenska z roku 2000. Autorom hesla je Hadrián Radváni, ktorý prináša takisto niekoľko chybných tvrdení. Podľa úmrtného záznamu Andreja Budiša ml. v Satmári z roku 1864 študoval na gymnáziu v Užhorode, nie v Košiciach, ako uvádza Radváni. Hadrián Radváni tvrdí, že po vysviacke poslal mladého Budiša biskup do českých Litoměříc, kde mal vyučovať na tamojšom učiteľskom ústave dejepis. Tento údaj nemám ako overiť. Sám Budiš ml. tvrdí, že jeho cieľom v Litoměřiciach je: „*abych v prednáškach praeparandiálnych podiel bral, v paedagogike a didaktike, čo možno najobšírnejšie známosti si nadobudnul, abych potom budúceho školného roku, na satmárskom praeparandialnom ústave čo učiteľ pracovať mohol.*"[15] Po týchto Budišových slovách je jasné, že učiť dejepis do Litoměříc nešiel, takisto ako je jasné, že v Litoměřiciach pobudol len do leta 1860, teda nie do roku 1862 ako tvrdí Radváni.[16]

V Slovenskej národnej knižnici v Martine sa mi dostal do rúk zvláštny dokument, ktorý vyzerá ako samizdat. Autorom je H. Spišský, čo bude pravdepodobne Ján Hudák, autor spomínanej štúdie v Nových Obzoroch. Malý spis má názov „*Andrej Budiš 1837 – 1864. Na 125. výročie smrti*"[17] z roku 1989. Ide o krátky dokument so základnými životopisnými údajmi. Na konci dokumentu sú uvedené všetky Budišove práce, kde na prvom mieste Spišský uvádza „*Preklad jágerského katechismusu z roku 1859*".

Okrem týchto štúdií už existujú o Andrejovi Budišovi ml. len sporadické krátke články.[18] Na Andreja Budiša staršieho slovenská ani maďarská historiografia nereflektovala.

Monografia o Budišovcoch by nevznikla bez nezištnej pomoci mojich priateľov – historikov a prekladateľov. Za preklad materiálov z maďarského jazyka ďakujem Zuzane Kozsár, z latinského jazyka Rasťovi Groholovi, za pomoc s prekladom z nemeckého jazyka Bronislave Uhrínovej. Za pomoc pri čítaní ťažkých textov ďakujem mojim milým priateľom Márii Kaletovej, Eve Kowalskej, Viliamovi Čičajovi a Daniele Tinkovej.

Moje poďakovanie patrí ľuďom, ktorí pomohli s vydaním monografie. Na tomto mieste úprimne ďakujem Jánovi Budišovi s manželkou Máriou z USA, honorárnemu konzulovi Ukrajiny na Slovensku Stanislavovi Obickému a MUDr. Antonovi Bérešovi s rodinou.

---

15 BUDIŠ, Andrej: *Z Litomeríc*. In: Priateľ školy a literatúry, 2, 1860.

16 *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Bratislava 2000, heslo Andrej Budiš na s. 162 – 163.

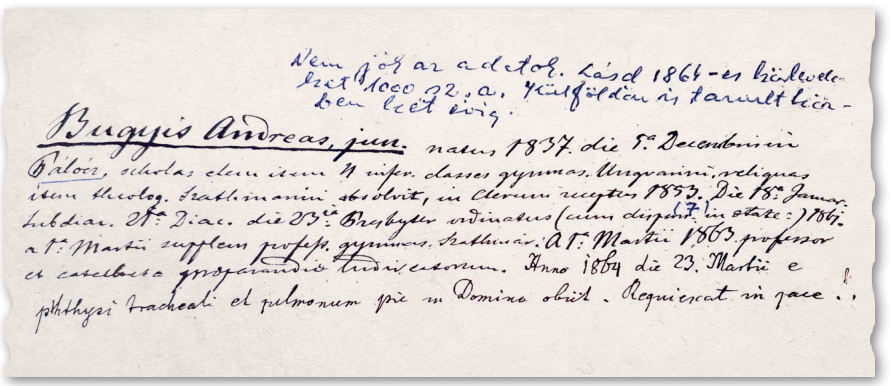
17 SPIŠSKÝ, H.: *Andrej Budiš 1937 – 1864 Na 125. výročie smrti*. 1989. Signatúra OSC 12893.

18 POTOCKÝ, Michal: *Po stopách Andreja Radlinského*. In: Duchovný pastier, roč. 65, 1984, č. 3, s. 135 – 136; VYSOCKÝ, M.: *Andrej Budiš – zemplínsky literát*. In: Pútnik svätovojtešský. Kalendár na rok 1990. Bratislava, s. 134 – 135.

KALENDÁRIUM BUDIŠOVCOV

Andrej Budiš junior

- 5. 12. 1837 – narodenie v Pavlovciach nad Uhom
- 1847 – 1851 – štúdium na nižšom gymnáziu v Užhorode
- 1851 – 1855 – štúdium na gymnáziu v Satmári
- 1855 – 1860 – štúdium na knažskom seminári v Satmári
- 1860 – december 1860 – študijný pobyt Litoměřiciach
- júl 1860 – vysviacka v Litoměřiciach
- 23. 1. 1861 – absolutórium z teológie
- 26. 2. 1861 – profesor na Kráľovskom katolíckom gymnáziu v Satmári
- 5. 3. 1863 – profesor na učiteľskom ústave (preparandii) v Satmári
- 18. 5. 1863 – riaditeľ na učiteľskom ústave (preparandii) v Satmári
- 23. 4. 1864 – zomrel v Satmári na tuberkulózu

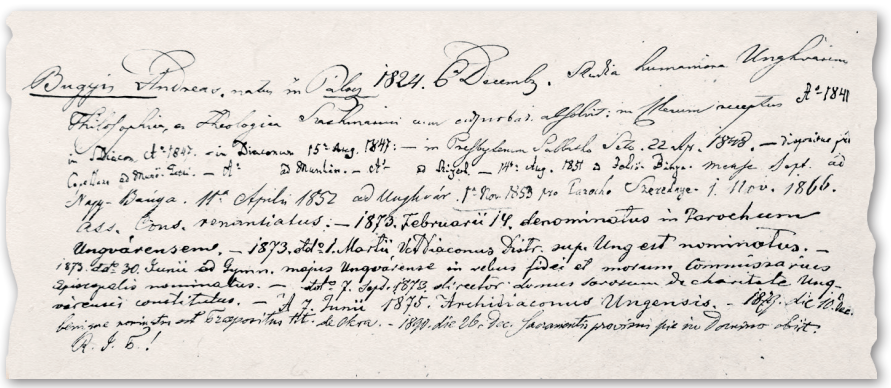

Krátky životopis Andreja Budiša ml. zo záznamu o úmrtí

Andrej Budiš senior

- 6. 12. 1824 – narodenie v Pavlovciach nad Uhom
- 1836 – 1842 – štúdium na gymnáziu v Satmári
- 1842 – 1847 – štúdium filozofie a teológie v Satmári
- 15. 8. 1847 – diakon v Satmári
- 22. 4. 1848 – vysviacka v Satmári
- 1. 11. 1853 – 13. 2. 1873 – farár v Serednom
- 1. 11. 1866 – radca S. Sedis Consistorialis Assessor
- 1868 – biskupský komisár pre základné katolícke školy (Comisar Episcopales Scholae Elementares Catholicae)
- 14. 2. 1873 – farár v Užhorode, po smrti Alexandra Husára
- 1. 3. 1873 – vicearcidiakon v Užhorode

- 7. 6. 1875 – arcidiakon v Užhorode
- 1879 – prepoštPrepozitúrydeOkra(premonštrátskykláštorvopátstve Olcsvaapáti)
- 1879 – riaditeľ školy v Užhorode
- 1879 – založenie Máriinho domu (Unghvár Máriaház)
- 1881 – mestský poslanec v Užhorode, za obvod „Za mostom“
- 1881 – založenie Nadácie na podporu zvýšenia platu učiteľa v katolíckej škole v Hlbokom (dnes Ukrajina) vo výške 1000 zlatých
- 1881 – člen vinárskeho odboru Hospodárskeho spolku Užskej stolice
- 1881 – vysvätenie rozšíreného rímskokatolíckeho kostola sv. Juraja v Užhorode. Prestavbu kostola financoval predovšetkým Andrej Budiš st.
- 1883 – člen užšieho výboru Spolku rozširujúceho maďarizáciu a vzdelávanie ľudu v Užskej stolici

Krátky životopis Andreja Budiša st. zo záznamu o úmrtí

- 1883 – predseda dozornej rady Užhorodskej ľudovej banky
- 1884 – založenie školy v Pavlovciach nad Uhom
- 1885 – postavenie troch kaplniek na Kalvárii v Užhorode
- 1885 – začiatok stavby Maďarskej materskej školy v Pavlovciach nad Uhom pod vedením mníšok Satmárok
- 1885 – dokončenie reštaurovania interiéru rímskokatolíckeho kostola sv. Juraja v Užhorode
- 1885 – pôžička od Andreja Budiša st. mestu Užhorod 10 000 zlatých na kúpu „Čierneho Orla“, s cieľom vytvorenia mestského trhu
- 1886 – predseda predstavenstva Obchodnej a priemyselnej banky v Užhorode

- 4. 7. 1886 – slávnostné kladenie základého kameňa materskej školy v Pavlovciach nad Uhom
- 23. 7. 1886 – smrť brata Jána Budiša, farára v Zemplínskych Kopčanoch
- 21. 8. 1887 – slávnostné posvätenie novopostavenej rímskokatolíckej dievčenskej školy a materskej školy v Pavlovciach nad Uhom. Andrej Budiš tu preinvestoval 50 000 zlatých.
- 8. 1. 1888 – nehoda Andreja Budiša na ceste do Pavloviec nad Uhom. Andrej Budiš cestoval do Pavloviec nad Uhom na prehliadku materskej školy. V snehovej víchrici sa stratil a kone ho prevrhli do snehu. Zachránil ho hlavný stoličný sudca Ferdinánd Köröskényi, ktorý práve prichádzal z Bajana.
- 14. 2. 1888 – predseda výboru verejnej nemocnice.
- 8. 4. 1888 – Andrej Budiš dal z Budapešti z dielne Walser doviesť nový zvon do veže rímskokatolíckeho farského kostola v Užhorode
- 1888 – „Máriin dom" – dievčenskú školu spojenú s materskou školou dal Andrej Budiš rozšíriť o dve nové učebne. Od nového roku sa stala 6-triednou dievčenskou školou pod vedením 4 milosrdných sestier.
- 1888 – člen odbornej lesníckej komisie Užskej stolice
- 1890 – založenie školy v Serednom
- 26. 12. 1890 – zomrel v Užhorode

Andrej BUDIŠ ml.

Baroková socha sv. Jána Nepomuckého v Pavlovciach nad Uhom

Andrej Budiš ml. patrí medzi nedocenené osobnosti uhorských a slovenských dejín. Právom patrí medzi najvýznamnejších rodákov z Pavloviec nad Uhom. Miesto narodenia Andreja Budiša ml. prezrádzajú niektoré údaje z jeho literárnych výpovedí. Ide najmä o správu „*Z Pavloviec, d. 19. Aug.*“[19], v ktorej o Pavlovciach nad Uhom hovorí ako o „*dedine našej*“, v ktorej má svoj domov („*keď som ešte štyri míle daleko byl od domu*“). Andrej Budiš ml. štyri roky prispieval pravidelne referátmi o miestnych, zväčša cirkevných udalostiach v Satmári, iba tento jediný je z iného miesta a napísaný v čase školských prázdnin. Ďalej sem patrí poviedka „*Siste Viator! (Stoj pocestný!)*“, ktorá jediná z jeho próz stvárňuje regionálnu tému, a to na podklade ľudovej povesti z okolia Pavloviec nad Uhom. Jej ukončenie je i výrazom zvláštneho Budišovho citového vzťahu k tejto obci: „*Keď ťa cesta tvoja pri Pavlovciach bude viesť, a neďaleko dědiny k západu na brehu rieky Ung několko búdok a jednu sochu spatríš...*“[20][21] Napokon Pavlovce nad Uhom ako rodisko Andreja Budiša ml. sú nepriamo doložené jeho úvahou „*Hlas k Bratom!*“ Na podopretie svojej tézy o nevyhnutnosti vyučovania v materinskom jazyku si vyberal príklady, a to najmä odstrašujúce, iba z tejto obce.[22] Na tej istej rovine je aj reakcia pavlovského farára Daniela Rotha na jeho článok, nazvaná „*Hlas k Bratríčkovi!*“[23] Hovorí sa v nej, že táto farnosť ako jediná spomedzi tých niektorých slovenských, kto-

19 Katolícke noviny, 8, 1856, č. 41, s. 326 – 327.
20 Cyrill a Method, 8, 1857, č. 23, s. 181.
21 Určite ide o sochu sv. Jána Nepomuckého, ktorá sa dnes nachádza oproti cintorínu v Pavlovciach nad Uhom.
22 Cyrill a Method, 10. 1859, č, 32, s. 257 – 258.
23 Cyrill a Method, 10. 1859, č. 37, s. 292 – 294.

ré patria do satmárskej diecézy, vydala jedného „*vicaria biskupského*[24]*, dvoch farárov* (myslí sa asi na Andreja Budiša st. a jeho brata Jána, kňaza košickej diecézy) a jedného bohoslovca, totiž inkriminovaného Andreja Budiša ml. „*ai theologa vissej menovaného asquilliarcha*"; tu sa spomína aj Budišov otec ako stály obyvateľ tejto obce.[25]

Andrej Budiš ml. sa narodil 5. decembra 1837 rodičom Jozefovi a Márii, rodenej Laškódyovej. Pochádzal z viacpočetnej rodiny[26], bol prvým z desiatich detí. Študoval na gymnáziu v Užhorode, v rokoch 1856 – 1859 bol chovancom seminára v Satmári. Svoj prvý príspevok do Katolíckych novín napísal v bezchybnej maďarčine, lebo nevedel písať po slovensky.[27] Slovenčinu určite ovládal len v nárečovej forme z rodičovského domu, lebo i v škole v Pavlovciach nad Uhom sa vyučovalo len po maďarsky. Spisovne po slovensky sa pravdepodobne naučil vďaka vlastnej usilovnosti na začiatku bohosloveckých štúdií, keď sa uňho prejavili literárne ambície. Súčasne však jeho príspevky prezrádzajú aj pedagogické sklony, pre ktoré ho Michal Haas na začiatku roku 1860 vyslal do Litoměříc v Čechách na preparandiu, aby sa tam pripravil na svoje učiteľské pôsobenie na preparandii v Satmári. Podľa Jána Hudáka „*sa nedá zistiť, či sa tak stalo hneď po jeho vysviacke, alebo či nejaký krátky čas pôsobil niekde ako kaplán, ale zdá sa, že bol vysvätený oneskorene a možno aj osamotene na začiatku roku 1860 alebo okolo vianoc roku 1859, lebo iba 5. decembra dovŕšil svoj dvadsiatydruhý rok, ktorý bol najnižším prípustným rokom na vysviacku.*"[28] Podľa mojich výskumov je isté, že Andrej Budiš bol vysvätený v júli 1860 v Litoměřiciach. Svedčí o tom list a prosba satmárskeho biskupa Michaela Haasa svojmu priateľovi, litoměřickému biskupovi Bartolomejovi Hillemu: „*Pre Jeho biskupskú Milosť, Vysokováženého pána Bartholomea Hilleho, Do Litoměřic. Keďže som zistil, že Vaša biskupská Milosť bude koncom mesiaca udeľovať práva, dovoľujem si dôvery plnú prosbu, aby Vaša milosť mohla mať osobitnú láskavosť a medzi ostatnými kandidátmi na kňaza biskupské ruky milostivo položila na litoměřickej pedagogickej škole sa nachádzajúceho Andreja Budiša a udelila mu vyššie svätenia. Nech ho milostivý Boh nechá stať sa cteným, snaživým kňazom, na čom svätej matke, našej cirkvi v terajších časoch tak veľmi požaduje. Porúčam seba a svojho menovaného chovanca do milosti a zotrvávam s najhlbšou úctivos-*

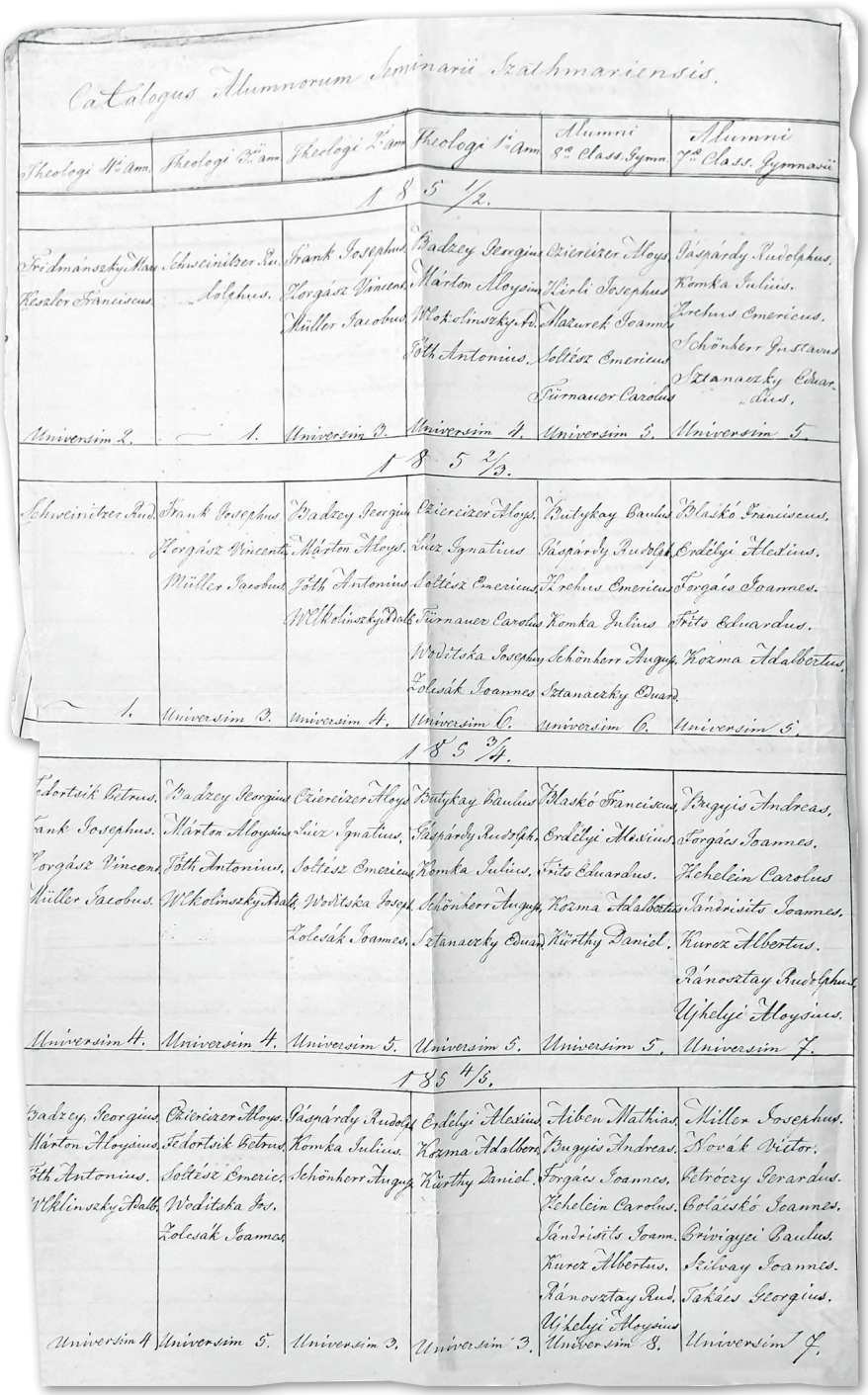
24 Ide o generálneho vikára Andreja Obermayera. Obermayer, Andreas, rk, nar. 1789.11.16. Pálóc, univ: Eger Ph, Pest Th, e.isk: Ungvár, Buda G, megjegyz: zomrel 1869, 4.7. vysvätený 1809. In: SZÖGI, László: *A Szatmárnémeti R.K. Bölcsészeti líceum és a püspöki szeminárium hallgatói 1804 – 1852*. Szatmárnémeti 2018, s. 213.

25 HUDÁK, Ján: *Život a dielo Andreja Budiša ml.* In: Nové Obzory, 22, Košice 1980, s. 154.

26 Hudák píše, že viacpočetnosť jeho rodiny vyplýva zo slov Daniela Rotha: „*... vie, že lem telo jest bibliky, keľo ja darujem; - nebo vsetko zkorsi kupja rodiče, jak dietom knižek, n.p. P.B – on Pan otec 5 jus dieti dal pod mojim fararstvom učit, a jednu bibliku ňe htel kupit*" *Hlas k Bratríčkovi!* In: Cyrill a Method, 10. 1859, č. 37, s. 293.

27 Cyrill a Method, 10, 1859, č. 32, s. 254.

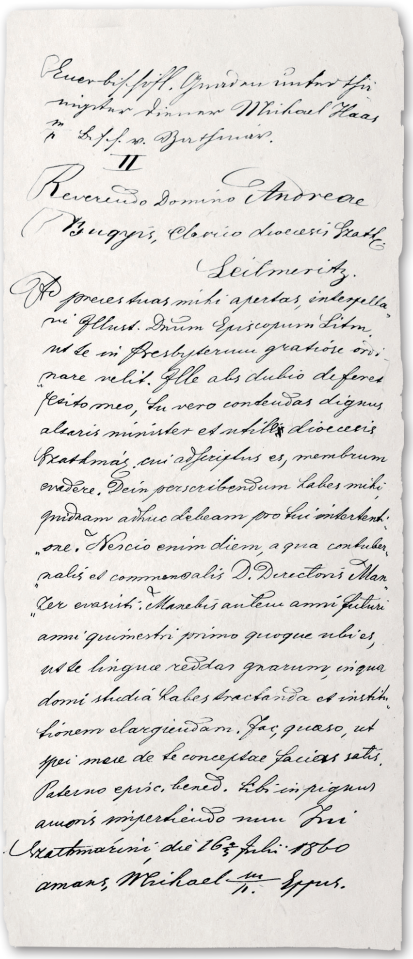
28 HUDÁK, Ján: *Život a dielo Andreja Budiša ml.* In: Nové Obzory, 22, Košice 1980, s. 155.

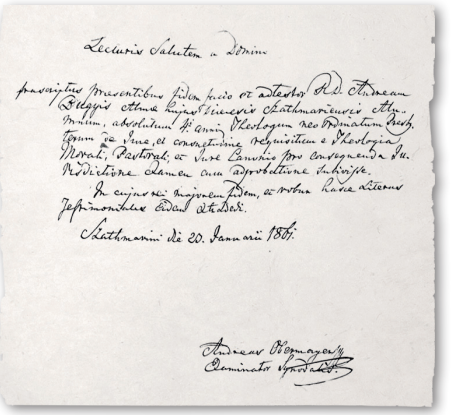
Catalogus Alumnorum Seminarii Szathmariensis.

Theologi 4ti Ann.	Theologi 3tii Ann.	Theologi 2di Ann.	Theologi 1mi Ann.	Alumni 8va Class. Gymn.	Alumni 7ma Class. Gymnasii
1854/5.					
Friedmánszky Alex.	Schweinitzer Rud.	Frank Josephus	Badzey Georgius	Dézericzer Aloys.	Gáspárdy Rudolphus.
Kesztler Franciscus	Solchus.	Forgász Vincent.	Márton Aloysius	Virágh Josephus	Romka Julius.
		Müller Jacobus.	Wekolinszky Rud.	Mazurek Joannes	Zrehus Emericus.
			Fóth Antonius.	Soltész Emericus	Schönherr Justinus.
				Fürnauer Carolus	Sztanaczky Eduardus.
Universim 2.	1.	Universim 3.	Universim 4.	Universim 5.	Universim 5.
1855/6.					
Schweinitzer Rud.	Frank Josephus	Badzey Georgius	Dézericzer Aloys.	Butykay Paulus	Blaskó Franciscus.
	Forgász Vincent.	Márton Aloys.	Szücz Ignatius	Gáspárdy Rudolph.	Erdélyi Alexius.
	Müller Jacobus.	Fóth Antonius.	Soltész Emericus	Zrehus Emericus	Forgács Joannes.
		Wekolinszky Rud.	Fürnauer Carolus	Romka Julius	Fóts Eduardus.
			Woditska Josephus	Schönherr Augup.	Kozma Adalbertus.
			Zolesák Joannes	Sztanaczky Eduar.	
1.	Universim 3.	Universim 4.	Universim 6.	Universim 6.	Universim 6.
1855/6.					
Fedortsik Petrus.	Badzey Georgius	Dézericzer Aloys.	Butykay Paulus	Blaskó Franciscus.	Brigyis Andreas.
Frank Josephus.	Márton Aloysius	Szücz Ignatius.	Gáspárdy Rudolph.	Erdélyi Alexius.	Forgács Joannes.
Forgász Vincent.	Fóth Antonius.	Soltész Emericus	Romka Julius.	Fóts Eduardus.	Hehelein Carolus
Müller Jacobus.	Wekolinszky Rud.	Woditska Josep.	Schönherr Augup.	Kozma Adalbertus.	Sándricsits Joannes.
		Zolesák Joannes.	Sztanaczky Eduar.	Kürthy Daniel.	Kurcz Albertus.
					Ránosztay Rudolphus.
					Ujkelyi Aloysius.
Universim 4.	Universim 4.	Universim 5.	Universim 5.	Universim 5.	Universim 7.
1855/6.					
Badzey Georgius	Dézericzer Aloys.	Gáspárdy Rudolph.	Erdélyi Alexius	Miben Mathias.	Miller Josephus.
Márton Aloysius.	Fedortsik Petrus.	Romka Julius.	Kozma Adalbert.	Brugyis Andreas.	Novák Viktor.
Fóth Antonius.	Soltész Emeric.	Schönherr Augup.	Kürthy Daniel.	Forgács Joannes.	Petróczy Gerardus.
Wéklinszky Rudolph.	Woditska Jos.			Hehelein Carolus.	Bolasko Joannes.
	Zolesak Joannes.			Sándricsits Joann.	Brivigyei Paulus.
				Kurcz Albertus.	Szilvay Joannes.
				Ránosztay Rud.	Takács Georgius.
				Ujkelyi Aloysius	
Universim 4	Universim 5.	Universim 3.	Universim 3.	Universim 8.	Universim 17.

Zoznam študentov 8. ročníka gymnázia v Satmári v r. 1854-55

Odporúčanie na vysviacku pre Andreja Budiša ml. od satmárskeho biskupa Michala Haasa

Záznam o získaní absolutória z teológie pre Andreja Budiša ml. z roku 1861

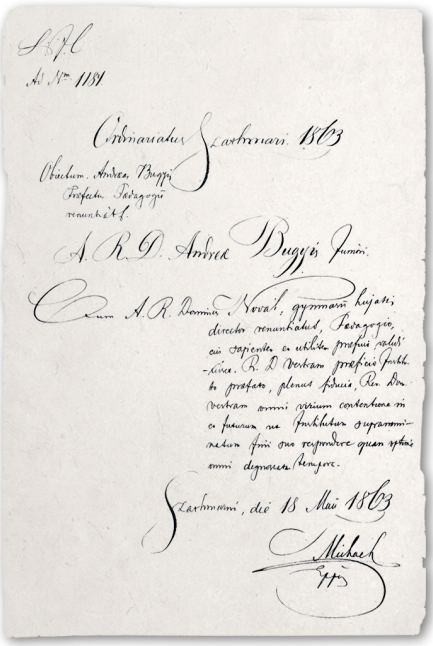
ťou. V Satmári 18. júla 1860.“[29] Je teda jasné, že Andrej Budiš ml. bol za kňaza vysvätený v Litoměřiciach v lete 1860.

Budišova hospitácia v Čechách sa stala jeho prvou stanicou. Pobyt v Litoměřiciach mal trvať len pol roka, pretože podľa jeho vlastných slov bol už v nasledujúcom roku určený za učiteľa na preparandii v Satmári. Miesto toho sa stal však roku 1860 členom profesorského zboru gymnázia, ktorého riaditeľom bol Martin Čulen.[30] V zozname vyučujúcich na Čulenovom gymnáziu sa Andrej Budiš nachádza v školskom roku 1860/61. 23. januára 1861 úspešne zložil záverečné skúšky z teologickej morálky, pastorácie a kanonického práva, „*skončil 4. ročník teológie je presbyterom od júna*“.[31] Za profesora bol menovaný vo februári 1861. V jeho krátkom nekrológu sa uvádza, že od decembra 1861 bol na Čulenovom gymnáziu zastupujúcim profesorom s dišpenzom, 5. marca 1863 sa stáva riadnym profesorom na preparandii v Satmári. Za riaditeľa bol menovaný 18. mája 1863, v roku 1864

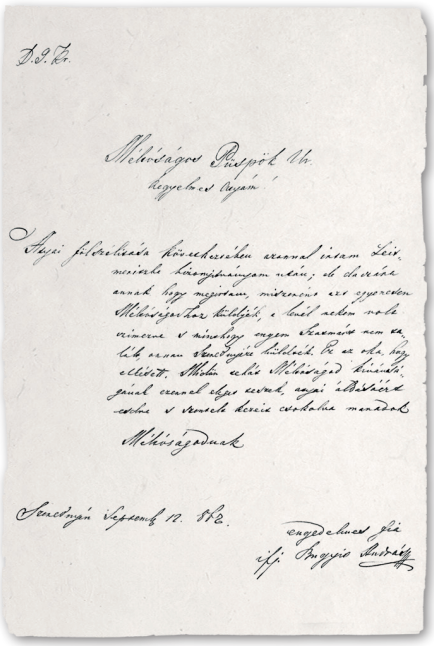
29 Szatmári Püspöki és Káptalani Levéltár. Satu Mare, Rumunsko, fond Ordinariatus Episcopalis Szatmar. 1860, 1873.

30 Schematismus cleri almae dioecesis Szathamriensis ad annum 1861, s. 128.

31 Szatmári Püspöki és Káptalani Levéltár. Satu Mare, Rumunsko, fond Ordinariatus Episcopalis Szatmar. 1861, 296.

Menovanie Andreja Budiša ml. riaditeľom preparandie v Satmári z 18. mája 1863

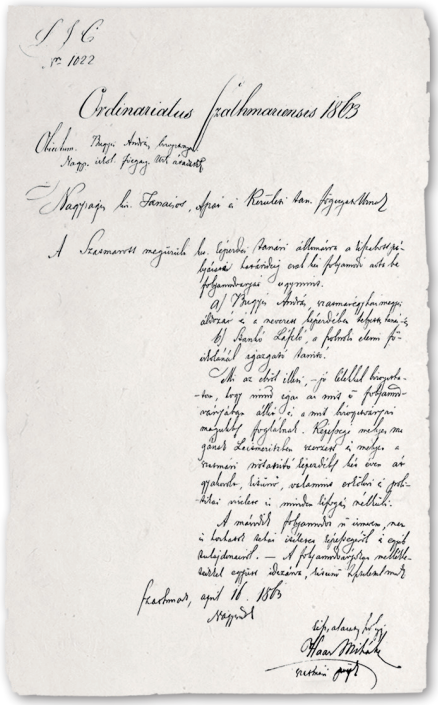
List Andreja Budiša ml. zo Seredného z r. 1862

sa uvádza ako „*Director et Professor Instituta Praeparandarum ad munus Iudirectorum. ; Director Paedagogium Dioecesanum. Szatmár*“.

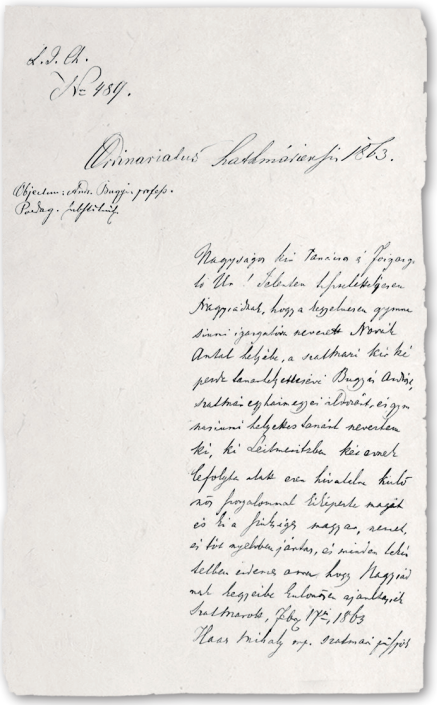
Po školskom roku 1861/62 odišiel Andrej Budiš ml., pravdepodobne na prázdniny, na dlhší čas do Seredného, kde pôsobil ako farár jeho bratranec Andrej Budiš st. List Andreja Budiša ml. z 12. septembra 1862 svedčí o tom, že bratranci sa navzájom navštevovali a boli v kontakte. Dokonca Andrejovi Budišovi ml. poslali vysvedčenie z Litoměřic do Satmáru, keďže tam nebol, zo Satmáru do Seredného: „*Urodzený pán biskup, Milostivý otče! Na základe Vašej otcovskej výzvy som ihneď napísal do Litoměřic kvôli môjmu vysvedčeniu, ale napriek tomu, že som napísal, aby to univerzita poslala Vašej urodzenosti, list bol adresovaný mne a keďže ma v Satmári nenašli, odtiaľ list poslali do Seredného. To je dôvodom omeškania. Teraz teda vyhoviem želaniu Vašej urodzenosti a prosiac o Vaše otcovské požehnanie a bozkávajúc Vaše posvätené ruky zostávam v Serednom, 12. septembra 1862, poslušný syn Vašej urodzenosti, Andrej Budiš ml.*“[32]

Na preparandiu do Satmáru sa Andrej Budiš ml. dostáva 17. februára 1863, kedy ho biskup Michal Haas vymenúva za zastupujúceho učiteľa za Antona Nováka, ktorý bol vymenovaný za riaditeľa gymnázia po Martinovi Čulenovi.

32 Szatmári Püspöki és Káptalani Levéltár. Satu Mare, Rumunsko, fond Ordinariatus Episcopalis Szatmar. 1862. No. 1959.

Odporúčanie satmárskeho biskupa Michala Haasa o Andrejovi Budišovi ml. z roku 1863

Vymenovanie Andreja Budiša ml. za zastupujúceho učiteľa na preparandii v Satmári z roku 1863

Z menovacieho listu je zrejmé, že Andrej Budiš ml. sa v Litoměřiciach pripravoval práve na túto pozíciu, dôležitú úlohu tu zohrala aj trojjazyčnosť Andreja Budiša ml.: „*Milostivý pán kráľovský radca, s úctou hlásim Vašej milosti, že namiesto Antona Nováka, vymenovaného milostivo za riaditeľa gymnázia som vymenoval na pozíciu zastupujúceho učiteľa satmárskeho kráľovského učiteľského ústavu Andreja Budiša, kňaza satmárskej diecézy a zastupujúceho učiteľa na gymnáziu, ktorý získal osobitnou usilovnosťou kvalifikáciu na túto funkciu v Litoměřiciach a ktorý ovláda potrebný maďarský, nemecký a slovenský jazyk a v každom ohľade si zaslúži, aby bol osobitne odporúčaný do Vašej milosti. V Satmári 17. februára 1863. Michal Haas, satmársky biskup.*“[33]

Andrej Budiš ml. bol oslobodený od práce profesora na kráľovskom katolíckom gymnáziu 1. marca 1863, v rovnaký deň bol vymenovaný za profesora na učiteľskom ústave.: „*Nech je známe urodzenému Antonovi Novákovi, že mu posielame Andreja Budiša ako učiteľa pedagogiky a náboženskej doktríny. Antonovi Novákovi, riaditeľovi v Satmári. Nech je týmto známe Vašej Jasnosti, že s mojim*

33 Szatmári Püspöki és Káptalani Levéltár. Satu Mare, Rumunsko, fond Ordinariatus Episcopalis Szatmar. 1863, No. 489.

súhlasom ustanovujeme Andreja Budiša za profesora v príprave a udeľujeme mu post profesora náboženskej doktríny na učiteľskom ústave aj so súhlasom Karola Heheleniho. Týmto prosím Vašu urodzenosť, aby pripravila presbyterov na to, aby ho uviedli do jeho nového úradu a dali mu všetky potrebné rady, ktoré by mu boli prospešné. V Satmári 1. marca 1863. Biskup Michal."[34]

Na uvoľnené učiteľské miesto sa o mesiac prihlásili dvaja uchádzači, okrem Andreja Budiša ml. ešte Ladislav Stanko, riaditeľ a učiteľ elementárnej hlavnej školy v Szolnoku. Biskup Michal Haas odporúčal riaditeľovi školského obvodu Andreja Budiša: „*Čo sa týka Andreja Budiša, môžem s dobrým svedomím potvrdiť, že je pravdou všetko, čo tvrdí vo svojej žiadosti a o čom svedčia jeho vysvedčenia. Jeho kvalifikácia, ktorú získal v Litoměřiciach, a ktorú uplatnil v praxi počas dvoch rokov v satmárskom ústave, je vynikajúca, okrem toho jeho etické a politické správanie je bez všetkých námietok. Druhého žiadateľa nepoznám, teda nemôžem mať názor o jeho schopnostiach a vlastnostiach. Satmár, dňa 16. apríla 1863. Michal Haas satmársky biskup.*"[35] Ako zastupujúci učiteľ dostával Andrej Budiš ml. 60% riadneho učiteľského platu, čo bolo 441 zlatých ročne, a to od 1. marca 1863.[36]

Andrej Budiš ml. prevzal vedenie preparandie 18. mája 1863. „*Andrej Budiš sa vyhlasuje za prefekta pedagógov. Andrejovi Budišovi. Keď sa teraz stal pán Novák riaditeľom gymnázia, hľadá múdreho a užitočného pedagóga. Do Vašej ctihodnosti vkladá plnú dôveru a dúfame, že budete pracovať v inštitúcii čo najlepšie a s čo najväčšou usilovnosťou. V Satmári 18. mája 1863. Biskup Michal*"[37]

Zo Správy o finančných záležitostiach pedagogia vyplýva, že Andrej Budiš sa ujal funkcie s veľkým entuziazmom: „*Veľadôstojný pán biskup! Podávajúc správu o finančných záležitostiach pedagogia milostivo zvereného Vašou urodzenosťou do mojej starostlivosti, mám tú česť uviesť pod bodom A výkaz príjmov a výdavkov v školskom roku 1862/63 od 18. mája, kedy som prevzal riadenie ústavu od veľadôstojného pána riaditeľa gymnázia Antona Nováka až do 30. septembra; pod bodom B menoslov milostivo prijatých žiakov na školský rok 1863/64. Toto vykonávam s najhlbšou pokorou, odporúčam do neohraničenej milosti Vašej urodzenosti mladú inštitúciu, jej chovancov a seba samého a zostávam s úctou a bozkávaním ruky. V Satmári dňa 14. novembra 1863. Najpokornejší služobník a syn Vašej urodzenosti Andrej Budiš mladší, riaditeľ pedagogia.*"[38]

---

34 Szatmári Püspöki és Káptalani Levéltár. Satu Mare, Rumunsko, fond Ordinariatus Episcopalis Szatmar.1863, No. 489.

35 Szatmári Püspöki és Káptalani Levéltár. Satu Mare, Rumunsko, fond Ordinariatus Episcopalis Szatmar. 1863. No. 1622.

36 Szatmári Püspöki és Káptalani Levéltár. Satu Mare, Rumunsko, fond Ordinariatus Episcopalis Szatmar. 1863. No. 510.

37 Szatmári Püspöki és Káptalani Levéltár. Satu Mare, Rumunsko, fond Ordinariatus Episcopalis Szatmar.1863, No. 1184.

38 Szatmári Püspöki és Káptalani Levéltár. Satu Mare, Rumunsko, fond Ordinariatus Episcopalis Szatmar. 1863. No. 2755.

Zoznam mladíkov prijatých do satmárskeho biskupského pedagogia v školskom roku 1863/64.

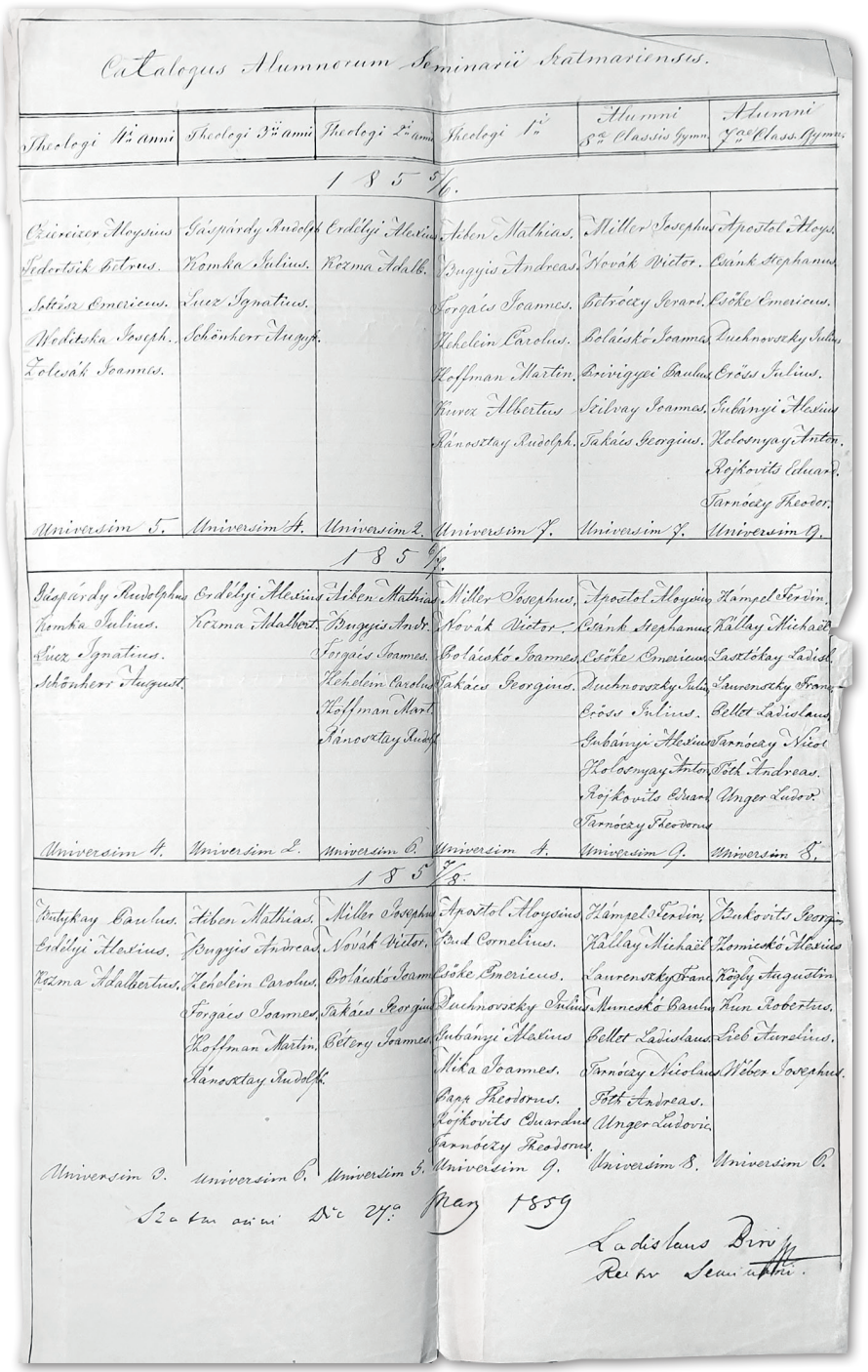
Por. č.	Meno žiaka	Trieda	Etické správanie	Študijný prospech	Pripomienky
1.	Michal Hart	2. roč. ústav	chvalitebné	veľmi dobrý	platí 30 ft.
2.	Jozef Szemere	2. roč. ústav	vzorné	veľmi dobrý	---
3.	Karol Szilvay	2. roč. ústav	zákonité	výborný	---
4.	Ján Bubán	1. roč. ústav	chvalitebné	veľmi dobrý	---
5.	Robert Saulhaber	1. roč. ústav	chvalitebné	výborný	---
6.	Imrich Martin	1. roč. ústav	vzorné	výborný	---
7.	Ján Matura	1. roč. ústav	chvalitebné	veľmi dobrý	platí 30 ft.
8.	Michal Parthy	1. roč. ústav	chvalitebné	dostatočný	platí 30 ft.
9.	Jozef Preszler	1. roč .ústav	chvalitebné	veľmi dobrý	platí 30 ft.
10.	Karol Müller	7. tr. gym.	chvalitebné	veľmi dobrý	platí 30 ft.
11.	Karol Prick	7. tr. gym.	chvalitebné	dostatočný	---
12.	Eduard Timina	7. tr. gym.	zákonité	dostatočný	chodí na stravu zvonka za 30 ft.
13.	Gyula Zachey	7. tr. gym.	chvalitebné	dostatočný	platí 40 ft.
14.	Ľudovít Navora	6. tr. gym.	chvalitebné	výborný	chodí na stravu za 30 ft.
15.	Ľudovít Komócsy	6. tr. gym.	zákonité	veľmi dobrý	---
16.	Demeter Drágus	5. tr. gym.	zákonité	dostatočný	chodí na stravu za 30 ft.
17.	Štefan Kunfalvy	4. tr. gym.	zákonité	dostatočný	---
18.	Sándor Buza	3. tr. gym.	zákonité	veľmi dobrý	z nadácie pána kanonika Rudolfa
19.	Vincent Reisenhoffer	2. tr. gym.	chvalitebné	veľmi dobrý	---
20.	Daniel Tótfalusy	2. tr. gym.	chvalitebné	výborný	nečitateľný text 60 ft.
21.	Štefan Tassik	1. tr. gym.	zákonité	dostatočný	platí 60 ft.
22.	Gustáv Srajbel	1. tr. gym.	dobré	veľmi dobrý	platí 40 ft.
23.	Ladislav Kurzsinszky	4. tr. elem.	chvalitebné	veľmi dobrý	platí 30 ft.

Príjmy pedagogia od 18. mája do 30. septembra v školskom roku 1862/63

Por. č.	**Príjmy** Od 18. mája do 30. septembra v školskom roku 1862/63	zlaté	grajciare
1.	Od veľadôstojného pána Antona Nováka som v hotovosti prevzal	21	--
2.	za 2. polrok	120	--
3.	Kurzsinszky zaplatil za 2. polrok	20	--
4.	Tótfalusy podľa čísla v denníku: 31, za 2. polrok	30	--
5.	Guszti Szajbel zaplatil za 2. polrok	30	--
6.	Zo študijného fondu namiesto štipendií za 2. polrok	84	--
7.	Leiner zaplatil k stravnému za 1 mesiac	5	--
8.	Jozef a Juraj Budišovci mesačne 12 ft	36	--
9.	Földváry zaplatil k nájomnému	40	--
	Príjmy celkom	386	00
	Výdavky		
1.	Za 1182 funtov mäsa	151	98
2.	12 ½ holieb pšenice a jej zomletie	76	25
3.	Výplaty služobníctvu	58	--
4.	2 ¾ holieb kukurice pre sviňu	14	50
5.	2 ¾ holieb jačmeňa pre sviňu	10	--
6.	6 korcov vápna k upratovaniu budovy	3	30
7.	Upratovanie a bielenie budovy	10	--
8.	Ladenie organu a klavíra	15	--
9.	Menšie kuchynské výdavky podľa čísel v denníku: 106, 123, 124, 126, 133, 141,	8	80
10.	Jeden korec kaše	2	40
11.	Za práce klampiarovi Véherovi	2	--
	Výdavky celkom	352	23
	Odpočítajúc výdavky z príjmov, zostáva	34	23[39]

Účinkovanie Andreja Budiša ml. v Satmári sa rýchlo skončilo, pretože už roku 1868 jeho meno nefiguruje v zozname žijúcich kňazov satmárskeho biskupstva, ani medzi tými, ktorí sa zdržiavali mimo diecézy. Ako riaditeľ preparandie tu vystupuje Vincent Nagy, ktorý roku 1864 nebol ani v zozname učiteľov – magistrov a nebol tam ani katechétom. Keďže sa Budišovo meno nezjavilo ani v nekrológu za posledné štyri roky, mohlo sa predpokladať, že diecézu opustil, prešiel do inej a dal sa exkandinovať alebo sekularizoval. Skutočnosťou však bolo, že zomrel 23. apríla 1864 na tuberkulózu ako dvadsaťsedemroč-

39 Szatmári Püspöki és Káptalani Levéltár. Satu Mare, Rumunsko, fond Ordinariatus Episcopalis Szatmar. 1863. No. 2755.

Catalogus Alumnorum Seminarii Szatmariensis.

Theologi 4ti anni	Theologi 3ti anni	Theologi 2di anni	Theologi 1mi	Alumni 2di Classis Gymn.	Alumni 1mi Classis Gymn.
1856.					
Czinczer Moysius	Gáspárdy Rudolph	Erdélyi Alexius	Aiben Mathias.	Miller Josephus	Apostol Aloys.
Fedortsik Petrus.	Homka Julius.	Rózsa Adalb.	Bugyis Andreas.	Novák Victor.	Csánk Stephanus.
Sztein Emericus.	Luez Ignatius.		Forgács Joannes.	Bitróczy Gerard.	Csóke Emericus.
Weditska Joseph.	Schönherr Augyst.		Hekelein Carolus.	Polácsko Joannes.	Duchnovsky Julius
Zolcsák Joannes.			Hoffman Martin.	Breiviggyei Paulus	Erőss Julius.
			Kinrex Albertus	Seilvay Joannes.	Gubányi Alexius
			Kánosztay Rudolph.	Takács Georgius.	Kolosnyay Anton.
					Rojkovits Eduard.
					Tarnóczy Theodor.
Universim 5.	Universim 4.	Universim 2.	Universim 7.	Universim 7.	Universim 9.
1857.					
Gáspárdy Rudolphus	Erdélyi Alexius	Aiben Mathias.	Miller Josephus.	Apostol Aloysius	Kámpel Ferdin.
Homka Julius.	Rózsa Adalbert.	Bugyis Andr.	Novák Victor.	Csánk Stephanus	Kállay Michaël
Luez Ignatius.		Forgács Joannes.	Polácsko Joannes.	Csóke Emericus	Laszlótay Ladisl.
Schönherr Augustus.		Hekelein Carolus.	Takács Georgius.	Duchnovsky Julius	Laurenczky Franc.
		Hoffman Martin.		Erőss Julius.	Pellet Ladislaus
		Kánosztay Rudolph.		Gubányi Alexius	Tarnóczy Nicol.
				Kolosnyay Anton	Tóth Andreas.
				Rojkovits Eduard	Unger Ludov.
				Tarnóczy Theodorus	
Universim 4.	Universim 2.	Universim 6.	Universim 4.	Universim 9.	Universim 8.
1858.					
Batizkay Paulus.	Aiben Mathias.	Miller Josephus	Apostol Aloysius	Kámpel Ferdin.	Barkovits Georg.
Erdélyi Alexius.	Bugyis Andreas.	Novák Victor.	Bud Cornelius.	Kállay Michaël	Homiczki Alexius
Rózsa Adalbertus.	Hekelein Carolus.	Polácsko Joannes	Csóke Emericus.	Laurenczky Franc.	Rógly Augustin.
	Forgács Joannes.	Takács Georgius	Duchnovsky Julius	Municsko Paulus	Run Robertus.
	Hoffman Martin.	Tóthy Joannes.	Gubányi Alexius	Pellet Ladislaus	Sieb Severinus.
	Kánosztay Rudolph.		Mika Joannes.	Tarnóczy Nicolaus	Weber Josephus.
			Papp Theodorus.	Tóth Andreas.	
			Rojkovits Eduardus	Unger Ludovic.	
			Tarnóczy Theodorus		
Universim 3.	Universim 6.	Universim 3.	Universim 9.	Universim 8.	Universim 6.

Szatmari die 24ta May 1859

Ladislaus Bruzy
Rector Seminarii

Zoznam seminaristov v Satmári z roku 1859

ný.[40] Chorobou trpel minimálne už od jesene 1863, o čom svedčí neskorší list Antona Nováka, ako aj list satmárskeho biskupa Michala Haasa z 1. februára 1864 Vincentovi Nagyovi, v ktorom ho žiada, aby zastupoval Andreja Budiša: „*Veľavážený pán učiteľ – riaditeľ! Keďže vážený Andrej Budiš, učiteľ v preparandii trpí chorobou hrdla a kvôli tomu na istý čas nemôže a nesmie učiť, úradne a s úplnou dôverou Vás žiadam, aby ste boli taký láskavý zastupovať ho, a to v miere, v akej je to dovolené a usilovať sa o to, aby jeho žiaci v potrebnej miere prospievali. O tomto opatrení odovzdám hlásenie milostivému veľadôstojnému pánovi hlavnému riaditeľovi a budem ho žiadať, aby na vyššom mieste vymohol váženému pánovi učiteľovi – riaditeľovi zaslúženú renumeráciu. V Satmári 1. februára 1864. Michal Haas, satmársky biskup.*“[41]

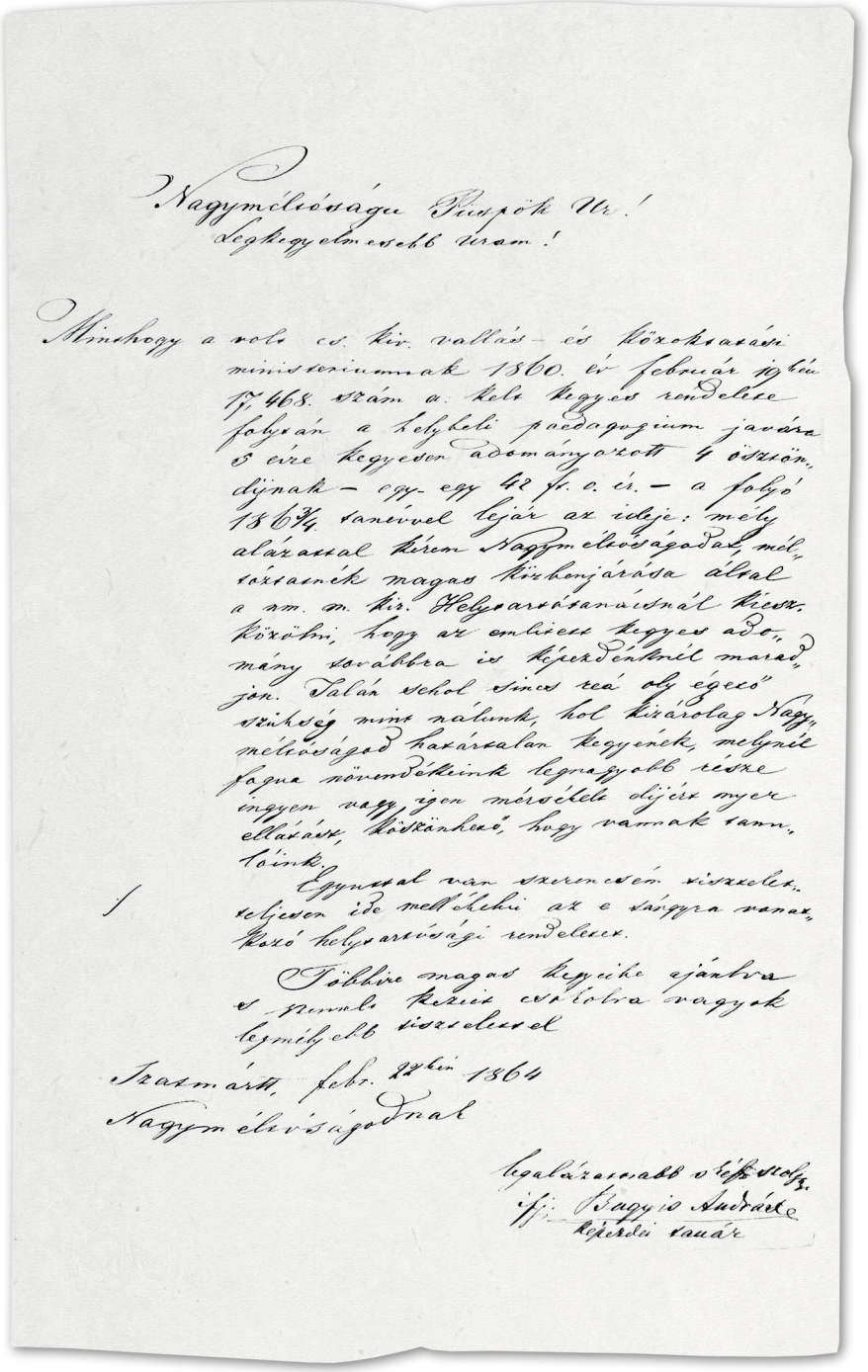
Je veľmi zaujímavé, že z toho istého dňa, teda z 1. februára 1864 pochádza aj jeden z dvoch dochovaných listov samotného Andreja Budiša ml., v ktorom sa sťažuje na Alberta Marskteinera: „*Urodzený pán biskup! Milostivý pane! S hlbokou úctou hlásim Vašej urodzenosti, že pán Albert Marskteiner, ktorého Vaša urodzenosť vo svojom ctenom nariadení č. 2577 bola láskavá dňa 26. októbra minulého roku poveriť vyučovaním kreslenia, vôbec nevyhovel tomuto milostivému opatreniu Vašej urodzenosti a od 15. decembra dodnes nemal ani jednu prednášku. Kým to moje zdravie povoľovalo, zastupoval som ho, ale keďže to teraz nemôžem robiť, vyzval som ho na plnenie jeho záväzku, ale nevidím žiaden úspech mojej výzvy, preto s hlbokou pokorou žiadam Vašu urodzenosť, aby ste v tejto veci boli milostivý konať podľa Vášho múdreho zváženia. Je ťažké vyberať, preto ak Vaša urodzenosť vymenuje pána učiteľa Ungera, bolo by žiaduce vykonať to pod podmienkou, že žiaci v ústave budú vzdelávaní osobitne a nie tak, ako doteraz, spoločne so žiakmi primárnej školy a nedeľnými žiakmi. Pri predložení môjho pokorného hlásenia sa odporúčam do priazne Vašej urodzenosti, bozkávajúc Vaše ruky a zostávam najpokornejším a najposlušnejším synom Vašej urodzenosti. Andrej Budiš ml., učiteľ v ústave.*“[42]

Druhý Budišov dochovaný list je z 22. februára 1864, teda dva mesiace pred smrťou: „*Urodzený pán biskup! Najmilostivejší pane! Keďže v prebiehajúcom školskom roku 1864/64 vypršia 4 štipendiá ponúknuté milostivo na 5 rokov pre miestne paedagogium podľa milostivého nariadenia č. 17468 bývalého cisárskeho a kráľovského ministerstva náboženstva a školstva zo dňa 19. februára 1860 (42 zlatých pre osobu ročne), s hlbokou úctou žiadam Vašu urodzenosť, aby ste boli milostivý svojím vyšším sprostredkovaním u Uhorskej kráľovskej Miestodržiteľskej rady vymôcť, aby zostala spomínaná milostivá nadácia aj naďalej*

40 Hudák chybne udáva, že zomrel ešte vo funkcii riaditeľa preparandie, ako uvádzam ďalej, nahradil ho Vincent Nagy 1. februára 1864.

41 Szatmári Püspöki és Káptalani Levéltár. Satu Mare, Rumunsko, fond Ordinariatus Episcopalis Szatmar. 1864. No 290.

42 Szatmári Püspöki és Káptalani Levéltár. Satu Mare, Rumunsko, fond Ordinariatus Episcopalis Szatmar. 1864. No. 294.

Posledný list Andreja Budiša ml. biskupovi Michalovi Haasovi z februára 1864

v našom ústave. Azda nikde inde to tak naliehavo nepotrebujú ako u nás, kde možno ďakovať výlučne iba bezhraničnej milosti Vašej urodzenosti, že veľká väčšina našich zverencov dostáva vzdelanie zadarmo, alebo za veľmi miernu cenu a tomu vďačíme za to, že máme žiakov. Zároveň mám to šťastie úctivo tu priložiť nariadenie miestodržiteľskej rady ohľadom tejto veci. Odporúčajúc sa do Vašej milosti a bozkávajúc Vaše ruky zostávam s najhlbšou úctou. V Satmári 22. februára 1864. Najpokornejší sluha Vašej urodzenosti. Andrej Budiš ml., učiteľ v ústave."[43]

Andrej Budiš ml. k listu priložil vypracovanú žiadosť adresovanú miestodržiteľskej rade: „*Urodzenej Uhorskej kráľovskej miestodržiteľskej rade v Budíne. Vec: Žiadosť o ponechanie štipendií pre učiteľský stav v Satmári. Keďže koncom prebiehajúceho školského roka 1863/64 vypršia štyri štipendiá ponúknuté milostivo na 5 rokov pre miestne paedagogium podľa milostivého nariadenia č. 17468 bývalého cisárskeho a kráľovského ministerstva náboženstva a školstva zo dňa 19. februára 1860 (42 zlatých na osobu ročne), s pokorou a úctou sa obraciam na urodzenú miestodržiteľskú radu, aby bola milostivá spomenutú pomoc aj naďalej ponechať pre učiteľský ústav v Satmári. Sotva sa nájde v krajine vzdelávací ústav, ktorý by potreboval viac, ako tento učiteľský ústav, kde sú zverenci bez výnimky veľmi chudobní, bez podpory nie sú schopní ukončiť štúdium v ústave a dostávajú vzdelávanie zadarmo alebo za veľmi miernu cenu. V Satmári 23. februára 1864*".[44]

Z listu je jasné, že Andrej Budiš ml. sa napriek svojej ťažkej chorobe staral o chod preparandie. Je otázne, že či o svojom zastupovaní od 1. februára 1864 vedel. Je možné, že mu to vzhľadom na jeho zdravotný stav nedali vedieť. Tiež je zaujímavé, že sa Andrej Budiš ml. nikde nepodpisuje ako riaditeľ, ale len ako učiteľ v ústave. Z listov ďalej vyplýva, že biskup Michal Haas nebol začiatkom roka 1864 vo svojom úrade v Satmári. Vďaka jeho neprítomnosti máme k dispozícii list upozorňujúci biskupa na kritickú situáciu vo financovaní preparandie po smrti Andreja Budiša ml.: „*Urodzený a veľadôstojný pán biskup! Milostivý pane! Úbohý Budiš dňa 23. tohto mesiaca skonal pri láskavej obetavosti jeho kňazských druhov. Pohreb vykonal milostivý veľprepošt, ktorý Bohu vďaka získal späť svoje zdravie. O tom všetkom Vašej excelencii iste podal hlásenie pán tajomník; v týchto mojich riadkoch písaných s najpokornejšou úctou je mojím cieľom predbežne zdeliť Vašej urodzenosti, aké opatrenia sa vykonali na zastávanie funkcie nebohého. Pán vikár ma poveril, aby som spísal zoznam hnuteľného majetku zosnulého a vykonal ostatné potrebné opatrenia. V deň po jeho odvezení som podal úradné hlásenie Súdnej stolici a začal som s vysporiadaním veci a dnes už môžem podať svoje predbežné hlásenie, podľa ktorého pri značnom*

43 Szatmári Püspöki és Káptalani Levéltár. Satu Mare, Rumunsko, fond Ordinariatus Episcopalis Szatmar. 1864. No. 450.

44 Szatmári Püspöki és Káptalani Levéltár. Satu Mare, Rumunsko, fond Ordinariatus Episcopalis Szatmar. 1864. No. 451.

zanedbaní veci školstva sa v účtovnom denníku javí deficit 80 zlatých zo sumy prijatej na vzdelávanie. Pohľadávky nahlásené zo všetkých strán si vyžadujú takmer takú istú sumu, ako je odhadovaná celková hodnota spísaného nábytku.

V týchto podmienkach som požiadal urodzenú Svätú stolicu, aby vedením vzdelávania a celou starostlivosťou poverila Vincenta Nagya. Toto som ihneď hlásil hlavnému riaditeľstvu s tou žiadosťou, aby pre zastupujúceho Vincenta Nagya bolo láskavé vymôcť mzdu a aby starostlivosťou o pedagogium poverilo Heheleiho, ktorý aj tak učí žiakov v ústave a vie udržať poriadok, aby sa uvoľnená disciplína nestala pravidlom.

Na pokrytie súrnych potrieb pedagogia som zároveň požiadal nadačnú biskupskú pokladnicu o poukážku 40 zlatých. Urodzená Svätá stolica moju žiadosť povzniesla na rozhodnutie s menovanými dobrými pánmi, ktorých som aj osobne požiadal o znášanie bremien. Išiel som aj do pedagogia a zvolal som mladých, pobádal som ich k úcte, poslušnosti a dobrému správaniu. V zmysle rozhodnutia Sv. stolice som odovzdal Heheleimu a Nagyovi príslušné spisy a zápisnice. Najdôležitejšie je teda týmto vykonané.

Ohľadom pozostalosti som sa obrátil na súdnu stolicu iba s objednaním dražby, ktorá sa má konať 11. mája, ak bude potrebné plnenie platieb a vyhlásenie platbyneschopnosti budem môcť predložiť svoj návrh iba na Váš milostivý pokyn po šťastnom návrate Vašej excelencie.

Nebohý platil v meste stravu svojím dvom mladším bratom, na plačlivú prosbu jeho úbohej matky si ich dovoľujem odporúčať do milosti Vašej excelencie a keďže aj za tých dvoch je dlh za dvojmesačnú stravu, v nádeji na milostivý súhlas Vašej excelencie som požiadal urodzeného pána vikára, aby aspoň jedného z nich prijal do paedagogia, o starostlivosť o druhého sme požiadali farára zo Seredného.

Podľa svojho najlepšieho uváženia som sa takto snažil získať milostivý súhlas Vašej excelencie pri konaní vo veciach, ktoré mi boli zverené. Ako v každej mne zverenej veci je mojou hlavnou snahou možné priblíženie sa k cieľu, aj v zaplnení deficitov spôsobených predčasnou smrťou sa budem snažiť svojimi skromnými silami o súčinnosť. Týmito riadkami písanými s najhlbšou úctou, bozkávajúc Vaše ruky a odporúčajúc seba do Vašej milosti zostávam najpokornejší poslušný syn a sluha Vašej excelencie. Anton Novák.“[45]

Vincent Nagy sa teda stal riaditeľom preparandie de iure až po smrti Andreja Budiša ml. Z listu je zrejmé, že predčasná smrť Andreja Budiša ml. spôsobila na preparandii vážne problémy. Predovšetkým išlo o zlú finančnú situáciu nielen ústavu ako takého, ale aj Andreja Budiša. Pohľadávky voči nemu boli vo výške dvojnásobku hodnoty jeho nábytku. Dražba jeho osobných vecí sa uskutočnila 11. mája 1864.

45 Szatmári Püspöki és Káptalani Levéltár. Satu Mare, Rumunsko, fond Ordinariatus Episcopalis Szatmar. 1864. No. 1094.

Najzaujímavejším poznatkom z tohto listu je informácia, že Andrej Budiš ml. platil v Satmári stravu dvom mladším bratom. Títo neboli študentmi preparandie, keďže Novák v liste prosil o prijatie aspoň jedného z nich, možno študovali na tunajšom gymnáziu. Určite to nemohol byť brat Ján (*1840), keďže tomu sa v roku 1864 narodil syn Ján Budiš v Pavlovciach nad Uhom. Nemohol to byť ani Juraj Budiš (*1842), keďže ten zomrel pred rokom 1853. Bol to teda pravdepodobne Jozef Budiš (*1851) a Juraj Budiš (*1853). To potvrdzuje aj zoznam príjmov preparandie od 18. mája do 30. septembra 1862, kde sú uvedení Jozef a Juraj Budišovci, za ktorých Andrej Budiš ml. zaplatil za tri mesiace po 12 zlatých za stravu.[46] Určite to nemohol byť posledný z jeho súrodencov, môj praprastarý otec Michal Budiš (1860 – 1893), keďže ten mal v čase smrti Andreja Budiša ml. len štyri roky. Keďže sa ďalší Budišovci v zoznamoch študentov kňazského seminára po smrti Andreja Budiša ml. nenachádzajú, je pravdepodobné, že prosbe Antona Nováka o prijatie jedného z Budišových bratov na preparandiu nebolo vyhovené, alebo dotyčný veľmi rýchlo z preparandie odišiel.

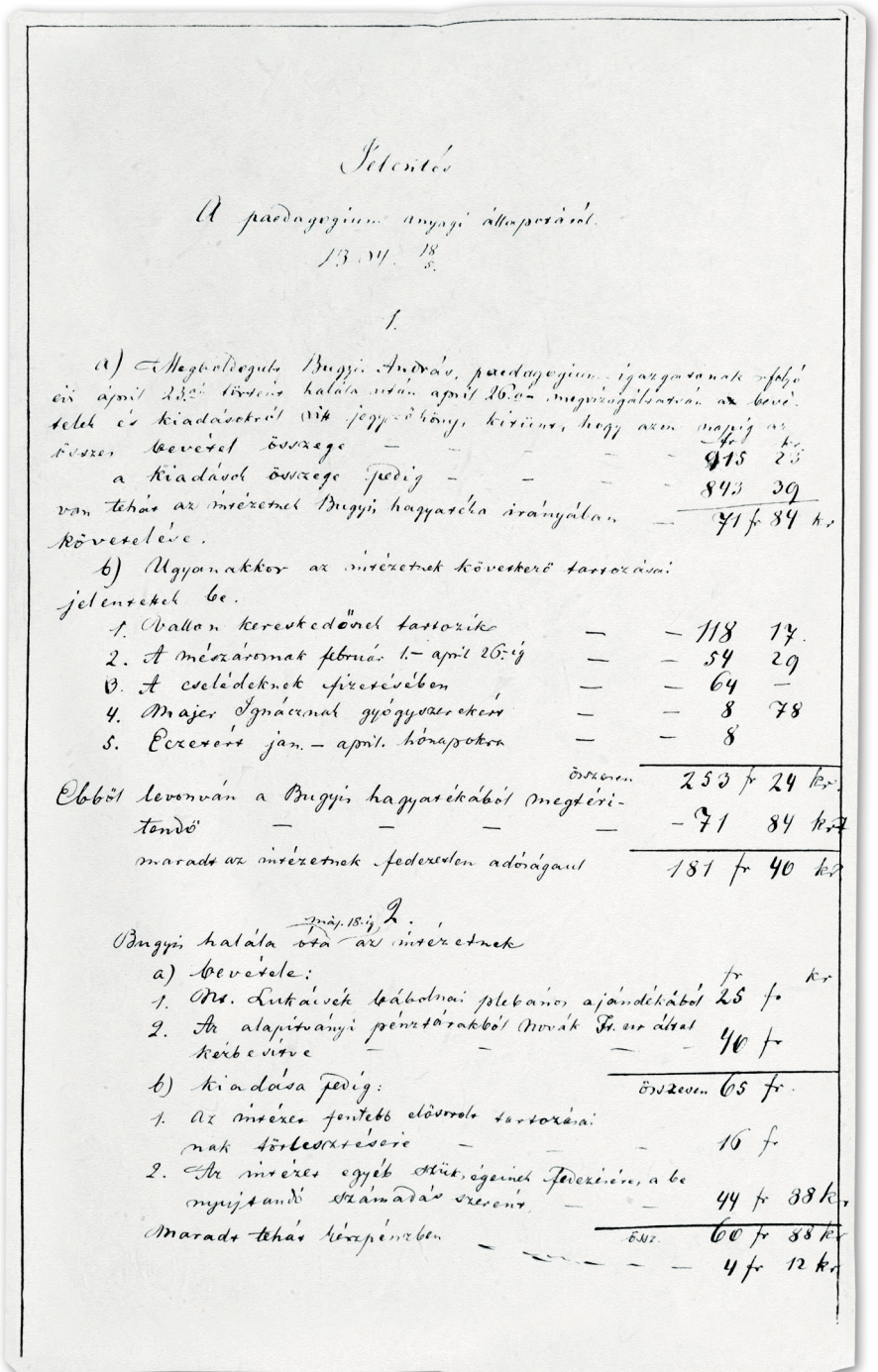
Stopy druhého brata Andreja Budiša ml. sa strácajú v Serednom. Keďže farárom v Serednom bol v roku 1864 bratranec Andreja Budiša ml. Andrej Budiš starší, je úplne jasné, prečo o starostlivosť o druhého brata požiadali práve „*farára zo Seredného*“. O zlej finančnej situácii rodiny Budišovcov informuje aj výkaz pozostalosti po Andrejovi Budišovi ml.

„*Krátky výkaz pozostalosti po nebohom kňazovi a učiteľovi Andrejovi Budišovi ml.*

A) *Aktíva*
Podľa úradne vykonanej inventúry hodnota nemnohého ošatenia, nábytku a kníh je celkom 218 zlatých a 78 grajciarov. Šaty však odniesla matka nebohého pre svojich mladších synov, teda ak sa ich odhadovaná hodnota 21 zlatých a 80 grajciarov sa odpočíta z celkovej sumy, zostáva iba 197 zlatých a 2 grajciare.

B) *Pasíva*
Podľa účtov zapísaných do úradnej inventúry je to 408 zlatých a 30 grajciarov. Z toho treba odpočítať v prospech pozostalosti sumu 15 zlatých nezapísanú do denníka paedagogia, ale predsa zaplatenú. Suma za knihy kúpené od kníhkupca Lehockého je 19 zlatých 68 grajciarov. Spolu 34 zlatých a 68 grajciarov. Zostávajú teda pasíva 373 zlatých a 62 grajciarov.

46 Szatmári Püspöki és Káptalani Levéltár. Satu Mare, Rumunsko, fond Ordinariatus Episcopalis Szatmar. 1863. No. 2755.

Jelentés

A paedagogium anyagi állapotáról.

13/VI. 18[illegible]

1.

a) Megboldogult Bugyi András, paedagogium igazgatónak ápr. 23-án történt halála után ápr. 26-án megvizsgálván az bevételek és kiadásokról vitt jegyzőkönyv, kitűnt, hogy azon napig az összes bevétel összege — — — — — 915 fr 23 kr
a kiadások összege pedig — — — — 843 39
van tehát az intézetnek Bugyi hagyatéka irányában követelése. — 71 fr 84 kr

b) Ugyanakkor az intézetnek következő tartozásai jelentkek be.

1. Avallon kereskedőnél tartozik — — 118 17.
2. A mészárosnak február 1.–ápril 26-ig — — 54 29
3. A cselédeknek fizetésében — — 64 —
4. Majer Ignácznak gyógyszerekért — — 8 78
5. Eczetért jan.–ápril. hónapokra — — 8

összesen 253 fr 24 kr.
Ebből levonván a Bugyi hagyatékából megtérítendő — — — — — 71 84 kr.
marad az intézetnek fedezetlen adósága[illegible] 181 fr 40 kr.

2.

Bugyi halála (máj. 18-ig) óta az intézetnek

a) bevétele: fr. kr.
1. Ns. Lukáts[illegible]ek Kábolnai plebános ajándékából 25 fr.
2. Az alapítványi pénztárakból Novák Fr. ur által kézbesítve — — — — 40 fr.

összesen 65 fr.

b) kiadása pedig:
1. Az intézet fentebb előrvolo tartozásainak törlesztésére — — — 16 fr.
2. Az intézet egyéb sürgősségeinek fedezésére, a bemutandó számadás szerint — — 44 fr 88 kr.

összesen 60 fr 88 kr.
Maradt tehát készpénzben — — — — — 4 fr 12 kr.

Pozostalosť Andreja Budiša ml.

Porovnanie

a) *Suma aktív pozostalosti* ..... *197 zlatých 2 grajciare*
b) *Suma pasív z pohľadávok* ..... *373 zlatých 62 grajciarov*
Nekrytý pasívny zostatok ..... *176 zlatých 60 grajciarov.*

Podľa mojej pokornej mienky na čiastočné pokrytie dlhu možno dať zo sumy regulárne pridelenej pre pomocných učiteľov v ústave polovicu odmeny jedného pomocníka, keďže nebohý namiesto výučby náboženstva, za ktorú by bol dostal plat 126 zlatých, dával lekcie z prírodných vied. O odmenu treba požiadať na meno Hehelein a Doroghi, vieroučná nadácia aj tak prislúcha podľa vôle zakladateľa učiteľovi v ústave, ak je to kňaz. Čo sa týka nedoplatkov, dovoľujem si využiť otcovskú milosť Vašej excelencie pre svojho zaslúžilého a zbožného kňazského druha, ktorý mal takmer pol roka výdavky na lekárske ošetrenia a lieky. Ak treba celebrovať omše, my – moji učiteľský druhovia a ja – sa k nim zaväzujeme. Iba takto možno zabrániť ohováraniam a podlým nadávkam voči kňazom. V Satmári 14. mája 1864, s najpokornejšou úctou Anton Novák."[47]

Anton Novák pridal k správe o majetku nebohého Andreja Budiša ml. aj Správu o materiálnom stave paedagogia. Zo správy vyplýva, že Andrej Budiš zanechal preparandiu v relatívne dobrom stave.:

„Správa o materiálnom stave paedagogia z 18. mája 1864

1.

a) Po úmrtí Andreja Budiša, riaditeľa paedagogia 23. apríla tohto roku, sa 26. apríla preverila zápisnica o príjmoch a výdavkoch:

príjmy ..... *915 zlatých 23 grajciarov*
výdavky ..... *843 zlatých 39 grajciarov*

teda ústav má pohľadávku voči Budišovej pozostalosti ..... *71 zlatých 84 grajciarov*

b) Zároveň sa oznámili nasledovné dlhy ústavu.

1. kupec Vatton ..... *118 zlatých 17 grajciarov*
2. mäsiar od 1. februára do 26. apríla ..... *54 zlatých 29 grajciarov*
3. mzda služobníctva ..... *64 zlatých*
4. lekárnik Ignác Majer ..... *8 zlatých 78 grajciarov*
5. za ocot v mesiacoch január – apríl ..... *8 zlatých*

Celkom ..... *253 zlatých 24 grajciarov*

Z toho odpočítajúc z Budišovej pozostalosti na zaplatenie ..... *71 zlatých 84 grajciarov*
Ústavu zostáva nekrytý dlh ..... *181 zlatých 40 grajciarov*

47 Szatmári Püspöki és Káptalani Levéltár. Satu Mare, Rumunsko, fond Ordinariatus Episcopalis Szatmar. 1864. No. 1135.

2.

Od Budišovej smrti do 18. mája ústav má

a) príjmy:

1. z daru farára v Bábolne, Lukácsa .....25 zlatých
2. z nadačných pokladníc doručených pánom Novákom .....40 zlatých

Celkom .....65 zlatých

b) výdavky:

1. splátky na vyššie spomenuté dlhy ústavu .....16 zlatých
2. na pokrytie iných potrieb ústavu podľa odovzdaného vyúčtovania ..... 44 zlatých 88 grajciarov

Celkom ..... 60 zlatých 88 grajciarov
Zostatok v hotovosti .....4 zlaté 12 grajciarov

3.

Pre potreby ústavu na zvyšných 5 mesiacov máj-september budú pravdepodobne potrebné nasledovné:

1. 26 holieb múky na chlieb a cestoviny, holba za 7,5 zl. ....195 zlatých
2. 500 libier mäsa, libra za 14 grajciarov .....70 zlatých
3. 4 siahy dreva, siaha za 5 zl. 50 grajciarov .....22 zlatých
4. 20 holieb masti, holba za 50-60 grajciarov .....12 zlatých
5. 12 korcov zemiakov, korec za 85-95 grajciarov .....10 zlatých
6. 1 korec ovsenej kaše .....2 zlaté 60 grajciarov
7. 1 korec šošovice .....2 zlaté 80 grajciarov
8. ocot .....5 zlatých
9. kuchynské náklady .....8 zlatých
10. 1 holba kukurice pre prasa .....6 zlatých
11. bielenie spolu s vápnom a pieskom .....17 zlatých
12. stolárske, zámočnícke a sklárske práce .....16 zlatých
13. oprava prasačieho chlieva .....6 zlatých
14. oprava organu a klavíra .....15 zlatých
Spolu .....385 zlatých 40 grajciarov

Vopred známe pravdepodobné príjmy za tých istých 5 mesiacov:

1. Druhá polovica štipendií zo študijného fondu .....84 zlatých
2. Štyria mladíci v ústave majú dlh celkom .....85 zlatých
Suma príjmov .....169 zlatých

Odpočítajúc túto sumu príjmov z budúcich výdavkov sa javí, že z výdavkov v nasledujúcich 5 mesiacoch .....385 zlatých 40 grajciarov
je zatiaľ nepokrytých .....212 zlatých 28 grajciarov

4.
Z dlhu zanechaného po Budišovej smrti sa zaplatilo 16 zlatých, zvyšný dlh ..... 165 zlatých 40 grajciarov
Taktiež prebytok výdavkov na nasledovných 5 mesiacov ..... 212 zlatých 28 grajciarov
Spolu teda ..... 377 zlatýchv 68 grajciarov
je zatiaľ úplne bez krytia.

V Satmári 18. mája 1864

Karol Hehelein, dočasný riaditeľ pedagogia"[48]

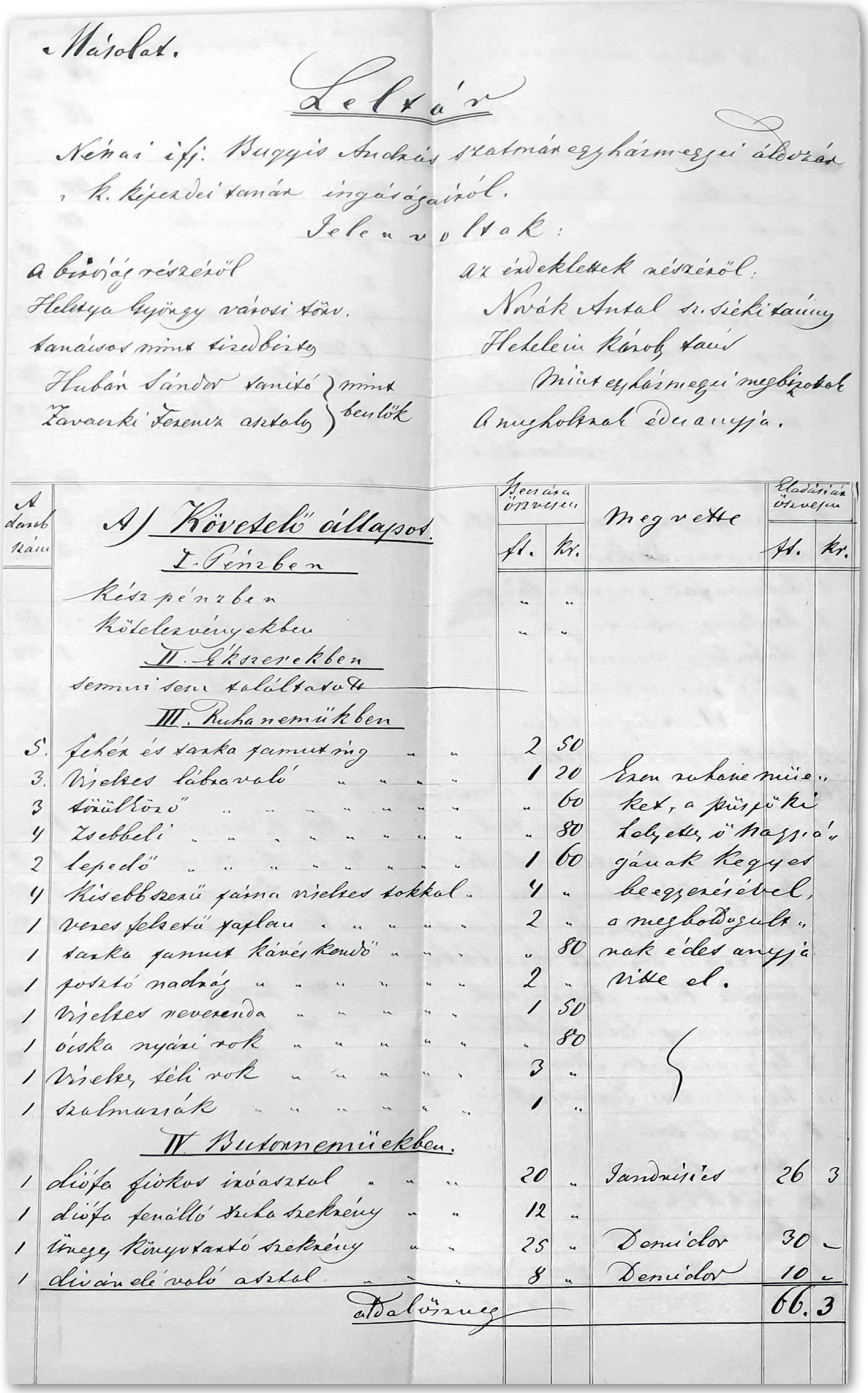
Smrť Andreja Budiša ml. spôsobila satmárskemu biskupovi a hlavne učiteľskému ústavu veľké problémy. Svedčí o tom obsiahla korešpondencia a úradné zápisy z dražieb a vysporiadania faktúr jeho veriteľov.

„*Riaditeľ gymnázia Anton Novák – Budiš*

Pokorné hlásenie ohľadom pozostalosti nebohého Andreja Budiša mladšieho.
V zmysle milostivého nariadenia veľadôstojného úradu cirkevnej diecézy č. 977 z 25. apríla bol dolupodpísaný poverený úradným oznámením úmrtia predčasne zomretého kňaza Andreja Budiša mladšieho, spísaním jeho pozostalosti a vybavovaním všetkých vecí; keďže vec sa môže považovať za ukončenú a o svojom úradnom poverení mám referovať podľa úctivo pripojeného uznesenia šľachetnej mestskej súdnej stolice pod položkou A), dovoľujem si predložiť svoje pokorné hlásenie:

1) *Po nahlásení úmrtia 3. mája radca mestskej súdnej stolice pán Juraj Heletya bol nápomocný v spísaní majetku a pohľadávok voči nebohému. A keďže celková hodnota majetku určená úradným odhadom bola značne prevýšená súhrnom pohľadávok, pre nekonanie konkurzu*
2) *na moju pokornú žiadosť veľadôstojná Svätá stolica sa milostivo uzniesla, že ak dlhy Andreja Budiša by nemohli byť kryté sumou z dražby majetku vytvárajúcich pozostalosť, deficit sa má riešiť z pokladnice pobožnej nadácie pri prijatí tejto ťarchy kňazskými druhmi. 126 sv. omší, ktoré mali byť celebrované za 142 zlatých 67 grajciarov poukázaných pod týmto titulom, boli láskaví prisvojiť si páni zapísaní v zozname priloženom pod položkou B.*

48 Szatmári Püspöki és Káptalani Levéltár. Satu Mare, Rumunsko, fond Ordinariatus Episcopalis Szatmar. 1864. No. 1135.

Majolat.

Leltár

Néhai id. Budiš András szatmár egyházmegyei áldozár
r. k. lipcsei tanár ingóságairól.

Jelen voltak:

A bíróság részéről
Heltsya György városi főbír.
tanácsosok mint tanúk
Hubán Sándor városi }
Zavarki Ferenc aszt. }

Az érdekeltek részéről:
Novák Antal sz. lipcsi tanár
Hekeleu Károly tanár
mint egyházmegyei megbízottak
a megholtnak édes anyja.

A darab száma	A) Követelő állapot.	Becsára ötvegyen		Megvette	Eladási ára ötvegyen	
		fl.	kr.		fl.	kr.
	I. Pénzben					
	Kész pénzben	"	"			
	kötelezvényekben	"	"			
	II. Ékszerekben					
	semmi sem találtatott					
	III. Ruhaneműkben					
5.	fehér és vanka gamut ing	"	2	50		
3.	Vizelres fehérnemű	"	1	20	Ezen ruhanemüek,	
3	törülköző	"	"	60	kez, a püspöki	
4	Zsebkendő	"	"	80	lelkész, a "nagyon"	
2	lepedő	"	1	60	gának kegyes	
4	Kisebbszerü gatya vizelres tokkal	"	4	"	beegyezésével,	
1	Veres selyemszerü gatyaka	"	2	"	a megholtnak	
1	vanka gamut kávéskendő	"	"	80	nak édes anyja	
1	posztó nadrág	"	2	"	vitte el.	
1	Vizelres reverenda	"	1	50		
1	öreg nyári rok	"	"	80		
1	Vizelres téli rok	"	3	"		
1	talmaruák	"	1	"		
	IV Butornemüekben.					
1	diófa fiókos irószekrény	"	20	"	Jandrisics	26 3
1	diófa fenálló tükrös szekrény	"	12	"		
1	tömeg könyvtartó szekrény	"	25	"	Demidor	30 "
1	divánra való asztal	"	8	"	Demidor	10 "
	Áthozva					66. 3

Súpis majetku Andreja Budiša ml.

3) *Po predložení tohto horeuvedeného rozhodnutia Svätej stolice pred mestskú súdnu stolicu bolo úradné konanie zrušené, zároveň sa cisárskemu kráľovskému finančnému úradu oznámila nevládnosť pozostalosti a ďalším konaním bol poverený dolupodpísaný ako poverenec Svätej stolice.*
4) *V zmysle toho som prevzal spisy a zostavil som inventúru, pripojenú v kópii pod položkou C, v prítomnosti úradnej osoby som predal z pozostalosti všetko, čo bolo možné a podľa tam uvedeného podrobného rozpisu som vysporiadal dlhy pre veriteľov.*

   Vyúčtovanie je vo výpise nasledovné:

   1. Z dražby majetku ..... 177 zlatých 14 grajciarov
   2. Suma pasív ..... 319 zlatých 81 grajciarov
   Suma nekrytého deficitu ..... 142 zlatých 67 grajciarov
   3. Na splatenie tejto sumy z pobožnej nadácie sumou ..... 142 zlatých 67 grajciarov sa celý dlh vysporiadal.

5) *Podľa tohto výkazu voči nebohému Andrejovi Budišovi mladšiemu nikto nemá nevysporiadanú pohľadávku okrem ním spravovanej pokladnice biskupského paedagogia, kvôli odškodneniu ktorej bola ponúknutá pomoc z pobožnej nadácie. Takto sa stali majetkom paedagogia:*

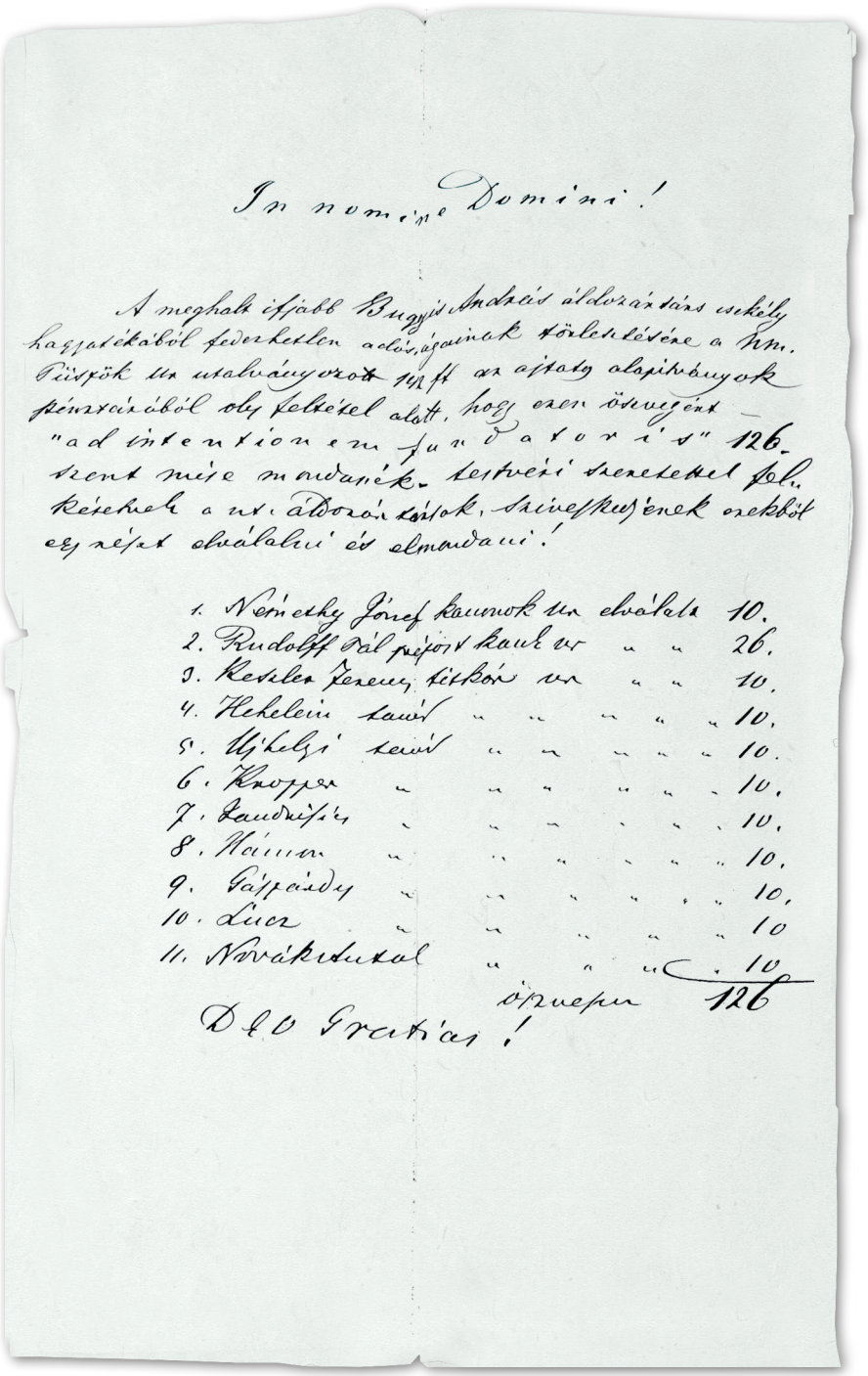
   a) položky z majetku, ešte nepredané:
   1. šatníková skriňa z orechového dreva odhadnutá cena .12 zlatých
   2. dve rozhegané drevené stoličky z orechového dreva ..... 1 zlatých 40 grajciarov
   3. lampa typu Ditmár ..... 3 zlatých
   4. „Das alte Testament“ v 16 zošitoch od Westenmayera .. 6 zlatých
   5. notový zošit pre husle ..... 2 zlaté
   6. viac kníh v slovenskom jazyku

   b) odmena za viac hodín v prvom polroku školského roka 1863/64, ktorá sa má určiť na vyššom mieste.

S hlbokou úctou prikladám spisy vzťahujúce sa na túto vec, menovite uznesenie šľachetnej mestskej súdnej stolice o neexistencii pozostalosti, kópiu inventúry, ktorá slúži aj ako podrobné vyúčtovanie, potvrdenia vysporiadaných veriteľov a zoznam o prijatých nadačných svätých omšiach. Pokorne prosím veľadôstojnú svätú stolicu, aby po vhodnom prezretí a preskúmaní mojej správy ma milostivo oslobodila od zodpovednosti za túto vec a aby toto oslobodenie vydala aj písomne, aby som sa v prípade potreby mohol ospravedlniť aj pred mestskou súdnou stolicou.

V Satmári 3. augusta 1864
Pre veľadôstojnú Svätú stolicu jej najpokornejší sluha

Anton Novák

In nomine Domini!

A meghalt ifjabb Budiš András áldozárstás czikkely hagyatékából fedorkeston adósságainak törlesztésére a hm. Püspök ur utalványozott 10 ft az ajtatos alapitványok pénztárából oly feltétel alatt, hogy ezen összegért "ad intentionem fundatoris" 126. szent mise mondassék. Kertvéri szerzetestől folyó Rétsehek a ns. áldozárságok, szinességének orekkét egy részét olvásatni és elmondani!

1.	Németky József kanonok ur olvásatá	10.
2.	Rudolff Pál pléb. kanonok ur " "	26.
3.	Kessler Ferencz titkár ur " "	10.
4.	Hekelein Samu " " " " "	10.
5.	Ujhelyi Samu " " " " "	10.
6.	Knopper " " " " "	10.
7.	Landrichter " " " " "	10.
8.	Hainan " " " " "	10.
9.	Gajdandy " " " " "	10.
10.	Lucz " " " " "	10
11.	Nováki Antal " " " "	10
	összesen	126

Deo Gratias!

Rozpis zádušných omší za Andreja Budiša ml.

Prílohy:

Radca Juraj Heletya predkladá vo svojom úradnom hlásení inventúru o majetku nebohého veľadôstojného Andreja Budiša, bývalého učiteľa v učiteľskom ústave.

Uznesenie:

Keďže z predloženej inventúry vyplýva, že sumu majetku značne prevyšuje suma dlhov a neexistuje pozostalosť, dedičské konanie nie je na mieste, cena majetku zanechaného po nebohom sa použila na vysporiadanie časti veriteľov, nariaďuje sa, aby predložené spisy o pozostalosti boli uložené do archívu.
O tomto sa má listom upovedomiť cisársky kráľovský daňový úrad s pripojením kópie inventúry a taktiež Anton Novák, radca Sv. stolice ako správca pozostalosti nebohého.
O zasadnutí súdnej stolice v Satmári 23. júna tohto roku.

Ján Gabányi
hlavný sudca

In nomine Domini!
Na splatenie dlhov zosnulého kňazského druha Andreja Budiša mladšieho, ktoré nemožno pokryť z jeho skromnej pozostalosti, previedol veľadôstojný pán biskup 142 zlatých z pokladnice pobožných nadácií s podmienkou, že za túto sumu „ad intentionem fundatoris" sa má celebrovať 126 svätých omší, sa s bratskou láskou požiadajú kňazskí druhovia, aby boli láskaví a zaviazali sa celebrovať časť z týchto omší.

Záväzky:

1 kanonik Jozef Némethy.....10
2 prepošt Pavol Rudolff.....26
3 tajomník František Keszler.....10
4 učiteľ Hehelein.....10
5 učiteľ Újhelyi.....10
6 učiteľ Knopper.....10
7 učiteľ Zandnitič.....10
8 učiteľ Hámori.....10
9 učiteľ Gátpándy.....10
10 učiteľ Lucz.....10
11 Anton Novák.....10

Celkom.....126

Deo gratias!

Inventúra

O majetku kňaza satmárskej diecézy nebohého Andreja Budiša mladšieho, učiteľa učiteľského ústavu

Prítomní boli:

zo strany súdu

radca mestskej súdnej stolice Juraj Heletya ako správca desiatkov
učiteľ Sándor Hubán a
stolár František Zavaczki
ako odhadcovia

zo strany zainteresovaných

radca Sv. stolice Anton Novák
učiteľ Karol Hehelein
poverenci cirkevnej diecézy
matka zosnulého

Počet kusov	*A) Stav aktív*	*Celková odhadovaná cena*		*Kúpil*	*Celková predajná cena*	
		ft	*gr*		*ft*	*gr*
	I. Peniaze					
	Hotovosť	*--*	*--*			
	Dlhopisy	*--*	*--*			
	II. Šperky					
	Nič sa nenašlo					
	III. Šatstvo					
5	*Biela a farebná bavlnená košeľa*	*2*	*50*	*Toto šatstvo*		
3	*Obnosené topánky*	*1*	*20*	*s milostivým*		
3	*Uterák*	*--*	*60*	*povolením*		
4	*Vreckovka*	*--*	*80*	*urodzeného pána*		
2	*Plachta*	*1*	*60*	*zástupcu biskupa*		
4	*Menší vankúš s opotrebovanou obliečkou*	*4*	*--*	*odniesla matka nebohého.*		
1	*Paplón s červeným povrchom*	*2*	*--*			
1	*Farebná bavlnená utierka*	*--*	*80*			
1	*Súkenné nohavice*	*2*	*--*			
1	*Obnosená reverenda*	*1*	*50*			
1	*Starý letný kabát*	*--*	*80*			
1	*Obnosený zimný kabát*	*3*	*--*			
1	*Slamník*	*1*	*--*			
	IV. Nábytok					
1	*Písací stôl z orechového dreva so zásuvkami*	*20*	*--*	*Sandvisič*	*26*	*3*
1	*Šatník z orechového dreva*	*12*	*--*			
1	*Knižnica so sklom*	*25*	*--*	*Demidor*	*30*	*--*
1	*Malý stolík pred diván*	*8*	*--*	*Demidor*	*10*	*--*
	suma na strane				*66.*	*3*

Počet kusov	Názov predmetu	Celková odhadovaná cena		Meno kupujúceho	Kúpna cena	
		ft	gr		ft	gr
	Prepísané (z predošlej strany)				*66*	*3*
5	*1 diván obtiahnutý čiernym americkým plátnom a 4 pružinové stoličky*	*40*	*--*	*Sandvisič*	*41*	*5*
1	*Posteľ z orechového dreva s priečkou*	*14*	*--*	*Demidor*	*10*	*--*
1	*Nočný stolík*	*5*	*--*	*Frank*	*6*	*5*
1	*Starý dotrhaný diván*	*5*	*--*	*Demidor*	*5*	*--*
4	*Stoličky z dubového dreva, poškodené*	*4*	*--*	*Frank*	*4*	*5*
2	*Stoličky z orechového dreva rozhegané*	*1*	*40*			
1	*Zlá drevená skrinka na umývadlo*	*1*	*50*	*Frank*	*1*	*70*
1	*Veľký stôl zo smrekového dreva*	*7*	*--*	*Keszler*	*8*	*55*
	V. Ostatné predmety na predaj					
1	*Nástenné hodiny*	*10*	*--*	*Keszler*	*10*	*50*
2	*Farebné záclony so železnou tyčou*	*3*	*--*	*Komócsyn*	*3*	*5*
3	*Obraz so zlatým rámom*	*3*	*--*	*Novák*	*3*	*30*
1	*Porcelánová lampa Ditmar*	*3*	*--*			
1	*Úzky hodvábny pás, dobrý*	*3*	*--*	*Keszler*	*3*	*70*
4	*Železné písacie perá v puzdre*	*1*	*40*	*Petrovič*	*1*	*44*
1	*Plechové pľuvadlo*	*--*	*35*	*Novák*	*--*	*40*
	VI. Knihy					
3	*Zväzky Cyrill a Method*	*--*	*60*			
16	*Zošitov Das alte Testament od Westenmeyra*	*6*	*--*			
1	*Papions Spiegel od Hasela*	*--*	*60*	*Honorius*	*1*	*--*
2	*Dr. Georges nemecko-latinský slovník*	*4*	*--*	*Hadzsar*	*6*	*2*
1	*Wenning nemecký výkladový slovník*	*1*	*20*	*Hámori*	*2*	*50*
1	*Theologia pastoralis*	*--*	*60*	*Knopper*	*1*	*50*
1	*Wiktoria*	*--*	*20*			
8	*Zošitov latinské*	*--*	*40*	*Knopper*	*--*	*80*
1	*Každodenný duševný pokrm*	*--*	*30*	*Újhelyi*	*--*	*40*
2	*Epigrammata Martialis*	*--*	*40*	*Hehelein*	*--*	*80*
1	*Prírodopis I*	*--*	*20*			
1	*Noty pre husle*	*2*	*--*			
1	*Homae*	*1*	*--*	*Novák*	*1*	*40*
10	*Slovenské knihy*	*--*	*--*			
1	*Washington*	*--*	*15*	*Knopper*	*--*	*20*
1	*Anglická revolúcia*	*--*	*15*		*--*	*20*
	suma na strane				*174*	*64*

Počet kusov	Názov predmetu	Kúpna cena	
		ft	gr
	Prepísané (z predošlej strany)	*174*	*64*
1	*Heyseho nemecká gramatika*	*--*	*40*
1	*Knebs luitfaden zu latein*	*2*	*10*
	celkom	*177*	*14*
	B) Stav pasív		
1	*Známka (kolok) na inventúru*	*--*	*50*
2	*Za bubnovanie pri kapitánskom úrade*	*--*	*75*
	Bubeníkovi za viaceré bubnovanie	*--*	*75*
a)	*Fara cirkevným osobám a hrobárovi*	*7*	*20*
b)	*Stolárovi Zavaczkému za truhlu*	*17*	*--*
c)	*Bertalanovi Pappovi za šaty na mŕtveho*	*23*	*--*
d)	*Dr. Samuelovi Feketemu za návštevy*	*15*	*--*
e)	*Do lekárne Jakaba Embera podľa účtov*	*5*	*37*
f)	*Do lekárne Ignáca Mayera podľa účtov*	*20*	*92*
g)	*Ošetrovateľke Jozefíne Székely za služby počas troch týždňov*	*8*	*--*
h)	*Jurajovi Szabovi za starostlivosť o dvoch malých Budišov na 2 mesiace*	*24*	*--*
i)	*Obchodníkovi Wallonovi za pohreb a predošlé výdavky*	*35*	*20*
k)	*Michalovi Hajduovi za staré pohľadávky*	*9*	*10*
l)	*Krajčírovi Aszalaimu*	*7*	*--*
m)	*Do obchodu krajčíra Szajzera*	*15*	*--*
n)	*Krajčírovi Vizlerovi*	*10*	*--*
o)	*Obuvníkovi Móricovi Gutmanovi*	*4*	*90*
p)	*Demidorovi za nábytok*	*109*	*--*
q)	*Pre Lehockého knižnicu*	*7*	*12*
	Suma výdavkov	*319*	*81*

Zhrnutie:
Stav aktív – príjmy celkom ..... 177 zlatých 14 grajciarov
Suma výdavkov ..... 319 zlatých 81 grajciarov

Podľa milostivého rozhodnutia veľadôstojnej sv. stolice 142 zlatých 67 grajciarov sa má uhradiť z milostivej nadácie na sväté omše spísané v pripojenom zozname.

V Satmári 4. august 1864

Anton Novák
poverenec Sv. stolice“

Priložené faktúry:

20. 7. 1863, nohavice a kožušina na kabáty ..... 10 zlatých
Michal Vizler – pánsky krajčír, peniaze prijal 3. 8. 1864

Faktúra za nábytok pre dôstojného pána Andreja Budiša pri dohodnutej cene

Pri dlžobnom úpise boli vydané nasledovné:

Písací stôl ..... 40 ft
Diván 19.-
Posteľ z orechového dreva 19.-
Komoda 30.-
2 stoličky 7.-
Malý stolík 18.-
Neurčené 9.-

———————

Celkom ..... ft 136.-
Zaplatené 100.-
Zostáva pohľadávka 36.-

Znova boli vydané:

Diván a 4 stoličky s poťahom z anglického plátna ..... 62 ft
Držiak pre knihy a spisy 48.-
Maľovaný písací stôl 14.-
Štyri stoličky z dubového dreva 11.-
Nočný stolík 8.-

———————

Celkom ..... ft 143.-
zaplatené 70.-
Zostáva pohľadávka 73.-

Takto je moja celková pohľadávka 109.-

V Satmári 27. apríla 1864
Moja pohľadávka bola vyrovnaná 4. augusta 1864

Ignác Demidor

Faktúra Satmár 26. apríl 1864

Pre nebohého dôstojného pána Andreja Budiša
14. mája 1863
reverenda františkánov *28.-*
kabát pre väčšieho brata *4.-*
nohavice *2.-*
vesta *1,50*
kabát pre menšieho brata *3.-*
nohavice *1,60*
vesta *1,20*
28. novembra, sivé súkenné nohavice *4,50*

———————

Suma ..... *45 ft 80*
20. októbra zaplatil *30.-*
k úhrade ..... *15 ft 80*
zaplatené 11. júla 1864

Ján Szaizer

Faktúra Satmár 28. apríl 1864

25. 12. 1861, pre dôst. nebohého pána Budiša
1 nohavice pre brata ..... *f. 3,50*
4. 4. 1862, 1 reverenda pre seba *22.-*
1 horná reparácia a k tomu košíky *1,50*
21. 5. 1862, jemné čierne nohavice *11.-*

———————

Suma *38.-*
26. 11. 1862 zaplatené a conto ..... *f. 30,-*
Zostatok ..... *f. 8.-*

1. 12. 1862, 2 uhorské nohavice *10.-*
2. 1. 1863, 1 uhorské nohavice pre seba *9.-*

———————

Suma *27.-*
27. 10. 1863 zaplatené a conto ..... *f. 20,-*
Zostatok ..... *f. 7.-*

Anton Aszalay

Faktúra

Podľa ktorej učiteľ nebohý Andrej Budiša mladší mi zostal dlžný za odo mňa viackrát kupované víno podľa môjho podrobného zoznamu sumou deväť zlatých a 25 grajciarov.

V Satmári 5. mája 1864

Zaplatené Michal Hajdu, miestny obyvateľ

Faktúra

Pre dôstojného pána Andreja Budiša

Marec	*3.*	*4 ks sleďov*	*--36*
	9.	*sviečka, naftalínový olej*	*--94*
	26.	*syr*	*--61*
	28.	*olej, sviečka*	*--94*
Máj	*10.*	*4 fľaše vody*	*--80*
	12.	*1 ks mydla, kefa, papier*	*--82*
	21.	*syr, 2 fľaše vody*	*--73*
	27.	*2 fľaše vody*	*--40*
	30.	*kniha, papier*	*--40*
Jún	*16.*	*saláma, 2 fľaše vody*	*1.20*
	27.	*1 fľaša likéru*	*--40*
Júl	*1.*	*50 fliaš vody*	*5.--*
	16.	*káva*	*5.38*
		cukor	*3.36*
August	*30.*	*sviečka*	*--70*
		sviečka	*--50*
		2 fľaše vody	*--40*
		zápalky	*--18*
September	*21.*	*káva*	*3.52*

———————————

Suma *26.64*

V Satmári 24. septembra

Heinrich Vallon

Týmto potvrdzujem, že som zo sumy pozostalosti nebohého učiteľa a kňaza Andreja Budiša prijal bezo zvyšku od veľadôstojného pána správcu pozostalosti, Antona Nováka dvadsaťštyri zlatých za dva mesiace stravného dojednaného pre dvoch bratov pána Budiša a v dobe jeho úmrtia neuhradeného

V Satmári 6. júna 1864 *Juraj Szabó*

Faktúra Satmár 29. apríl 1864

Pre nebohého Andreja Budiša, riaditeľa ústavu

1863			
Okt.	*22.*	*pre kloktanie 24-29 opakovane*	*1.35*
	26.	*kaša a zmes*	*1.48*
	26.	*horčičná náplasť*	*--20*
	27.	*zmes*	*--58*
	29.	*tabletky*	*--51*
Nov.	*8.*	*tabletky*	*--68*
	13.	*horčica a kloktanie*	*--56*
	22.	*zmes*	*--39*
	23.	*tabletky*	*--80*
	23.	*prášky 27 opakovane a oblátka*	*--75*
	29.	*prášky*	*--40*
Dec.	*5.*	*prášky*	*--40*
	5.	*zmes*	*--92*
	9.	*prášky a oblátka*	*--50*
	14.	*ústna voda 16-19 opak., zmes 12-13 opak.*	*2.61*
	16.	*kvapky*	*1.26*
	22.	*masť*	*--71*
	28.	*kvapky a masť*	*1.42*
1864			
Jan.	*19.*	*masť*	*--19*
Apr.	*10.*	*zmes, prášky, oblátka*	*1.30*
	13.	*prášky, oblátka 16-22 opakovane*	*2.55*
	18.	*zmes s olejom z rybej pečene*	*1.21*
	19.	*zmes*	*--10*

———————

Suma	*20.87*
poplatok za kolok	*--05*
celkom	*20.92*

Ignác Majer, lekárnik

Satmár 28. apríl 1864

CENNÍK LIEKOV

Z lekárne Spasiteľa bolo vydané pre zosnulého dôstojného pána Budiša

rok	mesiac	deň		cena	
				zlatý	grajciare
1864	marec	13.	Prášky		50
		15.	Prášky		50
		18.	Zmes		34
		20.	Zmes		34
		22.	Zmes		34
		22.	Prášky	1.	24
		26.	Kvapky a olej		45
		28.	Voda na oči		18
		30.	Dávidlo		16
	apríl	2.	Zmes		22
		3.	Lieh do kadidla		48
		7.	Zmes		40
		7.	Kvapky		22
			celkom	5.	37
Horeuvedenú sumu s poďakovaním prijímam Satmár 11. júla 1864 Jakab Ember					

Potvrdenie

O 15 zl., slovom o pätnástich zlatých, ktoré som prijal od veľadôstojného pána riaditeľa Antona Nováka ako odmenu za lekársku starostlivosť počas choroby nebohého učiteľa Andreja Budiša.

Satmár 11. 7. 1864 *Dr. Samuel Fekete*

Faktúra

Nebohý Budiš

23. apríl 1864	*3 lakte na prestieradlo do truhly*	*a 1.90 ..... 5.70*
	14 lakťov bielej čipky	*.15 ..... 2.10*
	2 lakte ... na vankúš	*.40 ..... --80*
	6 2/3 lakťov stuhy	*.27 ..... 1.80*
	5 2/3 lakťov ...	*.20 ..... 1.14*
	5 lakťov bieleho perkálu	*.38 ..... 1.90*
	4 lakte smútočného závoja	*.20 ..... --80*

1 pár ponožiek .....*--40*
3 kusy bavlnených šatiek *3.20* *8.40*
1 lakeť bielej čipky .....*--15*

———————

Celkom.....*23 ft 19*

V Satmári 3. mája 1864
zaplatené 11. 7. 1864 *Bertalan Papp*

Pre veľadôstojného pána Budiša
politúrovaná truhla.....*15 f*
dubový kríž a tri politúrované nosné tyče.....*2 f*

———————

Celkom.....*17 f*

V Satmári 7. júna 1864

František Zavaczky
majster stolár

Horeuvedenú sumu som prevzal
bezo zvyšku s poďakovaním

Poplatok za pohreb veľadôstojného pána Andreja Budiša, učiteľa v ústave, je pre organistu, kostolníka a zvonára spolu 6, slovom šesť zlatých
Pre hrobára.....*1 f 20 gr*
Celkom.....*7 f 20 gr*

V Satmári 3. mája 1864"[49]

To, čo sa zachovalo po Andrejovi Budišovi ml. nám ho predstavuje ako zanieteného národovca s umeleckými a pedagogickými sklonmi.

Nedá sa zistiť pod čím vplyvom Andrej Budiš ml. nadobudol národné povedomie. V rodných Pavlovciach nad Uhom ho rozhodne mnoho nebolo a satmárske maďarské či maďarsko-nemecké prostredie absorbovalo nejedného muža slovenského pôvodu. V seminárskom prostredí sa sám a jediný začal cvičiť v slovenčine, objednal si Katolícke noviny, hoci nepoznal ani výšku ich predplatného, po nich odoberal Cyrilla a Methoda s jeho prílohami a zaobstaral si aj iné prístupné knihy napísané v slovenčine. Za pomerne krátky čas nadobudol pomerne bohaté vedomosti o súvekej slovenskej literatúre. Nemožno sa čudovať, že šlo predovšetkým o takú literatúru, ku ktorej inklinoval svojím povolaním.

49 Szatmári Püspöki és Káptalani Levéltár. Satu Mare, Rumunsko, fond Ordinariatus Episcopalis Szatmar. 1864. No. 1799.

Celé dielo Andreja Budiša ml. je späté s osobou Andreja Radlinského. Andrej Radlinský pochádzal zo starej a uvedomelej oravskej rodiny. Narodil sa 8. júla 1817 v Dolnom Kubíne, jeho matka bola dcérou brata Antona Bernoláka. Po štúdiách v Ružomberku odišiel v roku 1831 do Budína, kde slovenskí študenti obyčajne končili piatu a šiestu triedu gymnázia. V Budíne sa v tom čase organizoval čulý národný ruch pod vedením ďalšieho oravského rodáka Martina Hamuljaka. V roku 1833 odišiel Radlinský na ďalšie štúdium do seminára v Trnave, kde dva roky študoval filozofiu. Napokon odišiel na štúdium teológie do Viedne. Tu študovali viacerí slovenskí bohoslovci, ako Martin Hattala, Michal Chrástek, Martin Čulen. Radlinský tu získal veľmi široké všestranné vzdelanie, takže po skončení teológie v roku 1841 získal titul doktora filozofie na peštianskej univerzite. Budín sa stal jeho prvým kňazským pôsobiskom. Hneď po príchode do Budína vstúpil do Hamuljakovho Spolku milovníkov reči a literatúry slovenskej namiesto práve zomrelého ujca Jozefa Bernoláka, po ktorom prebral aj spolkové účastiny.

Pastoračná činnosť nestačila mladému ambicioznemu kňazovi naplniť okruh jeho širokých záujmov aj na poli svetskej vedy. Preto ašpiroval na miesto profesora matematiky v Záhrebe, kde pôsobil aj biskup Štefan Moyzes, a v Pešti. To sa mu však nepodarilo. Andrej Radlinský pobudol v Budíne iba rok. Stal sa kaplánom v Štefultove pri Banskej Štiavnici, onedlho v Zlatých Moravciach a začiatkom roku 1843 v Banskej Štiavnici.

V Banskej Štiavnici sa datuje aj začiatok vydavateľskej činnosti Andreja Radlinského, ktorá sa stala jeho celoživotnou náplňou. Po búrlivom revolučnom období rokov 1848-49 sa Radlinský pustil naplno do príprav slovenských časopisov. Od júla 1849 začali vo Viedni vychádzať Slovenské noviny v čiastočne poslovenčenej češtine, takzvanej staroslovenčine. Za redaktorov týchto novín boli poverení Andrej Radlinský a Daniel Lichard. V roku 1849 zostavil z poverenia vlády pre úradný spisovný jazyk Slovákov Pravopis slovenský s krátkou mluvnicí. Staroslovenčina sa podľa tejto gramatiky od češtiny líšila iba nebadane: označovala sa mäkkosť podstatných mien: kosť, česť; v pádových koncovkách namiesto –ou bola koncovka –ú okrem 7. pádu; popri koncovke –ou pripúšťala sa aj koncovka –ouv; podľa vzoru Bernolákovej gramatiky Radlinský v minulom čase zaviedol aj vkladnú hlásku e (védel); namiesto koncoviek –ství, –ctví a ní zaviedol koncovky –stvo, –ctvo a ný, ná, né.

Radlinský dúfal, že staroslovenčine pomôže zaistiť väčšiu popularitu aj časopis Cyrill a Method, ktorý začal vydávať od roku 1850. Jeho plánom bolo získať v týchto časoch rezignácie najmä slovenský východ. V prvom rade sa usiloval prísť do styku s duchovenstvom, a to nielen slovenskej, ale aj rusínskej národnosti. Jednotiacim spojivom mal byť práve časopis Cyrill a Method. Hneď po vyjdení Cyrilla a Methoda, 14. marca 1850, v deň, na ktorý vtedy pripadal sviatok slovenských vierozvestcov, dal tlačiť svoje „*Nábožné výlevy*". Radlinský práve túto knihu využil ako dôkaz, že aj ľud v Šarišskej a Zemplínskej stolici

dobre rozumie reči, v ktorej bola napísaná. Ešte v tom istom roku (1850) s povolením baróna Geringera odišiel s viacerými exemplármi tejto knihy na územie dnešného východného Slovenska, aby získal dôkazy, že tunajší ľud je organickou súčasťou slovenského národa a dobre rozumie úradnej spisovnej reči. V Šarišskej a Zemplínskej stolici dával čítať svoje Výlevy predstaveným obcí, farárom, notárom, učiteľom aj obyčajným ľuďom, ktorí sa vyjadrovali, že reči Výlevov dobre rozumejú. Radlinský takto prešiel 116 obcí Šarišskej a Zemplínskej stolice, získal osvedčenie v podobe podpisov za úradnú reč, ktoré neskôr predložil vláde vo Viedni.

Nešlo tu len o jazykový prieskum, ale aj o zisťovanie stavu národnostnej otázky v tejto časti Uhorska. Radlinského akcia priniesla neočakávané ovocie. Na základe osvedčení obcí vymohol Radlinský vo Viedni a v Budíne zavedenie slovenčiny (staroslovenčiny) do všetkých úradov severne od Gemera až po Užhorod. Postupne však Radlinský upúšťa od používania staroslovenčiny a pod dojmom všeobecných jazykových porád uznáva potrebu písania v štúrovskej slovenčine. Od roku 1852 prešli na túto opravenú štúrovskú slovenčinu skoro všetky slovenské časopisy.

Významnou udalosťou v živote Andreja Radlinského bolo prevzatie Katolíckych novín pod svoju správu roku 1855. Katolícke noviny podľa očakávania v roku 1857 zanikli pre nedostatok predplatiteľov. V tom istom roku však Radlinský obnovuje vydávanie Cyrilla a Methoda. V ňom okrem iného uverejňoval oznamy, získaval predplatiteľov na almanach Concordia, Lipa a Sokol.

Napokon však Radlinského vydavateľské snahy prerušilo jeho preloženie, od októbra 1861 pôsobil ako farár v Kútoch. Príchod do Kútov na nejaký čas zastavil jeho vydavateľskú činnosť. Časopis Cyrill a Method prestal vychádzať, zanikol aj Priateľ školy a literatúry. To neznamenalo Radlinského rezignáciu. Už v roku 1862 obnovuje časopis Cyrill a Method a spolupracoval s Moyzesom v úsilí dosiahnuť potvrdenie Matice slovenskej. Obnoviť aj prílohu Priateľ školy a literatúry však už nestačil.

Významným medzníkom v jeho vydavateľskej činnosti aj za týchto sťažených okolností bolo, keď sa v roku 1863 predsa rozhodol rozšíriť časopis Cyrill a Method o prílohu Slovesnosť. V roku 1863 Radlinský obnovil aj svoje Poklady kazateľského rečníctva. V roku 1864 začal vydávať obrázkový časopis Vojtech. Andrej Radlinský zomrel 26. apríla 1879.[50] Andrej Radlinský bol redaktorom de facto všetkých novín, do ktorých písal Andrej Budiš ml. Išlo o Katolícke noviny, Cyrill a Method a Priateľa školy a literatúry.

V roku 1848 bol v Pešti založený „*Spolok na vydávanie dobrých a lacných kníh pre katolícky ľud jazyka maďarského, nemeckého a slovenského*". Tento spolok sa neskôr, 22. augusta 1852 premenoval na „*Spolok sv. Štefana*". 7. no-

50 HLAVÁČ, Albert: *Andrej Radlinský.* Trnava 1994, s. 8 – 30.

vembra 1849 vydal pre slovenských katolíkov prvé číslo Katolíckych novín pod redakciou Šimona Klempu. Katolícke noviny patria k najstarším periodickým novinám na území Slovenska. V prvom roku vychádzania mali vyše tisíc odberateľov.

Ján Palárik, novinár a spisovateľ, ktorý roku 1852 prevzal štafetu po prvom redaktorovi Šimonovi Klempovi, napísal: „*Roľa, ktorú máme prostredníctvom týchto Katolíckych novín obrodiť, je široká, a semeno, čo máme do nej zasiať, je rozmanité. Roľa tá je nábožnosť, mravnosť a vzdelanosť, ktorú u nášho slovenského ľudu máme vhodnými článkami, príspevkami, listami a správami, ako dobrým semenom zasievať, k čomu dodá Otec nebeský potrebnej rosy, dažďa a slnka svojej milosti.*" Nepravidelnosť v doručovaní novín mala za následok, že počet odberateľov stále klesal, a tak v roku 1855 ich zostalo len 250. Palárik redigoval Katolícke noviny do konca júna 1855. Od 1. júla redakciu aj administráciu novín preberá Andrej Radlinský. Musel sa však zaviazať primasovi, že opravenú slovenčinu zmení tak, aby sa ešte viac priblížila ľudovej reči.

Roku 1856 sa v Katolíckych novinách objavila nová rubrika „*Školské správy*". Keďže banskobystrický časopis Cyrill a Method koncom roku 1856 zanikol, Radlinský od roku 1857 dal katolíckym novinám nový názov „*Cyrill a Method – Katolícke noviny pre cirkev, dom a školu*". Netrvalo dlho a Spolok svätého Štefana rozhodol, že tieto noviny pre Slovákov 30. mája 1857 prestane vydávať. Po krátkej prestávke sa Andrej Radlinský rozhodol, že noviny bude vydávať vlastným nákladom, prvé číslo vydal 7. júla 1857. Radlinského noviny plnili svoje poslanie až do roku 1865. Od 7. júla 1870 vychádzali Katolícke noviny ako orgán Spolku svätého Vojtecha, pričom zodpovednými redaktormi boli do istého času jeho správcovia.

Katolícke noviny podliehali cirkevnej vrchnosti, ktorá do ich redakcie vysielala predovšetkým kňazov. Okrem upevňovania katolíckeho učenia a náboženskej výchovy v čitateľoch mali za úlohu prebúdzať slovenské národné uvedomenie a významne prispeli aj v boji o slovenské školstvo. Tento cieľ sledovali v úvodníkoch, v zahraničnom i domácom spravodajstve, v hospodárskych i kultúrnych rubrikách.[51]

Už v štvrtom roku pôsobenia Andreja Radlinského v Banskej Štiavnici – koncom roku 1846 – Radlinský uvádza, že mieni vydávať cirkevný časopis. V prvom zväzku Pokladov, ktorý vyšiel 1. novembra 1848, Radlinský oznamuje, že pod redakciou Palárika vyjde nový časopis Cyrill a Method. Bolo to v roku zaniknutia Štúrových Slovenských národných novín. O rok neskôr – 18. decembra 1849 – Radlinský v liste Michalovi Chrástkovi píše, že podnikol kroky, aby Palárik dostal povolenie na vydávanie Cyrilla a Methoda, ale márne, lebo ostrihomská duchovná vrchnosť je maďarónska. Pokúsi sa, aby získal povole-

51 HLAVÁČ, Albert: *Andrej Radlinský.* Trnava 1994, s. 81 – 82.

nie pre Palárika redigovať Cyrilla a Methoda vo Viedni pod vydavateľstvom Radlinského. Takto by duchovenstvo mohlo poznať zámery časopisu i talent Palárika, a poznajúc takto kvality Cyrilla a Methoda, samotné by žiadalo vikára o preradenie Palárika do viedenskej redakcie Cyrilla a Methoda.

Chrástkovi prezrádza ešte aj svoj iný plán, ktorý by napomáhal Cyrillovi a Methodovi. Vyjednáva s mechitaristami vo Viedni, ktorí majú tlačiareň, aby zaradili do svojho tlačiarenského plánu vydávanie lacných slovenských katolíckych kníh v podobnom spolku, ako je Dědictví svatého Jana Nepomuckého v Prahe. V ďalšom ho nabáda, aby už pracoval na článkoch do Cyrilla a Methoda, ktoré majú byť jadrné, stručné a časové. Keďže pri vydávaní Cyrilla a Methoda bude potrebný výbor, ktorý by posudzoval zaslané rukopisy a robil by z nich výber do tlače, prosí Chrástka, aby predbežne zisťoval, či by banskobystrické duchovenstvo nebolo ochotné tento výbor vytvoriť v Banskej Bystrici. Časom by sa pripravovaný Spolok svätého Cyrila a Metoda mohol preniesť do Banskej Bystrice.

Konečne 14. marca 1860, na sviatok sv. Cyrila a Metoda, Radlinský vydal v staroslovenčine svoj časopis Cyrill a Method, redigovaný Jánom Palárikom v Banskej Štiavnici. V prvom čísle časopisu čítame takýto príhovor: „*Z boží milosti prichází k Vám dnes ponajprv Cyrill a Method klopaje na Vaše domy, či mu ne len chyže Vaše, než aj dvere k srdcím Vašim ochotně neotevrete?*" Časopis bol potrebný i preto, aby slovenské duchovenstvo zaistilo sa v nových pomeroch a nastalo literárne spojenie Slovákov v opravovanej slovenčine.

Len čo sa v šiestom čísle Cyrilla a Methoda nadhodila šarišská akcia, jeho vydávanie bolo zastavené. Bolo to začiatkom mája 1850. Neprešli ani dva mesiace a Cyrill a Method znova ožil a Radlinský sám dostal poverenie jazykovo preskúmať kraje košického dištriktu. Na stránkach Cyrilla a Methoda nachádzame odraz boja za slovenskú cirkevnú provinciu a za vymenovanie slovenských biskupov. Časopis propaguje aj sviatok sv. Cyrila a Metoda. S potešením boli prijímané správy o osamostatnení chorvátskej cirkevnej povincie a o povýšení biskupstva v Záhrebe na arcibiskupstvo. Radlinský informovaním o Chorvátoch ukazuje príklad svojim rodákom s nádejou, že časom aj Slováci budú mať srcibiskupstvo na Slovensku.

Cyrill a Method s veľkou radosťou vítal Štefana Moyzesa ako novomenovaného banskobystrického biskupa. V čísle z 28. septembra 1850 jasá: „*Moyses pro své veliké zásluhy o trún, o národ, o církev na hodnosť biskupa povýšený, navrátil se opět do své milé první vlasti, která ho zplodila a vychovala, která se v něm vždycky pýšila, a jeho ztrátu tak dluhé časy oplakávala, navráti se vítězoslávně čo národomil a vlastenec, čo kněz, čo spisovatel, čo biskup do své milé sladké domoviny, která už po predku nad jeho návratem radosti nevýslovnou plesá, náručím svým čo svého objímajúc.*"

Potom po správe o veľkých oslavách v Osijeku, kde meštianstvo jasalo nie z rozkazu, ale z horúcej lásky a vďačnosti k svojmu novovysvätenému biskupovi

Strossmayerovi, znova pripomína: „*A takáto čaká i Banskú Bystricu! Která sa budeš moci tak proslulým mužem honosiť.*"

Palárik okolo časopisu Cyrill a Method zoskupil osvedčených spolupracovníkov zo staršej i mladšej generácie. Na stránkach časopisu sa čoraz častejšie prechádza od otázok náboženských k problematike národnej a sociálnej. Kult vierozvestcov Cyrila a Metoda slúžil ako dôvod na šírenie slovanskej idey a spolupráce s ostatnými slovanskými národmi.

K druhému ročníku Cyrilla a Methoda bola pripojená príloha „*List pre výchovu, školu a literatúru*". Vyšla v piatich číslach. Cyrill a Method upozornil, že okrem troch biskupov Slovákov aj ostrihomský arcibiskup Scitovský pri svojich cestách pri konaní birmovania sa slovenčiny neostýchal.

Radlinský s Palárikom na stránkach Cyrilla a Methoda neprestávali podporovať zjednocovacie snahy myšlienkou únie medzi katolíkmi a pravoslávnymi. Radlinský uverejnil rozpravu „*O výbornosti cirkve katolické*", v ktorej dôvodil za úniu všetkých kresťanov v nej. Rozprava mala vyše desať pokračovaní na stránkach Cyrilla a Methoda.

Andrej Radlinský v článku „*Úprimné slovo k veľactenému katolíckemu duchovenstvu*" uvádza: „*Cyrilla a Methoda prijal s radosťou každý, kto sa neodnárodnil. Na Slovensku prekliestil cestu, po které sa už môže volno a živě pohybovati, a ačkolvek nemá mecenášúv z vyššího duchovenstva, koľko má maďarský, nachází predce dosť hodnú podporu predplacením u nižšího slovenského duchovenstva. Počet sa dvíha. A keby sa i zmenšoval, nedáme mu zahynúť. Naše heslo: Neustále a bezzištně pracovati za Cirkev, trún a národ, pokuď jen vládneme.*"

Cyrill a Method dáva priestor aj iným autorom. Starohájsky farár Juraj Holček sa zastáva chudobného nižšieho duchovenstva, aby nemuselo platiť nové dane. Spišskonovoveský farár Chlebák rozvíja spor o semeniská a cirkevné veľkostatky, ktoré hodnostárov veľmi „*zapletly do kráľovstva, ktoré jest z toho světa…*" Takáto kritika nemohla ostať bez pozornosti Ostrihomu. Tu s narastajúcimi obavami sledovali zoskupenie okolo Cyrilla a Methoda. Pred konzistórium bol predvolaný redaktor Palárik aj vydavateľ Radlinský, ktorí sa mali zodpovedať z neprístojných článkov. Radlinský sa dostal na slobodu, Palárika odsúdili na tri týždne kláštorného väzenia u františkánov v Ostrihome. Okrem toho mal prikázané prerušiť styky s Radlinským. Prejavilo sa to tým, že na titulnej strane Cyrilla a Methoda sa prestalo objavovať meno Radlinského ako vydavateľa. Palárik neskôr prešiel do Pešti do redakcie Katolíckych novín. Cyrill a Method pod Palárikovým redigovaním prestal vychádzať 9. júla 1851.

V druhej polovici roku 1851 po dohode Radlinského s Moyzesom Cyrill a Method prechádza do Banskej Bystrice. Tu biskup Štefan Moyzes ako vydavateľ poveruje Michala Chrástka, profesora v Banskej Bystrici, za redaktora tohto časopisu. Začiatkom roku 1852 vyšlo prvé číslo Moyzesovho Cyrilla a Methoda v Hattalovej opravenej slovenčine. Chrástek to zdôvodnil tak, že je to výsledok hlasovania predplatiteľov. Bohužiaľ, tento časopis pod Moyzesovým

vydavateľstvom v čistej slovenčine existoval iba rok. Už v nasledujúcom roku sa pod vplyvom vonkajších tlakov vrátil k úradnému pravopisu, a to čiastočne k češtine a čiastočne k česko-slovenčine. V roku 1854 do redakcie prichádza Juraj Slota a od roku 1856 sú redaktormi Chrástek aj Slota. V roku 1857 Cyrill a Method prestal vychádzať. Ďalším osudok Cyrilla a Methoda bolo jeho spojenie s Katolíckymi novinami v roku 1857. Tak vychádza nový časopis pod názvom „*Cyrill a Method – Katolícke noviny pre cirkev, dom a školu*". Redigoval ho Andrej Radlinský v slovenčine.

Spojenie Katolíckych novín a Cyrilla a Methoda predstavuje symbolický obraz spojenia dvoch katolíckych táborov: slovenského a česko-slovenského. Keď Andrej Radlinský vybavil povolenie vlády na vydávanie Cyrilla a Methoda, jeho prvé číslo vyšlo začiatkom júla 1857. Obsahovalo osemstranový článok Radlinského s názvom „*Slovo pravdy k uváženiu každému, alebo Jako sme stáli my Slováci dosaváď v Spolku sv. Štěfanskom a jako stojíme teraz a stáť môžeme budúcne mimo neho?*"

Andrej Radlinský novinami burcuje národ a dáva mu program: Cyrilla a Methoda udržať, dosiahnuť najmenej tisíc predplatiteľov a založiť Spolok svätého Vojtecha. Cyrill a Method sa postupne stal všenárodný, ľudový. Dokonca časopis odoberajú aj evanjelici. V roku 1858 je prihlásených 750 predplatiteľov. Chce priťahovať a poučovať aj pospolitý ľud, preto podáva zábavné, poučné state, rozprávky, novely, životopisy, povesti, bájky, a to všetko v kresťanskom duchu.

V živote Cyrilla a Methoda najvýznamnejší moment pripadá na druhý polrok roku 1858, keď do popredia sa dostáva školstvo; vyučovacia slovenská reč, učiteľské porady, existenčné požiadavky učiteľov, školské budovy, penzisti, platové prídavky, nové vyučovacie metódy a podobne. Keď Andrej Radlinský dostal poverenie, aby preložil do slovenčiny ostrihomský Rituál, víta ho v Cyrillovi a Methodovi (1859) „*Zdá sa mi, jakoby Jeho Eminencia pán kardinál bol spozoroval, že väčšina, ba celý prúd národu nášho sa hlási za milú tatrančinu…*"

V časopise Cyrill a Method sa uplatnila aj slovenská cirkevná poézia. Ju zastupovali okrem Andreja Budiša ml. predovšetkým Janko Horecký. Vynikol nielen pôvodnými básňami, ale i prekladmi a úpravami cirkevných piesní. Z prekladov je známa pápežská hymna *V sedmobrežnom kruhu Ríma*. K životu sa hlásili slovenské literárne školy v katolíckych seminároch a literárne spoločnosti na evanjelických ústavoch.

Cyrill a Method v roku 1858 priniesol smutnú správu o smrti nitrianskeho biskupa Imricha Paluďaia, o rok neskôr o smrti Martina Hamuljaka. Potom prišiel tvrdý rok 1861. Andrej Radlinský bol vymenovaný za farára do Kútov. Smutne oznamuje, že nevyjde Tatran, na čas zastavuje Cyrilla a Methoda a Priateľa školy a literatúry, ale najneskôr o šesť týždňov všetko sa pohne. Prešiel však skoro celý rok, kým Cyrill a Method znova vyšiel 5. septembra 1862: „*Srdce moje pri tak dlhom časopiseckom mlčaní neprestalo biť k národu, za ktorý som toľké roky moje zdravie, pohodlie a celého seba obetoval. Neraz až do rozpuk-*

nutia zaplakalo mi srdce, že videl som pred sebou každú cestu zahatenú pustiť sa ďalej na slobodných krídlach na pole literárne, tým menej časopisecké a tak pomôcť hlboko cítenej potrebe ďalšieho vydávania cirkevných katolíckych novín."

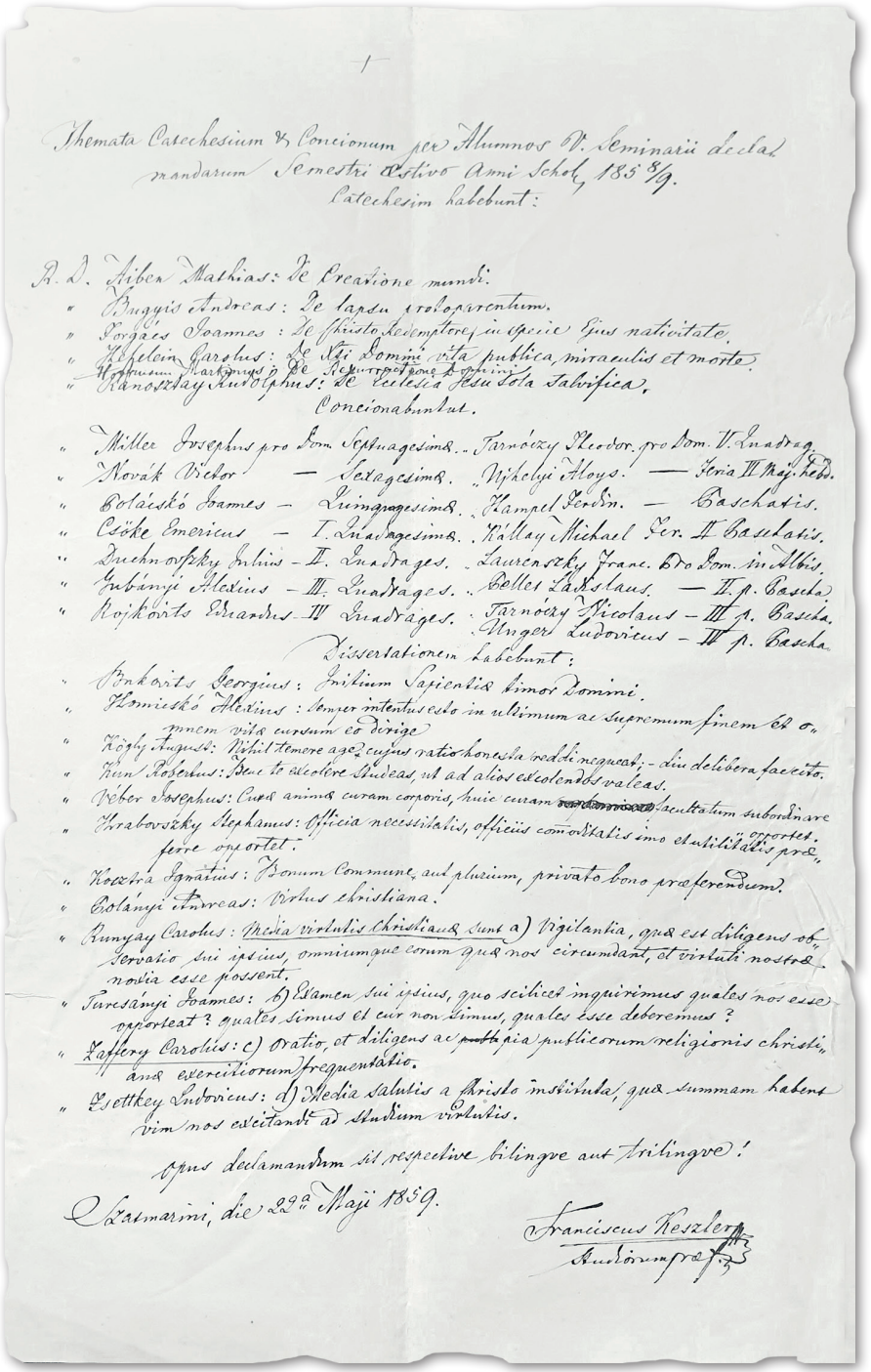
Už niekoľko rokov pred vydávaním Cyrilla a Methoda pri hľadaní názvu pripravovaného časopisu Radlinský myslel na blížiace sa tisíce výročie príchodu vierozvestcov Cyrila a Metoda. Radlinský chcel, aby oslavy v roku 1863 mali náboženský obsah, ale pritom mienil prebúdzať národné povedomie pospolitého ľudu poukazovaním na historickú minulosť. Preto písal a uverejňoval články, úvahy, pojednania za úniu kresťanov. Presvedčivé state zvučne zneli v Cyrillovi a Methodovi. V rokoch 1866 – 1868 Cyrill a Method nevychádzal. Na rok 1869 pripadalo tisíce výročie smrti sv. Cyrila. V tomto roku Radlinský obnovil vydávanie Cyrilla a Methoda za redakcie Štefana Rúčku, nakoniec 20. júna 1870 časopis Cyrill a Method zanikol.[52]

Od roku 1859 Andrej Radlinský pripojil k Cyrillovi a Methodovi prílohu Priateľ školy a literatúry, ktorý sa stal mimoriadne cenným pedagogickým a literárnym časopisom tejto doby. Arciknieža Albrecht v zmysle kráľovského výnosu z 9. septembra 1857, v ktorom sa prikazuje príslušný ohľad brať na pestovanie reči jednotlivých národov, už 18. novembra 1858 povoľuje vydávanie žiadanej prílohy.

Andrej Radlinský to ihneď 27. novembra 1858 oznamuje v článku „*Nový časopis slovenský na obzore Slovenska na spôsob prílohy k Cyrillovi a Methodovi pod názvom Priateľ školy a literatúry*". Priateľ mal vychádzať nie na polhárku, ale na celom. Radlinský tu už definitívne ostal pri opravenej štúrovskej slovenčine. Priateľ školy a literatúry vyšiel 18. decembra 1858. V prvom čísle Radlinský v „*Priateľskom pozdravení*" naznačil, že poslaním Priateľa je, aby popri pomoci pri zlepšovaní úrovne slovenského školstva zohral vážnu úlohu najmä pri jeho záchrane. V záujme slovenského školstva je potrebné podľa neho rozvinúť čulý literárny ruch, treba sa prebrať k životu a pohybu literatúrou, ktorá je zdrojom a rušňom osvety: „*Blahoslavená obec, štát, v ktorej a v ktorom kvitnú dobré školy. Dobrá škola je základ všelikého ľudského blaha. Dobrá škola v obci alebo šibenica pred každou obcou – jedno lebo druhé – je nevyhnutne potrebné. I pri lepšie zriadených školách musela panovať medzi spisovateľmi slovenskými mrtvosť a nečinnosť na poli školsko-vedecko-literárnom; nebolo strediska, nebolo orgánu, čoby mrtvosť kriesil, nečinnosť do pohybu privádzal; nebolo kolesa, ktoré by celým strojom, celou mašinou pohybovalo.*"

Pri oznamovaní Priateľa bolo uvedené, že bude časopisom školsko-literárnym, teda v oddelení školskom bude prinášať články o nariadeniach, o spôsobe vyučovania, správy o učiteľských poradách, o nových ústavoch, pričom úprimne odhalí všetky neduhy školstva tak z duchovnej, ako aj z materiálnej

52 HLAVÁČ, Albert: *Andrej Radlinský.* Trnava 1994, s. 70 – 80.

Themata Catechesium & Concionum per Alumnos IV. Seminarii declaratum Semestri Aestivo Anni Schol. 1858/9.
Catechesim habebunt:

R. D. Liber Mathias: De Creatione mundi.
" Bugyis Andreas: De lapsu protoparentum.
" Forgács Joannes: De Christo Redemptore in specie Ejus nativitate.
" Wilhelm Carolus: De Sti Domini vita publica, miraculis et morte.
" Kanosztay Augustus: De Eucharistiae Sacramento et Sacrificio.

Concionabuntur.

" Miller Josephus pro Dom. Septuagesimae. Tarnóczy Theodor. pro Dom. V. Quadrag.
" Novák Victor — Sexagesimae. Nyhelyi Aloys. — Feria II Maj. hebd.
" Bolaiskó Joannes — Quinquagesimae. Kampel Jacob. — Paschatis.
" Csóke Emericus — I. Quadragesimae. Kállay Michael Jer. II Paschatis.
" Duchnovszky Julius — II. Quadrages. Laurenczky Franc. Pro Dom. in Albis.
" Gubányi Alexius — III. Quadrages. Bollet Ladislaus. — II. p. Pascha.
" Rojkovits Eduardus IV Quadrages. Tarnóczy Nicolaus — III p. Pascha.
Ilinger Ludovicus — IV p. Pascha.

Dissertationem Habebunt:

" Jonkovits Georgius: Initium Sapientiae timor Domini.
" Homiesko Alexius: Semper intentus esto in ultimum ac Supremum finem & omnem vitae cursum eo dirige.
" Kögly Augustus: Nihil temere age, cujus ratio honesta reddi nequeat; - diu deliberato facito.
" Kun Roberius: Bene te decolere studeas, ut ad alios edocendos valeas.
" Péber Josephus: Cura animae curam corporis, huic curam [illegible] facultatum subordinare
" Hrabovszky Stephanus: Officia necessitatis, officiis commoditatis imo et utilitatis praeferre oportet.
" Kovatsa Ignatius: Bonum Commune, aut plurium, privato bono praeferendum.
" Bolányi Andreas: Verbus christiana.
" Rumpay Carolus: Media virtutis Christianae sunt a) Vigilantia, qua est diligens observatio sui ipsius, omnium que eorum quae nos circumdant, ut virtuti nostrae media esse possent.
" Taresányi Joannes: b) Examen sui ipsius, quo scilicet inquirimus quales nos esse oporteat? quales simus et cur non simus, quales esse deberemus?
" Laffery Carolus: c) Oratio, et diligens ac [illegible] pia publicorum religionis christi, ana exercitiorum frequentatio.
" Esottkey Ludovicus: d) Media salutis a Christo institutae, quae summam habent vim nos excitandi ad studium virtutis.

Opus declamandum sit respective bilingve aut trilingve!

Szatmarini, die 22a Maji 1859.

Franciscus Keszler
Auditor mpr.

Zoznam tém záverečných kázní zo školského roka 1858

stránky; v oddelení literárnom básne, bájky, povesti, novely, filologické pojednania, literárne dejiny a pamätnosti, pohyby a pokroky v literatúre, oznamy a posudzovania kníh a tak ďalej. Ale už vtedy dokladal, že v čas potreby bude rázne brániť a hájiť národné zvláštnosti a právo „*pestovania jazyka našeho kmeňa slovenského*".

Časopis bol rozdelený na tieto rubriky: „*1. Básne, piesne, rečňovanky a želanky. 2. Články pedagogicko-školské. 3. Zo života a pre život učiteľský, národní a školský. 4. Národnosť. 5. Naridzenia cisárske z ohľadu škôl a národností. 6. Články literárne. 7. Články školsko-literárne. 8. Vestníknárodní. 9. Drobnosti, dialogy a satyry. Oznamy. Osobný vestník. Obety. 10. Vestník školsko-literárny.*" Aj keby sme Oznamy, Osobný vestník, Obety pokladali za osobité rubriky, čisto národnému programu by pripadala tretina celého Priateľa. Ak v prvom ročníku ešte bola rovnováha medzi školou, literatúrou a národnosťou, v druhom ročníku literatúra ustupuje, aby svoje miesto prepustila životu, národu, slovenskej politike. Tento vývoj možno pozorovať nielen v rubrikách, ešte viacej v samotných článkoch a správach.

Priateľ školy a literatúry pozorne sledoval aj politický život, dôsledkom čoho bolo, že sa okolo neho začali grupovať predstavitelia slovenskej inteligencie, ktorí sa usilovali o oživenie a aktivizáciu politického života. Uverejňovali články o národnej rovnoprávnosti, o Memorande a memorandovom zhromaždení, nastoľovali rozličné kultúrnopolitické a hospodárske požiadavky a podobne. Priateľ školy a literatúry prinášal tiež literárne úvahy, recenzie, informácie o kultúrnom živote, o rozvoji ochotníckeho divadelníctva a možnosti založenia profesionálnej scény na Slovensku, o nových knihách a podobne.

Andrej Radlinský prostredníctvom Cyrilla a Methoda a Priateľa školy a literatúry podporoval zjednocovanie Slovákov prostredníctvom spisovnej slovenčiny. Energicky sa venoval kráľovskému nariadeniu z 9. septembra 1857, ktoré žiadalo, aby si rozličné národné kmene zachovali národné vlastnosti, aby sa na ne bral ohľad pri pestovaní ich národnej reči. Na podklade tohto nariadenia sa zvolávali učiteľské porady ako na maďarských, tak aj na slovenských školách. V časopisoch Andrej Radlinský vyzýval, aby slovenské učiteľstvo i duchovenstvo na svojich poradách zaujali stanovisko za slovenskú krajinskú reč. Učiteľské porady zas jeho žiadali, aby utvoril výbor z katolíkov a evanjelikov a podal vláde prosbu na uvedenie slovenčiny do škôl namiesto doterajšej úradnej česko-slovenčiny. Radlinského Priateľ školy a literatúry sa stal zápisnicou týchto porád, pritom dával aj pokyny, ako majú byť zamerané ich uznesenia.[53]

Zo slovenskej tlače okrem Katolíckych novín, Cyrilla a Methoda a Priateľa školy a literatúry poznal Andrej Budiš ml. Schmidove spisy, diela Prostonárodnej bibliotéky, z ktorej osobitne vyzdvihol Fabiolu a Nauku dobrého vycho-

53 HLAVÁČ, Albert: *Andrej Radlinský.* Trnava 1994, s. 84 – 87.

vávania pre ľud i pre školu, ďalej spomínal Golffinovu Kresťansko-katolícku poučujúcu a vzdelávajúcu knihu, dielo Daň lásky, pričom pri týchto dvoch nezabudol zdôrazniť, že sú dielom členov slovenského odseku cirkevnej literárnej školy v ústrednom seminári v Pešti, z beletrie poznal almanach Concordiu a spomenul staršie Zory, básne Jána Hollého, pri ktorom smutne podotkol, že „*na sklade ležia*", z modlitebných kníh zaznamenal Nábožné výlevy a Ježiš, moja žiadosť, z literatúry pre kňazov Všenauku kresťanko-katolícku. Nie je isté, či všetky tieto knihy čítal, alebo ich vlastnil, ale zdá sa, že niektoré poznal len z literatúry.[54]

Vzdelávanie sa Andreja Budiša ml. v slovenčine nepramenilo len z praktických dôvodov, že možno raz, ak sa dostane na slovenskú faru, bude slovenčinu nevyhnutne potrebovať v pastorácii, hoci nevylučoval ani tieto dôvody: „*Já som si za česť pokladal sa slovenským jazykom zaujímať, keď som si pomyslel, že sa voľakedy slovenským farárom stať môžem".* Jeho vzdelávanie prýštilo zo skutočného vlastenectva „*jazyk činí jednotlivca národovcom*"[55] V seminári bolo viac chovancov slovenského pôvodu, ktorým ponúkol na čítanie svoje slovenské časopisy a knihy, ale u všetkých sa stretol s odmietnutím. Andrej Budiš ml. prejavoval svoje národné presvedčenie aj vystupovaním v seminári a pred predstavenými. On bol tým seminaristom, ktorý pred biskupom Michalom Haasom katechizoval po slovensky, o čom referoval vo svojej správe z 12. apríla 1859[56], uctiac si pritom národné cítenie iných. S neľúbosťou hľadel iba na tých, ktorí sa hanbili priznať k svojmu pôvodu. Svojím národným cítením a tiež ako literát musel byť známy i za múrmi seminára, keďže ho Alexander Husár[57] požiadal o preloženie malého jágerského katechizmu pre potreby diecézy do slovenskej reči. Zdá sa teda, že Andrej Budiš ml. nebol v Satmári jediným, v ktorom sa prebúdzalo slovenské národné cítenie.

Andrej Budiš sa prejavoval ako optimista. Bol presvedčený, že Slováci o krátky čas budú mať viac časopisov a že aspoň v jeho diecéze sa bude dodržiavať starý príkaz primasa Jána Scitovského, aby si každá farnosť predplácala aspoň

---

54 HUDÁK, Ján: *Život a dielo Andreja Budiša ml.* In: Nové Obzory, 22, Košice 1980, s. 156. O svojich znalostiach píše Andrej Budiš ml. v článku *Hlas k Bratom!* In: Cyrill a Method, 10, 1859, č. 32, s. 255 – 256.

55 Cyrill a Method. 10, 159, č. 32, s. 254.

56 Cyrill a Method, 10, 1859, č. 18, s. 144

57 Alexander Husár (1827 – 5. 8. 1872) – biskupský tajomník a notár v Satmári. Teológiu vyštudoval na univerzite v Pešti. Vysvätený za kňaza roku 1850. Od roku 1859 bol farárom v Užhorode, kde dosiahol titul Opáta de Tomaj. In: HUDÁK, Ján: *Život a dielo Andreja Budiša ml.* In: Nové Obzory, 22, Košice 1980, s. 156 podľa Schematismus venerabilis cleri almae diocesis Szathmariensis pro anno 1858 a A Szatmári püspöky egyházmegye Emlékkönyve. Szatmár 1904, s. 444. Szögi ho uvádza ako študenta biskupského seminára v roku 1842: Huszár, Alexander, Hungarus, rk, civis, 16 ročný, nar. 1827, Unghvár, otec: Stephanus, be: 1842, Ph 1; 1843. Ph 2; univ: Pest Th 1844 – 1847, e.isk: Ungvár G, megjegyz: zomrel 1872, aug 5. vysvätený 1850. In: SZÖGI, László: *A Szatmárnémeti R.K. Bölcsészeti líceum és a püspöki szeminárium hallgatói 1804 – 1852*. Szatmárnémeti 2018, s. 186.

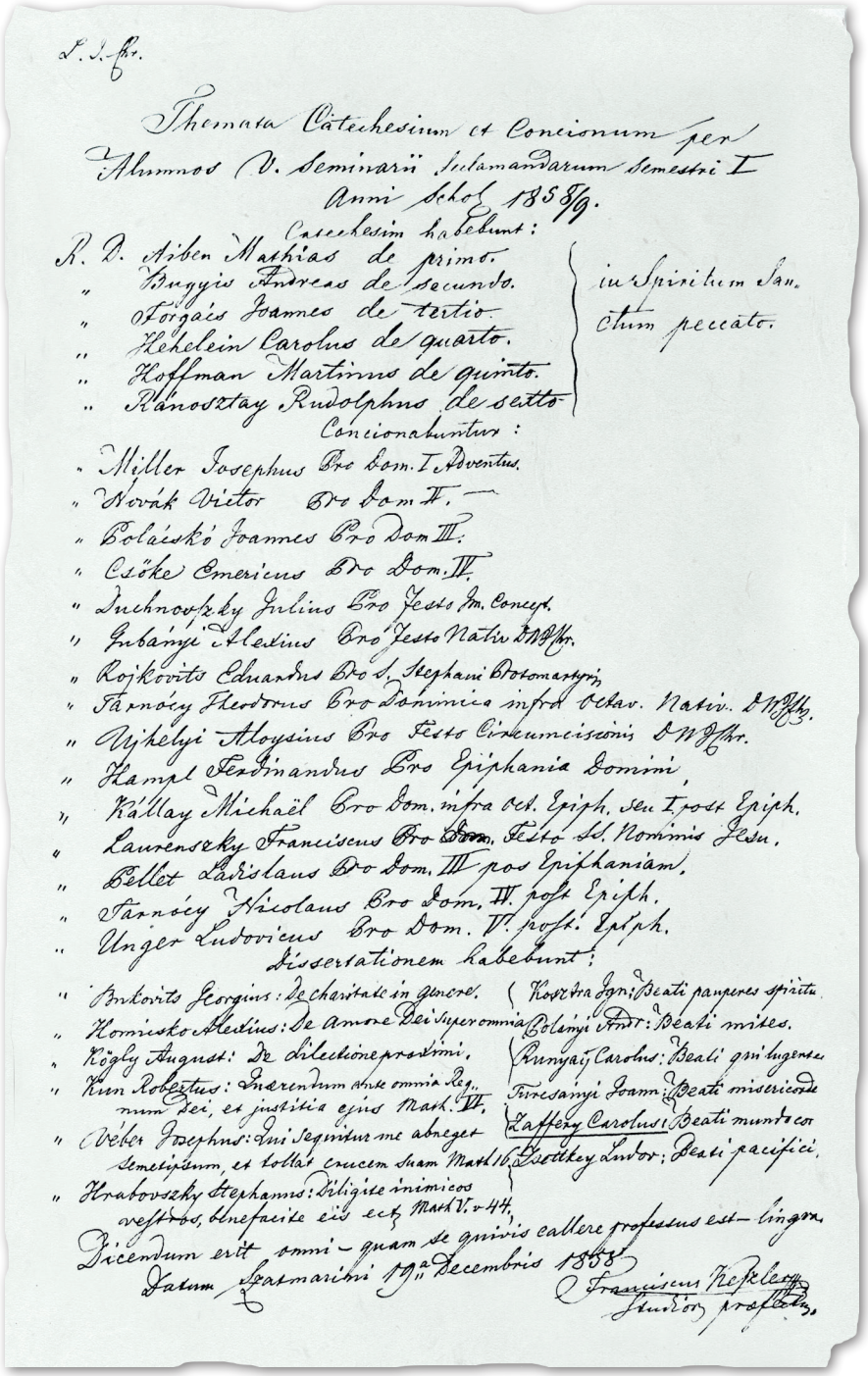
Socha biskupa Jána Háma v Satmári

v jednom exemplári Katolícke noviny, keď nie ináč, tak z kostolnej pokladnice, lebo o to sa postará Michael Haas, ktorého pričinením sa aj do škôl dostanú slovenské učebnice („… *prírodopis, prírodozpyt, dejepis, počtovedu, mluvnicu a iné, čo sú školské, ktoré by sa do každej slovenskej školy museli zaviesť a tam predkladať, čo, že sa stane, za to ručím, o to sa pričiní náš osvietený p. biskup, ktorý o veci tej už dobré povedomia má*"[58]. Vyslovil dokonca aj nádej, že o krátky čas vznikne slovenský kultúrny spolok, pod ktorým zaiste mienil ohlasovaný Spolok sv. Vojtecha, a v ňom sa rozvinie čulá literárna činnosť: „… *dajte nám spolok a uvidíte, že je u nás činnosť; uvidíte, že ešte žijeme, spatríte, jaké hemženie bude vtedy medzi nami, a aj ten najbiednejší sa ta bude ponáhľať, lebo bude znať, že to jeho*".[59]

Andrej Budiš ml. sa vo svojom snažení za slovenčinu opieral o žičlivosť svojich biskupov. Je isté, že Ján Hám sa aspoň z pastoračných dôvodov usiloval byť spravodlivý ku všetkým národnostiam svojej diecézy. O jeho charaktere hovorí skutočnosť, že neprijal dezignáciu na ostrihomského arcibiskupa po smrti primasa Jozefa Kopáčiho (Kopácsy), ale vrátil sa roku 1849 do svojho biskupstva. Možno len ľutovať tento jeho krok, lebo za jeho pôsobenia by sa pravdepodobne v Spolku sv. Štefana viac uplatnili aj Slováci, a to vydávaním slovenskej tlače a boli by brzdené tendencie takých ľudí, akým bol Ján Nepomuk Danielik. Keď 30. decembra 1857 Ján Hám zomrel, ešte toho dňa napísal o ňom Andrej Budiš dojímavý nekrológ.[60] Označil ho za „*neslýchaného dobrodincu*" a „*podporovateľa všetkého dobrého.*" V správe z 19. januára 1858 podrobne referoval o jeho pohrebe a pokračoval v opise jeho života a v jeho oslavovaní.[61]

Podobný pomer mal Andrej Budiš ml. aj k jeho nástupcovi Michalovi Haasovi, ktorý osobne viedol v seminári literárny krúžok bohoslovcov, vynikal predovšetkým pedagogickými sklonmi, často celé hodiny odučil na ľudových

58 Cyrill a Method, 10, 1859, č. 18, s. 144. Citované podľa HUDÁK, Ján: *Život a dielo Andreja Budiša ml.* In: Nové Obzory, 22, Košice 1980, s. 157.
59 Cyrill a Method, 10, 1859, č. 32, s 258.
60 Cyrill a Method, 9, 1859, č. 2, s. 14 – 15.
61 Cyrill a Method, 8, 1858, č. 3, s. 43.

Poradie pri záverečných skúškach Andreja Budiša ml.

školách a na preparandii v Satmári, aby učiteľom názorne predviedol správnosť vyučovania. Vyšiel z miešaného prostredia, rozumel po chorvátsky (illýrsky), a preto doňho Andrej Budiš ml. vkladal nádej, že aj on bude už z čisto pastoračných dôvodov podporovať vzdelávanie v slovenčine ako v materinskom jazyku, a to spočiatku aj celkom oprávnene.

Michal Haas bol biskupom, ktorý sa pričinil o to, že sa Andrej Budiš nedostal na slovenskú faru a vôbec neprešiel do pastorácie, ale stal sa pedagógom z povolania v maďarskom prostredí a na maďarskej škole. Zaiste patril medzi tých klerikov, ktorých si Michal Haas bral so sebou do škôl, aby videli, „*ako treba s dietkami v škole zachádzať*". Príspel k tomu, že v Andrejovi Budišovi ml. začala prevládať náklonnosť k pedagogickému pôsobeniu, ktorá ho doviedla na preparandiu v Litoměřiciach a potom na miesto riaditeľa preparandie v Satmári. Andrej Budiš ml. vlastne už od začiatku svojho literárneho vystupovania prichádza s príspevkami, ktoré boli zamerané na osvetovo-pedagogickú prácu. Jeden z jeho prvých a najrozsiahlejších príspevkov, referátov a úvah má v tomto ohľade príznačný a zdvojený titul: „*Zo Satmára. – Slovenské hlasy. Pobúdzania k dobrému, čili : jako môžeme najľahšie dosiahnuť stupeň vzdělanosti iných národov v mravo-vědeckom ohladě.*"[62] Prišiel v ňom so svojím životným programom: „*Cieľ môj je : povzbúdzať rodákov k pokrokom v mravo-vědeckom světe.*" Vzdelanie slovenského ľudu sa mu javilo nižším v porovnaní s inými národmi a on svojimi silami chcel prispieť k odstráneniu tohto ponižujúceho a nebezpečného rozdielu. Vzdelávanie ľudových vrstiev považoval za nevyhnutné pre udržanie národného bytia. Aj pre Slovákov prišiel najvyšší čas, aby sa pustili do pretekov v učení s ostatnými národmi. „*… lebo hľa v takom věku žijeme, kde pilného a opatrného očakáva šťastie, - na lenivého ale, hlúpeho a nespôsobného strežie veliké nešťastie…*" Andrej Budiš ml. v tomto, ako aj v ostatných príspevkoch prejavoval dôsledné demokratické zmýšľanie; niet najmenšieho náznaku, že by niekde rátal s pomocou aristokracie. Neustále zotrvával na ľudových základoch a veril v ich zdravie a silu: „*Národ náš je veľmi učenlivý, a pritom trpězlivý a snieslivý; najvätšia jeho časť sa na venkově po dědinách zdržuje…*" Bol presvedčený, že postačia dobrí učitelia, ktorí by tieto široké vrstvy učili vedomostiam v jeho materinskom jazyku a dali mu do rúk vhodné knihy a časopisy, aby tento zanedbaný a pijatike oddaný ľud prestal utrácať svoj voľný čas a začal ho využívať na svoje hmotné a duchovné povznesenie.

Najkompletnejšie však Andrej Budiš ml. vyložil svoje pedagogicko-didaktické zásady v úvahe Hlas k Bratom![63] Odmietal ako výchovnú metódu trestanie detí v hneve, rozšírený zlozvyk vyučovať deti pod nátlakom strachu: „*U nás doteraz učiteľ je v tom presvedčení, že keď do školy vkročí, dieťa sa triasť má od strachu. To je teda prudentia! Jaj páni bratia učiteli, to nemá tak ísť; keď vy*

62 Katolícke noviny, 7, 1856, č. 10, s. 77 – 78.
63 Cyrill a Method, 10, 1859, č. 32, s. 253 – 258.

úradu vašemu docela chcete sodpovedať, musíte sa aj vy sami deťmi stať." Ako príklad vzorného učiteľa predstavil Michala Haasa, ktorého deti pri jeho vstupe do triedy vítali skákaním od radosti. Andrej Budiš ml. v tejto úvahe podal názorne aj základné vyučovanie matematiky; čestne uviedol, že je to podľa príručky Johanna Hermanna Anweisung zur intuitiven Rechnung, ktorá vyšla v maďarskom preklade Imre Mészárosa. Aby však učiteľ bol schopný deti niečomu naučiť, musí im vysvetľovať látku v jazyku, ktorý dôverne poznajú, teda v ich materčine. Na slovenských dedinách sa preto musí vyučovať po slovensky. Ako odstrašujúci príklad nevyhovujúcich školských pomerov predstavil svoju rodnú obec Pavlovce nad Uhom. V jednej triede sa tam tiesnilo 120 detí vo veku od šesť do štrnásť rokov. Prostredie a vzduch v miestnosti boli také nevydržateľné, že učiteľ musel vyučovanie niekoľkokrát prerušiť a vyjsť von nadýchať sa sviežeho vzduchu a oddýchnuť si. Vyučovanie sa konalo po maďarsky, deti nerozumeli tomu, čo sa učili, a preto ani nebolo divu, že sa mnoho nenaučili.

Andrej Budiš ml. nebrojil len proti nevyhovujúcim školským pomerom a vyučovaniu v cudzej reči, ale aj proti zlému hmotnému zaopatreniu učiteľstva a jeho ponižujúcemu spoločenskému postaveniu: „*Učiteľ teda nech sa váži nie za posledniu, lež za prvú osobu v osade, bo neni ten pánom, kdo mnohým majetkom vládne, leš kdo obecné dobro, blaho časné na najviac napomáha*." Aby sa nestávalo to, čo v Pavlovciach nad Uhom, že si učiteľ musí vymáhať svoj plat od richtára ešte po skončení školského roku, prosiť oň ako nejaký žobrák. Takýto človek musí patriť k posledným osobám v obci, nemôže byť z neho dobrý učiteľ, na potrebnej úrovni, lebo pre svoju chudobu nie je schopný zaobstarať si ani nevyhnutné knihy a časopisy na svoje vzdelávanie.

Pretože Andrej Budiš ml. už počas svojho štúdia v Satmári prejavoval pedagogické sklony, dostal sa začiatkom roku 1860 do Litoměřic. Je to jediný známy prípad, že by bol niekto z územia dnešného Slovenska alebo priľahlých končín vyslaný na hospitáciu do Čiech, na učiteľskú preparandiu. Veď v samotnom Uhorsku a najmä v jeho severnej časti existovalo v tých časoch už niekoľko ústavov tohto druhu, z ktorých niektoré už mali aj istú tradíciu a dobre prosperovali, najmä v Spišskej Kapitule, v ktorej bola učiteľská preparandia založená roku 1819 a jej prvým riaditeľom bol Juraj Pálleš, v Jágri od roku 1828, v Ostrihome od roku 1842, na nej v rokoch 1842 – 48 učil Štefan Majer, autor učebnice pedagogiky preloženej A. Cabanom aj do slovenčiny, v Nových Zámkoch (1840 – 55) a dokonca aj v Košiciach, kde bola založená roku 1855. Vyslanie Andreja Budiša do Čiech treba chápať ako prejav naliehavosti reformovať školenie učiteľov v Uhorsku. Michael Haas sa prostredníctvo Andreja Budiša ml. snažil v Satmári zaviesť nové vyučovacie a pedagogické metódy, lebo, ako sa o tom vyjadril Andrej Budiš, v Uhorsku na všetkých týchto ústavoch „ *s niektorými odchýlkami ten istý duch veje*."[64] Vyslanie Andreja Budiša ml. do

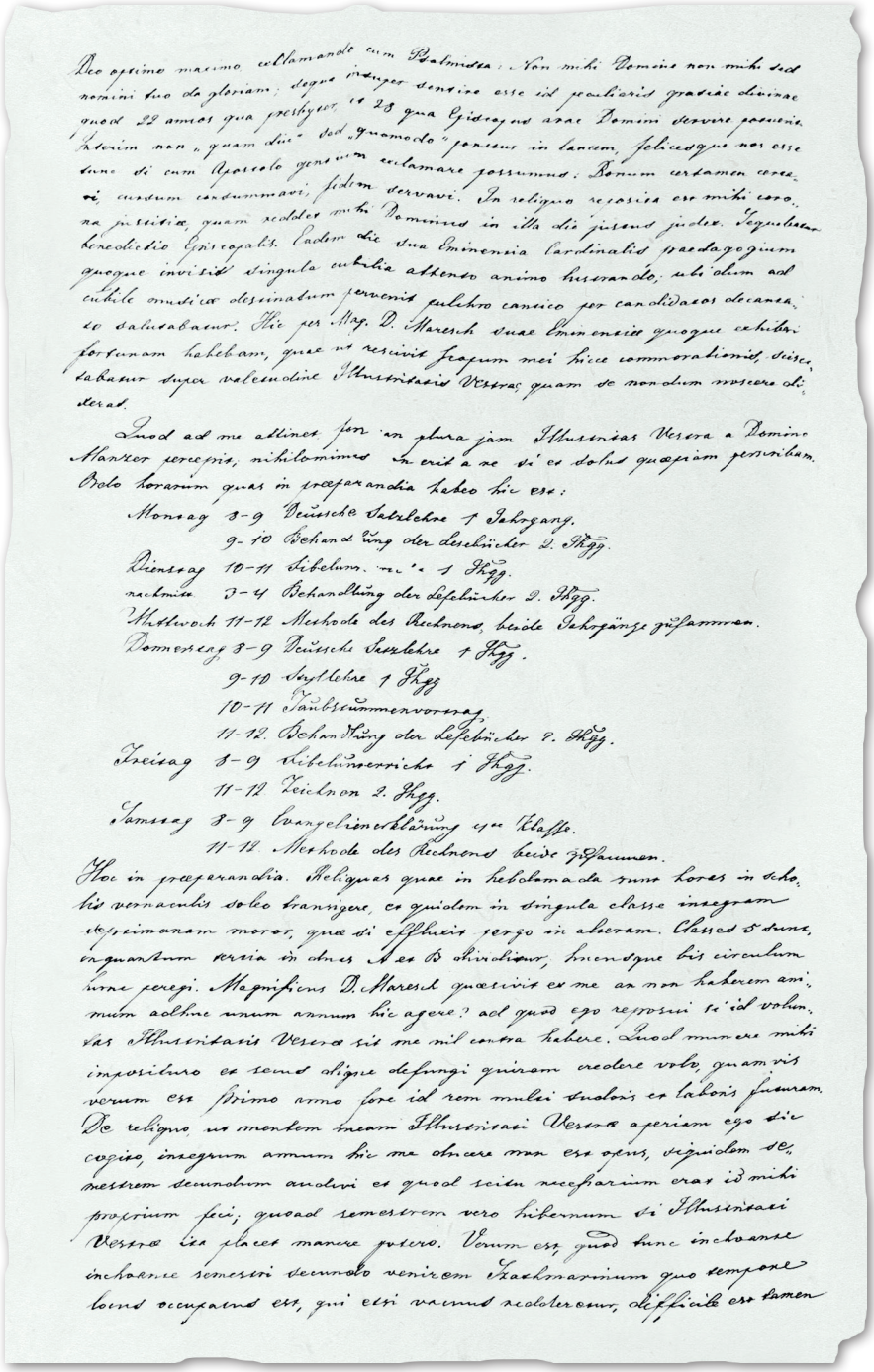
64 Priateľ školy a literatúry, 2, 1860, č. 15, s. 112.

Čiech spadá do obdobia, keď sa v Uhorsku pociťovala zvýšená potreba učiteľských kádrov, ktorej výrazom bol v 60. a 70. rokoch vznik celého radu nových učiteľských preparandií, či už cirkevných alebo štátnych (roku 1868 semenisko pri slovenskom gymnáziu v Revúcej, 1869 v Kláštore pod Znievom, 1869 v Lučenci, 1870 v Leviciach a v Modre, 1871 v Spišskej Novej Vsi), dokonca aj dievčenských (1860 v Prešporku a v Košiciach). Keďže sa vyžadovalo, aby učitelia boli lepšie pripravení na svoje povolanie, menili sa tieto preparandie na konci 70. rokov na trojročné a v 80. rokoch na štvorročné učiteľské ústavy. Vyslanie Andreja Budiša do Litoměřic rozhodne kladne ovplyvnila aj jeho znalosť českého jazyka. Ako vyplýva z kontextu Budišových listov, biskup Michael Haas mu sľúbil po návrate z Litoměřic miesto na preparandii. To bol určite dôvod, kvôli čomu pristupoval Andrej Budiš k povinnostiam tak zodpovedne, o čom biskupovi pravidelne referoval.

O svojom dennom programe v Litoměřiciach píše Andrej Budiš ml. Biskupovi do Satmáru už 28. apríla 1860: „*Najurodzenejší pán biskup! Najlepší otec. Môj list je veľkým poďakovaním Vašej biskupskej Urodzenosti, lebo chcejúc pomôcť blahu vašej diecézy, neodmietol som prijať také veľké bremeno, len aby ste mali niekoho koho by ste dokázali využiť napríklad v dôležitých momentoch, a tak som si istý, že ten, ktorého si praje Vaša Vznešenosť dosadiť do funkcie, som ja. Som si vedomý toho, ako veľmi za to musím byť Vašej Urodzenosti vďačný, a chápem, že sa Vám nemôžem viac odvďačiť, iba len tak, že na to, čo si pre mňa zaumieni pripraviť Vaša Vznešenosť vynaložím maximálne úsilie, to Vám pred Bohom sľubujem.*

Navyše chcem Vašu Vznešenosť upovedomiť o tom, že som si skutočne vykonával svoje povinnosti dôkladne, k čomu mi pomohli všetky okolnosti a dobré časy. A tak k nám 21. uplynulého mesiaca prišiel český školský inšpektor vznešený D. Maresch, ktorý zastáva popredné miesto, a jednotliví učitelia triviálnych škôl – mňa nevynímajúc – 22. toho mesiaca v prítomnosti Najurodzenejšieho biskupa v tomto mieste Bartolomeja Hille, ktorému uplynulo 50 rokov od vysviacky a začali sa oslavy na jeho počesť. Tak ma pri tejto príležitosti Magn. D. Maresch ustanovil vo svojej urodzenosti za predstaveného Satmárskej diecézy; na čo biskup: veľmi sa radujem, že som bol hodný nájsť list Vašej Urodzenosti, bolí ma, že som Vašej Urodzenosti nemohol ihneď odpísať, ale staroba – sama o sebe chorobou – zabráni človeku v práci, taktiež mne, ktorý som sa modlil, aby mi zdravie dovolilo napísať správu Vašej urodzenosti.

Samotná slávnosť sa konala 23. pri ktorej bola tiež prítomná jeho kardinálska Eminencia a pražský arcibiskup Schwarzenberg. Táto vec prenikla dušami všetkých, vidieť od vysviacky päťdesiatročného kňaza podporovaného po pravici Kardinálom a po ľavici Prelátom pristupovať k oltáru Pána. Po odslúženej omši sme odprevadili jeho Urodzenosť do rezidencie; tam mal jeden z kanonikov prejav plný dôležitých slov a viet ku jeho Urodzenosti, pripomínajúc veľké dobrodenia, za ktoré mu má byť jeho obec vďačná, a ktorého spomienka nesmie

Rozvrh hodín Andreja Budiša ml. v Litoměřiciach, ako o ňom písal satmárskemu biskupovi v roku 1860

nikdy upadnúť do zabudnutia; až kým nepríde onen dôležitý deň tradovania jeho zbožnej pamiatky, chce, aby občania majetok jeho záhrady a tiež veľkého domu tam nedávno postaveného zriadili v prospech hluchonemých. Na čo biskup úžasnou výrečnosťou a hlasno odpovedal, ak niekto urobí niečo ku sláve Boha, a ten dotyčný má možnosti a štedrosť, treba mu vyjadriť vďačnosť, ako aj najväčšiemu a nejlepšiemu Bohu so zvolaním žalmu: Nie mne Pane nie mne, ale Tvojmu menu nech je sláva!. Nasleduje navyše ten zvláštny pocit vďaky Bohu, že ubehlo 22 rokov v ktorých ako farár a 28 v ktorých biskup mohol prísť slúžiť k oltáru Pána. Pritom nie „ako dlho", ale „ako". Šťastní budeme vtedy, ak budeme môcť vyhlásiť spolu s dušami Apoštolov: Dobrý boj som bojoval, beh som dokončil, vieru som zachoval. Už mám pripravený veniec spravodlivosti, ktorý mi v onen deň dá Pán, spravodlivý sudca. Nasledovalo biskupské požehnanie.

Toho istého dňa jeho Eminencia kardinál navštívil jednotlivé miestnosti pedagógov a pozorne si ich prehliadol. V triede pripravenej na spev bol pozdravený pekným nápevom od kandidátov. Tu som poprial šťastie jeho Eminencii Mag. D. Mareschovi, ktorý keď zistil cieľ môjho tunajšieho pobytu, pýtal sa na zdravie Vašej Urodzenosti o ktorom ako povedal nemá vedomosti.

Čo sa mňa týka, možno už bola Vaša Urodzenosť dostatočne oboznámená od urodzeného pána Manzera; napriek tomu by nebolo od veci podať aj teraz informáciu. Tu je poradie hodín, ktoré mám pripravené:

Pondelok	*8-9*	*nemecká syntax 1. ročník*
	9-10	*práca s čítankami 2. ročník*
Utorok	*10-11*	*biblická náuka 1. ročník*
	Od 15:00	*práca s čítankami 2. ročník*
Streda	*11-12*	*metóda počítania, obidve ročníky spolu*
Štvrtok	*8-9*	*nemecká syntax 1. ročník*
	9-10	*štylistika 1. ročník*
	10-11	*prednáška o hluchonemých*
	11-12	*práca s čítankami 2. ročník*
Piatok	*8-9*	*biblická náuka 1. ročník*
	11-12	*kreslenie 2. ročník*
Sobota	*8-9*	*výklad evanjelií 1. ročník*
	11-12	*metóda počítanie obidve spolu*

Ostatné hodiny v týždni v našej škole mám vo zvyku odučiť, a ak naozaj v niektorej triede celý týždeň meškám, tú dokončím a pokračujem v druhej. Je tu 5 tried, z ktorých sa tretia rozdeľuje na dve A a B, v obidvoch som začal prednášať predmety. Veľkolepý D. Maresch ma poprosil, či nemám vôľu tu ostať ešte rok pracovať. Ja som mu odpovedal, že ak si to Vaša Urodzenosť bude priať, nebudem mať nič proti. Lebo práca mi bola daná a chcem veriť, že dôstojne zomriem ako starec. Prvý rok učenia si bude vyžadovať mnoho potu a práce. O ostatnom, aby som otvoril svoju myseľ Vašej Urodzenosti tak si myslím, že aby

ste ma tu celý rok viedli nie je treba. Bolo by dobre konkrétne vedieť, či naozaj až do zimného semestra bude chcieť Vaša Urodzenosť, aby som tu mohol ostať. Je pravda, že by som radšej ešte v tomto semestri odišiel do Satmáru, lebo bude treba obsadiť miesto. Netreba však ignorovať prebiehajúce okolnosti. Čo však musím urobiť v druhom semestri u nás, teda tých docentov našej diecézy, ktorí ignorujú novú metódu a učia doteraz podľa starých zdedených metód; lebo to prináša zlé plody. Všetkým by som odporučil prax, to by im pomohlo. Keby to mohla Vaša Urodzenosť vidieť.

Veľkou vecou je vymenovanie docentov, na čo chcem upriamiť pozornosť, na ich vážnosť, čo však vidím ako veľký problém, sú ľudia bez vzdelania. Je to veľmi zlé, musia sa vzdelávať. Do minulého roka som si myslel, že ho máme všetci, no vieme svoje a že len také sú moje úsudky; vidím koľko málo sme urobili zo všetkého, čo sme robiť mali a museli. Nie že by som chcel Vašej Urodzenosti dávať rady, ale hovorím, čo cítim, samotná metóda vyučovania v teológii by sa mala od základov zmeniť, na jednej strane je totiž moderné veľa sa učiť a málo vedieť. Hladná myseľ sa nenaučí nič iné než poučky v takej forme, v akej by vo vzdelávaní nemali mať miesto; malo by byť viac času nie len na zavádzanie metód, ktoré doposiaľ posilňujú len pamäť, ale cibriť tiež rozum, posilňovať vôľu, nech cit prenikne srdcom a v ňom ostane. Hovorím z vlastnej skúsenosti, ak si spomeniem, čo som sa naučil, a čo by som za štyri roky mohol naučiť inou metódou, nemôžem ani zadržať slzy z toho premrhaného nenávratného času.

Z čoho mám osoh, čo som sa dogmaticky od slova do slova musel naučiť, to, čo by som si mohol dva-trikrát pochopiť čistým rozumom, to som sa naučil, a to viem, ale viac nič. To boli staré chybné metódy – ktoré z teológie ešte neodišli, lebo im chýbal praktický cieľ a prehľadnosť, ktoré neučila škola ale život, stavali pamäť nad rozum, zhromažďovali látku, ale zanedbávali onen správny praktický osoh.

Čo sa týka docentov, veľmi veľa u nás chýba; čo sú totiž naši docenti v porovnaní s tými, ktorých mám to šťastie každodenne obdivovať; hovorím obdivovať, lebo vidím čo všetko robia z naozajstnej odbornosti, nie pre dočasný zisk. Všetci pristupujú s viditeľným duchom, ktorý má výraz; očerveniem od hanby pri myšlienke na to, akých docentov doma máme, a akých by sme mali mať. Máme materialistov, ktorí sa každodenne sťažujú na svoje problémy, ktorí hovoria: modli sa a pracuj: rob to, čo prikáže pedagóg. Za svoje príslovie si zvolili „Učiteľmi sú, lebo nič iné nevedia"! Tak ak sa niekto sťažuje nad materiálnou hrôzou jeho stavu, ukazuje sa takisto v nesprávnom svetle. Videli ste ich niekedy robiť niečo, čo by bolo nad rámec ich povinností, majú za to požiadavky, a síce veľké požiadavky, skôr, než niečo ukážu vo svojej práci. Nenávidia svoju prácu. To je skutočný stav, ktorý sa skoro v každom čísle Tanodai Lapok, alebo slovenskom „Priateľ školy" opisuje. Bieda učiteľov sa zvýšila.

Nikdy nemôžeme vzdať dostatok chvály božskej Prozreteľnosti, ktorá nám dala Vašu urodzenosť v Otcovi; lebo Vaša Urodzenosť z nás chce urobiť ľudí,

ktorí si vedome môžu povedať, sme ľudia! Nech sa nikdy neprestaneme modliť k najvyššiemu Bohu aby dobrá vôľa Vašej Urodzenosti bola korunovaná šťastím a úspechom.

K mojej situácii. Čo a ako v dome Pánovom vlastním, to Vaša Urodzenosť naisto vie od Vincenta Nagya. Nie je mojím zvykom robiť si nároky, skutočne veľa bolo toho, za čím sa načiahnuť, rovnako tak, ako vždy som nie nevyhnutné potreby odmietol. Celé zariadenie mojej izby je jedna posteľ, dva stoly a dve stoličky. Na začiatku som rozmýšľal, čo z raňajok môžem využiť na celý deň, tak ako som to robil v Uhorsku, tu je to nemožné; pretože život sa skladá z raňajok, obeda a večere. Ale čo budem robiť a čo si oblečiem? Poslal som list Najctihodnejšiemu Pánovi Obermajerovi, ktorého som prosil aby mi pomohol; napísal som Najctihodnejšiemu D. Biróvi, aby mi dal z kasy nejakú tú mincu; napísal som bratovi do Seredného, aby mi niečo priniesol, potom som poslal listy rodičom; všetci tieto listy dostali z mojich malých peňazí, ktoré som mal, no predsa ani od jedného ani od druhého som nič nedostal. Bolo nevyhnutné si zaobstarať šaty, ktoré sú pripravené, ale nie vyplatené. Zaprisahávam preto Vašu Urodzenosť, ktorá totiž nesie veľké bremeno, aby ma mohla trocha podporiť; hanbím sa za svoj list ak som nepočúval vás, len raz čo by niekomu mohlo byť otravné. Ak to neurobí Vaša Urodzenosť na vyjasnenie budúcnosti mojej situácie, tak nech buď prostredníctvom pána Manzera, ktorý vie a vidí čo mám a čo potrebujem, alebo nech to urobí Vaša Urodzenosť priamo pre mňa, nechcem totiž nič iné okrem toho najpotrebnejšieho, to je nevyhnutná podmienka.

Na dôvažok prosím Vás otec Biskup o požehnanie a ostávam s pobozkaním vašich svätých rúk.

Litoměřice 28. apríla 1860 *najmladší zo synov*
Junior Andrej Budiš"[65]

Druhý list poslal Andrej Budiš ml. už 6. mája 1860:

„*Vaša biskupská Milosť,*

Veľactený, z 2. mája datovaný list Vašej biskupskej majestátnosti som obdržal šiesteho mája tohto mesiaca, ostré výrazy, ktoré sa tam vyskytujú by mohli zlomiť nejakého neodvážlivca, u mňa ale zapôsobili celkom inak. V každom slove badám správne zmýšľanie Vašej veľactenosti, každý výraz potvrdzuje to, čo už Cicero trefne vyjadril: Pater filum, quem amat, castigat. Dňa 28. apríla som Vašej veľactenosti napísal list, a myslím si, že v tom istom dni došiel do Satmáru, na ktorý mi Vaša veľactenosť napísala. Aby som zadosťučinil želaniam Vašej veľactenosti a ako aj splnil svoju povinnosť, chcel by som tu doplniť niečo,

65 Szatmári Püspöki és Káptalani Levéltár. Satu Mare, Rumunsko, fond Ordinariatus Episcopalis Szatmar. 1860, No. 1381.

čo som v liste vynechal. V rozvrhu, ktorý som uviedol, sa nespomína výchova. Tento rozsiahly predmet som si vyhradil ako súkromnú výuku. Knihy, ktorým sa po zvyšný čas v škole venujem, sú: Náuka o ľudovej škole od Kellnera, Pedagogické minimum od toho istého, Pedagogika ľudovej školy v aforizmoch tiež od Kellnera, Školská pedagogika pre začínajúcich učiteľov, Teologia od C. Barthala, Nemecká školská metodika od Dr. Jacobiho, Psychológia od Frosta a Základy výchovy od Niemayera. Od týchto autorov zbieram podnety pre moju budúcnosť.

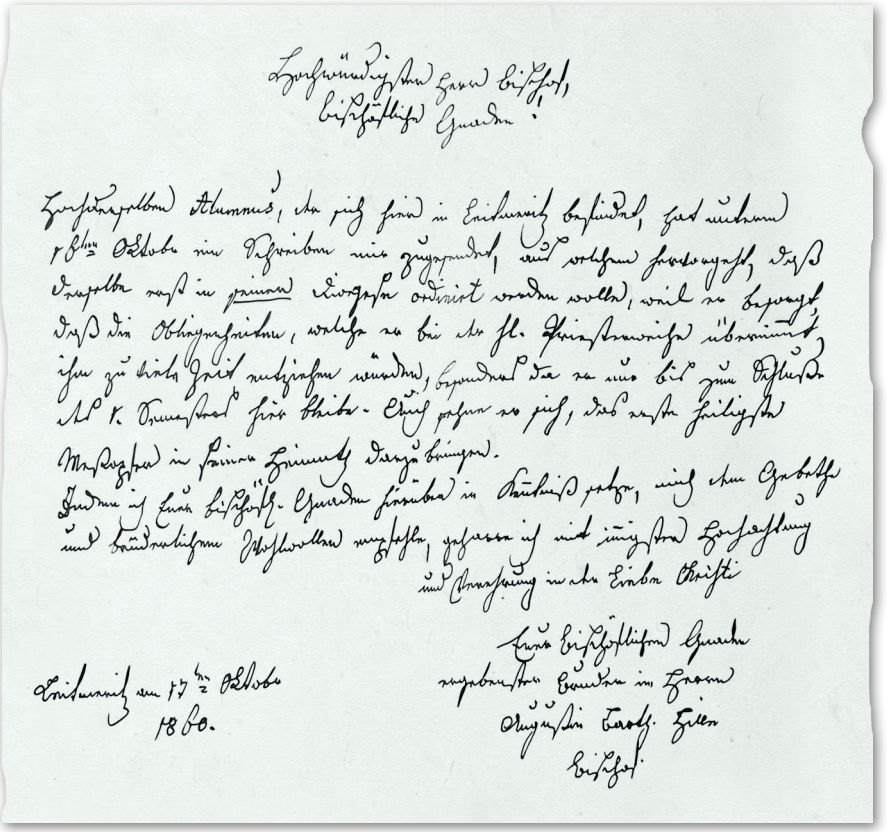
To najdôležitejšie si vypisujem do zvláštneho zošita, pretože som sa dozvedel, že až odpisovaním si môžem vedomosti plne osvojiť. Okrem toho dostávam od Manzera sem tam písomné zadania, nateraz mám nasledovné: Koncentrácia výuky jazyka, alebo ako by sa malo zaobchádzať s výučbou jazyka v ľudovej škole, ak bude hotová, prepošlem to Vašej veľactenosti. Čo sa týka Katechizácie, to vidím denne v triedach hlavnej školy. K domácim úlohám patrí aj kreslenie určitých tvarov a máp. Aj tieto predložím Vašej veľactenosti.

Jednu hodinu po večernej pobožnosti, ktorú denne trávim v kaplnke, venujem nasledovným školským listom „Tanodai lapok" „Priateľ školy", „Rakúsky posol školy" a to kvôli maďarskej a slovenskej reči. Týmto som Vašej veľactenosti ozrejmil celé svoje zamestnanie. Viac robiť nemôžem. Ak je cesta, ktorou idem, nedôležitá alebo neistá, prosím ponížene o napomenutie. Viac voľného času nemám, ako jednu hodinnu denne, ktorú kvôli zdraviu musím venovať telesnému pohybu, tak má byť učiteľ nielen bystrý, ale aj zdravý. Toto úžerníčenie s časom je aj vlastne príčinou, prečo som Vašej veľactenosti nepísal, a list poslal len váženému pánovi Birói. Nie som pánom času, každý okamih mi je drahý, pretože príliš dobre viem, čo Vaša veľactenosť odo mňa žiada. Takto som raz zvolil postoj, nechcem stratiť ani chvíľu a nenechám sa rozptyľovať žiadnou prácou odchyľujúcou ma od cieľa, súhlasím s Niemayerom, ktorý hovorí: „Práca, len práca utvára pôžitok. Nemusí sa ale spracovať horlivo a nepretržite to, čo nie je hlavným zamestnaním."

Vážený pán školský radca Maresch povedal, že Vaša veľactenosť by mala prísť na konci tohto mesiaca do Litoměřic. Táto správa nás všetkých veľmi príjemne prekvapila a ja sa na tento okamih už veľmi teším, keď uvidím Vašu veľactenosť v našom inštitúte. Dá sa dieťaťu zazlievať, keď si želá vidieť otca? Nakoniec žiadam Vašu veľactenosť o biskupský príhovor a lúčim sa s ďakovnými bozkami Vašich rúk.

Litoměřice 6. máj 1860 posledný zo synov Andrej Budiš."[66]

66 Szatmári Püspöki és Káptalani Levéltár. Satu Mare, Rumunsko, fond Ordinariatus Episcopalis Szatmar. 1860, No. 1381.

List litoměřického biskupa Bartolomeja Hilleho satmárskemu biskupovi Michalovi Haasovi o Andrejovi Budišovi ml. z r. 1860

Podľa týchto listov bral Andrej Budiš ml. svoje poslanie veľmi vážne a zodpovedne sa pripravoval na svoje ďalšie pôsobenie v Satmári. Z kontextu je jasné, že jeho pobyt v Litoměřiciach bol prípravou na miesto učiteľa, možno hneď riaditeľa preparandie, teda učiteľskej školy. Určite dostal Andrej Budiš ml. ponuku pracovať v preparandii ešte pred nástupom do Litoměříc. Dôkladne informoval biskupa v Satmári o svojom pôsobení, o dennom rozvrhu a predovšetkým o jeho blízkej vysviacke:

„Vaša biskupská veľactenosť!

Vyzerá to tak, že som Vašej veľactenosti dlžný, svoju povinnosť som zasa pozabudol, keďže som už šesť týždňov vôbec o sebe nedal počuť, kto ale pozná okolnosti, ktoré ma od toho zdržali, ten to ale posúdi inak. Boli sme pevne presvedčení a aj teraz sme, že Vaša veľactenosť príde do Litoměříc. Ďalej už však čakať nemôžem, rád by som informoval podľa požiadavky Vašej veľactenosti o časoch poriadku rehole. Cvičenia začínajú 20. júla, 24. bude subdiakonát, 26. diakonát

a 31. presbyterát. Neopísateľná je moja radosť, že budem prijatý do zástupu kňazov Božích, kto je to ten, ktorého taká úcta, čo staré pozemské ďaleko prevyšuje, nechá nepovšimnutým. Čím vyššie ale niekto stojí, tým hlbšie môže padnúť, čím väčšia úcta, tým väčšia záťaž, o to ťažšia zodpovednosť! Z týchto dvoch stanovísk som pozoroval stav kňaza, keď ma Vaša veľactenosť informovala o mojom onedlho očakávanom vysvätení. Čo iné zostáva, ako pevná dôvera v Boha, ako liek. Vierozvesť celkom odhodlane poviem a preciťujem: Ego mundo crucifixus sum mundus autem mihi!

Prosím teda Vašu veľactenosť, aby v súvislosti s týmto podala potrebné u jeho veľactenosti tunajšiemu pánovi biskupovi. Môj krstný list sa nachádza u váženého pána - vtedy ešte spirituál – Günthera. Jeho Veľactenosť tunajší pán biskup je teraz v Tepliciach, neostane tam ale dlho.

Čo sa týka školstva, podľa klebiet, mal by nás opustiť terajší hlavný školský riaditeľ P. Seifert, aby nastúpil na miesto mestského farára, to by bolo v skutočnosti škoda, v prípade, že sa tak vysokovzdelaný muž chcel odlúčiť od školského fachu. Ex ejus lingva melle dulcior fluit sermo!

Kandidáti na úrad učiteľa druhého roku sú teraz priebežne preverovaní, tieto skúšky, tak ako sú tu nariadené, sa zdá, že viac škodia, ako by boli k úžitku. Čo sa mňa týka: ťažkosti sú už prekonané, príčina stanovená a výstavba ide rýchlejšími krokmi vpred. Ak aj v maličkostiach ešte niečo viazne, čo mi nie je známe, je to vo všeobecnosti vôbec znateľné. Cestu mám jasne pred očami, zloženie tohto ale ostane vecou budúcnosti. Jediná ťažkosť mi ešte visí na jazyku, ale s božou pomocou by som aj tú mohol skoro zvládnuť.

Nakoniec prosím Vašu veľactenosť o biskupský príhovor a ostávam s ďakovnými bozkami ctených rúk Vašej veľactenoti

Litoměřice 20. Júna 1860 *Najmenší zo synov*
Andrej Budiš“[67]

O nastávajúcej vysviacke informoval biskup Michael Haas Andreja Budiša 16. júla 1860:

„Najvznešenejší biskup Michael Haas Ctihodnému pánovi Andrejovi Budišovi, klerikovi Satmárskej diecézy v Litoměřiciach.

Na základe Tvojich modlitieb mne adresovaných som hovoril s urodzeným pánom biskupom Litoměřickým, aby Ťa, ak bude chcieť, obdaril svojou priazňou a ustanovil za kňaza. On bez pochybností súhlasil s tým, že si usilovný a dôstojný oltárny služobník a že budeš užitočný satmárskej diecéze. Neviem, v ktorý deň opustiš pána riaditeľa Manzera, Tvojho spolubývajúceho a spolustolovníka. Ale

67 Szatmári Püspöki és Káptalani Levéltár. Satu Mare, Rumunsko, fond Ordinariatus Episcopalis Szatmar. 1860, No. 1873.

ostaneš, tam kde si aj ďalší prvý semester budúceho roka, aby si sa vrátil znalý jazyka, v ktorom budeš viesť hodiny a upevňovať inštitúciu. Učiň prosím tak, aby moje nádeje do Teba vložené boli naplnené. Prajem Ti všetko dobré a posielam Ti biskupské požehnanie. V Satmári 16. júla 1860, milujúci biskup Michael."[68]

„*Satmársky ordinariát*

Ordinariát udeľuje poverenie absolventovi teológie Andrejovii Budišovi

Michael, Boží a apoštolský biskup Satmárskej stolice posiela v mene Krista, jeho synovi Andrejovi Budišovi, klerikovi satmárskej diecézy, večný pozdrav od Pána!

Po zvážení najväčšej potreby našej nasvätejšej satmárskej diecézy sme Ti na základe Tvojej dôstojnosti a usilovnosti oltárneho služobníka udelili povolenie, aby si od Najurodzenejšieho a Najctihodnejšieho Pána Bartolomea Hilleho, biskupa litoměřického, mohol postúpiť k vyššiemu Ordinariátu, aby si mohol postupovať na poddiakona, diakona a kňaza, a disponoval rovnako tak usilovnosťou aj možnosťami. Tento náš podnet bol schválený naším najsvätejším pápežom Piom IX. dňa 27. septembra 1858, aby si sa mohol ujať významných zvyklostí, ktoré sa patrí zachovávať v posvätnom poriadku, nech sa Ti darí, udeľujeme Ti teda povolenie Presbytera a rovnako v milosti pripájame najláskavejší súhlas od najsvätejšieho nášho pápeža Pia IX. z dňa 15. novembra 1859. Podpísané v Satmári v našej biskupskej rezidencii dňa 18. júla 1860"[69]

„*Najurodzenejšiemu a Najctihodnejšiemu Bartolomejovi Hillemu, biskupovi litoměřickej diecézy.*

Na základe úctivej žiadosti Najctihodnejšieho pána Andreja Budiša, absolventa teológie satmárskej diecézy a v súčasnosti učiteľa elementárnej náuky v Litoměřiciach, nech je uvoľnený z vyučovania aby dostal od Svätého rímskeho apoštolského stolca funkciu v Ordinariáte, a aby sa posunul do vyšších hodností. Pokorne prosíme Vašu biskupskú urodzenosť o pochopenie ak sa dotyčný klerik nebude môcť vrátiť a dostaviť sa v priebehu týchto svojich príprav do diecézy, lebo spomínaný Andreas Budiš sa bude dôkladne pripravovať na poddiakonát, diakonát a presbyteriát a kvôli týmto ctihodným cirkevným hodnostiam a povinnostiam bude mať tú česť zložiť prísahu pred delegáciou. Ustanovený do funkcie sa narodil 5. decembra 1837, zložil gymnaziálne skúšky, teologické štúdiá, zaradený ako učiteľ elementárnej náuky, v duchu nábožensko-morálneho a skúsený v svätých vedách, má byť na mieste skúšaný pre dosiahnutie vyšších hodností a Vaša biskupská Urodzenosť bude o tejto veci náležite informovaná.

---

68 Szatmári Püspöki és Káptalani Levéltár. Satu Mare, Rumunsko, fond Ordinariatus Episcopalis Szatmar. 1860, No. 1873.

69 Szatmári Püspöki és Káptalani Levéltár. Satu Mare, Rumunsko, fond Ordinariatus Episcopalis Szatmar. 1860, No. 1873.

Na dôvažok zostávam s odporúčaniami s najväčšími sympatiami v dobrej mysli – Vaša biskupská urodzenosť. V Satmári 18. júla 1860, Najpokornejší služobník a brat v Kristu MH".[70]

Andrej Budiš ml. písal biskupovi do Satmáru správy každý mesiac.

„Vaša biskupská osvietenosť!

Ku koncu tohto školského roka, ktorý som tu síce nezačal, ale predsa ho šťastne ukončil, sa cítim zaviazaný informovať Vašu osvietenosť o mojej doterajšej činnosti a práci. Vyúčtovanie ešte nemôžem odovzdať, pretože ešte nenastal čas žatvy, ešte som len zasial a „qui incrementum dat, Deus" dopraje svoje slnečné teplo, svoj dobroprajný dážď, svoju chválu aj na moju prácu.

Prišiel som sem, aby som si osvojil poznatky, ktoré sú od človeka v školstve požadované. Osvojenie si týchto poznatkov bolo mojou snahou, bolo mojím stálym zreteľom, bolo stredobodom, okolo ktorého sa celé moje dni točili. Som šťastný, ak som zámer Vašej osvietenosti správne pochopil a presne splnil, potom mám moju najväčšiu odmenu v mojom pokojnom svedomí. Áno, sladké vedomie vidieť splniť najlepšie prostriedky dobrého otca, to bola neviditeľná ruka, ktorá ma podporovala, najvernejší priateľ, ktorý mi dolieval lásku a odvahu v mojom zamestnaní. Šesť mesiacov je už za nami, otcovskú starostlivosť iným mužom odovzdávam, pod ich spoľahlivým vedením tam dôjdem, kam som si zakaždým želal byť : k poznaniu človeka a jeho určenia, k poznaniu ochrany a úcty prostriedkov, ktorými sa to dá dosiahnuť.

Áno, spoznal som tu človeka, jedného, čo je tu, aby tu nezostal, jedného, vyzbrojeného najkrajšími dispozíciami, ktorý je jediný, ktorý dokáže povedať „ja"! Predsa ale tieto dispozície je potrebné prebudiť, rozvinúť a vyučiť, ten driemajúci stráži budík, tu som ho spoznal ako jedného, ktorý v sebe nosí obraz boží a žiaden iný nemá prístup k jeho vzoru, ako cez svoj vlastný obraz. V tomto zrkadle svojej duše si musí sám seba najprv popozerať, a potom z toho malého zobrazenia sa vrátiť späť k veľkému praobrazu. Tu som ho konečne spoznal, ako jediné bytie, jedinú bytosť, jedinečné indivíduum. A tento človek, táto duša z duše božej, ktorý len trochu nižšie pod anjelmi stojí, tento pán zeme je poručený rukám učiteľov. Aké krásne povolanie, aké ťažké povolanie, vychovávať synov božích! Nechcel by predsa každý učiteľ nič iné vo svojom žiakovi mať ako to, čím je skutočne!

Ako je potrebné s takým človekom zaobchádzať? To je to druhé, čo som sa tu naučil. Milá bezpredsudková láska k povolaniu je najlepším predpokladom učiteľa, bez nej by viac škodil, ako bol užitočný. „Každá forma, a tým aj každá forma vyučovania sama o sebe hocako správna, sa stane hneď smiešnou a nesprávnou, ak sa nesplní a neučí správnemu zmýšľaniu a pravému duchu: tento duch je duchom lásky a viery." Ak má učiteľ svoj stav rád, nenechá sa odradiť žiadnou námahou, práca mu bude sladkou a nenahraditeľnou potrebou. Až po-

70 Szatmári Püspöki és Káptalani Levéltár. Satu Mare, Rumunsko, fond Ordinariatus Episcopalis Szatmar. 1860, No. 1873.

Budova bývalého kňazského seminára v Litoměřiciach

tom môže byť dieťaťom, aby vedel s deťmi zaobchádzať, potom až bude jeho reč, jazyk primeraný detskej náture a deti mu budú rozumieť.

Začne tam, kde začať má, pri zmysloch vonkajších, cez tieto sa dostane k nervom, a vďaka nim k duši samotnej. Na trojakých nervoch, ktoré telo pripájajú k duši, musí lomcovať, pretože žiaden iný prístup k duši neexistuje, len tento. Bude dieťa učiť pozerať sa, ďakovať a rozprávať, to dosiahne tak, že dieťaťu najprv sprostredkuje najbližšie sa nachádzajúce predmety k jeho chápaniu, predmety nechá porovnávať a rozlišovať, ich názvy a vlastnosti vymenovať. Predmety sa prezentujú, ak je to možné, v skutočnosti a čo sa v škole nedá ukázať, to je pozorované v ďalekej pevnosti prírody. Len nežiadajme priveľa od dieťaťa, lebo preťaženie spôsobí skorú únavu rozumu. Všade, kde narazí na chápanie dieťaťa, nájde mnoho príležitostí pôsobiť na jeho vôľu a pocity blahodarne, tým, že prezlečie pojem poslušnosti, pobožnosti, znášanlivosti a miernosti, ako aj stavu krutosti voči ľuďom i zvieratám do pekných príbehov. Využije každú príležitosť, ktorá na deťoch zanechala dojem, k tomu najlepšiemu, sama príroda ukazuje nám cestu, na ktorej nás prekvapuje raz tým a raz iným svojim produktom. Učí nás prinášať zmeny do vyučovania.

Bude vedieť priniesť aj život do mŕtvych písmen, ak začne a skončí vetou. Vo vete má byť hovorené, len potom je veta úplným výrazom myšlienok. Deti nehovoria vo vetách, a nebude to vôbec ťažké im to ozrejmiť. Vety sú poskladané zo slov, tieto zo slabík a slabiky z hlások, potom sa hláska obzvlášť zvýrazní, vyhľadá vo viacerých slovách a tieto slová sú spájané zas do vety. To sú najprirodzenejšie prípravné cvičenia pre sluch a prostriedky reči. Prípravné cvičenia pre písanie a čítanie takisto nesmú byť zanedbané. Zoznámenie sa so vzťahmi v priestore je to prvé, čo sa má v tomto zreteli stať, potom nasleduje kresba bodov, čiar do rôznych smerov a konečne ťahy a škrty. Ak sú prípravné cvičenia správne podané, ide potom písanie vopred rýchlejšími krokmi.

Osobitnú pozornosť musí učiteľ venovať predpísaným knihám na čítanie, letmý pohľad do nich nestačí, knihy musia byť študované. Ako sa to dá s dobrým úspechom s príslušnou ľahkosťou a istotou bez mýlok prednášať, čo sa nedomyslelo a nad čím sa neuvažovalo. Nechceme nechať úspech na náhode. O školských knihách na čítanie to o to viac platí tiež, pretože celkové vyučovanie s výnimkou náboženstva a počtov, má svoj podklad v knihách. Pedagogicky ale nesystematicky zložený obsah kníh na čítanie sa postará o všetky požiadavky života ľudu, musí sa s ním ale správne zaobchádzať. Skúsený, sčítalý a šikovný učiteľ spraví zaujímavý kúsok na čítanie zaujímavejším, ako nešikovný, nenápomocný aj to najlepšie by skazil. Všetko stojí na svojom mieste, kde sa to dá pochopiť, ale niekto si môže myslieť, že niektorá kniha sa s podobným obsahom primiešala náhodou a aby ho tým v svojej systematike nerušila, celkom ju vypustí. Môže to každopádne urobiť, musí ale vedieť, prečo to robí. Musí pri tom zohľadniť aj vonkajšie okolnosti. „Ja som kedysi – rozprával veľactený pán školský radca – prišiel do školy, kde deti práve čítali, učiteľ ku mne prišiel a začal sa ospravedlňovať, že pri všetkej svojej vôli sa nedokázal dostať ďalej. Týmto ospravedlnením ste sa obvinili – povedal som – pretože, kde stojí napísané, že musíte celú knihu prečítať. Radšej jeden kúsok šesťkrát ako 6 jedenkrát. „ Tieto slová veľaváženého pána sa mi veľmi páčili, a nie sú ničím iným ako všeobecne známym pravidlom: non multa, sed multum; čo robíme, aj keď málo, to má byť spravené a poriadne. To podstatnejšie musí ísť pred menej podstatným a ak má niečo vypadnúť, tak toto.

Pri zaobchádzaní s čitateľskými kúskami je potrebné zohľadniť dvoje: Obsah a formu kníh. Čo sa týka formy, tá sa vždy napája na obsah, treba sa najprv opýtať, čo vyjadrujú slová a vety, a potom ako to vyjadrujú. Deti sú vedené tak, aby našli sami podľa dobrých vzorov jazykové formy, A čo takýmto spôsobom našli, to nebude mŕtvym pravidlom, ale duševným bohatstvom. Všetky vetvy jazykovej výučby ako: čítanie, pravopis a voľnopis a jazyková výuka by mali byť v čo najmožnejšej súvislosti, koncentrované, touto koncentráciou je udržiavaná duchovná sila žiakov a ich predstavy dostávajú pravú silu. Ak sa jedná o obsah kníh, musia byť použité všetky prostriedky, ktoré podporujú dôležité porozumenie, ako aj mapy krajín, glóbus, rôzne mince, váhy, zvieratá, rastliny, minerály, pretože to, čo je vnímané vďaka viacerým zmyslom, pôsobí ako zachované na vždy.

Pri všetkých svojich snaženiach napriek najkrajším pokrokom, ktoré spravil, nič učiteľ nedosiahne, ak pozabudol na to najdôležitejšie každého vyučovania – na nábožné vzdelanie, toto je účel človeka, musí byť teda aj účelom jeho vzdelania, preto musí sa každé vyučovanie viesť v duchu kresťanskom, tak, že sa pohybuje vo svete, nezabudne na toho, kto svet udržuje a riadi. Peknú prírodu pozoruje nie inak ako veľkú knihu, ktorú nám Boh otvára, aby v nej spoznali a vyprosili si jeho veľmoc, bdelosť dobrotu.

Toto je ten koncentrovaný výber toho, čo má byť vykonané v ľudovej škole, je potrebné popri tom prísne pozorovať, čo je predpísané pre jednotlivé triedy, nesmie sa vykonať viac, ako deti dokážu zniesť, ale ani nezaostať. Všetko má

byť radené v prirodzenom slede, tak aby nadchádzajúce na predošlej príprave a podpore stavalo, ale stalo sa stupňujúcim pokrokom. V každom stupni sa vyučuje nové na základe prebratého a tým to naučené precvičí. Dobré zadelenie hodín tiež nesmie chýbať.

Tu nemôžem ísť do podrobností a všetko rozpísať, pretože by som potom musel plne zaplniť viacero hárkov, okruh pôsobenia, oblasť hlavnej školy každopádne dosť veľký, aby sa v ňom dalo nebojácne pohybovať. Zatiaľ čo vyššie školy viac svetské šikovnosti a zručnosti požadujú, nábožnosť ľahkovážne predpokladajú, musí ľudová škola oba rovnako zohľadniť a mládež viesť a vzdelávať tak k nábožnosti, zvyklostiam a občianskym povinnostiam, musí svoju učebnú látku tak zoradiť, aby žiaci na konci jedného stupňa niečo vo svojom druhu ukončia, niečo zo sebou uzavreté zo školy môžu vziať . Ľudová škola má dočinenia so začiatočníkmi, dáva základy, a ak je základ zlý, je to nasledujúce „domus supra arenam posita". Učiteľ ľudovej školy je zároveň vychovávateľom,a ako taký musí vedieť, ako svojich chovancov duchovne i fyzicky pritiahne a bude viesť k samostatnosti. To všetko ale nepríde samo od seba, ale sa to musí naštudovať, a síce postupne, a ak o každom platí : nikto nie je starý na učenie, o to viac to musí platiť o učiteľovi, do ktorého rúk je zverené blaho mnohých.

Kandidáti na učiteľa 2. stupňa už odišli, 9.10.11. budú realizované verejné skúšky v súčasnosti cteným pánom školským radcom.

Jeho osvietenosť biskup sa vrátil 14.teho z Teplíc, aby zariadil vysvätenie.

14. augusta začínajú skúšky,

Tak mám ešte mesiac na to, ktorý ani lepšie neviem využiť, ako na pohovory s učiteľmi hlavnej školy o systematike, ktorú každý nasleduje.

Nakoniec prosím Vašu osvietenosť o biskupský príhovor a ostávam

Litoměřice 21. júla 1860 *Posledný zo synov*
Andrej Budiš"[71]

Posledným Budišovým listom z Litoměřic je list zo septembra 1860:

„Vaša biskupská milosť!

Celý mesiac prešiel, od kedy som Vašej veľactenosti písal a o informoval Vás o stave vecí. Ráznymi krokmi sa priblížili prázdniny a takými istými i prešli. Už len dva týždne a staré začne odznova. Kým sa ale nový kolobeh začne, kým ľudskému duchu bude dodaný nový pohon a motivácia k činnosti a práci, je mi cťou predstaviť Vám v krátkosti myšlienky a zámery, aby sa tie najlepšie Vaša veľactenosť dozvedela.

71 Szatmári Püspöki és Káptalani Levéltár. Satu Mare, Rumunsko, fond Ordinariatus Episcopalis Szatmar. 1860, No. 1982.

Najprv čo sa jazyka týka, v tejto oblasti bude splnený úplne presne ušľachtilý zámer Vašej veľactenosti. S úprimnou radosťou srdca poznamenávam, čo som v tomto smere vykonal a ako ďaleko som to v hovorovom jazyku dotiahol. Som presvedčený, že len taký učiteľ môže dobre vyučovať, ktorý jazyk ovláda úplne, nenechal som sa zaskočiť ťažkosťami a prekážkami, ktoré mi spočiatku húfne prekážali v ceste, boli len vhodné na to, aby vôľu povzbudili. Vďaka priateľskému nebeskému dopusteniu a tisícky vďaky Vašej Veľactenosti, ktorej otcovská vôľa ma nechala v podmienkach, ktoré sú dosť vhodné, so zreteľom na sily ducha, aby sa stav nechute voči všeobecnému vyplnil.

Rímskokatolícky seminárny kostol Zvestovania Panny Márie v Litoměřiciach

Najlepšou výukou jazyka ostane vždy komunikácia. Pokyn k tomu „ako" vo výuke jazyka v ľudovej škole. V žiadnej inej súvislosti sa nedá tak veľa želať ako v tejto, a zostane vždy pravdou, že bez jazyka nie je možné žiadne vyučovanie, i samotní hluchonemí sa musia naučiť im prístupný jazyk, kým im je možné podať to najdôležitejšie z náboženstva atď. Čo sa týka maďarských učiteľov, u tých to ide, u nemeckých už pomenej, ale u slovenských vôbec nie. Prečo ??? sú obdarení takými učiteľmi, ktorí ani po slovensky, ani maďarsky ani francúzsky, ani ... čínsky nevedia, ale pretože žiaden jazyk neovládajú, chytajú sa ešte všetkých strán, aby chudáka malého niečomu priučili, ak by aj to nebolo ničoho súce, zvolia potom deťom úplne cudzí jazyk. Dobre, druhý jazyk úradný by mal byť každopádne zohľadnený, ale ďalej nič. Mohla by mi Vaša veľactenosť uveriť, ak poviem, že máme v našej diecéze také školy, kde deti okrem ..... Dicsertessek maďarsky nič iné nevedia, ale napriek tomu sa katechizmus musia učiť po maďarsky. Aký to má jazykový význam, keď jeden lepšie číta ako ostatní, predčíta teda po vetách a ostatní opakujú tak dlho, kým sa im konečne mŕtve, cudzie slová nevštepia do pamäte. Nie je to smiešne? Ale také dačo smiešne môže len peklo k smiechu doviesť, nie človeka. Ako sa to robí, tak vždy aj bolo. Táto jazyková úbohosť sa

potom pripisuje tomu, že slovenskí učitelia sa za svoj jazyk hanbia, či mojou vlastnou vinou neviem, za to sa máme hanbiť. Práve preto je v zariadeniach potrebné brať viac ohľadu na to. Keď som bol ešte v Satmári, dával som chovancom týždenne jednu hodinu, minimálne rok žiadnu nemali a budúci rok tiež nebudú žiadne mať. To isté sa dá povedať aj o teológii, je ale zázrak, ak musíte počuť od Superiora „Keménynyakútát", je šťastie, že bolo takému povedané, ktorý sa za to nehanbí. A malo by nám byť povedané „Eundet in mundum universum docere omnes gentes", no kedy sa zas udeje jazykový zázrak. Je skľučujúce, že mnohí, veľmi početní, spoznávajúc svoje nastávajúce povolanie, považujú sa výlučne za príslušníka toho či onoho národa, predstavujú národnosť moci, náboženstvu a tak i Bohu samotnému, súhlasia s tým bláznivým grófom, ktorý raz povedal: Maďar miluje svoj národ viac ako svojho Boha. Ak samotní kňazi „sacerdotis unius Dei" vyjdú vopred s vlajkami národností, čo potom môžeme očakávať?

„Principis obsta!"

V súvislosti s novým školský rokom chcem poznamenať, že sa budem pridržiavať predchádzajúceho rozvrhu, o ktorom som už Vašu veľactenosť informoval. Čo sme predtým mohli len predpokladať, je už skutočnosťou. Hlavný školský riaditeľ J. Seifert je mestským dekanom a druhého bude menovaný.

Jeho veľactenosť biskup je v súčasnosti v Prahe na provinčnom konzile. Vymenovanie sa uskutoční na začiatku nového školského roka, teda prvé dva týždne, keď bude možné si vypočuť a pozrieť veľa zaujímavého, čím budeme oslovení.

Rád by som Vašej veľactenosti zaslal moje kresby, ale teraz to nemôžem urobiť, prekážky sú neodstrániteľné, samotný list bez peňazí musím odoslať, čo som doteraz nikdy nespravil. Pretože svet okolo nie je ako prechádzka ružovým sadom, musím Vašej veľactenosti priznať, že peňažná pomoc je túžobne očakávaná.

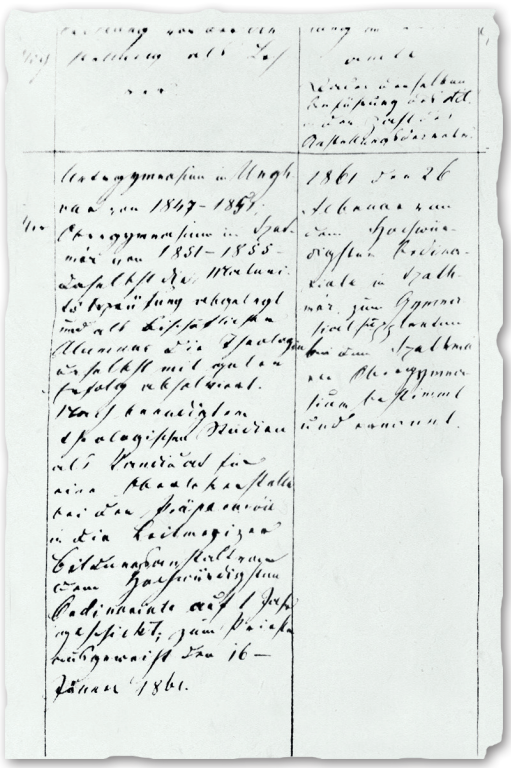
Nulla dies sine pluvia

Nakoniec prosím Vašu veľactenosť o biskupský príhovor a ostávam s ďakovnými bozkami Vašich milostivých rúk

Litoměřice 11. September 1860 *Posledný zo synov*
Andrej Budiš"[72]

Andrej Budiš ml. napriek veľkému nadšeniu z Litoměříc plánoval od začiatku svojho pobytu svoj návrat do Satmáru. Hneď po vysviacke písal litoměřický biskup Bartolomej Hille satmárskemu biskupovi Michaelovi Haasovi: „*Veľactený pán biskup. Vyššie uvedený Andrej Budiš, ktorý sa tu v Litoměřiciach nachádza, zaslal mi 16. októbra list, z ktorého vyplýva, že by chcel slúžiť vo svojej diecéze, pretože sa obáva, že tie záväzky, ktoré pri posvätení za kňaza prevezme, by mu odobrali veľa času, obzvlášť preto, lebo u nás len do konca prvého semestra*

72 Szatmári Püspöki és Káptalani Levéltár. Satu Mare, Rumunsko, fond Ordinariatus Episcopalis Szatmar. 1860, No. 2353.

Záznam o Andrejovi Budišovi ml. zo zoznamu vyučujúcich na katolíckom kráľovskom gymnáziu v Satmári z roku 1862

ostáva. Taktiež túži, aby mohol obetovať prvú svätú omšu vo svojej vlasti. Týmto to Vašej biskupskej milosti na známosť dávam, svojimi modlitbami sa odporúčam. Augustín Barth. Hille, biskup. Litoměřice 17. októbra 1860.“[73] V Litoměřiciach teda ostal Andrej Budiš ml. do konca prvého semestra školského roku 1860/61, teda približne do decembra 1860.

Litoměřice boli miestom, kde dostal Andrej Budiš ml. kňazské svätenie. Nie je známe, aké nové metódy mal A. Budiš ml. preniesť na satmársku preparandiu. Nestal sa na nej hneď po svojom príchode učiteľom, ale rok musel pobudnúť ešte na gymnáziu. Možno že u M. Haasa zaváži-la aj skutočnosť, že jeho riaditeľom bol skúsený pedagóg Martin Čulen, u ktorého sa Andrej Budiš ml. mohol ešte niečo podučiť. Dôkazom, že na preparandii sa Andrej Budiš ml. uplatnil ako pedagóg a možno aj organizátor, bolo jeho riaditeľské postavenie, žiaľ, jeho pedagogické pôsobenie prerušila skorá smrť.

Andrej Budiš ml. po návrate z Litoměříc pomerne krátko pôsobil na Kráľovskom katolíckom gymnáziu v Satmári. Pôsobenie Andreja Budiša ml. na Kráľovskom katolíckom gymnáziu pod vedením Martina Čulena zanechalo len dva dokumenty. Po odmlčaní Andreja Budiša je prekvapivý jeho podpis pod „*Prípis vďačnosti a dôvery Osvietenému biskupovi Pánovi Štefanovi Moyzesovi*” v Pešťbudínskych vedomostiach: „*Osvietený a Najdôstojnejší Pán Biskup, Miláčku slovenského národa Pane Najdobrotivejší! Vysloboditel ubiedeného od Faraona a Egyptčanov prenasledovaného ľudu izraelského vidiac, jako egyptčan ubohého izraelitu trýznil, tohoto vyslobodil a v rozeprách postavených bratov*

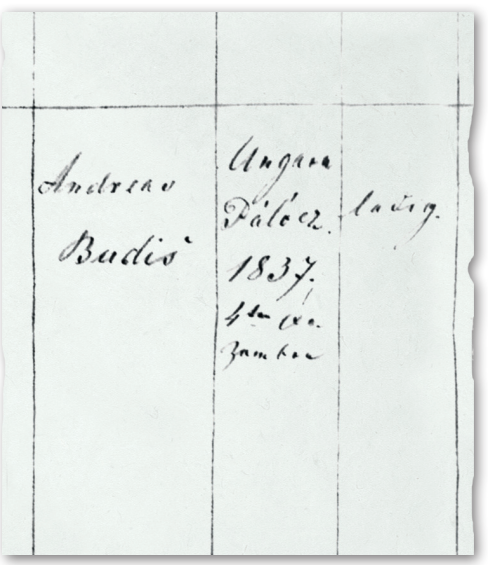
73 Szatmári Püspöki és Káptalani Levéltár. Satu Mare, Rumunsko, fond Ordinariatus Episcopalis Szatmar. 1860, No. 2765.

k svornosti napomínal; v deň ale smilovania božieho hlasom nebeským z Madianu povolaný k straseniu nesnesiteľného jarma egyptského ľudu svojmu za vodcu sa naskytnul. Ľud israelský, na ktorý duševnia poroba, a z tejto pochádzajúca všetka bieda uvalená bola a jest, jest utrápený ale bohabojný ľud slovenský. Boh nebeský skúmal po mnohé roky jeho trpezlivosť a stálosť oddanosti do jeho svätej vôle až do najnovšieho času, v ktorom mu poslal vodca vysloboditela, nového Mózesa v osobe Vašej Najmilostivejšej Osvietenosti. Vaša Osvietenosť ráčila poslechnuť hlasu božieho a nešetriac velikých obtížností a nepríjemností otcovské slovo za ľud tento u najvyššieho prestolu pozdvihnuť ráčila, a my pevne dúfame, že milostivý náš pán vyslyší hlasu ubiedeného a sebe tak verného a oddaného národa, ktorého tlumočníkom Vaša Najdobrotivejšia Osvietenosť byť ráči; silne veríme, že krivdám, ktoré sa nám zo všetkých strán dejú, konec urobí.

My nič si tak neprajeme, jako aby sme k nohám Vašej Osvietenosti padnuť, jich za toľké pre úbohý náš národ ustávania slzami vďačnosti skropiť a všetky naše sily uprostred nášho národa k jeho blahu vynaložiť mohli.

Sľubujúce, že vždy otca nebeského za blaho Vašej Osvietenosti prosiť budeme, s najhlbšou úctou ruky Vašej Osvietenosti bozkávame a sa podpisujeme v Satmáre na deň najsvätejšieho mena Ježiš 1862, najvernejší ctitelia atď. (nasleduje 9 podpisov)"[74]

Druhým dokumentom, ktorý je z tohto obdobia k dispozícii, je „*Zoznam profesorského zboru kráľovského katolíckeho gymnázia zo školského roku 1860/61*", kde sa uvádza stručný životopis Andreja Budiša. Je to jediný dokument, v ktorom je Andrej Budiš uvádzaný v tvare „Budiš".

Jediný zachovaný tvar mena v tvare Budiš zo zoznamu učiteľov na kráľovskom katolíckom gymnáziu v Satmári

„*Andrej Budiš, nižšie gymnázium absolvoval v Užhorode v rokoch 1847-1851, vyššie gymnázium v Satmáre v rokoch 1851-1855. Tam zložil aj maturitnú skúšku a ako seminarista biskupského seminára absolvoval teológiu s dobrým prospechom. Po ukončení teologických štúdií bol ako kandidát vyslaný na vyš-*

74 Pešťbudínske vedomosti. Noviny pre politiku a literatúru. Ročník II., 28. februára 1862, s. 1. Okrem Andreja Budiša ml. prípis podpísali Martin Čulen, František Mráz, Janko Gočár, Karol Veselý, Ferdinand Mráz, Štefan Hônig, Vincent Rigell a Anna Mrázová.

Budova Kráľovského katolíckeho gymnázia v Satmári

šie učiteľské miesto do Litoměříc. 16. júla 1860 bol vysvätený za kňaza. 26. februára 1861 bol veľaváženým ordinariátom v Satmáre určený a vymenovaný za gymnaziálneho profesora na satmárskom vyššom gymnáziu."[75]

Andrej Budiš ml. vstupoval do literatúry s veľkými ambíciami, možno povedať že až s neobvyklými, lebo v Radlinského periodikách ani jeden začínajúci autor neprišiel s takými veľkými plánmi a sebavedomím. Prvý príspevok osemnásťročného Andreja Budiša list z 18. decembra 1855[76] bol programový; načrtol v ňom svoje plány, ktoré predkladal redakcii a verejnosti, oznamoval v ňom, že si predsavzal zásobiť Spolok sv. Štefana viacerými prekladmi do slovenčiny a tiež niektorými svojimi pôvodnými prácami, za ktoré sa už vopred zriekal honoráru. Hovoril o „*vzdělavatelných*" dielach, ale je jasné, že pod týmto pojmom nemyslel práce náučného alebo populárno-vedeckého charakteru, ale tie, ktoré pôsobia výchovne, čiže moralistické poviedky a romány. Jedno z diel hneď aj preložil do slovenčiny. Neuviedol jeho titul a autora, iba naznačil, že preklad robil podľa vydania Spolku sv. Štefana a pripojil, že ide o dielo preložené už do mnohých jazykov, nazýval ho pomocne „*Lorenzo*" alebo „*Hit hatalma*" (Sila viery). Na základe tejto charakteristiky alebo opisu možno usúdiť, že Andrej Budiš ml. preložil Manzoniho román Snúbenci, a to podľa skrátenej a upravenej maďarskej predlohy Imre Mészárosa[77], ktorú roku 1851 vydal *Jó és olcsó könyv-*

75 Colegiul National Mihai Eminescu. Archív gymnázia. Dokument „*Personal Standes – Tabela des lat. Kath. K. k. Obergymnasium in Szathmar für das Schuljahr 1860 – 1861*".

76 Katolícke noviny, 7, 1856, č. 2, s. 13.

77 Imre Mészáros sa narodil 23. 5. 1811 v Mužli, študoval 1828 – 34 filozofiu a teológiu v Trnave, kde 1837 – 44 pôsobil ako profesor na gymnáziu, od 1845 bol úradníkom v aule v Ostrihome, od roku 1848 farárom v Soldvadkerte. Roku 1864 sa stal ostrihomským kanonikom a rektorom Pazmánea vo Viedni. Zomrel 25. 9. 1865 vo Viedni. Bol autorom viacerých učebníc

kiadótársulat, ako sa pôvodne do roku 1852 nazýval Spolok sv. Štefana (Szent István Társulat). Andrej Budiš ml. je prvým známym prekladateľom tohto diela do slovenčiny a o celé desaťročie predstihol Michala Lauku, ktorý ho roku 1865 vydal pod názvom Zasnúbenci, ale zas len podľa maďarského prekladu Imre Mészárosa. Budiš svoj preklad robil približne v čase, keď Michal Učnay písal svoj román Serafína, ktorý vyšiel nasledujúci rok na pokračovanie v časopise Cyrill a Method a ktorý nebol ničím iným ako parafrázou tohto Manzoniho románu, urobenou zas len podľa maďarského prekladu.[78]

Nie je známe, či Andrej Budiš ml. skutočne ponúkol svoj preklad Spolku svätého Štefana na vydanie, ale pri jeho mladíckom zápale to treba predpokladať, tobôž keď ho k tomu povzbudzoval aj Andrej Radlinský vo svojom redakčnom odkaze. Zaiste nemal ešte toľko trpkých skúseností, aby postrehol, že táto inštitúcia s celouhorským poslaním sa voči Slovákom správala úplne macošsky. V slovenčine dokázala vydať iba jedinú knihu, Chlebákov preklad Vernej Rózy od českého ľudovýchovného spisovateľa Vincenta Janalika, aj to len v dobrých časoch, keď jej tajomníkom bol ešte Štefan Majer. Pod vedením Jána Nepomuka Danielika už nemala najmenšiu ochotu vydávať slovenskú tlač, obmedzila sa na zabehnutý kalendár a Katolícke noviny, ktorých sa však – odvolávajúc sa na ich nerentabilnosť – usilovala zbaviť, a to najmä potom, keď roku 1855 ich redigovanie prevzal Andrej Radlinský. Andrej Budiš ml. nemohol vedieť, že v nej nepochodil ani M. Chlebák so svojimi prekladmi Schmidových poviedok. Už vôbec nie je známe, či Andrej Budiš ml. predložil Spolku sv. Štefana aj ďalšie svoje preklady, alebo či vôbec aj ďalej prekladal. Možno len predpokladať, že prieťahy okolo vydania jeho prekladu Snúbencov mu boli dostatočnou príučkou, aby sa aspoň predbežne vzdal svojich prekladateľských plánov a nepúšťal sa do zbytočnej práce.

Neprestal sa venovať vlastnej tvorbe. Vo svojom programovom vyhlásení z 18. decembra 1855 sa zmienil, že hneď po dokončenom preklade predloží aj svoje pôvodné dielo, ktoré už mal v mysli „*počaté*". Nedá sa presne povedať, čo pod ním myslel. Je ťažké zmieriť sa s tým, že týmto dielom myslel svoju poviedku Osadný strážca, ktorú o krátky čas aj poslal Andrejovi Radlinskému,[79] pretože išlo o prácu pomerne malú, najmenšiu spomedzi všetkých jeho próz. Andrej Budiš ml. mal asi v úmysle napísať niečo väčšieho, rozsahom zodpovedajúce skráteným Snúbencom, keďže chcel túto prácu tiež ponúknuť Spolku sv. Štefana na vydanie. Počas svojho literárneho pôsobenia, ktoré trvalo len štyri roky, Andrej Budiš ml. uverejnil päť próz. Po *Osadnom strážcovi*[80] nasledovala poviedka *Jakým spôsobom vyslobodzuje Boh národ sebě milý i z tej naj-*

---

pre ľudové školy, niektoré zas preložil do maďarčiny. In: HUDÁK, Ján: *Život a dielo Andreja Budiša ml.* In: Nové Obzory, 22, Košice 1980, s. 160.

78 HUDÁK, Ján: *Život a dielo Andreja Budiša ml.* In: Nové Obzory, 22, Košice 1980, s. 160.

79 Katolícke noviny, 8, 1856, č. 8, s. 64.

80 Katolícke noviny, 8, 1856, č. 12, s. 91 – 92.

vätšej úzkosti[81] a historická povesť „*Siste Viator! (Stoj pocestný)*"[82], roku 1858 na pokračovanie vychádzala jaho hagiografická poviedka *Svätá Tekla panna*[83] a poslednou jeho prozaickou prácou bola poviedka z roku 1859 *Osiralé dievča*[84]. Ani jedna z týchto próz svojím rozsahom a charakterom nezodpovedá dielu, ktoré by bolo vhodné na samostatné knižné vydanie. Andrej Budiš ml. písal aj básne, ale len skromne. Andrej Radlinský mu vo svojom odkaze sľúbil uverejniť básnickú prvotinu *Naša matka Cirkev*, tá sa však v tlači neobjavila a len o rok bola uverejnená jeho básnička *Večerná modlitba* a roku 1859 dve básne *Neuvädlý veniec* a *Nediv sa*.[85] Budišova umelecká produkcia nebola príliš bohatá a nesplnila plány, ktoré si vytýčil. Zato sa však vyznačuje niektorými vnútornými prvkami, ktoré ju podstatne odlišujú od všetkého, čo sa uverejňovalo na stránkach Radlinského periodík.

Všetky Budišove prózy charakterizuje tvorivý prístup k látke. Andrej Budiš ml. si námety nevyberal zo skutočného života či vlastnej skúsenosti, lež siahal po cudzích rozprávaniach, či už literárnych alebo tradovaných. Podľa postupov samotného rozprávania by sa o jeho prvotine Osadný strážca zdanlivo dalo usudzovať, že načrel do vlastných zážitkov, túto možnosť však spochybňuje konfrontácia s jeho ostatnými prácami a úplne ju vylučuje jeho biografia, takže aj v tomto prípade ide iba o autoštylizáciu cudzieho príbehu. Andrej Budiš ml. použil za podklad pre túto svoju naráciu nejakú cudziu predlohu, ktorou mohla byť aj obšírnejšia novinová správa. Pomerne dokonalá kompozícia tejto prózy takmer vylučuje možnosť, že si celý sujet sám vymyslel.

V jednom prípade je známy aj prameň, ktorý mu poslúžil za predlohu pre rozprávanie. Ide o poviedku Jakým spôsobem vyslobodzuje Boh národ sebě milý i z tej najvätšej úzkosti, ktorá je parafrázou biblického príbehu o Judite. Skutočnosť, že aspoň v jednom prípade poznáme predlohu, umožňuje nám bližšie nazrieť do Budišovej tvorivej metódy. Obidve tieto narácie sa podstatne líšia; zhodujú sa v látke, ale rozchádzajú sa rozprávačskými postupmi. Kým v starozákonnom rozprávaní o hrdinskej židovskej vdove sa prísne dodržuje chronologickosť, Budišova poviedka má chronologickosť narušenú a používa retrospektívu. Nemá ani najmenší náznak historizmu, ktorý charakterizuje biblické rozprávanie o Judite. V Budišovej poviedke sa dôraz presúva zo samotnej fabuly na motiváciu činov jednotlivých postáv, čo znamená otvorenie cesty psychologizovaniu. Andrej Budiš ml. prekomponovaním látky, psychologizovaním a lyrizovaním vytvoril samostatnú poviedku. Biblická povesť tu poslúžila len ako genotyp pre vznik nového sujetu, znamenala iba látku pre vytvorenie novej nezávislej štruktúry.

---

81 Cyrill a Method 8, 1857, č. 8, s. 59 – 60.
82 Cyrill a Method, 8, 1857, č. 23, s. 178 – 181.
83 Cyrill a Method, 9, 1858, č. 14, s. 110 – 112; č. 15, s. 117 – 119; č. 16. s. 125 – 127.
84 Cyrill a Method, 10, 1859, č. 8., s. 57 – 59; č. 9., s. 65 – 67; č. 10., s. 73 – 76.
85 Cyrill a Method, 10, 1859, č. 27, s. 209.

Hoci nepoznáme ľudovú historickú povesť, ktorá bola podkladom poviedky Siste Viator! (Stoj pocestný!), treba predpokladať, že Budišov vzťah k nej ako k materiálu bol obdobný ako pri poviedke o Judite, teda voľný a že jeho rozprávanie možno považovať za jeho vlastný tvorivý čin. Potvrdzujú to aj dlhé úvahy a monológy, ktorými sa táto poviedka vyznačuje. Sú takej povahy, akú historická povesť, k tomu ešte ľudová, nepozná. Budišova sujetová tvorivosť je zjavná aj pri hagiografických poviedkach Svätá Tekla panna a Osiralé dievča, ktorých predlohou boli legendy. Andrej Budiš ml. podľa nich vytvoril prózy líšiace sa od nich už žánrovo. Majú znaky novovekej poviedky, či je to už dosiahnuté porušením chronologickosti, začlenením lyrických prvkov do nárácie alebo jej subjektivizáciou, Budišove prózy nemožno považovať za parafrázy cudzích rozprávaní a už v nijakom prípade za ich adaptácie a preklady. Je jasné, že umeleckým ideálom A. Budiša bol román typu Manzoniho Snúbencov.

Andrej Budiš ml. vo svojich poviedkach uplatnil nové rozprávačské postupy aspoň v okruhu prozaikov Radlinského skupiny. Vniesol postavu rozprávača priamo do deja, začlenil ho do sujetu; navonok sa tento postup prejavil najsilnejšie formou rozprávania v prvej osobe. S takýmto postupom sa možno stretnúť len v proze Jána Budatínskeho *Z denníka jednoho chudobného zemana*. [86] Ovplyvnenie Andreja Budiša Jánom Budatínskym sa však vylučuje, lebo Budatínskeho próza sa zjavila tesne pred Budišovou prvotinou Osadný strážca (v 5. čísle, kým odkaz A. Budišovi o uverejnení jeho prózy je už v 8. čísle) a okrem toho Budišova próza je na vyššej úrovni, lebo v nej nešlo len o vyrozprávanie príbehu v prvej osobe, ale rozprávač sa stal aj aktérom deja. Tento postup použil Andrej Budiš ml. aj v svojej poslednej próze *Osiralé dievča*, ale už nie s takou dôslednosťou. Rozprávačovi dal vystupovať v prvej osobe len v prvej kapitole, a to len v úlohe priameho svedka, kým v nasledujúcich štyroch kapitolách používal už rozprávanie v tretej osobe.

Ale aj v týchto Budišových pozach, ktoré nemajú naráciu v prvej osobe, stále cítiť osobu rozprávača. V historickej poviedke Siste Viator! (Stoj pocestný!) sa to deje jednak uvažovaním v prvej osobe plurálu, jednak v záverečnej časti nadviazaním priameho kontaktu s čitateľom („*Však ale eště jedno slovo k veľact. Čitateľu, Keď ťa cesta…*"), v poviedke Svätá Tekla panna je to občasné hovorenie v prvej osobe a včlenenie autorského uvažovania do nárácie.

Táto skutočnosť umožnila Andrejovi Budišovi ml. zvýšiť vierohodnosť prekladanej udalosti (v tomto možno tkvie aj jej genéza) a podať ju bezprostrednejšie a subjektívnejšie. Všetky jeho prózy sú tvorené v polohe emocionálneho zaangažovania sa do rozprávaného príbehu. Pohľad na fabulu z tohto uhla dovolil Andrejovi Budišovi ml. začleniť do štruktúry citové jazykové prvky rovnako v slovníku ako aj v syntaxi, rozličné zvolania ako prejav obdivu a nadšenia, klásť rečnícke otázky, nadväzovať priamy kontakt s čitateľom, obracať sa na

86 Katolícke noviny, 8, 1856, č. 5, s. 33 – 37.

neho s výzvou, vkomponovávať autorské pozorovania a úvahy, hoci najčastejšie v podobe mravných komentárov, využívať aj prírodné opisy a celé rozprávanie lyrizovať. Pri prírodných opisoch mu v zásade nešlo o samoúčelné pohrávanie si so scenériami, ale stalo sa, že na niektorých miestach prekročil prípustnú mieru v ich začleňovaní (platí to najmä o próze Siste Viator! (Stoj pocestný!), ktorá ako historická povesť si žiadala lapidárnejšiu a vecnejšiu výpoveď s ťažiskom na dejovej dynamike). Zvyčajne nimi začínal svoje rozprávanie, využívajúc ich na časové a miestne situovanie deja. Najlepšie sa mu podarilo urobiť úvodný prírodný opis súčasťou rozvíjajúceho sa rozprávania v jeho prvotine Osadný strážca. O podobný postup sa pokúsil aj v poviedke Osiralé dievča, začiatok ostatných jeho próz je však čistý, statický prírodný opis. Budišove prírodné opisy mali v zhode s romantickým kánonom, pod ktorým sa autor umelecky formoval, súčasne aj poslanie navodzovať atmosféru celého príbehu a jeho vyrozprávanie. Prevažujú nočné scenérie, a ak sa vyskytnú aj denné, napr. v prózach Siste Viator! (Stoj pocestný!) a Svätá Tekla panna, sú vždy výrazom ticha alebo búrky, dvoch protikladov. Prírodné opisy, ktoré Andrej Budiš ml. používal v priebehu narácie, a to ako element stavebný, spojovací alebo retardačný, sa v porovnaní s úvodnými opismi vyznačujú väčšou rozsahovou striedmosťou.

Andrejovi Budišovi ml. sa nepodarilo vo všetkých prózach vytvoriť diela kompozične ucelené. Je prekvapujúce, že v tomto ohľade je pomerne najdokonalejšia jeho prvá, rozsahom najmenšia próza Osadný strážca, a jeho druhá poviedka o biblickej Judite, po ktorých sa javí značný útlm. Jeho prvé dve prózy sa vyznačujú živým rozprávačským rytmom, neustávajúcou dynamikou deja, napriek úvahám, mravným komentárom a prírodným opisom nemajú hluché a statické miesta. Ale už v nasledujúcej próze Siste Viator! (Stoj pocestný!“), ktorá rozsahom patrí k jeho menším prózam, sa Andrej Budiš ml. dostal do osídel emocionality, podloženej mocným lokálpatriotickým cítením, geneticky a vnútorne však väziacej v nedostatku silnejšej sujetovej konštrukcie. Z miestneho ľudového rozprávania, historickej povesti chcel vytvoriť historickú poviedku bez toho, žeby si doplnil vedomosti z histórie, ktoré by mu postačovali na vnesenie potrebného množstva historických reálií a vytvorenie dobového koloritu.

Kompozičné uvoľnenie s konečným výsledkom zmenšenia dramatického účinku charakterizuje aj posledné dve Budišove prózy Svätá Tekla panna a Osiralé dievča. Navonok sa zdá, že Andrej Budiš ml. sa kompozične nevyvíjal, ale upadal. V skutočnosti však práve útlm bol výsledkom hľadania. Andrejovi Budišovi ml. nekonvenovalo rozprávanie v krátkom priestore a čase, od začiatku myslel na rozsiahlejšie kompozície. A fabuli, ktoré ho zaujali počas ostatných troch rokov jeho literárnej činnosti, mali dostatok prvkov na dlhšie, prípadne až románové spracovanie (roztiahnutosť deja v čase a v priestore, hojnosť vystupujúcich postáv, dramatickosť zápletiek, rozličnosť prostredí). Andrej Budiš ml. však prehliadol, že na zvládnutie dramatických vzťahov medzi postavami, najmä medzi mužom a ženou, nestačia mu ešte jeho vlastné poznatky a znalosti

ľudskej psychiky, a preto musel nevyhnutne siahnuť po tom, čím bol v tých časoch preplnený pod vplyvom seminárskej výchovy (ideovo mravoukou a výrazovo kazateľstvom). Takto mohol vytvoriť len postavy, ktoré pri všetkej snahe svojho tvorcu museli zostať schematickými. V rozpore cieľov, ktoré si ako autor predkladal, a možností, skúsenostného fondu a intelektuálnej nevyzrelosti pramení aj jeho únik do zvýšenej lyrizácie rozprávania. Okrem toho majú tieto dve posledné Budišove prózy aj znaky rýchlej roboty (najočividnejšie sa to prejavuje v prechode z rozprávania v prvej osobe do rozprávania v tretej osobe v próze *Osiralé dievča*. Tento prechod nie je logicky zdôvodnený a poukazuje len na pôvodný úmysel autora príbeh podať ináč, než ho dokončil).

Prozaické dielo Andreja Budiša ml. sa ako celok javí ešte dosť rozporné. Na jednej strane sa prejavuje jeho skutočný tvorivý talent a hľadanie a najmä prvými číslami aj prezentuje hodnoty, ktoré v kontexte svojej doby a možnosti nemožno prehliadnuť, na druhej strane má zas zjavné znaky určitej nezrelosti, ktorej sa vlastne ani nemožno čudovať. Andrej Budiš ml. tvoril v čase, keď ledva opustil stredoškolské lavice a naplno podliehal vplyvom svojho prostredia. Začal písať pred Vianocami roku 1855 v prvom roku svojho bohosloveckého štúdia, skončil na začiatku roku 1860 tesne po vysviacke, ale ako prozaik ešte roku 1859. Nemožno očakávať, aby mladý človek bez väčšieho styku s vonkajším svetom za seminárskymi múrmi nebol ideovo zasiahnutý prednáškami svojich profesorov a vzorom svojich nadriadených; sám nemal ešte dostatok životných skúseností, ktoré by mohli slúžiť ako materiál pre umelecké stvárnenie, tobôž keď ho k tomu nenavádzal ani kánon literatúry, s ktorou mal možnosť prísť do styku. Okrem odborných diel poznal len prózy doznievajúceho romantizmu, upravené ľudovýchovne a prózy z umeleckej periférie, podávané ako čítanie pre ľud a pre mládež. V škole vyrastal ešte pod vplyvom antickej literatúry (aj jeho úvaha *Hlas k Bratom!* má grécke motto z Homéra), ktorá ho však nemohla orientovať umelecky, lebo šlo väčšinou o poéziu a prózy Caesarove, Liviove a Tacitove, ktoré nemohol prijímať ako beletriu, lež ako historiografiu. Andrej Budiš ml. sa ešte nedostal do styku s výraznejšími podnetmi realistickej literatúry, hoci táto literatúra už nebadane vnikala aj do slovenského kultúrneho kontextu (Chlebákov preklad Vianočnej piestne Charlesa Dickensa). Nejestvovali podnety, ktoré by v ňom mohli prebúdzať ambície stvárňovať svoje osobné zážitky alebo skutočné príbehy z rodnej obce či satmárskeho prostredia.

Slúži len ku cti Andreja Budiša ml., že za týchto okolností tvoril, a to pomerne samostatne. Nedal sa strhnúť hrubým moralizmom niektorých próz, s ktorými sa stretával v časopise Cyrill a Method; moralizmus v jeho prózach sa dostáva na povrch len v drobných mravných komentároch, roztrúsených v jeho rozprávaní. Andrej Budiš ml. mal zámer stať sa umelcom, hoci považoval za prirodzené, že svoje prózy bude stavať na jemu vlastnej morálnej základni.

Andrej Budiš sa pokúšal písať aj básne. Uverejnil z nich tri, jednu poslal Andrejovi Radlinskému, tá však nebola uverejnená a poznáme ju len podľa názvu.

Aj keď sa podľa nich nedá usúdiť, že Budiš bol výrazný básnický talent, úrovňou nezaostávajú jeho básne za ostatnými, ktoré sa zjavovali v časopise Cyrill a Method, napríklad za veršami A. Radmira (Jozefa Kompánka), vedľa ktorých boli posledné dve uverejnené. Dokonca v básni Nediv sa prišiel Andrej Budiš ml. so subjektívnou problematikou svojho povolania, jeho rozporu s láskou k dievčaťu, hoci v zastrenej podobe sporu srdca a rozumu „*Aj mne dal Boh srdce, aby som miloval; leš spolu i rozum, aby som mudroval. Srdcu sa ľúbilo, Rozum vymudroval, A ja sa o Bože, Tvej službe venoval.*" Cyrill a Method uverejňoval didaktické veršovačky, ktoré Andrejovi Budišovi ml. nemohli byť vzorom. Nemali v sebe umelecké hodnoty, aby mu boli nápomocné pri raste jeho lyrického nadania, práve naopak, mohli ho iba zadržať.

Budišovo literárne dielo ako celok treba považovať za sľubný rozbeh; patril medzi ojedinelé talenty z plejády prispievateľov Radlinského periodík, a preto jeho odmlčanie bolo vlastne zastavením nádejného rozletu.[87]

Andrej Budiš ml. prestal prispievať do slovenských časopisov celkom neočakávane. Jeho posledným príspevkom bol referát o pobyte v Čechách *Z Litomeríc, d. 10. Febr.* Tento článok však vôbec nepoukazoval na úmysel skončiť s písaním: „*Dovolíte-li, p. Redaktore! Častejšie sa ozvem. S Bohom!*"[88] Andrej Radlinský pripojil k tomu výzvu: „*O to Vás prosíme.*" Viac už od Andreja Budiša ml. nebolo uverejnené nič a treba predpokladať, že ani nič neposlal na uverejnenie, lebo sa už viackrát nezjavil ani jemu adresovaný redakčný odkaz. Andrej Budiš ml. zrazu prestal prispievať. Neočakávanosť odmlčania sa núti hľadať príčinu vo vonkajších okolnostiach, v nejakom nežičlivom vonkajšom zásahu, pretože v ňom samotnom nemohol jestvovať dôvod zanevrieť na slovenskú literatúru. Andrej Radlinský mu uverejnil všetky príspevky okrem jedného (báseň *Naša matka Cirkev*), bol ním nadšený a posmeľoval ho vo svojich odkazoch. I naďalej vychádzali Radlinského časopisy, odbornými pedagogickými článkami mohol Andrej Budiš ml. prispievať do Priateľa školy a literatúry, ešte za jeho života vznikla beletristická príloha Cyrilla a Methoda pod názvom Vojtech. Radlinského mohlo mrzieť, že stratil prispievateľa z najvýchodnejšej oblasti Uhorska. Andrej Budiš ml. prišiel s veľkými plánmi, mal aj naďalej o čom referovať, ale nepodal ani správu o skončení svojho študijného pobytu v Litoměřiciach, ani o nových pedagogických a didaktických metódach, s ktorými sa tam oboznámil. Mlčal o svojom pedagogickom pôsobení v Satmári, či už pod vedením Martina Čulena na gymnáziu, alebo na preparandii, ktorú riadil. Sotva možno predpokladať národné ochladnutie, prostredie v Čechách to nemohlo zapríčiniť a nakoniec on svoje národné cítenie mal zdôvodnené eticky, bolo otázkou jeho svedomia. Nové životné povolanie a vkročenie do života mohlo zohrať

87 Analýzu Budišových diel som prebral zo štúdie Jána Hudáka: HUDÁK, Ján: *Život a dielo Andreja Budiša ml.* In: Nové Obzory, 22, Košice 1980, s. 160 – 165.

88 Priateľ školy a literatúry, 2, 1860, č. 15, s. 112.

svoju úlohu a časom ju určite aj zohralo. Všetky tieto okolnosti mohli v ňom prebudiť vedomie obmedzenosti vlastných síl a tvorivých možností, viesť aj k určitému sklamaniu nad sebou samým, v nijakom prípade však nemohlo byť príčinou náhleho úplného prerušenia všetkých literárnych stykov, každej jeho literárnej výpovede.

Pravdepodobne jeho odmlčanie súviselo s posledným väčším Budišovým príspevkom v slovenskej tlači, ktorým bola úvaha *Hlas k Bratom*!, ktorá vyšla ako úvodný článok v 32. čísle Cyrilla a Methoda 6. augusta 1859. Jej charakter v spojení s povahou repliky na ňu od Daniela Rotha, pavlovského farára, pod názvom Hlas k Bratríčkovi! môže nám mnoho naznačiť o pravej príčine Budišovho náhleho odmlčania sa. Andrej Budiš ml. mal napísať tento svoj článok pod dojmom a na výzvu Andreja Radlinského v článku *Len s pravdou von*.[89] Andrej Radlinský Budišov článok doplnil nasledujúcou poznámkou: „... *len to dodávame, že by s touto vecou všade lepšie stáť mohlo, keby si predstavení semeníšť na lepšom náboženstvo-mravnom vzdelávaní ľudu slovenského, ktoréhožto sa len náležitým vzdelaním chovancov v jazyku slovenskom docieliť dá, viac dali záležať.*“[90] Andrej Budiš ml. sa totiž vo svojej úvahe zamýšľal nad stavom výchovy ľudu, uvádzajúc konkrétne negatívne príklady, ktoré sám spoznal vo svojom rodisku, v Pavlovciach nad Uhom. Hlavnou tézou bola zanedbanosť vyučovania slovenského jazyka v kňazských seminároch, v ktorých sa dokonca slovenským jazykom opovrhovalo. Ak sa aj niekto sám a súkromne rozhodol zdokonaľovať vo svojom slovenskom materinskom jazyku, narazil na výsmech. V jeho satmárskom seminárskom prostredí okrem jediného chovanca, ktorým myslel práve seba, nikto nečítal slovenské knihy a časopisy a v susednej košickej diecéze, ktorá bola prevažne slovenská, sa nenašiel ani jeden (podľa redakčného odkazu tam neodoberali ani jeden exemplár Cyrilla a Methoda). Ostrie svojho príspevku zamieril Budiš na predstavených („*Vec, o ktorej teraz písať chcem, je vec svätá, je vec všetkých, všetkého pováženia hodná, je vec, čo sa týče každého človeka, tým viac kresťana, najmä ale predstavených duchovných tak svetských*“). Národovectvo podľa neho spočívalo na mravnej základni. Ovládať slovenskú reč pokladal za povinnosť u tých, ktorí mali predpoklady dostať sa do slovenskej obce, neovládanie materinskej reči ľudu sa podľa neho rovnalo neplneniu svojho poslania. Andrej Budiš ml. sa pritom odvolával na slová svojho biskupa. Nepriamo sa opovážil napadnúť výchovu vo všetkých seminároch v Uhorsku a zodpovedných za výchovu obviniť z vedomých maďarizačných tendencií. Aby podoprel správnosť svojich myšlienok, uvádzal odstrašujúce príklady z Pavloviec nad Uhom, kde sa na základnej škole vyučovalo po maďarsky ešte aj náboženstvo.

89 Cyrill a Method, 10, 1859, č. 30, s. 237 – 140, č. 31, s. 248 – 248.
90 Cyrill a Method, 10, 1859, č. 37, s. 292.

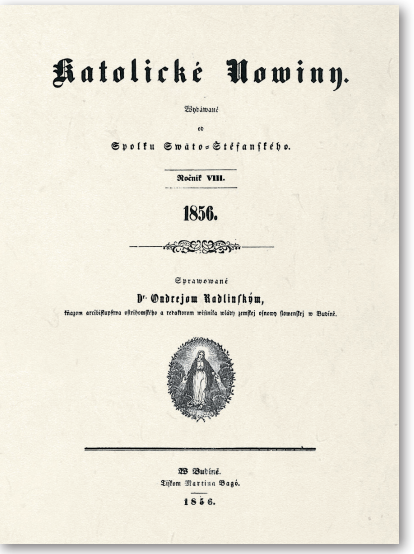
Na Budišove výpady zareagoval pavlovský farár Daniel Roth, hoci Andrej Budiš ml. neuviedol ani raz jeho meno vo svojom článku, Rothovu repliku uverejnil Andrej Radlinský v doslovnom znení, v nedokonalej slovenčine, a pred ňu umiestnil svoje vyjadrenie s výstižným názvom: Dôvod k potvrdeniu pravdy článku „*Hlas k Bratom!*" (v č. 32 uverejneného), stavajúc sa celkom na stranu Budiša. Daniel Roth Budišov článok označil za paškvil, surovo napadol jeho pisateľa, označil ho za „*visoko sahajicijo bratrička*", ktorý píše „*nedostichle rapsodii*", nevie, „*čo je to charakter a počlovosť*", vyhlásil ho za nevyzrelého „hlapca", uťahoval si z neho ako zo „*Schulmeistra*" a „*obzvlastneho pedagoga*". Pritom však Daniel Roth vecne nedokázal vyvrátiť jeho tvrdenia, obmedzil sa len na vysvetlenie svojej slovenčiny, lebo je rodeným Maďarom, a predovšetkým sa tváril, akoby mu Slováci mali byť vďační, že sa aspoň takto naučil ich reč. Budišom predstavené školské pomery v Pavlovciach nad Uhom označil ako pomery patriace minulosti. Opovážil sa priamo priznať k maďarizačným snahám, ale obmedzil ich len na tých obyvateľov, ktorí podľa neho boli pôvodne Maďarmi (čo dokazujú ich priezviská) a poslovenčili sa pod vplyvom prostredia.

Je zarážajúce, ako rýchlo Daniel Roth reagoval na Budišov článok. Nemožno totiž predpokladať, že by on sledoval Cyrilla a Methoda, niekto ho naň musel upozorniť a dokonca mu ho predložiť. Akcia proti Andrejovi Budišovi ml. musela byť dielom viacerých ľudí. Nie je vylúčené, že za ňou prvotne stál Ján Nepomuk Danielik, ktorý ako redaktor časopisu Religió sledoval slovenskú tlač a svojho času napadol v ňom už názory Juraja Holčeka a Michala Chlebáka; najmä keď aj v tomto prípade išlo o záležitosť seminárov. Možno predpokladať, že sám upozornil Daniela Rotha alebo aj cirkevných predstavených v Satmári na „nebezpečenstvo" Budišových myšlienok a žiadal proti nim i opatrenia, ktorých prvým stupňom bola Rothova replika.

Treba však pochybovať, že by sa Daniel Roth uspokojil s púhou replikou na Budišov článok, tobôž, keď sa v časopise Cyrill a Method nestretol s úspechom, lebo Andrej Radlinský nielenže mu nedal za pravdu, ale ho verejne vysmial. Musel hľadať zadosťučinenie inde, na mieste jemu bližšom a prístupnejšom, a to v biskupskej aule. Asi mu v tomto pomohla aj dlhšia Budišova neprítomnosť, lebo vo vzdialených Litoměřiciach nemohol vedieť o úkladoch, ktoré mu hrozili a osobne sa brániť. Odsúdili ho pravdepodobne bez jeho vypočutia. Andrej Budiš ml. musel dostať už za svojej hospitácie v Čechách príkaz z biskupského úradu v Satmári, aby prestal prispievať do Cyrilla a Methoda a prerušil všetky styky s Andrejom Radlinským. Budišovo odmlčanie muselo byť teda spojené aj s nevysloveným odsúdením Andreja Radlinského.

Diela Andreja Budiša ml.

Katolické Nowiny.
wydávané
Od
Spolku Swäto-Štefanského.
Ročník VIII.
1856.
Sprawowané
Dr. Ondrejom Radlinským,
Kňazom arcibiskupstva ostrihomského
a redaktorom wěstníka wlády zemskej
osnowy slowenskej v Budíně.
V Budíne
Tiskom Martina Bagó
1856
Budín, 12. januára

Katolické Nowiny.
Wydawané
od
Spolku Swäto-Štěfanského.
Ročník VIII.
1856.
Sprawowané
Dr. Ondrejom Radlinským,
W Budíně.
Tiskem Martina Bagó.
1856.

Katolícke noviny z r. 1856

s. 13
Wěstník Cirkevný.

Zo Satmáru, dňa 18. dec. – Weľactěná Redakcia! Poněwáč som si wytknul za cieľ, Spolok Swäto-Štěfanský některými slowenskými prekladmi, áno i pôwodnými wzděláwacími prácami obohatiť, a tieto, strany ich tiskom wydania, bez wšeckej odměny Spolku postúpiť; - abych ale w slowenskej reči, ktorážto podľa rozličných krajow rúzni (je rozdielna), najobyčajnejšiu a strednú cestu nastúpil, za najprimeranejší k tomu wzor držím „Katol. Nowiny“: a preto ai týmto weľactěnú Redakciu prosím, by mi ich na wyznačené miesto posielala, na ktoréžto – neznajúc určitě ich predplatnej ceny – posielam 2 zl.

Čítajúc mnohé wzdělawateľné od Spolku powydáwané knihy naleznul som onú pod názwom: „Lorenzo“ čili: „hithatalma“ (sila viery), ktorážto mňa k jej prekladaniu do slowenčiny pobúdzala; w ktorejžto sa oprawdiwé kresťanské odušewnění, wznešený cit a podiwu hodný zriedkawý děj nachodí, ktorý každú triedu ľudu rownako môže preswědčiť o tom: že jedině swätá katolická wiera je tá, ktorá člowěka w trápení potěšuje, posilňuje, - duchownú silu poskytuje w pokušení, - múdrosť a zmužilosť dodáwa proti námitkam a hrozbám protiwníkow, - to wýborné dielo, ktoré už do wiac jazykow je preloženo, wywolil som si preložiť do Slowenčiny, ktoréhožto preklad som už i s božskou pomocou dokonal, jedině pozostáva ho eště na čisto prepísať, abych ho mohol poslať Spolku strans prehľadnutia a, uzná-li ho tento za cieľu primeraný a bezchybný, že čo dobre stojím, i strany wydania. K práci tejto mä powzbudila ztížnost bratrow Slowákow, ktorí, jako dobre známo, činia najwätšiu časť obywateľstwa a predca nedostatok na wzdělawateľné knihy trpia; prawda sice, že jazyk slowenský je

wätším dielom jazyk chudobnějšieho ľudu, wšak ale není-li tento chudobnější národ k tomu samému cieľu stworený, ku ktorému sú wzdělanějšie národy stworené, a nemôže-li i on ten samý stupeň wzdělanosti dosiahnuť, ktorý už tieto dosiahly? – A zaistě medzi nesčíselnými nachádzajú sa mnohí, ktorí by několko wýtiskow s tou najwätšou dychtiwosťou rozobrali, k pr. W ungwárskej nie menej jako i w iných horních stolicách.

Dielo toto môže sa i w „Katolických Nowinách" oznámiť *(Činíme tak vďačně, a bude-li sa ono mať wydať, i ďalwie kroky k jeho rozšíreniu učiníme. Red.); poněwáč za jeho dobrotu a správnosť prekladateľ dobre stojí, aby o ňom uwědomení byli weľact. odběrateli týchto „Kat. Nowín."

Po ukončení tohto dám sa hneď do pôwodného slowenského diela, ktoréžto je už w mysli mojej počaté.

Túto ináčej sem neprináležajúcu wěc len práwě preto som predniesol: poněwáč Swäto-Štefánsky Spolok wydáwa spolu Katolické Nowiny: nasledowně môžem sa úfať, že mi weľact. Redakcia na známosť dá: zdáliž nadrečený Spolok prijme toto dielo, bude-li ono dobré **(Zaistě príjme; bude-li ono takowým od tohože Spolku naleznuté, Ráčte tedy rukopis Wáš buďto k samému jeho riaditeľstwu, alebo k nám poslať. My budeme nástoliť o to, aby bylo čim skôr posúděno, a zaslúži-li tisku, i wydano. Red.). Nešetríme oběti k duchownému oswieteniu a oblaženiu bratow našich.

Ondrej Bugyis, chowanec semenišťa w Satmáre.

Budín, 8. marca 1856, č. 10

Zo Satmáru. – Slowenské hlasy. (Pobúdzania k dobrému, čili: jako môžeme najľahšie dosiahnuť stupeň vzdělanosti iných národow w mrawo-wědeckom ohľadě.

Wěk náš není tak stworený w mrawo-wědeckom ohladě, za jaký ho niektorí držia. Nazrime len trochu do jeho hlubín. Obori starowěkosti prinútění sú sa poddať rušňom a pohybom prítomnosti. K čemu starodáwnosť len silou, mocou, i to len po nesmierně dluhom radě století sotwa prísť mohla, to prítomnosť nepatrným napružením síl duchownych a snadným až k neuwěreniu sposobom dosiahla; čo starodáwnosť medzi nebezpečenstwami hľadala, to prítomnosť w pohodlnosti nalezá; starodáwnosť měrala čas budúci a tekúci, prítomnosť ale si predstawuje wěk minulý, - a tomu aj není inak; lebo je weľmi široká prehrada medzi pradědami našimi a námi: oni z počátku swěta žili; my, Boh wie, kde sme, - ale to predca wieme, že sme daleko od nich; starodáwnosť chcela, my môžeme; a tak tam mohútnosť a schopnosť chybowala, u nás zase weľa a chtiwosť zchádza, - a to je omyl a blúd wěku našeho, poněwáč sme leniwí k dobrému. Mohútnosť a chtiwosť, - tieto dwa rušně, tieto dwě hybadlá wjedno zlúčené tworia tú ozrutnú wládu, ktorá celú widitelnú prírodu wystawila. Jak ťažko je tamtú prwšiu si wydobyť, tak ľahko zase je k tejto druhej sa dostať. Mohútnosť bez wôle bezpúwabně zmizne, wôľa zase bez mohútnosti pusto po-

minie, alebo obě len bedára; bedárily dávne, bedára i dnes, lebo sa nemôžu stať, žeby tak spojenými silami pôsobily.

U nás chtiwosti není, lež môžeme ju napomáhať, budeme-li chcieť, a síce chtiwosť wisí od chcenia, totižto od toho, jak člowěk chce, alebo nechce: chcíme teda a uwidíme, že budeme mať chtiwosti; uwidíme o krátky čas, jak weliké pokroky môžeme činiť w mrawo-wědeckom ohľadě, budeme-li chcieť. Len wtedy sa bude ligotať mohútnosť naša, a len wtedy ju uwidíme w celom jej obsähu, keď bude s wôľou spojena; len wtedy zahaňbime tých, ktorí wěk náš držia za zakrpatěný a spotworený. Chcime, Bratia! Nebudeme-li chcieť, tedy tá krásna mohútnosť, ktorou sme od Boha nadaní, zmizne bezpúwabně.

Cieľ môj je: powzbúdzať rodákow k pokrokom w mrawo-wědeckom swětě. Za našich časow nachádzajú sa premnohé spolky, ktoré celými silami pracujú na duchownom oswietení a oblažení ľudu; na čom pracujú obzwláště wšelijaké časopisy w rozličných jazykoch wydáwané, aby každá trieda ľudu jednako mohla podiel brať w duchownych naukách. S takým časopisom môžeme sa chlubiť, a zaistě sa aj chlubíme, my Slováci ,- a síce časopis náš pod názwom „Katolícke Nowiny" nie len príkladné, wzděláwateľné a zábawné pripowiedky nám predkladá, ale tiež i s několľko rozličnými nowosťami nás nawštiwuje, zaujíma každý týždeň, ktoré wědět je práve tak dobré, jako i osožné. Obsäh nadrečeného časopisu je wybraný a powolaniu rozličných čitateľow priměraný; ale bohužáľ w časopise maďarskom „Katolikus Néplap" s bolesťou som čítal slowá redaktora, dľa ktorých wraj menowaný maďarský časopis predplatkami swojich mnohopočetných predplatiteľow i náš slowenský časopis podporuje* (Jestli sa ešte i teraz pri tak neslýchaně chatrnej ceně predplatnej něčo k udržaniu „Kat. Nowín" dostáva: zásluha tá neprislúcha redakcii menowaného maďarského časopisu, lež samému Spolku Sw. Štěfanskému, ktorýžto wšecky náhrady a doplnky činí zo swojej pokladnice, bez ohľadu na ten alebo na onen časopis. Red.) : není-li to haňba pre nás Slowákow, ktorí činíme najwätšiu časť obywateľstwa? To je zaistě stud: a preto wynasnažujme, pričiňme sa k jeho pozdwihnutiu : nehľaďme škúľawýma očima na pokroky iných národow w mrawo-wědeckom ohladě; - to nám nič nepomôže, nám len eště wätšiu bolesť spôsobí.

Hore sa tedy, Bratia! Nedriemte; lebo hľa w takom wěku žijeme, kde pilného a opatrného očakáwa šťastie, - na leniwého ale, hlúpeho a nespôsobného strežie weliké nešťastie; kde člowěk sa stáwa teda šťastným, alebo nešťastným; strednej cesty tu není, o ktorejžto prawí Pán: „Wiem skutky twoje, že si nie ani studěný, ani těplý, bodaj bys studěný byl alebo těplý: ale že si wlažný, a nie si ani studěný, ani těplý, počnem Ťa wawracať z úst mojich". (Zjaw. 3,15.16..; Filip. 3,19.) Hľa, Bratia! Čo prawí Pán o wlažnom to jest kdo si stredniu cestu za wzor berie – prawda že strednia cesta w žiwotě našom je najlepšia, ale kdo po něj chodí, ten wo wěku našom je ľahostajný, a nikdy nedôjde na ten stupeň wzdělanosti, na ktorom iných ligotať sa widí; wšak len ten zýska, ktorý sa k dačemu obráti; chcieť a odwážiť sa sú príbuznosti, kto nechce, ten sa zaistě neodváži; bo, keby

chcel, by sa odvážil, a keby sa odvážil, by zýskal, a tak i tu chtiwosť je to, čo od wás, Bratia! Žádam.

Ale jeden može skór chcieť, nežli druhý; chtiwosť jednoho bývwa so zdarnějším wýsledkom korunowaná, jako druhého : a preto reč moja cieli k možnějším, obzwláště k tým, ktorí sebě podriaděných majú.

Jakože ale môžeme najľahšie postupowať w mrawo-wědeckom swětě, a preukázať, že národ náš není spotworenější nad iné národy? Tak: budeme-li chcieť nasledujúce riadky wyplniť.

Možno, že sa nájdu medzi námi, drahí Bratia! Dajedni, ktorí budú radu moju haniť a zatracowať; wšak ale tomu ani ináčej byť nemôže; lebo nie sme wšeci rownakí; každý inakšie myslí : jeden tam zapatrí spasenie, kde druhý zazre zatracenie. Lež rada moja je priměraná wiac spôsobu zmýšľania tých (a úfam, že ona nebude bezprospěšná), ktorým by sa ona ináčej nepáčila, - a to sú práwě tí, ktorým brucho je boh; a síce nie z iného ohľadu by sa im ona nepáčila, jako žeby několko krajciarow mali obětowať pre dušu swoju. Nech si tedy títo rozwáža : čo majú obětowať duši, a čo tělu; wšak duša sa i s malým spokojí, a nech si pripustia k srdcu radu moju, ktorážto len z hlubín srdca pochádza.

Poněwáč sa o nás starala prozretelnosť božská, a nás nie meněj, jako i iné národy (bárs aj ešte nie w takej miere) s wzděláwateľným časopisom zaopatriť ráčila : tedy časopis tento w duchowný prospěch neobrátiť, znamená tolko, jako : božskou dobrotou, ktorá ho pre nás zriadila, opohrdať.

A toto já z wlastnej zkušenosti howorím. Národ náš je weľmi učenliwý, a pritom trpězliwý a sniesliwý; najwätšia jeho časť sa na wenkowě po dědinách zdržuje; w dědinách ale i dnes jako som toho očitým swědkom byl roku minulého, obzwláště w dni neděľné a swiatočné sa mládež osobitně, a starší zase na iné také miesta schádzajú, kde medzi hračkami a márnym klokotaním po darobnici drahý čas tráwä. – Ach jak príhodná príležitosť by sa tu poskytowala k poučowaniu a wzděláwaniu jejich w mrawo-wědeckom poťahu, keby sa tu čítawal predmenowaný týdenník cirkewný a iné knihy toho samého směru, a možno, žeby ho i wďačně prijali a čítali, keby sa s ním rozpoznali.

A preto oslowujem tu wšeckých weleb. Duchownych pastýrow, jak w mojom, tak i w tých meně, ktorí radu moju uznajú za dobrú a wyzýwam ich úctivo, by, zabudnuwše na obtíže, ktoré by sa im w záležitosti tejto z počátku snaď nadhadzowaly, a im chuť odběraly, a preswědčujúce swojim wlastným wznešeným príkladom swojich weriacich, aby im tie zdarné wýsledky, tie weliké prospěchy, ktoré z podobných časopisow pre ľud wymierajú a tento na stupeň wzdělanosti a oswěty powznášajú, pred oči postawili a takýmto príkladom, takou to pobúdkou ich k predplateniu na tento náš katolický slowenský časopis namlúwali.

Predplatná cena časopisu tohto je bez toho weľmi chatrná. Mnohí zaistě by sa našli, ktorí, keby len wěděli o bytosti a dokonalej zriaděnosti, áno i o užitočnosti časopisu tohto, by naň s tou najwätšou ochotnosťou a radosťou buďto sami osobitně alebo w towaryšstwě s druhými predplatili a neoľutowali by tých

několko krajciarow, ktoré ináčej na iné wěci, na iné, meněj dôležité, áno snáď i zbytočné potreby a márnosti obracajú, a tak by z něho pre sebä i pre svojich domácich nábožensko – mrawnú a wědeckú wzdělanosť a oswětu čerpali, a za tento duchowný zysk by i svojim duchowným pastýrom, že ich k tomu nahoworili, wďační byli, a pri wšeckom tom by ai ukázali, že Slowáci eště žijú, a že nie sú eště na to utisknutí, aby cudzie národy ich literatúru podporowaly.

Daj Bože, aby slowá moje nebyly hlas wolajúceho na púšti, lež aby odmyšlený článkom týmto prospěch priniesly. Slowá tie, wěrte, drahí Rodáci! Pochádzajú z úprimného srdca. I z jakejže inej príčiny bych ich k Wám byl powzniesol, jako pre Wáš duchowný prospěch, totižto abyste sa nimi wzdělali? – Prijmete-li moju radu : tedy o krátky čas uwidíte, jako bude rozkwětať a wzrastať wzdělanosť u nás Slowákow. Wšak ale nie len chcime dobré, lež ai odwážme sa k dobrému a wykonáwajme toto; lebo len chcieť a newykonáwať dobré, je leniwosť w dobrom, čo ale je pred Bohom oškliwé.

Ondrej Bugyis, chowanec semenišťa Satmárskeho.

Katolícke Noviny, 26. apríla 1856

Zo Satmáru, 12. apríla – Každý deň zasielame prosby pred prestol Boží, by Otec nebeský dost. p. Ladislawa Biró, jakožto riaditeľa semenišťa našeho, s dluhým žiwotom a zdrawím požehnal; lebo on nie len pečuje o náš tutější dobrobyt, lež čo je o mnoho slawnějšie, jeho najwätšia peč je, aby s chowancow wychowal dobrých wo winici Pána pracowníkow. On sa totižto k našemu wzdelaniu wšelijako wynasnažuje; pobúdza nás k wytrwaniu nie len slowami, ale i skutkami, k čemu, jako už po dwa roky, tak i toho roku ráčil tri dukáty, jakošto zámotný peniaz; zo swojeho wlastného wrecka (mešteka) wynaložiť. Prvý dukát zostane ten chowanec, ktorý tento predloh: „Initium sapientiae est timor Domini" (Počátok múdrosti je bázeň Božia) w latinskej reči najlepšie wypracuje; druhý dostane ten, ktorý w nauke ním prednášanej (lebo pochwalně menowaný p. dobrodinec je spolu i učiteľom bohoslowia) najlepší prospěch doswědčí; tretí dostane ten, ktorý w reči německej najlepšie pokroky učinil. Nech mu Boh udělí swoje požehnanie, aby mohol jak swojimi mnohoważnymi slowami, tak i podobnými wýtečnými skutkami chowancow swojej správe zwerených powzbudzowať k pokroku w mrawowědeckom swětě!

Ondrej Bugyis, chowanec semen. Satmárskeho.

Katolicke Noviny, 11. októbra 1856

Zo Satmáru, d. 19. Aug. (Poněwáč nám wždycky nemožno, pre sběh mnohých iných nutnějších zpráw, každý dopis hneď za čerstwa sděliť : tedy opozdil sa pre túže príčinu i dopis tento, z ktoréhožto len to, čo môže rodičom a ich děťom slúžiť za wýstrahu, wynímame a podáwame. Red.) – Stala sa tuná po tieto dni smutná príhoda. A síce: Šli sa kúpať pätoria chlapci, počiatoční žiaci do Samoša;

ktorí ale tak nešťastne pochodili, že jak náhle do wody wošli, nikdy z něj wiacej newyšli, - dwoch ulapili už zatopených, ostatních ale woda zabrala sebou. Po nešťastí tom zakázano je w Samoši sa kúpať; kdo ale proti tomu zákazu činí, je-li zámožný, musí zložiť istú sumu peňazí, čo ide na chudobných; je-li ale chudobný, musí sedieť za jeden mesiac w těmnici. Zaiste nebylo možno něco prospešnejšieho ustanowiť; lebo premnohí ľudia našli swoju smrť w Samoši. Rodičia ale nech wždy pozor dajú na swoje děti; lebo následok nedbanliwosti je zármutok Toľko zo Satmáru!

Ondrej Bugyis, w S.

Z Palowiec, d. 19. Aug. – Dľa uríděnia odbýwa sa tu 18. deň každého měsiaca slawnosť spoločenstwa „coronae aureae" (zlatej koruny), na ktorej sú wšeci údowia towaryšstwa tohto prítomní, ktoréžto towaryšstwo tuná premnoho údow (asi 320) w sebe obsahuje. Dňa 15-ho t. mes. ukrutná tu búrka zúrila; tmawé oblaky tiahly ponad dědinou našou, z ktorých, jako nám bylo w známosť uwedeno, po ďalších widiekoch preweliký kamenec padal. Chwála Otcu nebeskému, že zrno už wšecko už do stodôl bylo zhromaždeno.

Môžete sebe predstawiť, wel. P. redaktore! Môj zármutok a moju nemilú prekwapenosť, keď som ešte štyri míle ďaleko byl od domu a s některými krajanmi sa sijdúc, som sa wypytowal o mojich príbuzných a priateľoch, keď mi na wedomie dali, že najmilejší a obecně milowaný 25 ročný môj priateľ, úradník w grófskom tomto panstwe, w oběť padnul nešťastliwej wode zwanej Ung. Pred zatopením swojim asi týdňom zapýtal sebe tiež tu prebýšajúcu 17-ročnú newinnú milostnú pannu, ktorá plná dobroty a lásky príwetiwě sa k němu mala, a s ktorou mal najwyšší stupeň šťastia obsiahnuť. Ku cti zasnúbencov sa skwostne príprawy a hody dáwaly. Medzitým pošel sa s inými dwoma kúpať; ostatní už byli wyšli z wody a sa obliekli, on ale ešte w něj zostal a preplašiť chcel rieku, aj už neďaleko byl od druhého brehu, keď sa slabým cítac ostatních na pomoc wolal; pokud sa ale títo prihotowili, mládenec ten sa zatopil k obecnému zármutku; ktorého len na tretí deň, keď ho woda niesla, ulapili pastýri, ktorí swoje čriedy k wodě hnali. Po prípadě tom nešťastnom druhý podobný nasledowal, ktorému w oběť padnul jeden mladý ešte len polročný ženáč k najwätšiemu zármutku swojej mladej manželky. Oba tí obecně milowaní mladí ľudia museli w oběť padnúť swojej ľahkomyselnosti. Nech náš Otec nebeský zachráni od podobnej náhlej nenadálej smrti!

W tých samých dňoch udal sa tu iný smutný prípad. A síce: jeden 10-ročný chlapec a jedno 12-ročné diewča wyháňaly krawy do lesa na pašu. Tu odrazu skočil wlk hladom morený z húšťa na chlapca a chytil ho za nohu; ten ale sa jakosi wyslobodiw z pazúrow mackowých, dal sa w útěky, wlk tedy chytil a umoril jeho sestru; pokud ale chlapec do dědiny zutiekawosť to ľuďom oznámil, a pokud pomoc nadišla, jedine kosti bylo widieť z nešťastnej diewočky.

Ondrej Bugyiš, kl. W S.

Cyrill a Method. Katolický časopis pro Cirkev a Školu. Vydávaný pod ochranou v. úřadu bisk. V B. Bystřici. Ročník V., číslo 9, 1. mar. 1856

CYRILL a METHOD.

Katolický Časopis pro Církev a Školu.

Vydávaný pod ochranou v. úřadu bisk. v B. Bystřici.

Vychází jednou za týden o celém archu a vydává se v sobotu. Předplatná cena s poštou na celý rok 4 zl. 40 kr., na půl. 2 zl. 20 kr., na čtvrtl. 1 zl. 10 kr. stř.

Odpovědní redaktorové: *Jiří Slota* a *Michal Chrástek.*

Předplatky se přijímají na každé c. kr. poště, a posílají se se vyplněnými listek upsímo na redakci pod adressou: „Na redakci Cyr. a Meth. v B. Bystřici."

ROČNÍK V. ČÍSLO 9. D. 1. MAR. 1856.

Obět mše svaté.

Pomyslite tok si velkolepý
Přílivův, z nějž síla veliká
Po všech stranách nivy promyká
Bleskc vlahou role, sady, štěpy;

Sedujme ho si tam v hor těch sklepy
Z něhož čo pramen malý vyvěrá
Ať kdo mocně — čo řek vládyka
Vlaští sem tam suchoparné stepy:

Každá vlnka jestli nový zase
Pramen tvorům, o něž zavadí,
Tolik rindy, redy k nové spěse?

Tak i ona oběť ve své krásse
Spásou v duše naše převádí,
V nížto Pán náš milý sám skrývá se! —

Dr. *J. Ev. Bílý.*

Umluva a závět.

I.

Umluva a *zděť* užívají se na vzájem v písmě sv. Kterak a v čem se stýkají názvy tyto, jestto předce vyznamenávají věci od sebe tak rozličné? Mohlo by se říci: *umluva* je dorozumění mezi živými; *zděť* pak je umluva mezi živými a odemřelými. Avšak tento výklad zde nestačí; zde hlubčeji u věci té pátrati dluno. *Smlúva* zavinují osoby nebo národy mezi sebou, aby se jí zavázaly k míru, přátelství a k pomoci vzájemné. Pročby tedy mezi Bohem a lidmi *umluvy* státi nemohlo? — A však v tom pádu s velikým rozdílem. Když je smlúva mezi člověky, na obojí straně rovné jest právo, jelikož lidé první jsú sobě; kde však o smlúvě s Bohem řeč se vede, i tu Nejvyšší snižuje se ke tvorům svým, a pod jistým znamením slavné pečetí jim nějaké zaslíbení, nějaké zjevení milosti své. — Dálo *umluva* mezi lidmi, jako všecko na světě, nemá železnė stálosti, ano často buď od jedné, aneb obojí strany ražena bývá: *umluva*, kterú učinil Bůh, zůstává vždy svatou a nezměnnou, jakkoli lidé Bohu za ni splácejí nevděkem. Z toho pak jde ještě třeti rozdíl, jehož zde obzvláště šetřiti slušl. Lidé jsú lidé, křhkí, mdlí a slabí; není mezi nimi mezery nejmenšípé a sblížení jich po lidsku se stává. Jinak to v poměru s Bohem. Lidé nemohú k Bohu se blížiti, tím méně v *umluvu* smíření s ním vejíti, dokud není odklizen *rozpor*, onoho původ jeho *vina* nějakou obětí usmířena není. Proto to bývalo od jakživa obyčejem i v bohoslužbě polanské, že každá *umluva*, kteráž kdy Bůh od časův Noe a Abrahama s člověky uzavřel nebo obnovil, začala a ztvrdila se *obětí*, aby takto prolitím *krve* a následujícím na to *hodem* (hostinou) nátorně se představilo to zadostučinění, jakož i obnovené s Bohem udobření.

Kdykoli v písmě čteme, pozorujeme, že krev při obětích vylitá nazývalo se tytýž i *krví umluvy*, jelikož tou krví stávala a pečetila se umluva k. p. „Tato jest krev umluvy boží s vámi." (*Zid.* 9, 19. cf. Exod. 24, 8.) Že však stará umluva, smluva to Boha s lidem židovským slúla též *zděťcm*; proto ona krev obětná slula též *krví zděťcovou* (sanguis testamenti). Proto že ale to slovo „závěť" nelze vyříkniti, abychom hnedle nepomněli sobě na někoho, kdo ten *zděť* činí (Erblasser), a na jeho *smrti*, bez kterého závětu neplatí, ale po něm teprv pla-

9

Cyrill a Method. Katolícky časopis pre cirkev a školu

Ze Szathmáru, 19. Febr. Velect. Pp. Redaktorové! Dozvěděv se o redigovaném Vámi cirk. a školským záležitostem věnovaném českoslov. časopisu, předsevzal jsem sobě ihned nejen se naň předplatit, než též z času na čas dle mých chatrných sil, z těchto vzdálenějších stran, budeli Vám libo, do něho dopisoval; neb i ve zdejším sídelném městě nejdúst. p. biskupa udá se tu i tu, čož se ve Vašej „Cyr. A Meth." Může sdělit.* (Dopisy Vaše, bratře drahý! Nejen že vděčně a s radostí přijímat a podávat slibujeme, než také Vás o podobné snažně prosíme. Redakce). I započínám hned tímto dopisy mé s krátkým nastíněním nynějšího stavu života našeho ve zdejším bisk. semeništi.

Zdejší, pod ochranou sv. Jana Nep. stojící bisk. semeniště vzdělává teraz 36 chovancúv pro budúci pracovníky vinice Páně sl. Biskupství szatmárského, které jako i jiná biskupství uherská teraz na nedostatek kněží trpí, který jest ještě větší následkem předešlých nešťastných rokúv. Během min. r. též zase 5 knězúv u nás zemřelo a 2 z nich při zurivší choleře vznešenému povolání svému v oběť padli. Avšak zase i počet chovancúv biskupství z roka na rok se zmáhá, o jejichž vychovávaní a vzdělávání horlivý arcipastýř náš Jeho Exc nejdúst. p. biskup Jan Hám neunavně pečuje, aby tak dobrých spolupracovnikúv vysílal na vinici Páně. Na slovo vzatý horlivý arcipastýž náš, který navzdor staroby (už 77 rokúv obtěžuje ramena svá) a chorlavosti své, předce jen vždy ještě ne jen všecky svého vys. úřadu povinnosti sám vykonává, než i častěji, jako též na pominulé vánoce, posl. dne m. r. a v svátek nesvět. jména Ježíš v hl. chrámě zdejším slovo boží hlásal, zvláštnú starosť obrací na své semeniště, jemuž sám nové přiměřené zákony předpísat ráčil, a vždy šlechetné a znamenité představené dává, sám častěji mezi námi se baví a nás syny své ne jen navštěvuje, než i poučuje a k všemu dobrému napomíná. Z jeho nařízení kromě pobožnosti v jiných semeništěch obyčejných modlíme se tu každodenně k uctění Bl. P. Marie

Rímskokatolícka biskupská katedrála v Satmári

marianský růženec, lytanie lauretánské a jednu modlitbu na památku nepoškvrněného jejího početí i s 2 Otčenáši a Zdravási. Téz k úctě sv. patrona našeho semeniště odbývame jednou do týdne lytanie k tomuto svatému.

Mezitím i jiným ústavům školským věnuje Jeho Exc. Nemenší starost. V jednom z posl. Oběžníkův svých odporúčí, v duchovenstvu svému zakládání nedělných škol.

Jeho otcovskou péčí a přičiněním zdejšího sl. Města založen tu v posl. rocích také ústav „pro chudobné“, ve kterém už teraz 53 osoby mají celkovité zaopatření, 29 ale podpory dochází, s kterými i my prositi Pána života nepřestáváme za dluhé ještě a nezkalené živobyti dobročinného a horlivého arcipastýře našeho.

Ondřej Bugyis,
chovanec semeniště szatmárského.

Katolické noviny. Rok 1856, č. 12, Budín, 22. marca

Osadný strážca

Asi jedna hodina po pol noci byla, keď z dluhej cesty už ustatý som wkročil do jednoho městečka, ktoréhožto nápis na stlúpe wystawený pre hustú tmu som nemohol prečítať. Jako som do městečka wkráčal, tu odrazu zarazí uši moje smutný srdce porážajúci hlas zwonowý. Bože – skríknul som prekwapený a začínal som wládu tratiť – čože to môže byť; však len predca já sám nie som hore; teraz keď sňah wyrownal nížiny a doliny, keď okrem zawíjania psow nič iného nepočuť, teraz hlas boží z wysoka znie a potěšuje biednych a obťažených, jakoby riekol: „Poďte ku mně všeci, ktorí ste obťažení, a já wás občerstwím+ dúfajte wo mně, a já wás wyslobodím.“ S takymito myšlienkami sa obierajúc som zazrel světlo w jednej búdke, nie o dluho i w druhej, a o krátky čas byla celá dědina oswětlena. Tento neobyčajný úkaz newěděl som si wyswětlit; wšelijako som si myslel, možno že sa snáď strhnul oheň, ale zase odňalo mi túto myšlienku to hrobowé ticho, ktoré celú prírodu naplňowalo; nebyla možno wonku zapatriť človiečka, - len w některých izbách, nakoľko som dnuká oblokom kuknúť mohol, bylo pozorowať živějšie hemženie a časom som aj čul zo srdca pochádza-

júce wzdychy; toto však predca musí mať nějakú príčinu, som si myslel. Naposledy umienil som si neisť ďalej a počakať w dědině tej až do rána. I wkročil som do jednej izby a prosil som za uhospoděnie. Hospodár ma mile prijal do hospody a pritom ma eště wečerou počastil. Wečera, ačkoľwěk len z několko wajec pozostáwala, chutnala mi predca, a to tým wiac, že ona z dobrosrdečnosti pochádza. Wšecka čeľaď príbytku tohto pred obrazmi zhromažděná prosby wyriekala a pozdwihowala k Bohu; děti na zemi klačiace zloženýma rukama pozeraly na rodičow swojich, keď títo byli mluwili: Bár mi sa nemôžeme nahlas modliť, a našeho Pána Boha wjedno s wámi prosiť; ale on widí srdcá, city naše. Jaký dojem učinil tento nábožný wýjaw na srdce moje, môže si každý komu eště swětské márnosti a rozkoše iskru nábožnosti, od Boha w srdci zapálenú, docela neudusily, predstawiť. Napokon i já som sa do tohto nábožného zhromažděnia wmiešal, bez toho žebych byl wěděl príčinu pobožnosti tejto, a spolu s nimi som welebil Pána a wďaky mu wzdáwal, - já síce za neočakáwané šťastie, tamtí ale zasielali prosby pred trón božský, - a len neskoršie, keď hospodár zawieral modlitbu slowami týmito: „umre-li nech mu Boh udělí wěčný odpočinok, a dá blahoslawené z mrtwých wstanie," počal som badať príčinu nadrečenej rodinnej skrúšenosti. – a wěru tušenie moje bylo predôležité. Hlas zwona powoláwal a powzbudzowal ľudí k modlitbě za umierajúceho. To je ozaj krásny obyčaj, skonáwajúcemu umieračkom cengať a za hlasom jeho sa za umierajúceho modliť. Obyčaj tento owšem spasitedlný, kde ho ešte není, mal by sa udomácniť, mal by sa rozpowšechniť, a tam, kde je už udomácněný, mal by sa na wěky podržať. Wšak nech len každý desiaty z ľudu weriaceho jeden wzdych powznesie k Bohu za umierajúceho; kdo wie, jaké poľahčenie prinesie duši jeho, asnáď ju aj od múk očistošných oslobodí! Jak ale náhle switalo, už každý byl na nohách, ale každý sa zbúdzal dopytowať: kdo umrel w noci. Widíme toho príčinu. W dědině tej býwal jeden šediwý starček, ktorého každý len „osadným strážcom" nazýwal. Z jeho života len toľko znali, že on pred tým, asi pred 19 rokami, prišiel do dědiny tej s jedným chlapčekom, ktorého, jako sám howoriewal, za syna a jednúc za dědiča swojeho prijal; a tu sa wzäw do pronajmu (arendy) jednu búdku, ai osadil; lež o jeden mesiac po jeho príchodě odobral mu ukrutný lós chlapčeka toho. Za týmto on weľmi trúchlil a, wtiahnuw sa celkom do samotnosti, žalostně tráwil ostatnie dni žiwota swojeho; chrám boží každodenně nawštiwowal, kdežto aj potěšenie wo swojom zarmutku nachádzal. W takejto samotnosti a opustěnosti žil on až do minulej noci. Iných rád mal pri sebě, ktorým i některé udalosti swojeho žiwota sdělil; - medzi iným doznal: že mal jedného syna, ktorý sa mu nemilostiwým osudom woľakde poděl, a nikdy nič o ňom počuť nemohol toto utratěnie wlastného syna že weľmi nepokojí dušu jeho, a že to byla ai príčina utiahnutia sa jeho do samotnosti. Každý ho rád počúwal a rád tráwil čas u něho; lebo nikdo odtud neodišiel bez nějakej spasitelnej nauky, ktorú ten šediwý starček zo swojej wlastnej skušenosti wyważil.

Od jednoho času hrobowé ticho w celej dědině panowalo, hlučné kratochwile utíchly, chrám boží častejšie nawštiwowan byl wätším, jako kedy indy počtom pobožného ľudu, a na každého twári bylo widno nějaké sledy bolesti a ľútosti. Tomu príčina je, že osadný strážca, ku ktorému už wšeci tak weľmi byli nawykli, už od několko dní nemôže nikoho duchowně wzděláwať a potěchu i úlewu utrápeným srdcám podáwať slowami swojimi; lebo ho staroba a choroba na postel zložily, a už so smrťou sa zápasí, a len kedy tedy sa na swojeho utratěného syna dopytuje. – Preto každý sa zbúdzal pýtať: kdo by to byl ten w noci umierajúci; lebo každý úzkosť mal, že počuje meno strážcowo. Ale smrt je nemilosrdná, neuprositeľná: ona bez wýjimky každého zloží a žádneho neušetrí : ona tedy aj „osadného strážcu" tejto noci zložila. Na druh deň pri swätej mši w prítomnosti celého obywateľstwa sa pochowáwalo tělo jeho na wěčný odpočinok. I já som podiel bral w pohrebnom prúwodě, po ktorom som sa wrátil poďakowať sa za nocľah. Hospodár mä zawolal a pojal sebou ohliadnuť príbytok toho tak zriedkawého člowěka, čo som ai wďačně učinil. Ale kdo je w stawě opísať moje prekwapenie, keď – wkročím do izby – som zazrel na tráme nápis tento: Já Ladislaw Wirtský, keď mi ukrutný lós syna mojeho odobral (ktorý už w druhom roku wěku swojeho mal to nešťastie utratit najmenší palec na prawej nohe), pětkný môj majetok chudobným zanechajúc, osadil som sa do tejto dědiny." – wšak som já tiež Ladislaw Wirtský a otca mojeho ledwa pamätám, áno tiež na prawej nohe namnejšieho palca nemám! V takýchto okolnostiach čo iného som mal činiť, ako ísť k duchownému otcowi farárowi tej osady, ktorému som wšecko wyrozpráwal, čo len som znal z mojeho dětinského wěku. Duchowný otec preswědčený, že owšem já som to ten, ktorého ten zosnulý tak často spomínnal, doručil mi jeden měšec a jedno písmo s týmito slowami: Synu môj, wšecko tak wykonal, jako ti písmo toto naloží!" Písmo toto byl záwět (testament), podľa ktorého jedna polowica ceny w mešteku tam zloženej pripadá chudobným, druhá ale polowica nech sa synowi mojemu Ladislawowi Wirtskému – nawráti-li sa on dakedy – odowzdá, a jestli by sa o 5 rokow neukázal, i táto druhá polowica nech sa medzi chudobnych rozdělí. Hľa, jak tajné a nepodmyslitelné sú cesty Božie! Ó, nekonečná je múdrosť a dobrota božská! Len Boh sám mohol tak usporiadať, že sa práwě wtedy ozwal hlas zwona, mojemu umierajúcemu otcowi na wěčný odpočinok odzwáňajúceho, keď som já wkráčal do tej, w ktorej on umieral, dědiny. Len Boh sám mohol to tak sporiadať, že jáj akýmsi predcitom puděný som zostal w tej dědině a tu uhospoděný som za zwonowým hlasom powznášal w towaryšstwe s druhými srdečné wzdychy k Bohu. – O nereptajmeže proti Bohu, bár jakýkoľwěk smutný osúd na nás príde; bo nezriedka w tej najwätšej a už skoro nesnesiteľnej biedě zložen je základ šťastia, základ blahoslawenstwa našeho; lež radněj zwolajme s pobožným Iobom: „Boh dal, Boh wzäl, nech bude meno Pána požehnano."

Ondrej Bugyis, chowanec semenišťa Satmárskeho.

Cyrill a Method, čili Katolické Noviny. Budín, 16. máj 1857

Večerná modlitba.

Božie slunko mně v jasnoti
Ráno sa javilo:
Zas včuľ do mora věčnosti
S bleskom sa hrúžilo.
Čo som zlého a dobrého
Konal cez celý deň,

Kniha života mojeho
Schová to pre súdny deň.
Dobré, zlé moje jednanie,
Všecke skutky moje,
Celé moje putovanie
Vidí oko tvoje.
Na váhu spravedlnosti
V deň súdu složený
Hriech, v sebě má viac ťažkosti
Jak věk v světě vedený.
Zrem-li do srdca hlubiny,
Skúmať tajnosť jeho.

Pred Tebou, Bože jediný!
Rdím sa srdca z celého.
Príkazy mňa´s vyučoval
Svieťacie jak pochodna,
Ktoré keďbych nasledoval
Odplata im hodná.
Lež já som oči zatvoril
Pred jej bleskom skvostným,
Cestu hriechov si vyvolil
A život necnostný.

Odmárnil nepovážlivě
Som tvoje poklady,
S nimi kupčil len lenivě
Hľa už vo věk mladý.
Tak sa vlasť srdca mojeho
Pokoja zbavila,

Budín, 16. Mája 20. Rok 1857.

Cyrill a Method,

čili:

KATOLICKÉ NOVINY.

Vychodia každú sobotu. Predplácajú sa v Budíně a Redaktora Dr. Ondrejja Radlinského (Pressburg, Landhausgasse, číslo 103), jako tiež i u všetkých c. k. poštovských úradov. — Predplatné cena v Budíně a Pešti s rozposlaním do domu: na pôl roka 1 zl., na celý rok 2 zl. str.; cenou pošty v zlatého: na pôl roka 1 zl. 20 kr., na celý rok 2 zl. 40 kr. str.

PERLA LÁSKY.

Vkročisc jedna čistá panna
Do chrámu svätého,
Najprv cíľa mesto Pána
Zo srdca čistého;
Leť potom viac nevolala,
Bo túto hubáčica
Lásku Pána povolala
Za milú družicu.
Nejedna ach slza mocí
Jak rosa nebeská
Serafina toho očí; —
Ach tá perla morská!
Čože srdce jej cítilo,
Keď jej líca zbledly?
Kam cíty, ktoré zhŕnilo,
Jej ducha zavedly?
Hlava zbledla, jej klesnú;
Jako lístí na hlas,
V duchu na cestu sa dala
Pred trón Jeho zeraz.

Anjel jeden v rácha jasnom
Ku nej priletuje,
A tej Panně v spěvě hlasnom
Novinu světuje:
Zamiloval Ťa Stvoriteľ
A Teba vyvolil,
Aby z Teba sa Spasiteľ
Sľúbený narodil.
Preto Mária buď zdravá!
Prijmi pozdravenie,
Ktoré skrz mňa Boh Ti dáva;
Raduj sa stvorenie!
Pán Boh s Tebou, Ty si Panne,
V údolí plačlivom,
Medzi ženami požehnaná
V květě milostivom.
Požehnaný je aj tvój plod
Života tvojeho,
Lebo berie On svój pôvod
Od Ducha Svätého!

Zrodíš Synáčka milého,
Komu rovný není;
V tom každý, kdo pozná jeho,
Bude potěšený.
Získáš Panna mu pravila,
Čo za reč tá tvoja,
By v čistotě Matkou byla
Panenská čnosť moja?
Leť tak základ položíla
Spasenia ľudského,
Keď v pokore svej pravila:
Ejhľa dievka jeho!
Že sa ona ponížila,
Boh ju vyvyšoval,
Tak že mu pokora milá,
Tým nám dokazoval.
Vďuľ sa v nebi povýšená
Plesá veselosťou;
Raduje sa celavená
Prosí s upriamnosťou:

Ach Synáčku milostivý
Buď ľudskej krehkosti
A kajúcim dobrotivý;
Lej na nich milosti!

Buď laskavá Prostredníca
Nám, Bodia Matičko!
Pred Bohom Orodovnica
Kristova Rodičko!

Večerná modlitba.

Božie slunko mně v jasnosti
Ráno sa javilo:
Zas včuľ do mora věčnosti
S bleskom sa hrúžilo.
Čo som zlého a dobrého
Konal cez celý deň,

Kniha života mojeho
Schová to pre súdny deň.
Dobré, zlé moje jednanie,
Všecke skutky moje,
Celé moje putovanie
Vidí oko tvoje.

Na váhu spravedlnosti
V deň súdu složený
Hriech, v sebě má viac ťažkosti
Jak věk v světě vedený.
Zrem-li do srdca hlubiny,
Skúmam tajnosť jeho.

20

Cyrill a Method, čili Katolícke noviny z roku 1857

Noc čiernosť plášťa svojeho
Na mňa tiež hodila.
Pane moje slyš žiadosti,
Zri slzy na moje,

A mně plnému ľútosti
Milosti daj tvoje!
Teraz eště chráň mňa trestu,
Daj ešte deň jeden,
A budem na pravú cestu
Vôľou dobrou veden.
Vrelé srdce v horlivosti
Chladnú noc odpratá,
A do něho krása čnosti
Buď jak hosť prijatá.
O. B. K. S.

Cyrill a Method, čili Katolické noviny. 23, Budín 6. jún 1857

Siste Viator!
(Stoj pocestný!)

Jak veselo je z jara všecko! Sotva že sa skryjú tisíce a tisíce hviezd, dennica ešte jasno sa ligoce na belavej oblohe, nebesia ešte rosu ronia, sluniečko ešte pod tajným a čiernym čalúnom skryté, iba koncové svoje paprsky ukazuje, už z každej strany znie zvuk vtáctva: vitaj! Vitaj! Červík zacíti jar, a chvastiaci sa zanechá svoju tajnú dieru, ba i ryby nemajú miesta, lež dobrovolne vyskakujú z vodblištiacich sa vĺn. Stromy sa pučia a kvitnú, pole sa zelení,a s najkrajšími a voňavými kvietkami je prizdobené; slovom: celá príroda taká veselá, takaá púvabná a ľúbezná!

Tak bylo roku 1518, keď v čas ráno pri jednom v stried hustého a ukrutného lesa postavenom, a plano vykresanom kríži, jeden biely starček s jedným asi 14- ročným chlapčekom kľačal a sa modlil.

Bože! Jako sa dostaly tie dve duše na toto strašné miesto, kde iba len nebeské vtáky a divé zvery prebývajú, kde i slunko len zriedka kedy pustí jeden slabý paprsek; kde mimo neba, ktoré sa belaso, belaso nad hlavou, belavie, nič len tmavá húšťava je k spatreniu; však ale jak sa ai opovážili ta prísť, kde zver so zverou bojuje, a jeden druhého divočinou a krvou hojí svoj hlad a smäd; kde i samé vtáky navzdor svojim krídlam nie sú ubezpečené. Však ale predca ó, Bože! Ty si všemohúci, u teba nič není nemožného; ty si zabránil Daniela od zubov levov: ty zachrániš tvojou pravicou i tie dve duše, ktoré takou nábožnosťou a úfnosťou sa teraz k tebe utiekajú!

Nebudeme, ba však ani nemôžeme ich modlitbu opísať, hluboké vzdychania a prez tvár slzy bylo všecko, čo tu slyšať a vidieť; len Boh, ktorý hlbiny srdca skúma, a ktorý i neviditeľné veci vidí, rozumie ich kvílenie. Neskoršie, keď už slunce dosť vysoko bolo na oblohe modrej, keď už i vtáctvo odspievalo svoj raňajší chválospev, a sa rozišlo trovu ji hľadať, reknul starec ku chlapčekovi: „Poďme, synu môj! Poďme“ Chlapček stál a starčeka, chytiv ho za ruku, odviedol do jednej chatrnej búdky, ktorá blízko kríža stála; starček si sadnul na jeden klát, a jakoby sa sám so sebou boril, za dluhý čas v myšlienkach zamorený napokon preriekol: „Synku, môj, už já vidím, že môj koniec sa blíži; vidím, že hodiny života mojeho sú počítané; stromy listami sú zaodeté, zem trávou a kvietkami je okrášlená, ale snáď len zato, by mojim starým údom jedno, až do dňa božieho trvajúce lúžko prihotovily, by moje staré telo a kosti od zvier schovaly a chránily... vidím, že už viac jari nedožijem; pre mňa už jar nikdy nekvitne; Boh všemohúci a dobrotivý síce mi pozvolil, abych ešte raz novú jar spatril, a s rozvitou prírodou sa spolu radoval; však ale na jej západe snáď i môj život západ nájde, a s listopadom azda spolu ai já spadnem.“

Horké slzy zalialy pri tých slovách drsnatú jeho tvár, a jeho biele vlasy celú obličaj mu zakryly, jakoby mu byly na oči metali jeho slabosť, nežnú citlivosť

a krehkosrdečnosť teraz keď trdého srdca má potrebu, keď do jednoho mladého ešte neskúseného srdca zmužilosti a silnú dôveru v Bohu by mal nasadiť. Blízo neho stál chlapček so smutnou a bolestnou, však ale s tak príjemnou a čarovnou tvárou; i v jeho očiach limbaly sa slzy, a na spôsob rosy nebeskej na turíčku kapkaly na jeho krásne a útle líce, trebars ich príčinu neznal.

Deti plačú, keď vidia svojich rodičov plakať, bez toho žeby znaly príčinu kvílenia a zarmutku. Človek už od prírody je stvorený náchylným k spoluútrpnosti a súcitu, a jeho citlivé srdce s radosťou berie podiel v cudzých bolestiach a zármutkoch. „Raduj sa s radujúcimi, a plač s plačúcimi," praví sv. písmo. A zaiste len ten necíti podobne, v ktorého srdci cit kresťanskej lásky k blížnemu už vyhasnul. Radujem-li sa já po pravde nad šťastím druhého, tedy já jeho šťastie asi napomáham; poneváč já tedy chcem a žiadam, aby on šťastlivý bol; bo čím vätšie je jeho šťastie, tým vätšia je moja radosť; a kde je ten, ktorý si sám radosť nežiada? Neradujem-li sa já nad šťastím druhého, nasledovne: nechcem-li, aby druhý šťastlivý bol: tedy já mu závidím jeho šťastie; a kde je závisť, tam zaiste není lásky k blížnemu.

Náchylnosť tá k spoluútrpnosti obzvlášťte vyznačuje sa v deťoch, ktorých srdcia sú ešte čisté, ktoré ešte neznajú, čo je hriech, a ktorých obličaj na každé nesvědčné slovo krvou zabehne; nezriedka vidíme tu a tam hromadu detí, ktoré sa na jednoho nešťastného bedára dívajú a ho ľutujú. Sám Ježiš, čistý to nad všeckými čistými, keď videl, že Martha plače za svojim bratom Lazarom, nemohol svoje slzy zataziť; lež i on plakal.

O dobrú chvíľku, keď slunce už vyšší stupeň dosiahlo; keď jeho horúčosť už i tie najhustejšie radolesti a hluby poprechodila, ozval sa starček zase a pokračoval: „Tak, tak synu môj! Boh nechcel, aby ťa takého mladého, neskúseného a od každého opusteného zanechal v tom širokom svete: a preto buď meno Pána požehnano, že mi dal dočakať ten čas, kde ty svojim rozumom vládneš, a už v stave si, moje slová pochopiť, a podľa nich činiť: a preto pozoruj, synku môj! Bedlivě, a daj pozor na každé slovo moje. 95 rokov, ktoré som na tom samom mieste prežil, kde teraz sme, obťažuje ramená moje; však ale nie len já som tu žil, lež žil tu už ai mojeho deda dedo, ktorý sa s celou svojou čeľaďou do toho lesa utiahnul pred Tatármi, lebo – jako ich nazvali – pred psohlavcami, nie preto, jakoby psej hlavy byli bývali, lež pre ich bezsrdečnosť, neľútostivosť, a zlobivosť; poneváč jako vrazili do krajiny, všecko, čo im do očí padlo, a čo len našli: chyže, domy, kostoly a iné stavania, celé mestá a dediny, ďalej: statok, obilie z čiastky v prach a popol obrátili, z čiastky sami strovili alebo sebou odniesli. Muža, kde len zachopili, zavraždili; osoby ale ženské poškvrnili a ožobráčili. V takom nebezpečenstve postavení ľudia, všecko zanechajúc, do lesov, do hôr, a ktorý tam stihnul, poutekali a sa pokryli. Tak sa stalo, že i náš praotec so svojou a ešte s jednou čeľaďou do toho lesa na to samo miesto sa ratoval. Zúrivší psohlavci len vtedy, keď už všecko vnivoč obrátili, zanechali krajinu. Pozostalí ľudia z čiastky hladu, z čiastky morovej rane alebo zverom,

ktoré sa strašne rozmnožily, v obeť padli, a len veľmi málo ich zostalo pri živote. Potom keď už sa psohlavci vypratali z krajiny, náš praotec presatý citom chvály a slávy k Bohu, ktorý samého a svojich zachrániť a zavarovať ráčil, nechcel zanechať toto pútnické bydlo, lež tu v samotnosti prebýval, jedine Bohu zasvätiv dni života svojeho; to činili po svojej smrti aj jeho potomci; a tak žili tu dve nábožné čeľadi za 278 rokov. Pred 13 rokami zomrel tvoj otec a tvoja matka, ostatní to spojenci tých dvoch nábožných čeľadí a s nimi je dokončen ai ten pútnický život. Já, synu môj milený! Nie som tvoj otec, lež tvoj dedo, tvojeho otca otec; a poneváč som já už za času tvojeho narodenia pri dobrých rokoch byl, nechcel som zanechať a pretrhnúť ten pútnický Bohu zasvätený život; tu som chcel a chcem prežiť i ostatnie, pokud Bohu sa ľúbi, života mojeho dni; však ale ty, Ty, synu môj! Nemôžeš tu zostať; ty musiš zanechať toto miesto, bydlo to tvojich otcov, a musíš ísť medzi ľudí... Zlata a striebra nemáš; však ale tie len telo a hriech krmia a sýťa; ty máš jeden od tých nekonečne vzácnejší a platnejší poklad; poklad, ktorý cez taký rad rokov sýtil a obživoval tvojich predkov; poklad, o ktorom Spasiteľ praví: že zlodeji ho neukradnú a moľ ho nestroví; áno, poklad, ktorý obživuje dušu, podobiznu to Ježiša; a ten poklad je: viera v Krista a s ňou spojená láska a nádej; ten poklad je onen, ktorý činí človeka človekom; bo kto ním nevládne, ten má síce dušu, bo ju do neho Boh dýchnul; lež duša jeho je nezapísaná, prázna kniha, ktorá je len natoľko kniha, nakoľko knihe je podobná, lež zámer svoj neobsiahla.

Ty musíš medzi ľudí ísť; já sice ich neznám, bo mimo mojeho a tvojeho otca a matky, žiadneho som nevidel, lež to dobre znám, že ty ich neďaleko nalezneš, bo pri mračnej chvíli asi hlas boží z vysoka znejúci čujem hlas zvonov, ktoré, jako som to od mojeho otca čul, veriacich k modlitbe napomínajú; áno ony zretelné svedectvo dávajú o tom, že viera Kristova nevymrela, lež žije a žiť bude na veky; a kde je viera v Krista, tam je ai láska k blížnemu. Preto ty pôjdeš medzi ľudí, a oni ťa príjmu; bo s tebou je Ježiš a ty s Ježišom; jaknáhle já svoje oči zavrem, ty ma zanecháš a k východu pôjdeš, a ja v tej búdke, blízko mojich otcov, ktorí hľa tam pod krížom spočívajú, budem spočívať až do dňa božieho. Však ale keď si prišiel medzi ľudí, chráň a varuj sa zlého tovaryšstva, a nedaj sa zaslepiť; bo pravda síce, že Cirkev Kristova je čistá, jako čistý byl jej Zakladateľ; ničmenej i tam sa nájde kúkol, áno i tam sa nachodia ľudia bezbožní, ktorí i nevinných do prepasti, kdežto sú oni, chcú priviesť. A preto poznaj dobre osobu, s ktorou v priateľstvo chceš vstúpiť, nie abys, útočište hľadajúc, do prepasti upadol, do i pod najpríjemnejšími vodami mže sa mnoho morských vretien (charýb) ukrývať."

„Buď usilovný; ty síce si sa žiadnej práce nenaučil, lež silná vôľa všecko premôže; pracovať musíme, keď chceme žiť; kto nepracuje, nech neje, je slovo apoštola. Nebuď jako praporec, ktorý sa za vetrom obracia, lež vieru Kristovu, v ktorej som Ťa vychoval, zachráň navždycky, by ťa od nej ani hrozby neodstrašily, ani sľúby neodstránily; bo len kto až do konca stály zostane, spasený bude!"

Hľa, tu je ten erb, ktorý mi môj otec, jako najplatnejší poklad zanechal, a ktorý já teraz tebe odovzdám. Zavaruješ-li ten vzácny poklad? Tedy,o, tedy já neumrem, - len na krátky čas sa od teba odstránim a odlúčim; tedy my sa zase zídeme tam v kráľovstve nebeskom!“

Slová tie sa veľmi hluboko dotkly srdca chlapčeka, a on sťa nebeská podstať celkom duchom presatý, na kolená padnul pred starčekom – pobozkal mu ruku, a ju svojimi slzami zavlažil; starček ho pozdvihnul, a poboskal ho tiež na čelo.

„Hľa – ozval sa chlapček a pokázal na kríž – pred krížom Vykupiteľa vám sľúbim, že váš hodný syn budem!“ Viac nemoho, bo telo skleslo; starček sa chytil a ho v náručie vzal.

Anjelský zázrak! Nad ktorý vznešenejší iba len Ježišek na rukách slepého Simeona predstavil.

II.

Rok pominul, ba už i druhý sa k jaseni chýli, - stromy a zem zase urodily ovocia, a sťa by sa samy ponúkaly; lež náš chlapček ich viac nezbiera. Ku krížu už dosť široká cesta vedie, ba i les na dobrom kuse kolo kríža je vyrúbaný. Pri kríži smutné búky stoja, a kríž čo deň druhým a druhým, jakoby jedným neuvädlým věncom je priozdobený. Nezriedka, obzvlášte ale po dňoch nedeľných hromadne putujú ta ľudia a obdivujú skromné bydlo blízkeho a predca neznámeho svojho suseda, ktoré nedotknuté celkom tak stojí, jako pred tým; obdivujú opatrovanie Boha, ktorý ho cez taký rad rokov od všeckého nebezpečenstva zachránil a zavaroval; ktorý ho choval a šatil. Potom kľaknú pod kríž a modlia sa; k večeru zase sa navrátia k osade svojej, a na ceste vyrozprávajú si život týchto ľudí; a to tak ide každú nedeľu.

Roku 1526-om v jeseni, keď už práca dokončena byla, hromadami zbierali sa tam ľudia. Jednu nedeľu, po večierni, ai farár osadný bral sa na prechádzku, a pomaličku prišiel až ku krížu: „Pochválen buď Pán Ježiš!“ pozdravil tam prítomných. „Až na veky!“ odpovedali títo. „Ich Milosť predsa budú tak láskavý – ozval sa jeden – nám niečo o týchto tu bydlivších ľuďoch vyrozprávať?“ „Ó, jakby nie, milý Ondriško! – odvetil on vľúdne – zaiste obdivu hodná je tu Prozreteľnosť božská; tu sa môžete naučiť: jako nikdy neopustí Otec nebeský tých, ktorí v neho dúfajú, a jak dokonale sú tu vyplnené tieto slová Spasiteľove: „Nestarajte sa, čo budete jesť a piť, a s čím sa budete šatiť, bo všecko to pohani hľadajú, bo zná váš Otec, že všecko to potrebujete; hľadajte po prvé kráľovstvo božské, - to jest: pečujte o dušu vašu – a všecko ostatne sa vám dodá.“ Ale povedz mi, milý Ondriško! O čom bylo dnes ráno kázano?“ „Jestli dobre pamätám, Ich Milosť! – odvetil on – o tom: Pozrite na kvietky poľné, jak krásne sú zaodeté; pozrite na vtáctvo, ktoré ani neseje, ani nežnie, ani do stodôl neznáša, a predca váš nebeský Otec ho obživuje a krmí.“ – „Veľmi dobre, synu môj! – povedal duchovný – nuž inak sa to má? Nie, vidíš, ľudia tu tiež na spôsob poľných fialiek a nebeských ptákov žili a predca žili, áno, bo najprv kráľovstvo božské hľadali.“

Potom vyrozprával im duchovný otec všecko, čo o ľuďoch tých znal. „Velebný pane! – ozval sa zase jeden – a kdeže teraz ten chlapček, ba už radšej mládenec?“ „Boh zná – odvetil ten – či on ešte žije; však ešte pamätáte na ten strašný deň, keď krvavú šabľu nosili cez krajinu, aby sa každý ozbrojil, kto je len k tomu súci: tedy i náš mládenec za dobré krajiny a národu hotový byl krv liať a pošel, nech Otec nebeský sprovádza kroky jeho!... Ale čo to tam?“ A v tom okamžení jeden chlap práve pred krížom z koňa spadnul. „Kto to? Kto to?“ „Už je po ňom – odpovedel duchovný otec a slzy blišťaly sa mu v očiach; blahoslavený on, bo za krajinu vylial svoju krv.“ Na druhý deň s celou nádherou byl pochován.

III.

Zvráťme pozor svoj na našeho starčeka a chlapčeka. Starček, jako sám predpovedal, viac jari nedožil, - s listami stromov ai on spadnul. Chlapček ho zaraz po jeho smrti zanechal, a dľa jeho navedenia k východu sa usiloval. Po krátkom cestovaní k jednej dedine došiel. Však ale jak veliké bylo jeho podivenie, keď i tu kríž spatril, tomu podobný, pred ktorým sa so svojim dedom tak často modlieval, - ai zaraz na kolená padnul a dluho, dluho sa modlil; - z modlitby ho jeden prívetivý hlas prebudil: Kto si ty, synu môj?“ pýtal sa ten zase. – „Otcov“ – odvetil on. „A kde je tvoj otec?“ „Môj otec zomrel; ach nezomrel! On je tam v nebesiach!“ a zase sa chcel modliť. „A zkadiaľ pochádzaš?“ pýtal sa ho zase. – „Z lesa,“ odpovedel chlapček s tak uprimnou skromnosťou, že duchovný otec – bo on to byl – nemohol svoje veliké podivenie utajiť. „Však predca ty si nie syn zbojníka? Pýtal sa duchovný s úsmevom – keď to pravíš, že z lesa pochádzaš?“ – „Čo to znamená?“ pýtal sa chlapček so zvedavosťou. – „Nič, nič, poď synku môj! So mnou, - chytil ho duchovný za ruku – ty si snáď chorý; ty veľmi zle vyzeráš, ty musíš občerstvený byť,“ a chlapčeka odviedol do svojho bydla.

Chlapček sa s ním nedluho rozpoznal, a ho poľúbil za jeho dobrosrdečnosť a prívetivosť; porozprával mu všecko, čo sa od svojho deda naučil. Duchovný takžeho ľúbil – ho pri sebe zadržal a najvätšiu rozkoš nalezal v tom, keď od povinnosti svojej oslobodený s ním besedovať mohol; s radosťou počul jeho prostú a úprimnú besedu; obdivoval v ňom nevyskúmateľnú božskú Prozreteľnosť.

Prvšiu jar po smrti našeho starca duchovný otec miesto plano vykresaného dal pekný kamenný kríž vystaviť s nápisom z jednej strany: „Zdáliž nemusel toto všecko trpieť Kristus, a tak vojsť do slávy svojej?“ (Luk. 24, 26), a z druhej strany: „Siste Viator!“ (Stoj pocestný!).

Chlapček čo deň pred svitom tam sa modlieval, a kríž vencami ozdoboval; on sa blahoslaveným cítil v blízkosti svojich, a rád by byl tam zostal, a jako jeho potomci jedine duši svojej žil, keby sľubu predstavenému deda svojeho danému nebyl chcel verný byť.

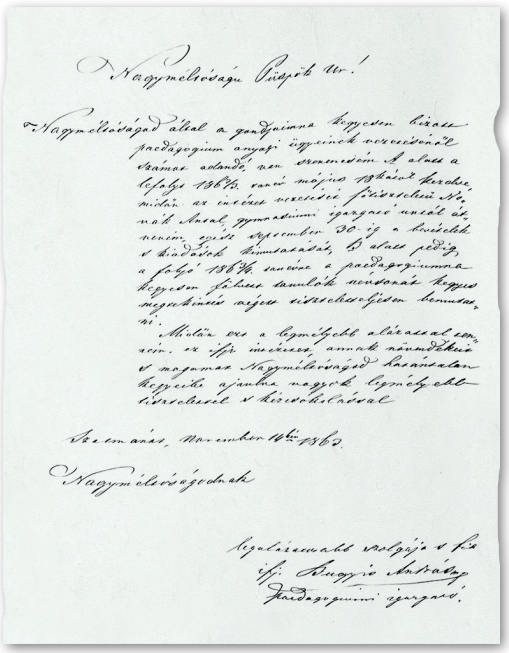
Za sedem rokov žil on pri duchovnom otcovi; mnoho dobrého sa od neho naučil, a nie len v prácach ručných, lež ai v čítaní a písaní dosť zbehlý byl; pri všeckom ale tom podivuhodný byl jeho cnostný život a spravovanie. V ôsmom

roku svojeho tu prebývania, to jest 1526-om, keď sa jar už k letu chýlila, jeden večer pošiel do lesa, a prez celú noc pred krížom sa modlil. V čas ráno pred východom slunka zanechal les, a veľmi smutný pospiechal do dediny, smutný jakoby nikdy netrúfal na to miesto sa viac vrátiť; na ceste viacráz sa zastavil a obzrel, a vždy slabšie a tmavšievidel zástavu, ktorú za nim jeho praotcovia rozvievali, - napokon zmizla zástava v lese, a on do dediny vkročil; tu mu jeden mládenec cestu zastal: „Jozefe! Ta hotový si?“ – pýtal sa ten. – „Po poludní môžeme ísť“ – odvetil on, a s tým pokračoval. Sotva vkročil do dvora, a farár týmito slovami ho predbehnul: „Čo čujem?“ – Áno, Ich Milosť! – povedal on, ktorý slovu duchovného už porozumel – já musí odísť; umrem-li? Za krajinu umrem; zostanem-li, z božskej vôle zostanem; však ale či by ma netrápilo moje svedomie, jestli bych doma zostal, taký mladý a pri vláde chlap: preto já musí ísť, však je Boh všade prítomný, a on v sebe dúfajúceho ai na bojišti nezanechá.“ – Duchovný mu neodpieral, lež ho potrebnými vecami zaopatriv, dal mu svoje požehnanie, a pobozkal ho slzavýma očima ho prepustil. „Nech ťa Otec nebeský sprevádza!“ byly jeho posledné slová. A on pošel a bojoval, - bojoval pokud len kapka krve vrela v žilách jeho, - bojoval pokud len množstvo Turkov všecku úfnosť neznivočilo – až keď už z našej strany všecko ztrateno bylo, zanechal bojište a k svojim pospiechal, - ai došiel k svojim, však ale len preto, aby pri nich našel smrť. Jeho smrteľné rany práve keď ku krížu došiel, spravily mu koniec, - a on byl skvostne pochován k svojím, ktorých trebars neznal, predca tak milova, - tam pod zelený pahrbok, ktorého pažiť svojimi slzami polieval. On za krajinu umrel; bo že za živa zanechal bojište, to jedine Otcu nebeskému môže pripísať, ktorého vôľa byla, by tam spočíval, tam ho srdce tak veľmi tiahlo.

Poviedka tá sa začína pod 2-ým Bélou kráľom, a so smutnou vojnou pri Moháči sa dokonala.

Však ale ešte jedno slovo k veľact. Čitateľu. Keď ťa cesta tvoja pri Palovciach bude viesť, a neďaleko dediny k západu na brehu rieku nazvanej Ung niekoľko búdok a jednu sochu spatriť, zlož klobúk z hlavy, a pomodli sa bárs len toto: Nech odpočívajú vo večnom pokoji!“. Bo pod ňou spočívajú dve nábožné rodiny, ktoré jedine Bohu žily. Tak donáša národná poviedka!

Jakým spôsobom vyslobodzuje Boh národ sebě milý i z tej najvätšej úzkosti.
Ondrej Bugyiš
Chovanec semenišťa Satmárskeho

List Andreja Budiša ml. biskupovi Michalovi Haasovi o situácii na preparandii z novembra 1863

Jasně sa ligotajú na oblohe nebeskej tratiace sa hviezdy, a mesiac svojimi slabými paprskami preráža ináč tmavú noc; po celej prírodě hrobové ticho panuje, ktoré len kedy tedy dupot a rehtanie koňov pretrhuje. Jedna nekonečná rovina rozprestiera sa pred očima našima, na ktorej miestami, o od čiernej noci čiernejšie, bodky sú k spatreniu; búdky ty sú šiatry. Medzi inými obzvlášte dva sa vyznačujú jak rozsiahlosťou tak i nádherou svojou. Poďme bližej a vkročme do jednej z tých búdok, a vidíme, čo je tam. Prístroj jej je, pravda, nezbytočný, však ale skvostný, lôžko aksamietové, zlatom vyšívané, a drahými kameňmi vykladané, na ňom zloženýma k nebu povznesenýma rukama a slzavýma očima tlačí jedna veľmi pekná mladá ženská, s vlasami voňavou masťou pomastenými a krásne zapletenými, s jasnou, jako slunce, tvárou, v drahom odeve, s náramenníkom, vsadeným doň drahým kameňom, zaušnicami a prsteňami prišperkovaná; všetko to čosi opačného vzbudí v človeku, lebo taká nádhera, taký zvytok, jakým je ona zaodetá, nezrovnáva sa s tým, jakoby kajúcim jej pohľadom, ktorý ukazuje, že všetko jej úfanie je jedine v Bohu zloženo.

„Dosaď Pane! Zmužilosti do srdca mojeho," modlí sa ona – i ty ju potrebuješ, anjelu nebies?! Ty, ktorej jedno okamihnutie i tú bezdušnú skalu je v stave obmäkčiť a pomôcť; „bych ho v osklivosti mala" – kráča ďalej. – Ó ty anjelská podstato, nuž i v tom srdci, ktoré sa zdá byť čistá nebeská milosť, nachádza sa ošklivosť! „Daj mi moci, abych ho mohla premôcť." – Premôžeš, premôžeš, ty nebeská stvoro, však kdeže je ten, ktorého bys tvojim čarovným pohľadom nepremohla; kde je ten slepý opovážlivec, ktorý by sa opovážil svoju ruku zdvihnúť naproti tebe; kto je ten šťastlivý nešťastník, ktorý chce bojovať s Tebou: zaiste

sa on v tom boji neuznojí! „Bo to bude večná pamäť mena tvojeho, že ho ženská ruka zavraždila.“ – hovorí ona ďalej. – Nuž rukou a nie srdcom máš bojovať? A tak si slabá, však ale čože sú v stave vyviesť tyto sličné, serafínske ruky? Ony sú v stave meč zdvihnúť a ho, ako chceš, obracať? Však ale preto nezúfaj; bo Boh vezme moc od mocných a hrdých, a dá ju ponížením a krotkým.

„Pani, pani moja, kdosi sa blíži,“ volá jedna dievka, ktorá v tom istom šiatre na zemi sedela, - byla ona slúžka tej peknej panej, - „keď sa bude dnuka prosiť, pusť ho.“ – odvetila ona nakrátko, a v tom samom okamžení jeden muž vkročil do šiatra: „môj pán ma poslal ku krásavici vašej, a vás k sebe žiada: neľaknite sa, lež poďte za mnou,“ povedal on. A čo teraz? Urabovaná, jakoby bez seba, skočila dolu z lúžka; ty, - riekla k slúžke – vezmi ten batožek a poď so mnou,“ a s tým sa ponáhľala ... kam? Ľahko uhádnúť, do druhého z tých väčších šiatrov. Tu jeden muž pekného zrostu, vojenským rúchom odetý ju privítal, dvere za ňou zamknul a, chytil ju za ruku, odviedol ju k stolu svojemu: „sadni si milá moja, pi a raduj sa; bo si sa zaľúbila srdcu mojemu;“ – „pijem, pijem, odpovedela ona – bo nikdy nebyla ešte moja duša tak povýšená, ako dnes.“ – Vľúdne sa zhovárali teraz medzi sebou, a radovali sa. Muž od radosti toľko vína pil, koľko ešte nikdy za života svojeho. „Zajtra bude ten deň pravil on – v ktorý sa bude musieť ľud tvoj, jestli mu len pomoci nenájdete, pobrať; zajtra svitne deň blahoslavenstva našeho, a my so slávou a víťazstvom vkročíme do mesta otcov tvojich; pri mojej pravici budeš kráčať, a ja Ťa jako svoju manželku predstavím národu tvojemu; tento na kolená padne a bude sa ti klaňať; všetky panny ľudu tvojeho budú ti závidieť toto blahoslavenstvo, a budú ti voľky nevoľky slúžiť. Poď sem, moja milá, moja pokud len to srdce klopať bude. A kto blahoslavenejší od nás?“

Lež zanechajme ich v tom sladkom pohružení, a poďme do toho mesta, do ktorého chcú ti zaľúbení zajtra s takou slávou vkročiť.

Mesto to je ohromným múrom obohnano, trojnými železnými bránami upevneno a ubezpečeno; zaiste není to ľahká vec dostať sa do neho; však ale ani si nežiadajme do neho vojsť, sem a tam behanie a utekanie, srdce prenikajúci plač, krik a kvílenie je všecko, čo tu vidieť a slyšať. Ľud mesta toho je smädom trápený, ukrutný nepriateľ smädom ho núti k poddaniu sa; už uplynily štyri dni, jako sa ten ľud so životom a smrťou borí; nenadíde-li zajtra nejaká pomoc, tedy ho len hrozná smrť a potupný život očakáva. Už už krvou hoviad – ktorá jedine je Bohu zasvätená – chce si smäd zahojiť.

Prišla posledna noc, preč je už i pol noci, a svitnul piaty deň; teraz sa všeci učení a zákonníci k bráne mesta zišli a jednohlasne zvolali: „ Podajme sa, podajme sa!“ Strážnici už kľúčami štrkali, teď jeden príjemný, a silný hlas prehučal cez povetrie: „Otvorte! Otvorte!“. „Kto je? Kto je?“ – pýtali sa všeci – „Judita, Judita,“ odpovedeli iní, a zaiste ona to bola, ich anjel strážca. Ó ktože je v stave opísať radosť ľudu tohto, už už zúfalého? Teraz ale zvráťme pozor svoj na tých dvoch povyše spomenutých zaľúbencov.

Víno a ľúbosť muža napokon v tvrdý sen uložili; bez seba, jakoby zabitý, spal on v lôžku.

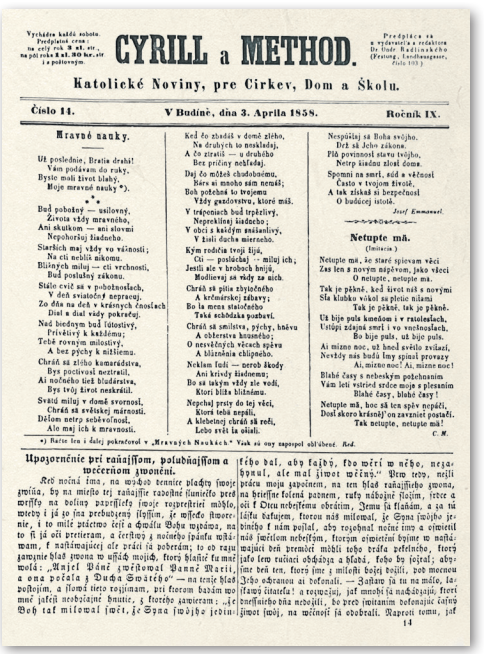
Ó, Pane! – začala sa teraz mladá tá pani modliť – prišiel čas a tu je hodina, abych skončila dielo toto ťažké, ktoré si mi naložil pre oslobodenie ľudu tvojeho Izrael; trasú sa ruky moje a klope srdce moje; však ale buď mi ku pomoci! A teraz slúžku poslala k dverám špehovať: či nikto nejde, sama ale sňala dolu meč, ktorý nad posteľou muža toho visel, vytiahla ho z pošvy reknúc: „Potvrď ma, Pane! V hodine tej" a.... muža už nebylo, hlava odpadla od tela. „Na – riekla k slúžke – zakrúť do vreca"; a teraz sa medzi vojsko ponáhľali obe k mestu, odkud byli; a teď sa už k bráne blížili, zvolala mladá tá ženská? Otvorte! Otvorte! No s nami je Boh, ktorý svoju moc preukázal v Izraeli, a otvorili bránu pred ňou, ktorú už neúfali viac vidieť.

Teraz vyrozprávala im svoj obchod s Holofernesom – bo on to byl – a rekla: „Sláva Tebe Pane jež nepozvolil, aby dcéra Tvoja niečo hanebného podstúpila, lež bez špiny hriechu priviedol si ju naspäť k národu svojemu" I začali všeci Boha chváliť, ktorý ich skrze jednu ženu zachrániť ráčil; tedy starý Dziaš, vodca to ľudu izraelitského, riekol k nej: „Požehnaná si ty, dcéra moja od Boha, medzi a nad všetkými ženami na tejto zemi. Potom Judita rozkázala, aby hlavu Holofernesovu na bránu města vyvěsili, ktorú keď vojsko jeho zazrelo, každý zanedbajúc všecko hľadal si len život zachrániť.

Ó akože ja mám tu opísať múdrosť a všemohúcnosť Božiu? To som ja nie v stave. Boh Otec, aby preukázal svoju nekonečnú moc, zvolil a poslal slabú ženskú medzi toľké množstvo, medzi pohanov, ktorí v jednoho pravého Boha neveria, a ktorí jedine v telesných rozkošiach a chlipnostiach všetko svoje blahoslavenstvo zakladajú, medzi nepriateľov to národu Tvojeho, abych ich premohla, a národ svoj už už so zúfalstvom sa boriaci oslobodila.

Cyrill a Method. Katolické nowiny, pre Cirkew, Dom a Školu. Č. 14, W Budíne, 3.4., 10.4., 17.4.1858, Ročník IX, Ondrej Bugyis – klerik Satm.

Swätá Tekla panna.

CYRILL a METHOD.

Katolické Noviny, pre Cirkev, Dom a Školu.

Číslo 14. V Budíně, dňa 3. Aprila 1858. Ročník IX.

Cyrill a Method, Katolícke noviny pre cirkev, dom a školu

Rowná, a z dwoch strán stromami, ktoré swojimi rozsiahlymi konármi príjemný chláchol činily, obsadená cesta wedla do hlawného mesta starého swěta rečeného Ikonium. Wstúpiwšiemu do neho teměr do očú padnul jeden nádherný a skwostný palác, pri ňomž utešená zahrada zúkol wúkol točiacimi sa chodníkami, spanilým hájom wynikala, w stried ktorého jednou utešenou dolinou jeden potôček hrkotal, ktorý swojim diwným žblnkotom každého tade idúceho, hoc len na okamženie, zastawil.

Na jednom Májowom úswite, keď po kwetinách ešte sa rosa limbala, Tekla už w zelenom háji u briežku potôčka na postawenej sedanke sedela; čerstwé powetrie, ľúbezná wôňa, rozwíjajúce-sa ružowé puky, a wtáctwo, ktoré tak milo prospewowalo, wšecko to ju tak weľmi tiahlo do záhrady, že ona musela w čas ráno lôžko zanechať; wšak ale hlawná toho príčina byla, poněwáč ona swojho Tamiruša na prwší Májowý úswit jedným wenčekom chcela prekwapiť; a zaiste Tamiruš čo skôr do záhrady pospiechal, bo dobre znal, že jeho milá Tekla už naň čaká, a keď k nej prišiel, dobré ráno jej winšowal; sadnul si k nej na zelenú sedánku, wypytowal sa, čo sa jej sníwalo, wyrozprával jej ai swoj sen; wľúdne a dôwerne mluwili oni medzi sebou; nebylo tam žiadneho tajemstwa, žiadnej podozrenosti; čo on znal i ona znala, čo on cítil i ona cítila, wraweli o swojom budúcom blahoslawenstwe, o tom sladkom okamžení, keď Iamrus Teklu jako swoju manželku světu ukáže. Potom besedu swoju zwrátili na kwietky, ktoré sťa by sa s nii spolu radowaly, také čerstwé a weselé byly; napokon Tamiruš s tým skončil reč, že jeho Tekla je najkrajší a najľúbeznejší kwietok. A on prawdu mal. Tekla krásna byla, čistý cit a wznešený duch wynikal z jej wnúrností; jej čarowné tvároťahy, jako by ich byl sám Rafael maľowal, znak milosrdenstwa na sebe nosily; w jej očiach, w ktorých noc prebýwala so swojimi ligotajúcimi sa hwiezdami, slzy úžasu

sa blišťaly; tyto malunké a ružowé až k wytrženiu ducha ústečká, ktoré swoje swetlo na Ialije jej bielych a jasných líc rozprestieraly, jak často bywaly potešením zarmútených! Tyto sličné a útle rúčky jak premnohých wytrhly z priepasti zúfalstwa! Ten čarowný hlas, ktorý z jej úprimných prs pochádzal, a ktorý dušu a srdce do nadšenia uwrhol, jak často rozohnal oblaky z neba úbohých! Slowom: wšecko to človeka prekwapilo a wiazalo; človek pochybowal: zdáliš widí anjela nebies alebo stworu zeme, najmě keď ešte slzy zazrel w očiach jej: Ó, wtedy myslel, že sa nebesia otworily a do jejich wnútrností hľadí.

Tekla ešte len 14 ročný útly kwietok byla, wšak ale ktorého wôňa tým ďalej sa tiahne, čím mladší je. Ona byla milá dcéra bohatých rodičow, ktorí sa w nej tešili a sa s ňou honosili; ona ich zrenica byla.

Tamiruš, tiež pěkný 16-ročný mládenec, byl jedináček, wšecka nádej a potešenie swojich rodičow, ktorí nič neľutowali, čo len k jeho wzdelaniu pomôcť mohlo; on už wo wyšších škôl chodil, wšak predca ešte wzdálený byl od swojho cielu, wzdálený od toho okamženia, kedy sa s Teklou wjedno zobrať môže.

Medzitým nastalo to radostné pre žiakow okamženie, keď knihu nemilosrdcnú prachu odowzdajú, by i sama nemilosrdenstwo skúsila, kalamár ale na zem hodia. Hluk škôl pred tým tak kriklawých w hrobowé ticho sa zmenil; o hrmotoch wečerných a nočných už nič není k slyšaniu; hostince prázdne a zanechané, zahrady smutné stoja, strážnici w pokoji spia pres celú božiu noc, neboja sa, že im woľakto owocia oberie; celé mesto pusté a zanechané, zdá sa byť pozostatkami blaženejšieho a weselšieho čaju. Jedni sa tomu radujú, iných to rmúti; radujú sa najmě matere, ktoré čo chwíľku wykukujú oknom a wypátrajú swojich jedináčkow; radujú sa žiaci, ktorí nôžy si spiewajúc, a len prach za sebou zanechajúc, letia do wlasti, do toho skromného domčeku, w ktorom ponajprw swetlo zazreli, a z ktorého wčul kdosi wykukuje; do náručia swojich rodičow, bratow a sestier. Ó, čo to za radosť! Len ten zná, kdo ju požíwal.

Wšak ale keď takto radosť nastala, našemu Tamirušowi a Tekle zármutok zaklopal; oni od wčula čo deň smutnejší byli; bo Tamiruš musel sa od swojej Tekly preč brať, áno on musel ísť do domu otca swojeho, a stadiaľ do swetopowestného mesta Ríma w umeniach ďalej pokračowať, by žiadaného s Teklou blaženstwa došel. I akože by sa oni nebyli rmútili, keď oni čo deň spolu sa bawiwšie, wčuľ nie na pár dní, na pár mesiacow, lež na wiac rokow sa rozlúčiť majú? Na wiac rokow, prawím, kdežto známe, že i pod několko dňami weliké premeny, ba weru nesťastia sa stať môžu.

Mládenci, zazrú-li něco smutného pre swoju budúcnosť, toho si ani newšímajú, a myslia si: že príde deň a wšecko sa premení, - a tak sa klamú.

Tamiruš a Tekla dobre znali, že sa blíži čas ich sa rozlúčenia; wšak ale oni na to ani len ešte myslieť nechceli, weď on ešte ďaleko byl; až naraz, keď sa ani nedomniewali, zaklopal neočakáwaný čas a Tamiruša na cestu napomínal.

Jeden wečer, keď sluniečko už zišlo z modrej oblohy a wúkol truchlošatá noc rozprestierala swoj tmawý, len od strieborných hwiezd slabo prerážaný

čalún; keď zwuk denný zaniknul a kolkolo hluboké mlčanie panowalo, Tamiruš a Tekla w zahradě na briežku potôčka seděli.

„Milá mně Teklo – prawil on – nermúť a nestaraj sa, wčuľ sa my nerozlúčime, naše mysle sa wždy budú spolu bawiť a radowať; já pôjdem, wšak ale i ty so mnou prídeš, áno já so sebou ponesiem twôj obraz a wždy ho pred očima budem nosiť, pôjdem a našich bohow, ktorým sa klaňáme, i tam nájdem, a úfam, že ony ma neopustia, potom keď sluniečko zhasne a hwiezdy sa zaligocú, pozri hore na nebe, a tam hľa w tej malunkej hwiezdičke ma spatriš, ktorá jako koruna na hlawe boha bohow Jupitra, nad wšecky lepšie sa ligoce; já ťa tiež w nej budem hľadať, a tam ťa nájdem; ona bude swedkom a tlumočníkom našej wrelej lásky; takýmto sladkým snom kojení, napokon na úswite jednoho weselšieho dňa precitneme, kde len čistú radosť nalezneme, kde sami bohowia nám záwidieť budú našu radosť a naše blahoslawenstwo."

„Tak jesť, Tamirušu – odwetila ona – my sa musíme rozlúčiť, to žiada naše budúce blaženstwo; wšak predca, jakože bych sa já nermútila, keď ty celkom medzi cudzých ľudí pôjdeš, kde žiadneho priateľa nemáš, ktorý by ti hoc len ruku podal, jestli bys sa potknul, kde nikoho nemáš, čo by ťa proti pokušeniam a wábeniam sweta podporowal, ba weru tisíce a tisíce budú swoje šaty rozprestierať, by ťa do nich zamotali a chytili. Já som raz čítala w jednej knihe, že človek má jakéhosi ducha, ktorého nemožno widět, ktorý ale predca wšecko widí, teda nech ťa ten môj duch sprowádza." Potom wytiahla dwa wenčeky z loha swojeho, z ktorých jeden Tamirušowi dala, a každý swoj pobozkajúc ich prečarali.

Tak, dušo moja – prawil on – wenček síce zwädne, wšak ale na ňom bude seděť twoj duch, a tá sladká pamiatka, ktorá je s ním spojená, wždy čerstwá zostane. Wšak ale, moja Teklo! Už musím ísť, teda buď zdrawá, my sa zase uwidíme, a tedy, ó, tedy!... a Tamiruš pospiechal do domu.

Nastala poslednia nespokojná a prehluboká to pre Tamiruša a Teklu noc; ten, ktorý w takej dobe je najlepší tešiteľ, ich obchodil. Tekla od pol noci len ani ešte oka nezažmúrila, za každým razom, keď nejaký štrkot nožow, dupot koní, alebo bejedu na ulici začula, skočila z lúžka a k oknu šla; jej sa wždy tak widelo, jakoby už Tamiruš išiel; napokon keď už i sluniečko wypchalo swoju zlatú korunu, zazrela ho na koči sediaceho, a on pošel, len jeden príwetiwý pohľad hodil ešte na jej okno, pošel a zanechal swoju wernú Teklu, ktorá ho dluho sprowádzala swojim túžebným zrakom, napokon zmiznul a ona sama zostala; wčuľ na jednu aksamietowú lenošku si ľahla, a plakala – plakala, bo ten, ktorého ľúbila, už pošel, a nič inšieho jej nezanechal, jako sladkú, awšak neistú nádej, ktorej kotew w powetrí wisí.

II.

Tak na swet súci a pri tom ještě plným wreckom zaopatrený mládenec, jaký byl náš Tamiruš, wšade si nájde priateľow, a je wšade doma; ještě len dochodil k Rímu, keď ho jeden mladúch týmito slowami predběhnul.

„Či tak priateľu! Túžba po umeniach ťa tu nese?“

„Uhádnul si,“ odwětil Tamiruš

„A či máš už nějaké dobré miesto?“

„Dowčuľka ještě nemám.“

„Tak já Ti radím jedno owšem statočné a dobré miesto; w celom městě mu podobného nenájdeš: máš tam wšecko, čo si len zažiadaš, a pri tom,O, pre radosť, práwě wčuľ má wyjsť wýrok božského cisára proti kresťanom;mojemu wrecku, sotwa zabudnuwšiemu na jeden hojný zisk, hľa už druhý hrozí!“

„Poď sem, priateľu! Do koča – wolal ho Tamiruš – a powezieme sa ta.“ Merencius tak ľahko wyskočil na koč, jako by sa wždy len w tom cwičil, a pyšno wytrčal hlawu, keď jeden náramný fuják mu klobúk odwliekol.

„Stoj, stoj!“ kričal Tamiruš.

„Len hoň!“ wolal Merencius – weď to nič nerobí!“ Lež nawzdor to

mu, k jeho najswätejšiemu rozpaku jeden žebráčik mu klobúk doručil a, swoj w ruke držiac, něčo do neho prosil; Merenciš začal w kešeniach hľadať, ale nič nenašiel.

„Hm – prawil on – wrecko som doma nechal, požičaj mi, priateľu!“ a Tamiruš wyhowel žebrákowi. Wčuľ sa ďalej wezli, a pokud k žiadanemu miestu došli. Merencius sa celkom rozpoznal s Tamirušom; na ceste wiedol sa medzi nimi rozhowor takýto:

„Čo je za príčinu toho – pýtal sa Tamiruš – že kresťanow prenasledowať chcú; weď oni sú tiež ľudia, jako i my?“

„To je prawda, oni sú tiež ľudia – odwetil Merencius – ale to len predca není prawda, aby pre několko bezbožných, bohowpráznych ľudí i ostatní trpěli; weď to sa samo sebou rozumie, že takýchto treba z ľudského pokolenia wykoreniť. Bohowia sú hněwom rozpálení naproti nám; oni odňali šťastie našim zbrojom; ba keď to i napotom prehliadneme, ješte nás i tým, ktorí dowčuľka len od wôle našej wisia, podmaniť nechajú, a to wšecko preto, poněwáč my medzi sebou trpíme tých, ktorí bohow tupia a božie trôny cisárow zrúcať sa usilujú.“

„Nuž teda – čože oni weria – pýtal sa Tamiruš wšetečně – jestli bohow a našeho božieho cisára tupia?“

„Čo? – odwetil Merencius. – Oni, jako to už jich meno „kresťan“ swedčí, sa tomu klaňajú, ktorého židia, poněwáč jich pobúriť chcel, už pred wiac rokami ukrižowali, - klaňajú sa Kristu rečenému, potom jakúsi oslowú hlawu zwelebujú, po nocach sa schádzajú, a ty najwätše hriechy páchajú, dieťa totiž niektoré zawraždia, jeho tělom a krwou sa krmia, jeden druhého bozkajú, proti wláde cisárowej sa sprisahujú, kdežto predca zákony cisárske predca také schôdzky zakazujú; mimo toho sú oni aj štátu nebezpeční, no wšak ty sa o tom aj sám preswedčíš, pohowej len málo“ Medzitým prišli pred jedno wysoké stawanie; Merencius wyskočil z koča, dwere otworil, a Tamiruša do jednej izby odwiedol; ho dal skrze jednoho sluhu očistiť, a keď už bol celkom očištěný, prosil ho, aby

šel za ním, že ho predstaví pánowi domu. Tamiruš šel za nim a priam musel kroky uskoriť, aby nezaostal.

„Oj, Merencu! Jak ty rychlo ideš," ozwal sa on.

„Darmo, priateľu! Odwětil ten. Taký človek, čo wždy po chodbách a stupňoch skáka, natoľko priwykne k rychlému chodeniu, že ještě i wo sne nohama preberá." Potom Merenciuš zaklopal. „Woľno!" ozwalo sa jich wiac naraz, a zatworil. Wčuľ sa počal unklonkowať, a neznal, koho má swojou poklonou poctiť; wšak ale len zaraz našiel, koho hľadal.

„Môj pane! – prawil on – tu mám jednoho priateľa, ktorý si bydlo hľadá; wôľa jeho je: čím najkrajšie prospěchy činiť w umeniach: teda lepšieho miesta pre neho nenalezám, ako toto."

„Witaj, mladý priateľu! – riekol Rubens, bohatý to a značný šľachtic, bywší woľakedy učedníkom swätého Pawla apoštola, a preto aj wo wiere kresťanskej zbehlý. – Tu Ti prawda žiaden nebude prekážku w prospěchu robiť; hľa týchto mladých ľudí – pokázal na jednu weselú spoločnosť – takže podobná túžba sem priwiedla; ani ti tu nebude na ničom zchádzať, wšak ale poď k nám, - Merencu, podaj stolek nowému priateľowi – a Tamiruš si sadnul k polokrúhlemu stolu, kde práwě obědowali. Pod obědom howorili wšeličo, najmě ale kresťania byly predmětom jich potupnej besedy. W bočnej izbě, ktorej dwere do poli otworené byly, dwě weľmi pěkné panny seděly na jednej pohowke, ktoré sa málo zaujímaly s klebetaním tých rostopašných mládencow, a takto medzi sebou wrawely:

„Znáš čo, sestryčko? Dnes som zas dostala jeden list, w ňomž mi oznamuje swoj zármutok a swoju bolesť nad rozlúčením sa so swojim milým; ó, koľko som sa já za ňu modlila, by ohňom nebeskej prawdy oswietená poznala swoje spasenie."

„Už to prawda – powěděla Baraseda, mladšia to sestra – ona sa wždy s takými wěcami zaoberá; wšak predca nemáme ještě zúfať nad jej sa ku Kristu obrátěním; len práwě wčera prawil náš sw. otec Pawel, že čo skôr pojde do Isonomu hlásať Krista Spasiteľa, a tak môžeme úfať, že swojou dôraznou rečou i jej srdce obmäkčí."

„Ó, dal by to Spasiteľ, milá sestro – odwětila Pubencia – jak preweliká by to pre mňa radosť byla, keby i ona pod tou jistou zástawou Spasiteľa bojowala, pdod ktorou my stojíme; já sa za ňu neprestane i napotom modliť+ weď som čítala kedysi, že sa „modlitba ponížených a krotkých wždycky ľúbila Pánu," a zas: wšecko čo budete prosiť w modlitbách wašich, bude wám dáno.". Já ani newiem, čo radostného môže byť na tomto swětě w takom dušewnom stawě, w jakom ona bedári, weď ju žiadna sladká nádej wečnej budúcnosti neteší; ona žije jako nejaká zwer diwá, bez toho žeby znala: prečo je stworená a kam má ísť. Ó, Bože zmiluj sa nad ňou!".

„Po tichu, moja milá! Po tichu, bo diabol nespí – rekla Paraseda – prawda síce, že takto howoriac, nič zlého nečiníme; ničmenej, ponewáč Boh človeku preto dal žiwot časný, aby si ním wečný zaopatril: teda musíme mať starosť oň;

znáš, že už wšade len o tom howoria, že kresťanow prenasledowať budú; já mám i o našeho otca welikú úzkosť; bo pamätáš, že nedáwno, keď tiež čosi potupného howorili o kresťanoch, jak srdnatě on jich zastáwal, a takměr do podozrenia upadol." W tom okamžení sa weliký smiech strhnul medzi mládencami.

„Či čuješ, sestro – rekla Pudencia – jakýsi cudzý hlas, kto to mže byť! Já sa obáwam." Paraseda wyšla a pýtala sa dwerníka, kto je ten cudzý člowek, a spokojnou, awšak premenenou twárou sa wrátila naspäť k sestre swojej a rekla:

„Jeden mládenec hľadá miesto a Merenciuš ho k nám zaprowädil."

„Čudný jakýsi člowěk – odwetila Pudencia – len teraz prišel, a sa už tu tak jako doma nachádza; ach sestro moja! To je znak pohanskej roztopašnosti; zajistě jestli by to byl kresťan, nečinil by to; o Kristu my nikde nečítame, že by sa byl smial, a taký má byť aj jeho následowník, skromný, jako sa swedčí na kresťana; plakať môžeme, ba musíme, bo sme náchylní k zlému, a weľa zlého konáme, i sám Ježiš plakal; lež smiať sa je čosi diabolského." Ještě by ony byly i ďalej besedowaly, nebyla-li by k nim prišla Sabynella, matka jejich žena to peknej postawy a milého obličaja, šitím sa zamestnáwajúca.

„Čo je to za mládenca, milá matko! Weď wy ste byla medzi nimi; wy to snáď budete znáť?! Pýtala sa Pudencia.

„On – prawila Sabynella – je rodom z jednej, pár míľ od Ikonymu wzdálenej dediny; meno jeho je Tamiruš; že je pohan, to poznáš z jeho reči, bo naproti kresťanom a naproti Kristu Wykupiteľowi weľmi zle howorí. Otec síce wáš Rubens sa usilowal hnew jeho ukrotiť, lež ho sa on na okamženie uspokojil, predca len zas hrozne powstáwal proti nám; newěrím, žeby woľakedy z něho byl kresťan; ničmeněj ale o ňom zúfať neslobodno, awšak otec wáš už ohawnejších pohanow ku Kristu obrátil.

„To je prawda, milá matko – rekla Pudencia – že w tej wěci není nemožnosti, a ten Ježiš, čo Paula a w jeden deň, ba w jednu hodinu 3 tisíc ľudí k sebe obrátil, prečože by neobrátil i Tamiruša."

„Len keby nám už to sa blížiace prenasledowanie w ceste nestálo – skočila do reči Paraseda – bo keď nás počnú mučiť, či zostane ještě nejaká nádej ho získať Kristu?"

Owšem, milá dcéro! – odpowěděla matka – čím horšie nás mučia, tým sa my lepšie na počet rozmnožujeme; krw kresťanow je jich semeno."

„Slyšte len, milá matko! – prawila Pudencia – já wám tiež čosi radostného môžem zdeliť; hneď som dostala list od mojej priatelkyně s Ikonomu, w ktorom mi to píše, že jej milý ju na čas zanechal, odcestowal, aby w uměniach ďalšie pokroky činil, a znáte, kdo je to? Skrze wás len teprw spomenutý Tamiruš; áno on je to, bo jej list sa celkom srownáwa s tým, čo ste mi o ňom zdělila."

„Jestli tomu tak, milá dcéro, je to zajistě bielo wšemúdrosti božskej."

„Tomu není jinak, milá matko – pokračowala Pudencia – a poněwáč ona je ještě w blúdě a Tamiruš tiež, já myslím, to nás bude podporowať w našom predsawzatí, keď totižto my, jako celkom neznáme w tej wěci, nejakým spô-

sobom obidwom na známosť uwedieme: jej totižto : že sa on, jemu: že sa ona ku kresťanskému Bohu obrátila, a jako sa oni wrele milujú, úfam, že jeden pre druhého, trebárs by aj k tomu žiadnej chutí nemali, sa kresťanom stane."

„Je to dobrá myšlienka, milá dcéro! Keby sa to tak podarilo; ale já sa bojím, že on, jako sa mi zdá byť náramným člowěkom, keby sa toho dozwědel, bez wšeckého odkladania by pospiechal do Ikonomu a pomstil by sa nad ňou; ještě by ju ani newyslúchal, a tak mohol by i ju i seba do nešťastia uwrhnúť, bez toho predca, žeby swětlo prawdy poznali."

„Už keď sa má tak wěc, milá matko – prawila Pudencia – budeme Boha prosiť, by sa nad nimi zmilowal, a je-li nám to od Boha swěreno, abysme jich my obrátili, budeme ho prosiť, by nám dal k tomu aj prostriedky."

Tak je, milá dcéro! Len sa modlíme, bo modlitba aj oblaky nebies preráža, a Boha k milosrdenstwu pohýňa," – a s tým Babynella odišla.

Tamirušowi sa ľúbilo to nowé miesto; weď on tu našiel krásne spoločenstwo, a poriadně chodiewal do školy; on mal wždy pred očima powolanie swoje, k čemu mu podnětom byla sladká pamiatka swojej wrele milowanej Tekly; on Berenca nado wšeckých milowal, a jako priateľ priateľowi, mu swoju lásku k Tekle wyznal.

Berenciuš wšecko znal, čo sa w dome stáwa, a jaknáhle mu Tamiruš swoje meno powěděl, už znal s kým má wěc; on Tamiruša už z opisu dáwno znal; bo listy, ktoré Pudencia časom dostáwala, trebárs jakokoľwek pilne jich kryla, neušly jeho zwědaw=mu zraku; Merenciuš obsah listow tých zdělil aj s Tamirušom, a nie malú radosť mu tým spôsobil, bo sa z nich Tamiruš preswedčil, jak wrele ho Tekla ještě miluje, a jak dychtiwě ona túži po tom okamžení, by mu w ústrety letěla;čo ale i pre Merenca radosť byla, bo Tamiruš ho pri takej radostnej zpráwe wždy něčím obdarowal.

Medzitým čas na orlowých krídlach letěl. Wúkol to hlásali, že kresťanow w nasledujúce swiatky, Bachusowi, bohu to wína, wenowané, prenasledowať bud, čo sa aj stalo. Nero, cisár to ukrutný a krwožíznik, dal swoj wýrok na psej koži napísaný na stlúp města wywesiť, podľa ktorého sa každý, kto sa nebude Bachusowi klaňať, zo zwěrami bude musieť bojowať.

Známe z dějepisu, jak nesmiernu radosť spôsobila modlosluzebníkom taká strašná a žalostná pre kresťanow zpráwa; bo sebě tenkrát mnohí naplnili wrecká; lebo wšecko, čo u kresťanow našli, na dwě stránky dělili: jednu pre cisára a druhú pre seba; známe tiež, že nie len chudobné, lež ty najbohatšie a najznamenitejšie rodiny zanechawšie modlárstwo, kru kresťanstwu pristaly, ktorýchžto prepadnuwšie modluslužobníci, neodišli s práznyma rukama. Nebylo jim wiac treba, len dowolenie k prenasledowaniu, ktoré keď obrdržali, zaraz sa rozprchli na wšecky strany, kde nějakú korisť tušili. Zajistě to nebyla jediná príčina prenasledowania, že kresťania pohanských bohow zapowrchli, lež aj dychtiwosť po zlatě a striebre byla silným k tomu podnětom u mnohých.

Náš Berenciuš a Tamiruš tiež nebyli lepší od ostatných w podpaľowaní ohňa, ktorý krw kresťanská za tak dluhý čas nebyla w stawe zahasiť; ba ho ještě wiacej, na spôsob wyliateho doň oleja, rozduchowala, - Berenciuš sice zo zyskuchtiwosti, Tamiruš ale z jakejsi škodoradosti.

Jedného wečera Tamiruš len sám wyšiel na prechádzku, a tešil sa tak newyslowiteľne príjemnej prírode – nakoľko sa totiž jeden modlusluţebník jej tešiť môže – tešil sa hwiezdičke, ktorá jakoby mu byla prawila: tu je twoja Tekla – nato wšecky ostatne sa lepšie triasla. „Len ještě málo čakaj, moja milá – prawil on – a budem twoj, a ty budeš moja." A s tým pokračowal ďalej, keď jeden až k nadšeniu milý a krásny hlas oblažil uši jeho. „Čo je to tak krásneho? Něco takého som ještě nikdy nečul, zajistě nie; to musí byť sama bohyňa Diana, alebo Wenuš." A blížil sa k tomu miestu, zkadiaľ hlas ten zněl, a zastal. „To je čosi neslýchaného, awšak mi je ten hlas známy." A prišiel až k jednomu chatrnému domčeku. „By to snáď stadiaľ pochádzal ten čarowný spew? Nie! To nemôže by, weď bohowia w skwostných a nádherných kostoloch bývajú, a nie w kuchyňách." Za dobrú chwiľku slúchal. „A tomu predca není jinak; z toho domčeku pochádza ten krásny spěw, áno z toho domčeku," a hľadal wchod do něho, lež nemohol ho nájsť. „Darmo sa bohowia na mňa hnewajú, kresťanow som nemučil, tak jakoby sa to bylo slušalo; wšak ale nie, nebudem jim už wiac milostiwý. Oni skúsa, čo wšecko z jednoho Rimana wystane."

Asi pol noci mohlo byť, keď sa to stalo, spew utichnul, a Tamiruš ponáhľal do domu, aby Berencowi wyrozprával, čo slyšal. Berenciuš ho s nadšením, wšak ale aj s jistým znakom ľútosti na twári počúwol, a weľmi ľutował, že on to tiež nečul; ničmeněj prisľúbil mu, že budúcu noc i on s nim ta pôjde.

Zanechajme Rím, město to wšeckých zlostí a krwou kresťanskou zapustěné; město, čo tak premnohých kresťanow do swojeho zimného lona pochowalo, a poďme nazpäť do Ikonomu, ztadiaľ sme sa rušili; bo města, kde požehnaný posol a swornosť prebýwa, kde si nákazliwý a oškliwý hriech ještě stánku newystawil.

Pri jednom okně námi už z počiatku spomenutého paláca spatríme jednoho anjelika, - anjelika, ktorého sme už widěli; wšak ale ktorý je wčuľ storáz čarownejší, jehožto meno Tekla. Pri okně sedí ona na prsia zloženýma rukama, napnutýma na jedno miesto očima bedliwě pozorujúc na to, čo sa blizo něj stáwa. W stred jednoho pri dome Sonozyferowom zhromaždeného zástupu jeden ctihodný starec s welikým odušewnením a s apoštolskou horliwosťou naučuje ľud wúkol seba zhromaždený; na jeho spasenie ho napomína, by uwěril slowám jeho; by zanechaw modlárstwo, wěril w Boha jediného, w jeho Syna, nim od wečnosti splodeného, weril nesmrtelnosť duše, budúci žiwot, kde hojná odplata čaká tých, ktorí ju zaslúža; napomína ho, by zanechal žiwot roztopašný, rozpustilý, chlipný, a wiedol žiwot čistý. „Ó, jak krásne je pokolenie čisté s jasnosťou; nesmrteľná je pamiatka jeho, lebo i u Boha, i u ľudí známa jesť."

Len Boh, čo stworil wšecko, a ktorý i nám dal žiwot, mluwil k nám: „Blahoslawená neplodná a nepoškwrněná, ktorá nepoznala lúžko w hriechu, bude mať owocia k wzhledaniu duší swätých.“ Ještě wiac on mluwil o panenskej čistote, ktoré slowá jeho sa hluboko dotkly čistého srdca panny, cez okno wyzerajúcej, a w ňom, priam jako dobré semeno do úrodnej země hoděné, koreň pustily; ona by ho byla ještě i ďalej slúchala, bo slowá jeho – na spôsob rosy nebeskej na zwädnutý kwietok – pôsobily na jej srdce, keby ju nebyl práwě wtedy wkročiwší do izby služebník pretrhol w jej swätom rozjímaní a wytržení ducha, ktorýžto jej jeden list doručil. Tekla ho prezerajúc, zbledla, a bylo na něj zbadať weliký boj wnútorný nad tým: zdáliž ho má prečítať, alebo nie? Prečo to? Weď list ten pochádzal od Tamiruša, - od toho, ktorého ona tak wrúcně miluje! Naposledy ho otworila, a jako ho čítala, tiahol sa jakýsi nadzemský anjelský úsměw jej twárou. „Chwála tebě, Otče nebies, žes sa nám zjawil!“ zwolala naposledy, a s tým pospiechala do domu Bonozyferowho, k učedníkowi Kristowmu, oznámiť mu swoj úmysel a wyprosiť jeho radu.

List, ktorý Tekla dostala, písal Berenciuš, awšak w meně Tamirušowom, jakoby on už kresťan byl a swoju milú tiež k tomu napomína; - prawda Tamiruš o tom nič newěděl. Berenciuš sa kresťanom stal, trebárs on to pred Tamirušom tajil, a ten krásny spěw, ktorý Tamiruš w tú jistú noc čul a poznáwal, pochádzal od něho; on w Tamirušowom meně Tekle list písal, bo sa úfal, že Tamiruš pozná prawdu nebeskú a kresťanom bude, a poněwáč on to dobre znal, že Pawel je práwě teraz w Ikonomě, myslel, že by to bylo napjpríhodnejšie okamženie, jej písať; a jeho list, jako známe, podľa najmúdrejšieho riadenia božieho w najlepšom okamžení k nej došiel; bo kto wie, či by slowá sw. Pawla, ktoré jináč na ňu dobre pôsobily, nebyly w něj odusené bywaly tou myšlienkou: že čo jej powie jej Tamiruš, když sa on toho dozná, že je kresťanka; že ju on zajistě zapowrhne, keby nebyla dostala list, obrátěnie sa Tamirušowo ku Kristowi jej zwěstujúci.

Kdo je w stawě opísať tú radosť, ktorú služebník Kristow cítil, když mu ona swoje predsawzätie oznámila? Jeho radosť byla nesmierna ; weď on blúďaciu owečku priwiedol do owčinca Kristowho – owečku, nad ktorou bywa w nebi wätšia radosť, jako nad 99 sprawedliwými, nepotrebujúcimi pokania. On ju w nauke Kristowej wiac a wiac upewňowal, a swätým krstom údom těla Kristowho učinil.

Keď tak Tekla, poznawši prawdu nebeskú, sa stala horliwou kresťankou, predsudky, ktorými Tamiruš o kresťanoch naplněný byl, na wniwoč obrátily wšecko bezúhonne wynasnažowanie sa Pubencie a Berenca, ho Kristu získať; on i wčuľ po dáwnych cestách chodil, a keď mu Berenciuš oznámil, že je Tekla owšem kresťanka, jakoby w mysli pomätený pospiechal do Ikonomu, a k swojemu najwätšiemu zármutku wšecko tak našiel, jako mu Berenciuš powedal. Nad Teklou sa on nechcel pomstiť; bo mu to jeho srdce, ktoré ještě i teraz náklonnosť k něj cítilo, nedozwolilo; lež celú swoju silu naproti učenníkowi Kristowmu obrátil. Šel on k predstawenému města tohto, a weľmi sa mu žalowal, že jistý

prespoľný člowěk byl prišiel, ktorý odlučuje manželky od manželow, a ktorý jakéhosi cudzého Boha priniesol naproti tým bohom, ktorých predkowia jejich ctili; ztadiaľ sa wrátil k Tekle a prosil ju, aby odstúpila od swojeho zlého predsawzätia, nečinila sama sebä i jeho nešťastliwým; lež prosba jeho nič nosožila. Tekla mu na to len to odpowěděla, že je ona hotowa radšej utratiť žiwot, nežli panenstwo; jeho ale prosila, že jestli ju ještě miluje, nech sa i on stane kresťanom, a tak že sa i on učiní blahoslaweným, i jej skrze to nesmiernu radosť spôsobí. Keď widel Tamiruš, že nič s ňou nemôže počať, obrátil sa k jej matke, a prosil, by nútila dcéru swoju k wzdaniu sa swojeho nešťastliwého úmyslu.

„Dcéra moja – rekla jej matka – pozri na zwráskané čelo a na siwé wlasy matky Twojej, a znaj: že je to neupierateľné znamenie tej starosti, ktorú som po wšetky časy o tebä mala: wysliš prosbu matky swojej; zanechaj tú cestu, ktorú si nakročila, a choď po tej, po ktorej chodili twoji predkowia, a a ktorej oni aj šťastliwí byli!“

„Milá moja matko – odwětila Tekla – nenúťte mä k tomu, bo to splniť by bolo pre mňa toľko, jako na wěky zahynúť. Moji predkowia nemohli byť šťastliwí, jestli oni po tej ceste chodili, po ktorej i wy chodíte; bo oni w tom powědomí zomreli, že je už s nimi celkom koniec; wšak ale sa jáj istou nádějou lepšej budúcnosti kojím, že totižto keď zomrem, len wtedy ještě začnem po prawdě žiť.

Toto bylo najwätšie pokušenie, ktoré Tekla do swojom ku Kristu sa obrátění wystáť musela; bo ona swoju matku weľmi milowala a ctila, a ťažko jej to padlo, odporowať prosbě matky swojej, ktorej dosawáď wždycky poslušná a oddana byla.

Keď Teklu, hrad to Ducha Sw., takto dobýwali, ho ale podmaniť nemohli, widzme, čo sa stalo s učedníkom Kristowým sw. Pawlom. On byl lapen, mučen a do žalára hoden; byl w nebezpečenstwě žiwota, keby nebol wolal, že on jako mešťan rímsky má práwo a slobodu mešťana rímskeho, poněwáč je z Tarzu, z krajiny Flycianskej; wšak ale byl predca wyhnan z města k najswätšiemu zármutku tam prebýwajúcich kresťanow; nič meněj ale on neodišiel ztadiaľ, lež w dome Sonozyferowom sa zdržowa, žiadajúc wěděť, čo sa s Teklou stane. A keď ju wedli k ohňu, ktorý byl stried města pre ňu nastrojený, aby byla doň hoděna a spálena, kráčal u boku jej jeden neznámy muž, dodáwajúc je zmužilosti.

„Ó, Bože! Zwolám tu celým srdcom, twoja wšemohúcnosť až do prachu země zníži člowěka, a preswědčí ho o jeho ničemnosti, o jeho denglawosti. Ty, čos wyslobodil kedysi troch izraelitských synow z ohniwej pece, i wčuľ si podobný zázrak učinil, keď si wyslobodil tú pannu z prostried ohňa, keď si rozotworil prameně nebies a wypustil weliký príwal medzi hrmobitím a bliskaním na túto zem, abys zahasil oheň, zmyl krw newinných, a strachom a hrúzou naplnil wšeckých, ktorí w tebä neweria!

Sw. Pawel až teraz, keď už celkom preswědčen byl o jej oprawdiwej pewnosti wo wiere Kristowej, odišiel z města tohto, weľmi porúčajúc Teklu ostatním kresťanom, ktorých zanechal.

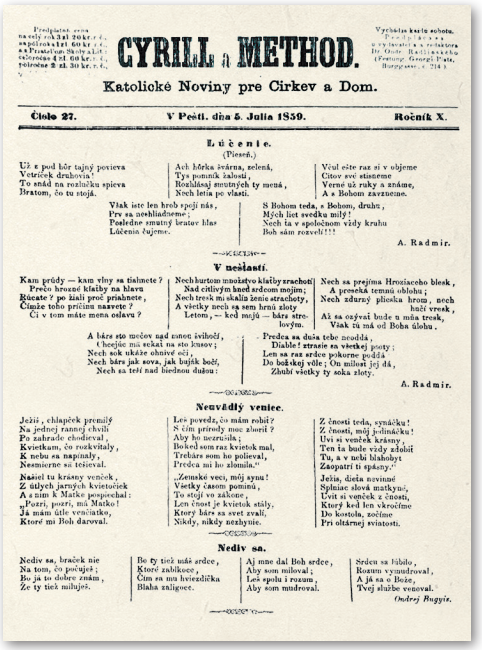
Tekla napokon prebývala w domě Sonozyferowom, a trebárs weľmi o to dbala, aby tam w tajnosti zostala, predsa jeden zlý človek, menom Alexander, wypátraw jej tu sa zdržowanie, chytil ju a odwiedol k predstawenému města, ktorý keď widel, že nawzdor swojemu sa wynasnažowaniu a napomínaniu ona wo wiere kresťanskej zotrwáwa, poslal ju do Antiochie, aby tam byla od diwokých zwěrow zamordowaná.

Tu len zo sw. Augustínom to powědám: Prwá lwica, ktorú proti sw. panně Tekle pustili, nie len ju uctila, padnúc jej k nohám, lež i príklad dala jiným lewom, medweďom a ukrutným diwokým bujákom, ktorí bywše pustění proti sw. panně, poníženě lízaly jej nohy; diwoké zwěri obliekli sa w krotkosť, z ktorej sa byli ľudia wyzlekli. Naposledy, keď Boh wšemohúci i z tohto nebezpečenstwa wyslobodil sw. Teklu, hoděna jest do jednej hlubokej jamy, kde mnoho štútow a jedowatých hadow bylo, lež Boh milostiwý zostal z neba ohniwý oblak, ktorý zabil wšeckých štúrow a hadow. Takým nebezpečenstwám byla sw. panna wyložena, aby zanechala wieru Kristowu; wšak ale božská pomoc ju wšade sprowádzala, a ona neklesala wo wiere jedině spasitelnej.

Swätá Tekla napozatým odišla do města Selenku w Silicii, kde mnohých Kristu získala, a dobré skutky wykonáwajúc, dušu swoju odowzdala Bohu Stworiteľowi w 90-tom roku žiwota swojeho.

Keď roku 313 po nar. Kr. kresťanstwo od swojeho počiatku teměr prenasledowané, slobodu a spolu aj ochranu našlo, wystawen jest kostol nad jedným zeleným hrobom, ktorého pamiatku nábožní kresťania medzi sebou zachowali, kdežto na deň wšech wěrných dušičiek zhromaždění takto sa modlili: „Pane Bože, ktorý si swätä pannu Teklu, mučedníčku, z troch hroznych múk wyslobodil : wysloboď i duše twojich weriacich, a daj, aby sa s tebou radowali w nebesiach! Amen.

Ondrej Bugyiš, klerik Satm.

CYRILL a METHOD.

Katolické Noviny pre Cirkev a Dom.

Číslo 27. V Pešti. dňa 5. Julia 1859. Ročník X.

Lúčenie.

(Piesň.)

Už z pod hôr tajný povieva
Vetríček druhovia!
To otáď na rozlúčku spieva
Bratom, čo tu stojá.

Ach hôrka švárna, zelená,
Tys pomník žalosti,
Rozhľadnej smutných ty mená,
Nech letia po vlasti.

Vôľ ešte raz si v objeme
Citov svú stisnieme
Verne už ruky a známe,
A s Bohom zavzneme.

Však iste len hrob spojí nás,
Pre sa nebladnieme;
Posledne smutný bratov hlas
Lúčenia čujeme.

S Bohom teda, s Bohom, druhu;
Môj list svedku milý!
Nech ťa v spoločnom vždy kruhu
Boh sám rozveselí!!!

A. Radmir.

V nesťastí.

Kam prúdy — kam vlny sa tiahnete?
Prečo hrozné kľatby na hlavu
Búrate? po žiali prečo prísnete,
Čímže toho príčinu nazvete?
Či v tom máte mena oslavu?

Nech hurtom množstvo kľatby srachotí
Nad citlivým hneď srdcom mojim;
Nech tresk mi skalia lomie strachoty,
A všetky nech sa sem hrnú zloty
Letom, — keď mojú — bára stre-
lovým.

Nech sa prejíma Hroziaceho blesk,
A prosená temnú oblohu;
Nech zdurný plieska hrom, nech
buší vresk,
Až sa ozývať bude u mňa tresk,
Však tú má od Boha úloha.

A bára sto mečov nad ranou švihotí,
Chcejúc ma sekať na sto kusov;
Nech sok ukáže ohnivé oči,
Nech bára jak sova, jak bujták boží,
Nech sa teší nad biednou dušou:

Predca sa duša tebe neodá,
Diable! strasie sa všetkej zloty:
Len sa raz srdce pokorne podá
Do božskej vôle; Ón milosť jej dá,
Zhubí všetky ty soka zloty.

A. Radmir.

Neuvädlý veniec.

Ježiš, chlapček premilý
Na jednej rannej chvíli
Po záhrade chodieval,
Kvietkam, čo rozkvitaly,
K nebu sa napínaly,
Neznárne sa tešieval.

Našiel tu krásny veniček,
Z útlych jarných kvietočiek
A z nim k Matke pospechal:
„Pozri, pozri, má Matko!
Já mám útle venčiatko,
Ktoré mi Boh daroval.

Les povedz, čo mám robiť?
S čím prírody muc zlorit?
Aby ho nezvädlo;
Bokeď som raz kvietok mal,
Trebárs som ho polieval,
Predca mi ho zlomilo."

„Ženské veci, môj synu!
Všetky časom pominú,
To stojí vo zákone,
Len čnosť je kvietok stály,
Ktorý bára sa svet zvalí,
Nikdy, nikdy nezhynie.

Z čnosti teda, synáčku!
Z čnosti, môj jedináčku!
Uvi si veniček krásny,
Ten ťa bude vždy zdobiť
Tu, a v nebi hlahoľný
Zaopatrí ti spásny."

Ježiš, Ďieťa nevinné
Splniac slová matkyné,
Uvit si veniček z čnosti,
Ktorý keď len vkročíme
Do kostola, zočíme
Pri oltárnej svätosti.

Nedív sa.

Nedív sa, braček nie
Na tom, čo počuješ;
Bo ja to dobre znám,
Že ty tiež miluješ.

Bo ty tiež máš srdce,
Ktoré zablikoce,
Čím sa nu hviezdička
Blaha zaligoce.

Aj mne dal Boh srdce,
Aby som miloval;
Len spolu i rozum,
Aby som mudroval.

Srdcu sa páčilo,
Rozum vymudroval,
A já sa o Bože,
Tvoj službe venoval.

Ondrej Bugyis.

Cyrill a Method. Katolícke noviny pre cirkev a dom. 1858

Vec, o ktorej teraz písať chcem, je vec svätá, je vec všetkých, všetkého pováženia hodná, je vec, čo sa týče každého človeka, tým viac kresťana, najme ale predstavených jak duchovných tak svetských. Nech nik nemyslí, že tu jakýsi slovenský apoštol povstal, ktorý chce reformy zavádzať a rozbroj tropiť. O nie! Slovensko má svojich apoštolov, ktorí na oblohe cirkve Kristovej čo zorničky bezúhonne a neprestajne sa ligocú a ligotať budú; však ale zle už vtedy na svete, keď ani vec svätá nemá apoštolov ; vtedy už sa všetko k záhube blíží, lebo všade hmota, materiálnosť, jed to, čo slávnych nekdy usmrtil Rimanov, zúri a pustoší medzi ľudom. Ten, čo teraz slovo prevzal, chce byť ovšem apoštolom veci svätej, chce byť zástupcom pravdy a práva, ktorý sa takým právo nazýva slovákom, jakým maďarom a nemcom, jestli to pravda, že jazyk činí jednotlivca národovcom. Nech nám tu svedkom sl. redakciu, že v roku 1856-om môj prvý predplatok na „Katolícke Noviny" v čistej a bezchybnej maďarčine som zaslal, s mojim ale vtedy častejším dopisovaním v jazyku slovenskom som jej veľmi nepríležitým bol), lebo som ani jedno slovíčko nevedel pravidelne napísať; a čo ma priviedlo k tomu, aby som sa lapil jazyka slovenského, si ho silou mocou privlastnil? Môj ľudský cit, jaký som si hojne nadobudnul, keď som čítal, jak krásne to ide u cudzých národov aj v školách počiatočných; u nás ale nič, abych aspoň to, čo sa mi z božskej vôle nekdy za podiel dostane, hodne zastúpiť mohol. Nemal som, verte Bratia! Takého, čo by mi len to bol povedal: kde Redakcia „Katolíckych Novín" býva, alebo čo je jejích ročná cena. Já som si za česť pokladal sa so slovenským jazykom zaujímavať, keď som pomyslel, že sa voľakedy slovenským farárom stať môžem; a či tak každý nepovedá, čo nádej má k slovenskej fare, ale čo zaiste verí, že slovenským farárom zostane? Bohužiaľ není tomu tak. Mnohý chovanec našeho semenišťa už odteraz sa strojí na tú alebo onú slovenskú faru ; ale pýtam sa : či zná po slovensky? Oj mnoho žiadam; či zná teda čítať?

Keď sliepka zná, teda aj on. Mimo jednoho, ktorý noviny pilne čítava, viac sa v našom semeništi nenájde, kdežto by jich i bez predplatenia čítať mohli, lebo by som jich jim srdečne dal ; teda z nich voľakedy slovenskí farári!

A či to tomu len u nás tak? Dal by Pán Boh; ale jako z istého prameňa viem, jak tomu – ba ešte horšie – aj v K. kde počet slovenských fár nadvláda. V K. samo semenište drží „Cyrilla a Methoda" ktorý ale žiadneho čitateľa nemá, a prečo? Lebo jako jeden chovanec povedal, takého, čo po slovensky číta, vysmejú ; to je mi teda vzdelanosť, dozrelosť a dospelosť !!! Ovšem kedbych len po slovensky znal, by som sa hanbil, však ale priam tak bych sa hanbil aj vtedy, kedbych len po maďarsky, alebo len po nemecky vedel ; v ríši rakúskej bývajúci kňaz mimo latinského tri jazyky klassicky a dokonále má vedeť, lebo tie sú tu hlavne zastúpené. Prečo mňa – pýtam sa – žiaden nevysmeje a neuštipkuje, kdežto já predca medzi Maďarmi a nie v K. medzi Slovákmi bývam? Preto, lebo viem a cítim aj jeho jazyk, a jestli by ma pre slovenský uštipnul, bych ho vlastným nazpäť uderil. Cti a budeš ctený.

Tak tomu aj na... jako zo súkromných, nie síce mne, leš druhému písaných a nim mi sdelených listov viem. Či tak tomu aj inde, nech doloží sl. redakcia; já aspoň v tom presvedčení som, že tomu neni inak, lebo by sa „Cyrill a Method," a „Priateľ Školy a literatúry" vätšiemu účastenstvu radovaly.

Poneváč teda jazyk slovenský v semenišťach celkom zanedbaný, ba zapovrhnutý býva, zdáliž bude dosiahnutý cieľ ústavom týmže predpísaný? Čo je jejich cieľ, tu nejdem rozberať ; každý v nich sa zdržujúci má znať, z jakého cieľa on ta vkročil: zdáliž preto, aby nekdy pilne vo vinici Pána pracoval alebo len zahálal ; chce-li on nekdy kňazom byť, rozumiem kňazom podľa srdca božieho nech prečíta knihu sv. Rehora Velkého pápeža : „de eura pastorali", knihu, o nejž Canon tretí snemu Tur 3-ho praví: „že sa v nej jako v zrkadle má každý pilne nahliadať." Nech v nej prečíta, jaké vlastnosti sa žiadajú od každého do stavu kňazského vstupivšieho ; keď knihu tú aspoň trirazy prečítal, nech vezme do ruky knihu sv. Augustína „de eatechisandis rudibus", a nech sa z nej učí : jako treba zachádzať s maličkými ; mimo toho ale nech beh svoj bohoslovecký skončí tak, jako skončiť, žiada od neho Boh a ľud, jehož predstaveným nekdy bude. Leš, keď si už všetky viery sa týkajúce nauky a známosti nadobudnul, to všetko je ešte neni dosť k tomu, aby dobrým kňazom bol. Kňaz, jako včela, nie pre seba, leš pre ľud sbiera ; keby len pre seba bol kňazom, dosť by mu bolo, trebárs by aj žiadneho jazyka nevedel ; však ale on neni pre seba, leš pre ľud, a skrze neho stane sa aj ten kňazom: „vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis:" keď je teda kňaz ľudu, musí i jeho jazyk vedeť.

Poďme ďalej. – Chovanec na slovenskú faru určený vystúpi zo semenišťa, stane sa maďarským kaplánom ; tri, štyri roky kaplančí, potom ale pôjde na faru, a to čisto slovenskú, čo si má chudák počať, snáď jak živ nemal slovenskej knihy v ruke? Príde nedeľa, treba kázať, schopí sa teda, ide k učiteľovi a prosí ho, aby mu kázeň preložil do slovenčiny, učiteľ to pravda ochotne zrobí, však

ale s jakým prospechom, vidno z nasledujúcich príkladov : Buch teremtoval svet; krescanye merkujce na vás, aby sce potom snali Bohu felefovac ; atď. To je mi teda vedeť jazyk ľudu! Kňaz jazyk ľudu svojeho dokonále má vedeť, ľud to sám žiada od neho a to právom, aby mu krásnym jazykom kázal, nie síce v tom najvyššom ale ani nie v tom najnižšom slohu a v dajakej pokútnej mluve. Iď k švábom a káž jim po švábsky, a nie po nemecky, ztiahnu ťa z kazatelnice : tak tomu aj u nás: „Kňaz a učiteľ! Nikdy ani jedným slovíčkom sa neprehreš proti pravidlám mluvnice, aby sa dieťa od teba neodučilo, čo je nedobré.“ To sú zlaté slová našeho osvieteného biskupa. To je svätá pravda ; avšak ale dobre viem, že v našej diecési – rozumiem na slovenských miestach – neni kňaza a učiteľa, ktorý by v tom ohľade dosť činil. O mluvnici doteraz ani chýru ani slýchu, slovenský kňaz a učiteľ ani to nevie, či ozaj je na svete slovenská mluvnica. Mluvnica, čo je to za tvor? Azda mlynica hiszen takej máme len pri driku!

Naši p. farári to povedajú : že sprostákovi dosť, keď sa zná z knihy modliť, keď zná hlavné pravdy náboženstva, že v školách valalských (dedinských) jazyk učiť je nemožná vec, ze naši Slováci nerozumia slovenským knihám, ba že takých ani nemáme. – Leš vidzme, nakoľko oni pravdu majú. Slovák slovenským knihám nerozumie? Jazkože sa teda z nich modlí? Jeho modlitba je teda len mechanismus bez všetkého citu ; on teda v modlitbe nenalezá žiadnej rozkoše ; stane sa nezadlho lahostajným, vlažným vo veci najsvätejšej, vo veci od nejž večné sprasenie závisí ; a kdo bude o tom nekdy počet skladať? Kňaz! Aby len sám, to by ešte dobre bolo, leš keď zahynie kňaz, zahynú s nim tisíce!

Slovákovi dosť, keď zná hlavné pravdy? – Ovšem tie sú necessaria necessitate medii ; leš prečo sú, lebo, čo chce Cirkev a ostatními svojimi pravdami tak zvanými necessaria necessitate praecepti? Bez prvých žiaden, bez posledních ale mnohý nebude spasený, a či ten mnohý nie je aj Slovák? Dal by Otec nebeský ; leš smutná skúšenosť nás učí, že ľud slovenský navzdor svojemu do seba Bohom dobrotivým štedre vštepenému citu v tých najvätších hriechoch bedári, a kdo je toho príčina? Kňaz! Lebo nehýbal úrätom, keď ním hýbať treba bolo. Dieťa sa v škole tak rečeno ničomu neučí. Vkročme do jednej slovenskej školy, ktorú nechcem menovať. Škola dosť veliká, v jednom kúte pec, v druhom veliká tabula, a steny holé. V škole asi 120 dietok od 6-ho až do 14-ho roku, jedno s tabličkou, druhé s abc – dárkou, tretie s modlitebnou knižečkou atď. Učiteľ vkročí do školy a to povedá deťom, aby čítaly ; tie začnú čitať a to všetke naraz, každo zo svojej knihy ; učiteľ ale, ponevač ten hluk vystáť nemôže, zanechá školnú izbu a ide do svojej ; kde si sadne na pohovku a zahála ; teď v škole už má jednoho, čo tak rečený „klamantes“ píše. O pol hodiny zase vkročí učiteľ do školy a rozkáže, aby sa bibliku učily ; vídzme jak to ide. Jeden z chlapcov, ktorý už zná nečo po maďarsky čítať, vezme maďarskú bibliku a prečíta z nej pol riadka, na príklad : Az Isten teremtette a világot. To potom deti naraz vždy znovu a znovu ajakujú asi za hodinu. Teda za hodinu naučily sa pol opadka. Čo? Naučily? Veď ešte nerozumia, lebo sú číri Slováci, ani to nevedia, jako sa volá Boh po maďarsky. To je

spôsob učenia bibliky : za jednu hodinu naučiť sa nič! Kdežto za jednu hodinu by sa deti dľa methodiky otca Augustína alebo na základe tejto od jeho Excell. Grubera složenej celé stvorenie sveta mohly naučiť, pravda v jazyku slovenskom ktorému rozumia a nie v maďarskom. Leš, keď som sa raz v tej veci bol ozval a pýtal: že čomu sa učia naše deti po maďarsky a nie po slovensky? To som dostal za odpoveď : že nerozumia slovenským knihám : teda maďarským rozumia ; kdežto v celej dedine P. jestli 9 kalvínov a 95 židov vyjmeme, ostatních 1316 duše mimo toho jednoho: Dicsértessék a Jézus Krisztus" nič inšie neznajú po maďarsky. Tú vec si nemôžem vysvetliť, znajúc horlivosť tamojšieho p. farára za všetko dobré; snáď aj on je tým predsudkom opanovaný, ktorým tak mnohí, jejíchž cieľ je Slovákov pomaďarčiť; čo je a) proti nariadeniam, vys. Vlády, b) ale to sa v dedinskej škole, do ktorej chodenie je na pár rokov obmedzené, ani stať nemôže, a všetko v tej veci namáhanie by bolo darebným, ba škodlivým a nebezpečným, lebo by sa preto iné do života zasahujúce veci museli zanedbať. Krásne to ovšem, keď Slovák vie aj po maďarsky, lebo medzi Maďarmi býva a s nimi častejšie obcuje; leš to je vec stranná; hlavná vec je, aby sa naučil to, čo k jeho blahu je potrebné; to sa ale len v tej reči naučiť môže, ktorú vie; teda Slovák v slovenskej, nasledovne v tej sa má cvičiť a zdokonáliť, čo sa stane, keď sa do škôl zavedie slovenská mluvnica, ktorá sa potom zretelne bude vykladať, nektoré neznáme slová sa deťom vysvetlia; já bych sa stavil, že keby len za mesiac pod mojou rukou boly, by všetkým slovenským knihám porozumely.

A potom v maďarských a nemeckých počiatočných školách potrebná je mluvnica maďarská a nemecká, a v slovenských slovenská nie? Kde je to napísané? V ríši rakúskej všetke národnie kmeny jednaké práva majú. Ale povie mi dajeden p. farár : Maďarský jazyk je potrebnejší nežli slovenský+ lebo chceme-li nečo cestou úradnou písať, to sa stane lebo po maďarsky alebo po nemecky. A prečo nie – pýtam sa – aj po slovensky? Ovšem nie preto, jakoby sa takové písmo neacceptovalo, bo to sa musí acceptovať, a potom i sama vys. Vláda tak sporiada veci, aby sa medzi národ, čo viac jazykov mluví, taký úradník dostal, ktorý užívaným v tom kraji rečam jak tak rozumie. Keď sa teda po slovensky píše, toho príčina je, že sa písať nevie. Čo je ovšem veliká chyba!

Podobne aj to mi povedal jeden p. farár, že preto sa neučia dietky po slovensky, lebo že vraj Slováci nemajú kníh, ktorými by sa dieťa aj v dospelejšom veku zapodievalo. Do veci.

P. P. slovenskí farári nevedia : má-li Slovák knihy alebo nie. To je mi krásna vec! Zo slovenského žijú, a neznajú, či ešte Slovák žije. Zkadiaľ to vedia naši p. p. farári, že Slovák nemá kníh? Azda z časopisov maďarských alebo nemeckých? Z tých sa ovšem inšieho, čo sa týče, nemôžu dozvedeť; lebo maďarský časopis oznamuje knihy maďarské, nemecký ale nemecké : slovenské teda nech nehľadajú ani v maďarských ani nemeckých, leš v slovenských časopisoch. A či majú také naši p. p. farári? Ba snáď ani to nevedia . má-li Slovák časopisy, a čo je to časopis?! Ovšem má katolícky Slovák dva časopisy, z ktorých si môže pokrm čer-

paťjak pre tento, tak aj pre budúci život : jeden je „Cyrill a Method“ pre Cirkev a Dom, druhý „priateľ Školy a Literatúry“, a bude o nezadlho mať aj viac. V tých teda časopisoch treba hľadať slovenské knihy a nie v maďarskom „Üstökös“-u, Hölgyfutár“u, Vasárnapi Ujság“u, Délibáb“u atď. Však keď už naši p. p. farári tak radi čítajú po maďarsky, a aj dietky tak radi v tom jazyku vyučujú, pýtam sa : majú-li „Tanodai Lapok“, Religio“, „Katolikus Néplap“? Velact. P. Lonkay svojim ostrým perom by tu vela mohol profligovať. Darebná je to výhovorka, že Slovák nemá kníh; Maďar má, a predca jich nečítate, rozumiem tu tie, ktoré by čítať bolo treba. Však ale aj Slovák má knihy, k pr. pre mládež „Schmidové spisy“ a mnohé iné z prostonárodnej bibliothéky, čo sú zábavno-poučné; potom prírodopis, prírodozpyt, dejepis, počtovedu, mluvnicu a iné, čo sú školské, ktoré by sa do každej slovenskej školy musely zaviesť a tam predkladať, čo, že sa stane, za to ručím, o to sa príčiní náš osvietený p. biskup, ktorý o veci tej už dobré povedomie má. Potom aj pre starších máme spisy, k pr. vyšespomenutá prostonárodnia bibliothéka, v nejž sa tak výborné knižečky nachádzajú, jako: „Fabiola“, „Nauka dobrého vychovávania pre ľud“; od odseku na ústredňom semeništi pestan k dostaniu je Goffinova poučujúca a vzdelávajúca kniha“, ktorej by v žiadnom dome neslobodno chybeť; potom od tohože odseku „Daň lásky“, - potom nech sa čítava „Cyrill a Method“, „Priateľ Školy a Literatúry“, v ktorých sa výborné články nachádzajú. Ba máme aj beletristické spisy, k. pr.: „Concordia“, slovenský letopis, v ktorom sa toho roku pokračuje, a ktorý tiež dobrým svedomím odporúčam, také sú dávnejšie „Zora almanachy“, „Básne Jána Hollého“, ktoré na sklade ležia. Čo sa modlitebných knižiek týče, čas je, aby sa už raz koniec urobil tým poverčivým medzi ľudom sa ešte dovčuľka nachádzajúcim, nie modlitbami leš ruhaniami plným knihám ; miesto tých sa nech zavedú prevýborné „Nábožné Výlevy“, Ježiš moja žiadosť“, jaké sú už aj v Pálovciach k zpatreniu. Pre kžazov tiež má Slovensko knihy, napr. „Všenauku kresťansko-katolícku“; to je kniha, jakou sa žiaden národ honosiť nemôže ; sú tiež aj iné mnohé kazatelské knihy ; - a že viac nemáme, čo je toho príčina? Nevšímavosť, nešlechetnosť, ľahostajnosť a driemota našich národovcov najme kňazov, ktorí tie drahocenné poklady nie aby zastávali, ale jich zapovrhujú. Z narídzenia Jeho Eminencie kniežaťa – prímaša každá slovenská fara má mať Katolícke Noviny, keď nie inak aspoň z kassy kostolnej. Koľko predplatiteľov máte z našej diecése? Povedzte, pane Redaktore. Že Jeho Osvietenosť, biskup náš, vo veci tej ostro zakročí, to dobre znám, jako tiež aj každý môže znať, znajúc jeho chvalitebnú a nepodvratnú horlivosť vo vychovávaní a vzdelávaní ľudu.

Dobre by to bolo – povie mnohý p. farár – keby len náš ľud tým knihám porozumel! Pravda – odvetím, žeby to dobre bolo, bo vtedy by sa tej prekliatej pálenky toľko nepilo, tak mnohých častné a vecné spasenie by sa nepodkopávalo, by sa zavedly spolky striezlivosti, čitacie, a nie v nápoji ale v knihách by sa hľadala rozkoš, by nebolo toľko nepriateľství, lúpeží, krádeží, klebiet, pomluvania, na cti utŕhania, hriechov smyselných atď. Nuž či ozaj nerozumie

ľud náš našim slovenským knihám? To nech žiaden neverí: veď som já toho svedkom očitým. Čujte len, čo poviem : V jednej spoločnosti sa sošlo viac statočných ľudí, kde som tiež aj já prítomný bol, majúc so sebou knižečku „Kvetný košíček", počal som ju čítať, a čo snáď zanechali ma? Nie, leš potud mi ani pokoja nedali, pokud som jim knizečku tu neprečítal a to síce jeden večer; nie som v stave opísať tú rozkoš, ktorú jim knižečka tá zapríčinila, malo v nej slovíček bolo, ktorým by oni neboli porozumeli; tie ale som jim pravda vysvetlil. Leš ešte dačo: dal som tú knižečku jednomu druhému, aby ju čítal a čo? Už nerozumel ani sám ani poslucháči, čoho príčinu ľahko uhádnete, lebo nevedel čítať, a potom už dávno nečítal, oči neprivykly k šlabikovaniu slov. To je teda príčina, že nerozumia slovenským knihám, a nie jakoby jazyk nevedeli, veď som sa já tiež v Pálovciach, a nie inde naučil po slovensky ; leš, jako som sa já v tej veci zdokonáliť vynasnažil, potrebné je, aby podobne činil aj druhý. Bez práce nebývajú koláče. A medzi nemeckým obecným a literárnym jazykom vätší rozdiel je, jako u nás; a predca Nemec, aj ten najprostejší porozumie knihám, lebo sa tomu v škole vyučoval; potrebn teda, aby sa aj jazyku slovenskému v slovenských školách pilne vyučovalo, aby sa čítala čítanka tak, že čo ústa vypovedia, to aby aj rozum pochopil a srdce začítilo; čo sa stane, keď neznáme slová deťom vysvetlíme ; jako sa majú slová vysvetľovať, to každý učiteľ má znať. Vzdialený buď tu všetok hnev, všetka netrpezlivosť a mrzutosť, lebo tak sa nič nedá vykonať, bo vtedy dieťa ztratí vôľu; dieťa má učiteľa ctiť a ho milovať, nie ale sa ho bál: preto, keď učiteľ aj tresce, nech sa to stane bez všetkého hnevu! Strafen, die mit dem Merkmahle das Zornes verrichtet werden, wirken falsch. Kinder sehen sie dann nur als Folgen. Sich selbst aber als Gegenstände des Affects eines Andern an. – Uberhaupt mussel Strasen den Kindern immer mit der Behutsamkeit zugefugt werden, dass siehen, dass bloss ihre Besserung der Endzweck der selben sei" Kant. A či sa to tak u nás stáva? U nás doteraz učiteľ je v tom presvedčení, že keď do školy vkročí, dieťa sa triasť má od strachu. To je teda prudentia! Jáj páni bratia učiteli, to nemá tak ísť; keď vy pradu vašemu docela chcete sodpovedať, musíme sa aj sami deťmi stať. Keď náš osvietený p. biskup do školy vkročí, tam každé dieťa až skáka od radosti, a prečo? Lebo zná s deťmi zachádzať; takto musíte činiť aj vy, lebo ináč sa vám – aspoň v našej diecési – zle povedie. Celkom druhý čas, je teraz, jako bolo len pred pred rokami. Čo sa pred tým dieťa za 6 rokov nenaučilo, tomu sa teraz naučí za rok; len znajme spôsob učenia, znajme spôsob hlaskovania, písania na takt znajme spôsob učiť bibliku, katechizmus, prirodopis, dejepis atď. – V našich školách sa doteraz ani počtovať neučilo, a prečo? Lebo že vraj tomu dietky nepochopia. Nepochopia? Pravda, že nie, keď neznáme spôsobu, jak treba dietky počtovať učiť. Spôsob počtovania s deťmi, najľahší je, taký nasleduje:

Dietky už znajú napísať i. Pôjdem do školy, mám vo vrecku jeden orech, vezmem ho medzi dva prsty, pokážem ho deťom a sa pýtam:

Učit. Dietky moje, čo já tu mám ?

Diet. Orech – odvetí jedno druhé, a nektoré sa smejú

Učit. Kde sa rodí orech, či znáte?

Diet. Na strome.

Učit. Len jeden orech sa tam rodí, či viac?

Diet. Viac.

Učit. Povedzte teda, je to jeden orech, alebo viac ?

Diet. Jeden. – Vezmem stolík do ruky a pýtam sa:

Učit. Len jeden stolík je v mojej ruke alebo viac?

Diet Len jeden.

Učit. Koľko váží je na našom kostole.

Diet. Jedna. – Keď zaiste len jedna je, ináčej bych sa nepýtal.

Učit. Koľko hláv má človek.

Diet Jednu.

Učit. Koľko nosov ?

Diet. Jeden.

Učit. Koľko úst ?

Diet. Jedny.

Učit. Koľko jazykov ?

Diet. Jeden. – A tak ďalej sa pýtam, aby dobre pochopily, čo je to „jedno". Potom sa vrátim na tú písmenu, o ktorej som jim už vravel a pýtam sa :

Učit. Koľko písmen ste sa už naučily ?

Diet. Jednu.

Učit. Znáte ešte, jako sluje ?

Diet. I.

Učit. Kdo zná ešte jako sa ona píše ?

Diet. Já, já, já. – Jedno, druhé nech napíše.

Učit. Veľmi dobre ; vidno, že ste pozorovaly. Dnes vás ešte naučím : jako napíšeme to, keď len jeden kus máme. Pozri sem, keď to chcem napísať, že jedno, to píšem 1, a to my jedno voláme. – Potom sa môžeme pýtať : kdo by znal napísať „jedno"? Dietky budú rukou kývať ; jedno teda z nich vyvoláme, aby napísalo, potom druhé, tretie atď.. Toľko dosť na jednu lekciu. Pod druhou lekciou naučím jich na dva a tri spôsobom opísaným ; jako sa rozumie, nepotrebno, abych len samé orechy bral so sebou, môžem vziať aj jablká, kamienky a iné drobné veci. Jako treba ďalej pokračovať, a jaké otázky sa tu najlepšie hodia, to obratný učiteľ ľahko uhádne. Tým spôsobom sa dietky za dva mesiace naučia, až i multiplikáciu a divísiu. Nech si učiteľ zaopatrí: „Anweisung zur intuitiven Rechnung" von Johann Hermann, abendem Schulrath ; v maďarskom preklade od Imricha Mészáros kde ten spôsob počtovania sa nachádza. Dobre by bolo, keby sa sl. redakcia o jeho preloženie aj do slovenčiny postarala.

Podobne sa majú prednášať aj ostatnie predmety, aby sa dieťa nie škole, ale životu učilo. Mnoho výborného o začiatočnom vyučovaní aj v našom „Priateľovi" dočítať sa bolo možno.

Leš, aby učiteľ alebo kňaz dobre učil, k tomu predovšetkým potrebná je znalosť a zbehlosť v jazyku, to je conditio sine qua non ; teda zase nazpät pôjdeme, z kadiaľ sme sa rušili, aby sa totiž chovanci v semeništi pilne a vytrvale učili po slovensky. Verte, Bratia! To vás nezabije ; to je ľahká vec, ba tvrdím vám, že ani jeden jazyk som sa s takým zápalom, a s takou radosťou neučil, jako jazyk slovenský. Čo sa učiteľov týče, tí tiež dokonále majú vedeť reč vyučovaciu. V našej diecési doteraz vec tá bola celkom zanedbaná, včuľ nie, poneváč škoda a nedbalosti tejto vyplývajúca už až do oči bije : chovanci, budúci to učitelia, každý týždeň dve hodiny majú pre jazyk slovenský. To je pravda, málo, leš keď neni viac, i to, čo máme, dvojnásobnou usilovnosťou treba upotrebiť. Čo sa ale týka kňazov a učiteľov, čo už na roli dedičnej pracujú, tým – poneváč v našej diecési volentes nolentes musia dobre učiť – predo všetkým porúčam, aby predplatili na dva slovenské časopisy a síce osobitne pre ľud, a osobitne pre školu, aby jich pílne čítavali, a častejším čítaním sa jazyk naučili, k čomu skôr neskôr cestou úradnou nútení budú. Cena oboch polročná je : 2 zl. 30 kr. rakúskeho čísla; predpláca sa u redaktora v Budíne Festung, Georgi-Plata Burggasse Nr. 214.

Čo ale treba činiť, aby Slovensko lepšie bolo zaopatrené knihami, jako doteraz. Pozrime trochu do predošlosti a pýtajme sa : prečo Slovensko doteraz len taký chatrný pokrok znalo vykonať? Velební pánovia! Nikdy nebude mať Slovensko kníh, keď sa vy len ponosovať budete, že Slovensko nemá kníh, a preto nemôžete po slovensky učiť ; leš treba sa pričiniť, aby malo, treba si vec tú svätú všímať; jeden farár a jeden farár sú dva farári, dva a dva sú štyri, štyri a štyri je osem atd. Osem farárov a jeden dobrodinec k tomu ešte pár sto predplatiteľov a kniha bude pod tiskom. Škoda, preškoda, že tak mnohý učený Slovák pre nevšímavosť svojich spolubratov tie najdrahšie poklady so sebou do hrobu berie; len chcite a o krátky čas na ničom nebude nám zchádzať; budeme mať knihy pre všetky stavy a to hojne. Doteraz v našej diecési žiadnemu p. farárovi neprišlo na um, že kníhtlačiarovi peniaze treba: zkadiaľ že také vezmeme, keď každý toľko dá, a tak bude čo je svoje podporovať, jako naši páni farári. A predca navzdor tej lahostajnosti predstavených nášeho národu máme knihy pravda skrze obetu jednotlivcov, leš keď sa aj ostatní veci tej svätej nezaujmú, dobrodincovia, vidiac našu nevšímavosť a nevďačnosť, nás napotom nepoznajú, a tak i to, čo máme, zanikne; čomu sa ale neslobodno stať, to nedozvolí vys. Vláda, o blaho svojich poddaných tak materinsky pečujúca, nedozvolia naši osvietení p. p. biskupi, jimž vychovávanie ľudu v srdci leží; a keď sa vo veci tej – aspoň v našej diecési – skôr neskôr ostré prostriedky užívať budú, kdo bude toho príčina? Nedbalosť farárov.

Jestli by sa vo veci tej mnoho od pp. Farárov žiadalo, nebol by som sa ani pera dotknul, ale Bože! Všetko, čo sa tu žiada, summa summarum nevyjde ročite na 6 zl. V sr. A veci tej, z ktorej ročite 600, 800, 1000, 2000 zl. Sr. Ťaháme, 6 venovať nemôžeme? To je predca prísneho kárania hodná nedbalosť!

Učitelia pravda tenký plat majú, a aj ten často iba na mnohé z jejích stránky dobvývanie sa jim doručí, jako sa to v Pálovciach stáva. Školský rok sa už dokončil a učiteľ ešte ani krajciara nedostal; častejšie chodil za svojim, rychtár avšak ho vždy nádejou budúceho týždňa odpravil. Vec spomenutia, ba aj inšieho ... hodná je, že v obci, kde je 1316 katolíkov, 95 židov a 9 kalvínov býva, kalvin je rychtárom, ktorý si potom na vec tak svätej, školnej totiž nič nedá záležať (nerozumiem tu každého, veď sú aj tam ešte častejšie, jako u nás, k naleznutiu horliví a ctihodní milovníci mládeže a školy). –

Ale povie mi nekdo : Ked by sa tam na to súci katolík nalezal, ten by bol rychtárom. A zaiste sa tam takový nenalezá? A keď sa nenalezá, čo je toho príčina? Zdáliž nie školské vyučovanie? Ovšem to je základ všetkej budúcnosti, čo vys. vláda veľmi dobre pochopila, keď naridila, aby sa na školské vyučovanie najvätšia váha kládla. Učiteľ teda nech sa váži nie za posledniu, leš za prvú osobu v osade, bo není ten pánom, kdo mnohým majetkom vládne, leš kdo obecné dobro, blaho časné na najviac napomáha.

Jako si teda môže učiteľ potrebné knihy a časopisy zaopatriť? Kde pre svoju chudobu do konca nemôže, já verím, že i p. farár by tak dobrý bol, žeby mu jich prečitať dal, potom ale najľahší spôsob k dosaženiu toho by bol, keď by sa v obcach aspoň zastúpenejších čitacie spolky pozakladaly; o jakých v „Priateľovi" už viac razy slovo bolo, alebo učiteľ by si mohol potrebné časopisy zaopatriť aj v porozumení s druhým učiteľom, leš snáď aj není takého chudobného, čo by tie 3, 4 zl. Sr. Nemohol k cieľu tomuto obetovať.

Čo sa ľudu týka, najľahšia vec na svete je ľud slovenský k dobrému nahovoriť. Keď kdo o tom pochybuje, nech činí jako mu radím. Kňaz v nedeľu po sv. kázni nech krásne osloví svojich veriacich; nech jim opíše ten veliký osoh, ktorý z čítania na národ vyplýva; nech jim predloží : jak ľahunkým spôsobom by si tie najlepšie knihy tak rečeno zdarma zaopatriť mohli. Keď totiž 40 hospodárov býva v osade, tu hneď, čo sa novín týče, na štyri čiastky by sa mohli rozdeliť; každý čiastka by z 10 hospodárov pozostávala, na každého hospodára by padlo ročite 20 strieb. Alebo 30 rakúskeho čísla krajciarov. Čo sa ale kníh týče, tu už, keď by inak nemožno bolo, nech sa rozdelia len na dve stránky : teda v jednej hromade by bolo 30 hospodárov, z ktorých na každého najviac 20, alebo 30 krajciarov srieb. By padlo. Alebo keď by i v tom nemožnosti videli, nech činia všetci 40 jedno spoločenstvo. Na taký spôsob by sa pozakladaly čitacie spolky; ľud slovenský by precitnul zo svojho driemania, by sa z dobrých kníh naučil rolníctvu, zahradníctvu, včelárstvu; naučil by sa ľahší spôsob žitia, jako si treba v rozličných pádoch pomáhať, jako toho príklad u iných národov máme, ktorým kus zeme viac osobu donáša, jako nám tri lebo štyri kusy, lebo vedia spôsob obrábania; naučil by sa zdravo rozmýšľať; poznal by svoj stav, svoj pomer k druhému, svoje a druhého povinnosti, a tak by sa nedal ani židom oklamať ani úžerníkom odrať, ani čo je druhého, by nezadržal, slovom : z kníh by sa naučil, jako by sa časne i večne šťastlivým učiniť mohol.

Či teda vec, od nejž tak mnoho závisí, nezaslúži silného a čím skoršieho zakročenia? Nezaslúži, aby sa tam, kde sa doteraz – jako v našej diecési – nič nekonalo najvätšia činnosť, pracovitosť, vôľa a chtivosť zjavovať začala; aby sa predstavení ľudu slovenského poradili, svoje mienky vo veci tej v nektorom našom časopise sdeľovali, a tak spojenými silami, jedným slovom a jedným duchom k tomu alebo onomu prihlásili a zvolali: „My chceme literárny spolok mať“. Verte, bratia! Že ho doteraz nemáme, čoho príčina je naša nečinnosť a ľahostajnosť, ktorú vidiac predstavenstvo, myslí, žeby sme udelenú nám milosť neznali použiť. Leš, trebárs tak sa vidí tomu byť, já obrátim vec a pravím : dajte nám spolok a uvidíte, že je u nás činnosť; uvidíte, že ešte žijeme; spatríte, jaké hemženie bude vtedy medzi nami, a aj ten najbiednejší sa ta bude ponáhľať, lebo bude znať, že to je jeho. Smilujte sa, prosím vás s tisícimi, nad národom tak početne zastúpeným, a nedajte mu už ďalej bedáriť a v svojej biede hriešne zaháľať.

Slovútni a vznešení pánovia, jako tiež aj všetci, čo v tej veci spomôcť môžete, poraďte sa – prosí vás celé Slovensko – v nektorom z našich časopisov, sdeľujte vaše mienky, jako a čo myslíte, a pričiňte sa, aby už raz koniec bol učinený nášemu dovčuľajšiemu položeniu. Bo len vtedy, keď spolok budeme mať, zasmeje sa na Slovensku nové slnko; len vtedy saa chití mnohý pera, jeden, aby písal pre školu, druhý pre dom, ten pre hospodára, tamten pre záhradníka, ten pre remeselníka, tamten pre každého; len vtedy sa ozve lutna mnohého básnika, a svojim súzvukom nový život vzkriesi po driemavom Slovensku; len vtedy povstane mnohý Krósus, aby pero pomastil, čoby ľahšie behalo. Slovom: vtedy všetko bude. Ó, Bože či ďaleko je ešte od nás tá krásna budúcnosť!

Do veci teda, Bratia, pokud slnko ešte raz zapadne!

Poďme nazpät do školy. Naše dietky – rozumiem v diecési satmárskej – nemajú katechismusa. Na to už neviem, čo povedať. Sú-li toho príčina predstavení škôl alebo iný dakdo? Neviem. Leš aj tomu o nezadlho bude spomoženo. Preveleb. p. Alexander Huszár, tajemník Jeho Osvietenosti našeho p. biskupa, novovymenovaný ungvársky farár a dekán, na žiadosť Jeho Osvietenosti, ma oslovil, abych malý jágerský katechismus do slovenčiny preložil. Čo sa už aj stáva, a keď ho dohotovím, pošlem ho slovut. P. Redaktorovi k prehliadnutiu a spolu – potom keď už tu o tom postarano bude – aj k vydaniu, jestli tým nebudem nepríležitým. V svojom čase bude o tom prehovoreno;

A s tým skončím moju reč, mnohým snáď už už k nevytrpeniu predlženú; skončím, avšak tou nádejou kojený : že, jako zo srdca pochádza, tak tiež na srdcia trafí; úfam sa a verím, že budem vyslyšaný aj v našej diecési, ktorú som obzvlášte na zreteli mal. Nekoho obraziť alebo krivdu nekomu urobiť nebol môj úmysel, a všetko, čo by snáď takej tvárnosti prezradzovalo, bolo vzdialeno odomňa; môj jediný cieľ a zámer bol všeobecné dobré. Jeho dosaženiu, Bratia závisí od Vás.

Bugyis.

Cyrill a Method. Katolické Noviny pre Cirkev a Dom. Číslo 8. Ročník X. V Budíne 19. februára 1859

Osiralé dievča.

V Palerme som, hlavnom to meste Sicílie.
Poď, milý čitateľu, poď i ty za mnou; neboj sa tej tmy, ktorá teraz kraj ten opanúva, a ukážem i rozpoviem ti, čo sa tu prihodilo; poď, len poď za mnou.

Hľa, vúkol ticho, vúkol hlboké mlčanie, ktoré len hučanie oblakov a vôd morských pretrhuje. Už hodina tomu, čo blúdim po meste, a skúmavam, kdebych zazrel nejaké svetielko, kam bych sa pred blížiacou-sa búrkou utiahol; však ale, všade len tma a tma; lež já preto nezúfam, a len kráčam pomali ďalej a ďalej, a hľa, moja nádej ma aj teraz nesklamala, bo už vidím svetlo, už čujem hlas, čo mi volá: Sem sem pútniku, tu nájdeš nočný príbytok; a já už rychlejšie, už istejšie kráčam, bo už vidím, kade mám ísť; a neuplynulo žiadnych dvoch okamžikov, a nachádzam sa v izbe; však ale ó, Bože! Čo tu vidím? Vidím dievča a matku; dievča na zemi kľačí, a sopnutýma rukama, slzavýma očima prosí matku o požehnanie, a dobrá matka, ach dobrá matka, zabudla v tom okamžení na svoju bolesť; bo materinská láska nezná žiadnej bolesti, nadvihla sa ešte raz na lúžku, oči a ruky k nebesiam povznesúc, len slabunko preriekla: Ježiš požehnaj ťa; buď len stála vo viere, moja dcéro, a to sa stane; a začala klesnúť, Ježiš, Ježiš Ameň."

Teda už Ameň.

Strašná hodina! Vonku zúri víchor, jakoby sa zo štyroch strán sveta fučiace vetry boly strhly; blesk s bleskom, streľa so streľou sa potkáva, nebesia hrmia, sťaby zosnulú prebudiť chcely.

„Bože, buď milostivý mojej hriešnej duši!" zvolal som zo skrúšeného srdca, a pospiechal som k pomoci dievčaťu, ktoré zomdleté ležalo na zemi, abych aspon jeden život ochránil; lež sotvá som sa z mesta rušil, keď náramný vietor tak zatriasol oknami, že z neho iba len kusy a i tie až k dverám letely, kahanec sa prekotil a vyhasnul; tá nenadalá udalosť do takého rozpaku ma uvrhla, že som si nemohol poradiť, a nič inšieho nezostávalo, jako kľaknúť a v modlitbe očakávať nepredvídaný osud; v tomto položení sotrvával som asi za pol hodiny, a až teraz, keď sa nespokojné živly už vyzúrili, keď husté a temné oblaky ustupovať, a miesto nich tu a tam strieborné hviezdočky začaly sa už trepotať, len teraz pravím, zanechal som svoje miesto, a pristúpil som k dievčaťu; - lež jako veliká bola moja radosť, keď som zbadal, že spokojne spí, že o všetkom tom, čo sa vúkol neho stalo, nič nevie, že sa snd zase so svojou milou matkou baví a hrá, a nič nezná o tej ztrate, ktorá ju dostihla. Och ztrata to nad všetky ztraty! Keď nás priateľa zbaví neuprositelná smrť, my ho žalostne oplačeme; lebo sme v ňom našeho milého priateľa ztratili; však ale kojí nás tá sladká nádej, že sa snáď ešte nájde na tom svete človek, ktorý tak bude mysleť a cítiť, jako my, ktorý teda ztrateného, jestli nie celkom, aspon z čiastky vynahradí. Ale rodič! Ach toho žiaden nemôže vynahradiť! Priateľ za nás bojuje, ale rodič zomre; priateľ

radí, ale rodič činí. Alebo macocha, ktorú nám Boh miesto vlastnej matky dal za matku, túto vynahradí? Ó nie, nie! Já som už videl macochy, ktoré v skutku milovaly svojej opatere sverené sirôtky; ktoré jich s tý mnajprívetivejším, s tým ľúboznejúcim hlasom: „syn môj milý, moja dobrá dcéra" volaly; a predca som čosi cudzého, čosi nepríjemného zbadal i v tom sladkom hlase; mne sa zdalo, jakoby sa jich láska podobala ohňu, ktorý vo vode vidíme, ktorý je len odbleskom toho, čo na brehu horí. Čo ale mám povedať o tých neľudských nie matkách, lež vlčiciach, ktoré utlé, nevinné a nanajvyš poľutovania hodné sirôtky od seba nemilosrdne odstrčujú, odvrhujú? Čujte všetky, čo tak činíte: nešťastné to dieťa, ktoré do vašich katanských rúk padlo, však ale storáz nešťastnejšie ste vy!

Medzitým, keď také a tým podobné myšlienky zaujímaly ducha mojeho, vkročil do izby jeden starček so sviecou v ruke, idúc prosto k tej posteli, na ktorej nebožka spočívala; tu potom zostal stáť a dlho prezeral zosnulú, snáď aby sa presvedčil, či ešte žije, alebo z inej príčiny, - neviem. – „Už si zimná – preriekol, potom keď sa jej čela bol dotknul – už si zimná; už si sa oslobodila od bolestí, už si zvädla, kdežto by si len teraz kvitnúť mala; tvoja spanilosť zmizla, tvoje oči, v nichžto tak mnohý oheň plápolal, vyhasly; a já? Ach, já sa tu musím ešte trápiť! Poďte panny; poďte všetky, čo ste krásne a mladé, vidzte a skúste, čo je vaša mladosť, čo je vaša krása; čo je to, o čo vy tak veľmi pečujete, nad čim si hory staviate, čo vás deň a noc zaujíma a nepokojí, čoby snáď v stave bola nektorú do zúfalstva uvrhnúť: - to je jedno slabé kvetové stebielko, ktoré ešte na úsvite zlomí víchor neuprositelný. To je náš život, to je náš osud! Prach si človeče! To uznaj každý syn zeme. Starček umlknul a slzavýma očima zanechal zase izbu, bez toho žeby ma bol zbadal.

Noc pominula, a slniečko v zlatom blesku vypuklo z poza vysokých vrchlcov, jakoby na znamenie, že za týmto životom má nastúpiť druhý, nesmierne blaženejší.

Dievča sa prebudilo, a složenýma rukama pospiechalo k posteli matkynej, a takto začalo volať: „Odpusť, odpusť, dobrá matičko! Veď ani sama neznám, čo sa to so mnou stalo, že som zaspala; či pravda, ty sa za to nehneváš? Či ti netreba dačo, povedz, abych ti poslúžila – chytila matku za ruku – ach, však si ty už zimná; áno, áno tys zomrela, ešte tej noci, ešte včera, ó, matičko milá! Prečo žes ma zanechala, veď já ťa tak milujem; povedz, povedz, prerekni len ešte jedno slovíčko." Však ale dobrá matka nečuje toto horekovanie svojej milej dcérušky; nečuje, bo keby čula, by sa zaiste ozvala; ba veru div, že sa i to zimné bezdušné telo nepohne.

Starček, ktorého sme už videli, verný to služebník domu toho už od dávna, pilne sa postaral o všetko, čo bolo potrebné k pohrebu, ktorý sa ale, jako vôbec u prvých kresťanov v najvätšej tichosti stal, a všetkou ozdobou skromného pahrbku bolo osiralé dievčatko, ktoré – jako jarnia fialočka – utiahnuvši sa do samotnosti, nad nemým hrobom svojej milej matky hľadalo potešenia, a tuná zasielalo k nebesiam vôňu svojeho nevinného srdiečka.

II.

Roky uplynuly od tej doby, čo sa to stalo. Decius, ukrutný a krvožiznivý cisár, sedel na tróne rímskych panovníkov. Po celej širokej ríši sa ozýval jeho bezbožný proti kresťanom vynesený ortiel; utlý strom kresťanstva, ktorý pod sedemročným panovaním jeho predkovca Filipa hlboké kroene začal ppšťať, celkom chcel vykoreniť; a natoľko vyhasnul všetek vznešený a ľudský cit v jeho srdci, podobne tiež chcel, aby aj jeho dvoraninstvo z bezcitlivých, zysku a rozkoše chtivých pochlebnikov pozostávalo, Námestníci, ktorí po rímskej ríši v jeho mene panovali, na najvyšší stupeň zlosti a nešlechetnosti sa vyšinuvše, sa vyzliekli z prirodzenosti ľudskej, a zdalo sa, jakoby prislúchali k divokým zverom radnej nežli k ľuďom. Lež darmo, to je prirodzený výsledok modloslužebníctva a neznabožstva.

Ukrutný cisár, chlipného a sebeckého Quintiana poslal do Sicílie; s jakou ale ochotnosťou skončil ten svoj neľudský úrad naproti kresťanom, dokazujú ty mnohé, nim zapríčinené obety.

Medzi horou Aetna a morom jaderským ležalo jedno krásne a utešené mesto, tak zvané Katanea, ktoré ešte posaváď nebolo kresťanskou krvou posvätené, však ale len skôr aj naň prišiel poriadok.

Podvečer jednoho jesenného dňa Quintian, ktorý len teprv došiel z Palerma, na jednej zbytočnej pohovke si zaháľal, pri ňom ale z obidvoch strán sedeli Silvinus a Falkonius, jeho verní priatelia, - oba ešte tak rečeno len na prahu veku mužského. – Hovorže Quintiane, či bude dačo z tej veci? Pýtal sa Silvinus.

- Či bude, to sa samo sebou rozumie, - keď krásnym spôsobom nie, aspon silou a mocou; ona ma zapovrhla, keď som jej ruku sľúbil, však ale to všetko nič; to tak zaiste nezostane; dosť na tom, že sa sama priznala ku kresťanstvu, čo je ale dostatočná príčina k tomu, aby bola chytená a uväznená; tak tak priatelia, zajtra už tu bude ten kresťanský vták, len jednoho sa obávam, že totižto nebude mať chuti k spievaniu; no veď my jej už aj chuti dodáme, - či pravda Falkonius?“

- Tomu neni inak – odvetil ten s diabolským úsmechom – veď si ty povestný umelec, máš všelijaké nástroje k tvojej službe; to ale ani veriť nechcem, aby sa protivila, bo je k tomu slabá, vták sa len dotuď trepoce, pokuď sa neukoná, potom ale sa dá hladiť, - čo povieš na to Silvinius?

- Nuž, že ty celkom pravdu máš; náš priateľ Quintian už ani pokoja nemá, už ho až niet od rozkoší; kdo blaženejší nad neho? Všetky panny Sicílie sú v jeho ruke; jich šťastie alebo nešťastie od neho visí; ba keby len aj na nás nezabudnul?“ V tom okamžení jedna ženská vkročila do izby, na ktorú kresťan nemohol bez pohoršenia patriť; vyzerala to, jako tá, o ktorej sv. Ján v zjavení svojom praví: „Videl som ženu, na šarlátobarvej divokej zveri sediacu, plnú menami rubania, majúcu sedem hláv, a desať rohov; a na jej čele to meno bolo napísané: tajemstvo: Babylon veliká mať poškvŕn a ohýzdností zeme.“

- Dobre, žes prišla Afrodisia – pravil Quintian – priam som ťa chcel dať zavolať, daj pozor: zajtrá ti bude odovzdaný jeden kresťanský vták; maj naň starosť: krm ho lahôtkami; sľúb mu moje srdce. Moje imanie; veď si ty v takých vecach šikovná, a keď si ho raz naklonila, hojná bude tvoja odmena; môžeš odísť. Afrodisia odišla.

- Už teraz dobre – odvetil Falkonius – už je tvoja; lepším rukám si ju ovšem nemohol sveriť; čoby snáď sama nepostačila, postačia jej dve múdre a na svet súce dcéry; ale maj sa dobre Quintiane; hľa, mesiac už sa k zanoreniu blíži; čas už do domu ísť, veď si sa dnes ukonal; odpočiň si.

- Áno, áno, doložil Silvinus, a oba odišli.

Quintian si nezadlho sladko usnul; lež ho pres celú noc nespokojný sen trápil; keď sa totižto za dlhý čas po jednom obrovskom a divokými zvermi preplnenom lese bol prechádzal, naposledy na jednu rieku natrafil, cez ktorú preplaviť chcel, však ale v samom striedku kôň sa pod nim potknul, a on do vody padnul, vo vode sa za dlhý čas sem tam hádzal, a zahykavým hlasom volal priateľov na pomoc; lež na miesto tých jedna celkom v bielom rúchu ozdobená panna sa mu zjavila, takto z druhého brehu rieky mu privolávajúc: „Tvoji priatelia zahynuli, bo bezbožní boli, a ty tiež zahynieš, bo si tiež taký"; on sa prebudil a s podivením videl, že slnko už dávno vyšlo a pri ňom stojí Valeria, staršia to dcéra Afrodisie, oznamujúc mu, že istí ľudia chcú s nim hovoriť.

- Pusť jich dnuká – riekol Quintian, a traja chlapi vkročili do izby.

- Pane, - riekol jeden – čo si nám naložil, sme dokončili, dnes ráno, priam keď nekam pospiechala, sme ju chytili; povedz, čo s ňou robiť?

- Odneste ju do žalára – riekol Quintian – tam bude môcť svoj stav preskúmať, jako sa s ňou pozdejšie povedie, o to sa postarám.

Úbohá duša bola do žalára vhodená; však ale, trebárs odstránená od sveta, predca bola taká spokojná, taká blažená, jako sotvá kedy doteraz; a jakoby aj nie? Veď s ňou bol ten, ktorého nado všetko milovala, jej ženích, Ježiš, s ktorým sa zaujímala a s ktorým v duchu svojom rozmlúvala. Nie miesto, lež svedomie je to, čo človeka spokojným alebo nespokojným, blahým alebo neblahým činí; vysaď hriešnika bárs na oslávený priestol sveta, polož mu bárs diamantové podnožie pod nohy, on predca bude nešťastný a nespokojný; on všade a vo všetkom nepriateľa a pokušiteľa bude vidieť a hľadať, lebo neni takého zmužilého na tom svete, ktorého by jeho hriešne a nečisté svedomie nenastrašilo; človek takého svedomia, ešte i od slabého vanutia jarnieho vetríčka sa zľakne. Naopak ale, čistá duša i medzi čiernymi a krutými stenami žalára krásny kostol si vystaví, kde zvolá Boha, anjelov a svätých z neba, a s nimi spolu sa raduje a plesá.

Tretí raz už vyšlo slnko od tej doby, čo panna bola do žalára hodená; však ale sladká to a krátka pre ňu doba bola; nie tak ako Quintianovi, v ktorého srdci víchor neukojitelnej náruživosti zúril, a ktorý viacráz až k samým dverám žalára pristúpil, s tým úmyslom, že vojde k panne, sa pred ňou na zem hodí, a sa jej klanať bude, nech len odhodí svoj úmysel; lež toľkoráz nadvládnula

v ňom pýcha a zanechal žalár; on sa veru neuponíži pred jednou neborkou, ktorej život v ruke drží.

Tretí deň na to rýchlym krékom sa prechádzal Quintian po izbe; on nečo premýšľal, jakési návrhy vystrájal, lež že sa tie aj jemu samému nepáčily, zrejme ukazovalo to časté snovanie a nienie, ktoré rukama a hlavou konával; asi za hodinu trvala tá jeho nespokojnosť, pokud totiž Silvinus a Falkonius k nemu neprišli.

- Nuž jakože? – pýtal sa Falkonius – celý div, ale ver mi priateľu! Keď ti povedám, že tak nedojdeš k cieľu; bo to je ženská vlastnosť, že keď sme jej pýchu raz urazili, radšej zahynie na nejakom potupnom mieste, nežli zo svojej zatvrdlivosti len nečo popustí tomu, kdo ju urazil; vyveď ju zo žalára, odovzdaj ju Afrodisii, povýš ju, a sľúb jej všetko, čo ženským slabosťam vyhovie, a teda si ju získal.

- Tak musím, a tak aj budem robiť – odvetil Quintian – keď ona nepopúšťa, já musím popúšťať; keď ona nechce, já sa musím ponížiť; ešte v tom okamžení posadím ju do slobody, však ale beda jej, keď ma zapovrhne; a včuľ poďte a vidzme tú nešťastnú doru; vidzme, zdáliž v dobrej vôli, alebo nešťastne zanechá žalár: vidzme, či sa raduje slobode? – Oni odišli a po dlhej pavlači jednoho starovekého stavania k jednej izbe prišli, do ktorej Quintian vkročil, dvoch priateľov na pavlači nechajúc, nezadlho ale vyšiel s jedným mužom vysokej postavy, strážnikom to žalára, ktorý jich jednom sem tam sa točiacou podzemnou, lež dosť svetlou cestou, k jednej, železnými dvermi upevnenej izbe doviedol; tu potom všetci tria do jednej slepiny sa utiahnuvše, čakali na strážnika do žalára voševšieho. Strážnik nezadlho vyšiel, majúc za sebou pannu, ktorá ho na zem sklopenýma očima sprovádzala, neobávajúc sa, kamkoľvek ju vedie, hotová súc za svojeho ženícha aj ty najvätšie muky ba aj smrť podstúpiť. Strážnik ju k Afrodisii odviedol a ju jej peči sveril.

Medzitým Quintian v spoločnosti svojich priateľov navrátil sa do svojej izby, kde potom bolo dinom – danom, že až i čerti v pekle skákali, a to všetko k cti a chvále mocného a jasného Bachusa, ktorý myslím, ta zašiel s horlivosťou svojich ctiteľov; čo ale tým vatšiu váhu dodalo jich úcte, bola tá neslýchaná poníženosť, že pres celú božiu noc na tvrdej podlážke, - po pod stolami totiž a lavicami spali.

III.

Oslepujúce svietniky, drahocenné a umelé, lež ohyzdné a nesvedčné obrazy, zbytočné a až sa viniace sťa pereje pohovky a lúžka, znusotu spôsobujúce voňavé masti, a iné rozličné, chlipnosti a telesnosti hoviace veci, ozdobujú izbu, v ktorej sa včuľ kresťanská panna nachádza; ó, jak rada by ju ona zamenila s temným žalárom, jestli by to od nej viselo; ale ona je väzeň: teda to musí robiť, čo jej rozkážu. Všetko to bolo ešte chatrné pokušenie oproti tomu, ktoré od Afrodisie musela vystáť, a s ktorým sa tak často potýkavala. Hriešna tá, a v takých vecach nanajvyš zbehlá a dokonala osoba dobre vedela, čo je to, čo

na utlé, nevinné a citlivé panenské srdce najvätšmi pôsobí, a čo ho najľahčie môže zaviesť do rozpaku a, - neprispeje-li Boh ku pomoci – aj do hriechu; lež Boh svojich neopustí; živé vyobrazovanie zemskej slávy a blaženosti žiadneho dojmu na ňu neučinilo; jednou zbrojou premohla to panna, a tá zbroj bola tieto poslednie slová modlitby našeho Spasiteľa: „a neuvoď nás v pokušenie."

Podvodný had, keď nič nemohol vykonať sľúbami, k hrozbám sa dal. Panna priam pred oknom, z ktorého bol výhľad do zahrady, stála, slzavýma očima prezerajúc to krásne a modré nebe, tú sladkú vlasť, po ktorej tak priahne, pre ktorú jej srdce bije, a ktorá vo svojom lone ukrýva svojeho ženícha, to požehnané bydlo nebeských duchov, anjelov, ktorí jej už veniec vijú; tam videla ona aj Matku Božiu, ktorá jako nekdy na svadbe kananejskej vína vyprosila pre svadebníkov, tiež aj k jej svadbe aspon svoje požehnanie dodá, keď jeden valný tresk s dvermi izebnými pretrhol jej sväté rozjímanie; ona sa obozrela, a celkom zblednutá vzdýchla: „Pane, prispej mi ku pomoci!" bo Afrodisia jako nejaký rozbesnený drak, hnevom a jedom opojená, prosto k nej letela.

- Zlata nechceš – pravila ona – bohatého a šlechetného Quintiana nenávidíš, moje priateľstvo a dobroprianie zapovrhuješ, moje unavenie si ani mak nevšímaš: čuj teda, ty nevďačná zatvrdilá kresťanko! Prv, než slnko po druhýraz vyjde, havrany sa budú nad tebou biť, rozsekajú a roznosia ťa po celej širokej ríši, aby ťa každý poznal a zapovrhol. Zajtra pôjdem ku Quintianovi a poviem mu, poviem, že sa nechceš vyzliecť z tvojej tvrdošijnosti, že ho nenávidíš, v ošklivosti máš, zapovrhuješ, a o ňom ani len slyšať nechceš; a čo bude vtedy s tebou robiť? Ó, to bude čosi nikdy neslýchaného, čosi ukrutného; dá ťa nahú po uliciach vodiť, aby ťa mnohý videl a sa z teba smial, kde budú vtedy tvoje oči? Čo ty budeš vtedy robiť? To, to všetko rozváž dobre ó, devo! A primi moju radu, ešte ťa raz prosím: miluj Quintiana, veď je on taký dobrý, a milovania hodný človek; poteš ho srdcom tvojím; ale ty mlčíš; ty ešte pochybuješ?

- Moje srdce – odriekla panna – na tvrdej skale je založené, na skale, ktorá je sám Ježiš Kristus: preto znaj, že všetky vaše sľuby a hrozby, bársby ony ešte aj raz také boly, nie sú v stave, ma od mojej viery odstrašiť, od viery, ktorá je záloh lásky Ježiša Krista.

- Záloh, záloh – preriekla Afrodisia – ale čo ti priam po viere, keď si raz zomrela; veď len potuď veríš, pokuď žiješ: jestli teda chceš veriť, chci tiež aj žiť, a nehľadaj si svevolne smrť.

- Chcem veriť; chcem tiež aj žiť, Afrodisio! Lež zbavte ma trebárs i života mojeho, já preto neprestanem žiť; ba naopak len vtedy začnem žiť v ponadzemskej vlasti, kde viera už nie viera, lež očima vídaná pravda je, a kde nesmierne blahoslavenstvo prebýva. Čo vy mi zapreť môžete, to není iné, jako to smrtelné z prachu stvorené telo, ktoré sa skôr neskôr musí zas navrátiť do zeme, lež já mám jeden, od toho nesmierne vzácnejší poklad, ktorý je obraz a podobizna mojeho Stvoriteľa a Spasiteľa Ježiša Krista, a ten je: moja duša.

- Nuž ty ešte i vtedy úfaš sa žiť, keď si v ohni na popol zhorela? Tebe sa o jakejsi duši sníva, ktorej sa žiaden nemôže zbaviť; kdože bol ten skučko, čo pominuv toľko miliónov ľudí, len tebe samej dal dušu, - takú dušu, ktorá dľa tvojeho vyznania na veky žiť bude, a ani v ohni nezhorí?

- Nie tak, nie tak, Afrodisio! Ver ten Pán není skúpy, čo mne dušu dal; ba veru až na div je štedrý; veď on takú dal aj tým tebou spomenutým milionom, dal ju aj tebe, lebo čo je to, čo v tebe myslí, chce, volí, súdi, sa stará, raduje? Telo zaiste nie; bo aj divoké zveri majú telo; a predca nemyslia, nesúďa, nemudrujú: duša je teda to, čo všetko to koná, a ktorá keď zanechá svoje telo, svoje časné bydlo, to sme zvykli povedať: že človek zomrel.

Afrodisia by ju bola ešte i ďalej počúvala, keby nebola jej dcéra Lucinia dnuká vkročila, ktorá chytivší matku za ruku, jej nečo pošepla, a na to potom obidve odišly.

Afrodisia sa viac ani nevrátila; ona zložila všetku nádej, pannu tú nejakým spôsobom pre seba získať; o odmene už nemôže byť ani reči; všetko jej dovčuľšie unovanie je darebné; ona preklínala nebe a zem, a všetkých kresťanov, koľko jich len je na tom svete; jej oči sa iskrily, jej ústa sa vlnily, a vyzerala horšie, jako levica, keď jej štenatá odberú; darmo sa snažily ju ukrotiť jej dve dcéry; ona len zúrila jako sopka, pokuď sebe protivné živly nevymetá. Ona slovo zadržala, bo zaraz na druhý deň šla ku Quintianovi, a mu celým žialom vyznala, že jeho nádej je zmarená, bo že pannu tú nemožno nakloniť, že je tvrdšia od skaly; lebo túto pálčivosť slnka rozštiepi, a dážď vymyje; tamtú ale ani prosby ani sľuby, ani hrozby nepohnú.

- Není teda žiadnej nádeje, aby sa polepšila?“ pýtal sa Quintian, potom keď Afrodisia sa už vyhovorila.

- Žiadnej, pane! – odvetila ona – lebo život si za málo všíma, a je hotová ho kedykoľvek obetovať svojej viere; daj ju k sebe zavolať, Quintiane! Abys sa presvedčil o pravde slov mojich, a je-li ešte nečo, čo by ťa nádejou kojiť mohlo, to zaiste nič inšie jako muky.

- Jestli tomu tak – riekol Quintian – teda nech zahyne; bo iné nezaslúži; - ona zapovrhla moje priateľstvo, nadužívala moju dobrotu tá nevďačná dora; iď, iď Afrodisia! Zavolaj tam mojich ľudí; povedz jim, aby ju zaraz sem privedli, aby mi pozrela do očí, a z nich vyčítala ortiel, ktorý na ňu čaká, jestli sa nepremení.

Afrodisia odišla a vyplnila, čo jej naložené bolo. O krátku chvíľu stála panna pred Quintianom; lež jaká premena! Hnev mu zmiznul z tvári, jeho rozzlobená myseľ sa ukojila, jeho surový hlas zkrotnul. Čo? Snáď oželel svoje s ňou dovčuľšie zachádzanie, alebo snáď úžas je príčina tej premeny? Nie, chlipná náruživosť telesných a smyslných rozkoší je toho príčina; bo bárs jeho srdce kvorou všelikých ukrutností obtiahnuté, zimným a surovým sa stalo k všetkému nežnejšiemu a utlejšiemu, ničmenej tie bledé líca, tá nevinná, anjelskou skromnosťou ožiarená tvár spolucit v ňom zapríčinily, lež ten spolucit – bol pekelný.

- Z jakého ty rodu pochádzaš, krásna panno? Pýtal sa potom Quintian.

- To ty sa mňa pýtaš? – odvetila panna – nuž len sám si cudzý, čo ma neznáš? Moja rodina nie len v tomto meste, lež v celej krajine jako šlachtická a bohatá je známa.

- Jestli teda z tak znamenitého rodu pochádzaš, načože sa miešaš do takých neslušných a opovržených vecí, načo sa nimi špiníš? Či snáď rovnou chceš byť tým uličným tulákom, ktorí, keď sa jim práca sošklivý, ku kresťanom sa prilákajú, bo tí jich darmo krmia?

- Jestli sa so služebnými vecmi zapodievam, Quintiane! Vtedy já len moju úlohu a povinnosť plním, bo som ovšem služebnica Ježišova; ale o jedno ťa prosím: povedz mi, čo som zhrešila, žes ma uväznil?

- Kdo zapovrhne a zneuctí cisárske príkazy, taký v mojich očiach je hriešnik hoden žalára; nechceš-li teda, aby sa s tebou jako s väzňom nakladalo? Chceš-li vyhnúť potupe, ktorá na teba už číha: odstúp od tvojej slepej viery, a klaňaj sa a obetuj bohom.

- Nie, Quintiane! Já sa nikdy nezareknem mojej jedine spasitedlnej viery, bo to činiac zapredala bych Ježiša, odstrčila by som ho odo mňa, a on by mňa vytvoril z večného života; kdežto mne je milší život večný; nežli časný; a môžeš-li ty to odo mňa žiadať, abych sa klaňala Perúnovi a Láde, kdežto títo nie sú iné, jako zo zlata liate teľatá, a kláty, ktoré nám nič nemôžu ani škodiť ani osožiť; ba veru škodia nám, nakoľko nás odťahujú od poznania a velebenia nesmierne velikého Boha; však ale, keď tí bohovia sú tí milí, já ti len to prajem, aby tvoja manželka bola taká, ako Lada, a ty jako Perún.

Tie slová nezostaly bez výsledku. Všeobecný hrmot sa strhol teraz medzi prítomnými, a každý na Quintiana hodil svoj zrak, čakajúd od neho dosťučinenia. Quintian porozumel tým napnutým dychtivým zrakom, nimiž sa spotkával, a jakýsi neľudský hlas vybuchnul z jeho pŕs jeho, ktorý hučal v prostrannej dvorane: „Dajte jej poličky, tej nezbednej šuhravke!“ Čo sa aj v skutku stalo.

Panna všetko to v tichosti a pokore ducha snášala, veď aj Ježiš, jej ženích, to musel snášať, potom ale obrátila sa s uranenou tvárou ku Quintianovi a rekla?

- Divím sa, Quintiane! Že moje slová ťa natoľko rozdrážily, že si jim viac váhy dal, nežli skutočne majú; bo či som dobre nehovorila, keď som povedala: aby tvoja manželka bola taká, jako Lada, a ty jako Perún; lebo, jestli tí hodní sú toho, abyste sa jim klaňali, jestli sú vám svätí a ilí, vtedy sa nemáš čeho hanbiť, keď ťa k nim prirovnávam; hanbíš-li sa ale k nim prirovnaným byť, to je preto, bo jich nectíš z presvedčenia; oni v tvojom srdci nie sú takí, jakých jich máš na jazyku; jestli už ale ty jich nectíš: jakým právom môžeš žiadať odo mňa, aby som jich já ctila; nie, Quintiane! Ty to odo mňa nemôžeš žiadať, a čobys aj žiadal, já to predca nikdy neurobím, bo je len jeden Boh, a druhému mimo toho jednoho neslobodno sa klaňať; darebné sú všetke tvoje nástroje, bo tie ma od viery neodstrašia, ba veru ma ešte lepšie v tej upevnia; môj Boh, jehož meno já

s celou úctou vypoviem, mi muky osladí, divoké zveri zkrotí, a otvorí prameň nebies, aby zahasil oheň pohanov.

Tam stál Quintian skrze pannu zahanbený; čo mal robiť? Dľa vlastného jej vyznania, muky sú jej sladké a milé, kdežto on nad tyto spôsobnejších nástrojov nemal.

Ničmenej on sa aj skutkom chcel presvedčiť o pravde jej slov? preto rozkázal služebným, aby z nej rucho ztiahli.

V prírode sa skok stal!

Slnko, ktoré priam sa vo víťaznom odeve honosilo, ešte na oblahe – zmizlo.

Ťažké oblaky sa černejú nad Kataneou.

Všetko, čo živé je, do príbytku sa uťahuje.

Čo ozaj sa tu stalo, že ho slnko nechce videť?

Čo to, pred nimž sa vtáky do svojich hniezd pokryly?

V človeku, ktorý jako koruna stvorenia je nad týmito nekonečne vyvýšený, vyhasnul prirodzený ľudský cit. Quintian sa vyzliekol zo svojej ľudskej vážnosti, zabudnal na to, že sa z matky narodil, a stal sa divokou zverou. Zatvorme si oči, a keď sme to učinili, teda povedzme, ale len potichu : panna do naha je zoblečená.

Každý, či to bol dobrý, či zlý, zakryl si oči, aby nevidel, čo sa stalo, lebo to sa nemôže srovnať s ľudskou prirodzenosťou; styd ľudský iné žiada.

Potom ju pomocou jednej osy, za obidve ruky nadvihli od zeme, a v tom položení tenkými a švihlými prútami šľahali, načo prameňami začala sa jej nevinná krv liať, aby zakryla jej nahotu; ona však i pod týmito mukami neklesla v duchu, ale povznesúc oči k nebesiam, slabým hlasom takto volala:

- Jako nevysloviteľnú radosť a rozkoš cíti ten, ktorý svojeho dávno čakaného priateľa zase uvidí – ktorý, v chudobe postavený, drahocenný poklad nájde: priam takú radosť a rozkoš nalezám aj já v týchto mukách, zrno pšeničné nebude čisté, pokuď ho dobre nepremláťa a nepretrasú, aby od neho slama a plevy poodpadovaly: podobne aj moja duša nemôže vojsť do neba s oslávenou ratolesťou mučenníckou, nežli prvej jej slama a plevy: moje telo totižto premlátené, potlčené a pokaličené nebude.

Quintian ešte nemal dosť; on chcel, aby sa panna zaraz zriekla svojej viery, a poneváč to sa potuď ešte nepodarilo, gamby si hryzúc, volal na sluhov: Odrežte jej prsia! Aby ju svet poznal a sebe zošklivil!

Slovo sa splnilo.

Panna však i to vystála, ba čo viac skze telesnú bolesť posilnená v duchu s výčitkami sa obrátila ku Quintianovi, reknuvši: „Ty bezbožný a krvožíznivý ukrutniku! Nestydíš sa ženskej dať odrezať prsia, ktorými ťa tvoja mať kojila.“ Ďalej nemohla riecť, bo na rozkaz Quintiana bola zase do žalára odvedená.

IV.

K večeru toho samého dňa Silvinus a Falkonius – ktorí aj sami boli svedkami ukrutnosti Quintianových – sediac v pilne pozatváranej izbe pri pokokružnom stole, sa medzi sebou shovárali a radili. Počas toho, jich sa-radenia kdosi zaklopal po dvarazy na dvere, lež jich vec bola dúležitejšia, nežli žeby ju boli nekomu k vôli pretrhli. Naposledy sa zdorozumeli; lež to bolo až okolo polnoci, a každý pochytiv svôj širák, izbu zanechali.

- Ešte nám i počasie slúži, Silvinusu! Len pozri; ten bledý mesiac sa skryl za mračná; od severu sa oblaky dvíhajú a nezadlho nebe obehnú; tým istejšie dojdeme k cieľu.

- Bárby sa otvorily pramene nebies, bo naši ľudia sa bojá dažďa, a v takej chvili neradi zanechávajú svoje príbytky; čo sa ale nás týče, už sa teraz môže trebárs jako liať, my sa toho nezľakneme. – Sotvá to vyriekol, už sa začal dážď jako cievkami púšťať.

- Quintian už spí – riekol Falkonius, priam keď popod jeho oknom išli. – Snáď už aj starý strážnik chrápe, bo sa v takej pošmurnej chvíli dobre spí.

Teraz prišli jednou sklepenou bránou do prostrannného dvora, ktorého zadniu stranu tiež stavania zaujímaly, Silvinus – ktorý sa o to už popredku postaral otvoril ťažké železné dvere, a oni sa teraz na jednej tmavej pavlači nachádzali, za chvílu špehujúc, či jich snáď nekdo nevidí? Potom ale ticho na prstoch stúpali k druhému koncu pavlače, kam dojdúc, dolu stupňami zišli do jakejsi jaskyne; lež jak velká bola jich prekvapenosť, keď žalár panin – zámer to svojej cesty – jakousi nebeskou žiarou osvetlený a otvorený našli. Tu za nekoľko okamžíkov jeden na druhého hľadeli, jako keby sa boli jeden druhého radili: čo tu asi začať. „Nuž jak je tu dakdo, ktorý vyšpehoval náš úmysel, a my sme zradení, - jako a čim sa budeme brániť?“ Také a tým podobné myšlienky prechodili jich mozgy; lež to všetko bolo len jednoho okamženia dielo, a v druhom už odhodlaní vošli do žalára. Tu ale inšie dačo – čo tiež mohli pochopiť – ešte do vätšieho rozpakuj ich privedlo: videli totižto jednoho starčeka, ktorý sa s pannou rozmlúval, ktorý ale zmiznul, jaknáhle do žalára vkročili. Napokon, keď ešte raz všetke kúty vypátrali, vošli hlbšie do žalára, a Falkonius pristúpil k panne, chcel ju za ruku chytiť, čo ale ona nedovolila, potom ale takto preriekol:

- Neboj sa nás, smelá panno! Veď my len tvoje dobré hľadáme: a preto sme prišli k tebe tak neskoro; zanechaj toto strašné miesto a poď s námi; my ťa prepustíme na slobodu a chrániť ťa budeme proti Quintianovi; v našich rukách je ubezpečený, jak tvoj život, tak i tvoj majetok; my od teba žiadnej odmeny nežiadame; a jedine tým úmyslom sme sem prišli, abysme ťa vyslobodili; poď teda s nami!

- Ďakujem vám, šlechetní mládenci! Za ten váš úmysel a vašu odvážlivosť – rekla panna – vy ma slobodnou chcete mať; lež já nemám toho potrebu, bo som ovšem slobodná; vy nevidíte ďalej od tela, preto ma držíte za väzňa, kdežto predca nie telo, lež duša je to, čo človeka slobodným alebo väzňom činí; moja

duša ale aj tu medzi týmito strašnými múrami sa slobodne zamesknáva s Bohom: to mi Quintian zapreť neni v stave.

- Nie nie, panno! Ty musíš prísť na slobodu, keď nie pre inšie, aspoň pre tvoj útly vek; lebo kvietok je nie preto spanilý a voňavý, aby medzi ozrutnými skalami obrovských hôr zvädnul, lež aby jeho vôňu aj druhý požíval; poď teda, poď s nami.

- Nevolajteže ma, dobrí mládenci! Nevolajte, bo já nepôjdem, nemôžem ísť; svet nezná dosť vážiť krásu a vôňu kvietku; ten ešte v puku ulomí, prv nežli by vôňu zo seba vydať bol v stave. Potom, kebych zutekala a sa skryla, s tým bych len do nešťastia uvrhla tých, ktorých opatrnosti som sverená bola; nad tými by sa pomstil Quintian, kdežto radšej sama chcem zomrieť za Ježiša, nežliby druhý za mňa zomrieť mal. Nie, Ježišu Kriste, ty mne neodopreš veniec mučedníctva! Takto mluvila panna, a mládenci sa divili nad jej nepodvratnou odvahou; oni nečo podobného ešte nevideli, ani takej odvahy od nednej panny neočakávali; oni ženskú osobu dovčuľka len za ľahkomyselné, ľahkoverné a podlizovaniu za ochotne podrobujúce stvorenie držali, ktorá zná sa aj hnevať, lež svojim hnevom žiadnemu neuškodí; zná sa aj starať, lež jej starosť a smútok ľahko je k odstráneniu; potom ale dvojnásobná je jej radosť, ktorážto, keď sa raz raduje, v svojej radosti privolí ku všetkému. Teraz sa o inom museli presvedčiť.

- Nuž teda naskrze s nami nepôjdeš – pýtal sa ešte raz Falkonius – a čie bude vtedy tvoje imanie, ktoré si tvoji rodičovia len s mnohým unovaním a potom tvári nadobudli? Tvoji vražedlníci budú sa v ňom deliť. K tomu ty na žiaden spôsob nemáš pristať; poď s nami, a my budeme zastávať tvoj majetok, a tvoj život; alebo, keď nechceš ísť, aspoň....

- Aspoň, nech vás dedičmi mojeho majetku urobím, či nie pravda? Áno, áno, to je váš cieľ, to je váš úmysel, to vám dodalo zmužilosti, abyste sa tak neskoro a potajomne ku mne vkradli. Já naň, pravda nemám potreby; lež Boh, ktorý mi ho dal, vie najlepšie, k čemu ho treba obrátiť: on teda bude mojim dedičom, a mimo neho, aspoň dľa mojej vôle, žiaden. Včuľ ale vás prosím, iďte preč, lebo čas krátky a prác mnoho.

- Ešte ťa o jedno prosím – ozval sa zase Falkonius – povedz, kto bol ten muž, ktorý s tebou hovoril, keď sme sem prišli?

- Vy ho neznáte, a uspokojte sa s tým,- rekla panna, a šla hlbšie do žalára.

- Ešte raz ťa prosím, ó panno! Poď s nami – bo keď nepôjdeš, my budeme prví, ktorí budeme na tvojej záhube pracovať; pôjdeš? Či nie?

Nie! Zaznej ohlas múrov žalárnych, a oni odišli. V tom okamžení, jakoby sa bol nejaký smiech strhnul na pavlači; oni ale si toho nevšímajúc, spiechali čím skôr do domu. Panna už zase bola sama; ona tušila, že sa už blíži hodina pokušenia: preto podnuvši na kolená, s celou skrúšenosťou a s úplným sa-odovzdaním Bohu sa pomodlila modlitbu Pána, z ktorej posledniu prosbu; „A neuvoď nás v pokušenie“ takým citom, takým pronikavým hlasom vyriekla, žeby sa už i tvrdá skala, keby nejaké srdce mala, bola pohla.

V.

Slnko sa k obzoru blížilo, a svojimi pableskami končiare vrchov už ožiarilo; už sa aj do žalára prebil jeden pablesk úzkou škárou. Panna sa k východu obrátila, a jakúsi nevyslovitelnú rozkoš nalezla v nastávajúcom úsvite; ešte žiaden úsvit sa jej nezdal vznešenejším byť, jako dnešní; slnko vyššie vystúpilo a jej oči sa jeden pablesk dotknul, jakoby bol chcel utreť tú slzu, ktorá sa v nich blišťala; jej srdce tĺklo od toľkej rozkoše a, oči i ruky k nebu pozdvihnúc, v svätom nadšení svolala: „Ježišu, ktorý slnko na jeho ceste rídiš a spravuješ, ríď aj mňa po tom chodníku, ktorý k tebe vedie, a jako oblaky nemôžu zastaviť slnko na jeho ceste: dopraj, aby aj mňa nemohli zastaviť na mojej ceste moji a tvoji nepriatelia." Tu umĺkla a do hlbokého rozjímania sa pohrúžila, a tak sotrvala až k poludniu: vtedy nektorí rímski vojáci vkročili do žalára, a ju upomínali, aby šla s nimi; a bárs tušila, kam ide, predca zmužile a pokojnou mysľou jich sprovádzala.

Quintian sedel na súdnej stolici, majúc u boku dvoch priateľov, Falkonia a Silvina, a s ostatním svojím komonstvom čakal na pannu. Dvere sa rozotvorily, a panna pred sudcom stála.

- Kedyže sa už raz ponížiš ó, devo! Či ti ozaj ešte všetko není dosť, čos už pretrpela? Radím ti: odváž sa už raz k dačomu: alebo sa kľaňaj bohom, alebo, keď to učiniť nechceš, chystaj sa k mukám o veľa vätším, jako si už podstúpila, - pravil Quintian.

- A či som Ti už nepovedala, Quintiane! Že radšej zomrem, jako tvojim bohom sa klaňať mám; nemysli, žebych bola taká durná a hlúpa, abych kameňom obetovala, a jich darmo o pomoc vzývala: abych odpadla od viery Kristovej a prestala sa utíkať ku Kristu, ktorý milerád vyslyší všetkých, čo sa k nemu vo svojich potrebách utíkajú, jako toho zrejmý znak máš aj na mne.

Quintian ani svojim vlastným očiam nechcel veriť, vidiac panine prsia celkom zahojené.

- Kdo ťa uzdravil, ó čudná devo? Pýtal sa Quintian s podivením.

- Pán Ježiš – odpovedala panna, - ktorý tej noci zostúpil do mojeho žalára.

- Áno, Quintiane – skočil do reči Falkonius – priam keď sme večer k tebe šli, zo žalára sa vznášajúca žiara zvedavosť v nás vzbudila, a my sme sa hneď na to ta ponáhľali; vkročivše dnuká, jednoho muža sme spatrili, ktorého ale sme nemohli chytiť, bo v tom okamžení, keď sme vkročili, zmiznul; - kdo on bol, to tiež nevieme, bo sme ho tak rečeno ani nezazreli.

- Teda žalár bol otvorený? Pýtal sa Quintian s napnutou mysľou.

- Áno, Quintiane, my sme ho aspoň tak nalezli, - odvetil Falkonius.

- Promptius! – volal Quintian – i predstúpil pred neho námi už spomenutý strážnik žalára. – Žalár bol otvorený, jako sa to stalo? Povedz, chcem to znať.

- Pane Quintiane – odvetil strážnik s poníženosťou – čo sa mňa týče, žalár ten nebol s mojim privolením otvorený; já som ho pilne zatvoril, zamknul a kľúče so sebou vzal, lež nejaké klamstvo musí byť vo veci. Ty neznáš, ba ani len netušíš, zkadiaľ ti hrozí nebezpečenstvo; či chceš slyšať pravdu?

- Von s ňou! Vykríkol Quintian, a zase si sadnul.

- Včera – pravil Promptius – jako to dobre znáš, si ma poslal k Falkonovi a Silvinovi, aby prišli k tebe; ja som pošiel, lež dvere jich izby som zatvorené našiel, potom som, jako sa svedčí, klopal, na moje klopanie ale som žiadnej odpovede nedostal; za chvíľu som trpezlive čakal pri dverách, úfajúc, že keď svoju vec skončia, ma vpustia. Tu jako som tak čakal, čo som – trebárs i nevolky – slyšal? Ty to, Quintiane! Ani len netušíš; ani mi azdaj veriť nebudeš? Falkonius a Silvius sa proti tebe smlúvali, usnesli sa na tom, že pannu oslobodia, a jej majetok si prisvoja; ja som na to pospiechal do domu, utiahol som sa do jednoho kúta, a tam som čakal na dotieravých hosťov; asi pol noci mohlo byť, keď tvoji verní priatelia doleteli, a potichu k žaláru sa vkradli; žalár bol otvorený a osvetlený; jako sa to stalo? Neviem; lež tvoji priatelia neprestajne dotierali na pannu, aby zanechala žalár a šla s nimi, že praj oni ju budú chrániť; k čemu ale ona na žiaden spôsob pristať nechcela; já som sa na nich za dobrý čas prizeral, a len vtedy som zanechal moje miesto, keď odišli. Včuľ, Quintiane! Súď podľa pravdy.

Quintian nemohol k reči prísť; hnev a haňba, bledosť a červenosť menily sa v jeho tvári.

- Falkonius a Silvius, moji priatelia, sa proti mne smlúvali, - áno, áno prerieкol trsúcim sa hlasom. Promptiusu – volal na strážnika, máš tam prázne izby?

- Mám, pane Quintiane! Trebárs i pre dvaciatich – odvetil oslovený.

- Pokuď nečo inšieho nedokončíme, posaď jich tam do bezpečnosti.

Náramný ten výrok bol splnený; služebníci s celou rýchlosťou sa vynasnažili žiadosti svojeho pána vyhoveť, - i boli dvvaja jeho priatelia do žalára odvedení, navzdor všetkým prosbám a výhovorkám.

Panna pokojne a ticho čakala na rozlúštenie týchto vecí, ničmenej nie ju naplnila zármutkom myšlienka táto: „Nuž, a keď sa Quintian nado mnou smiluje preto, že som neprivolila k prosbe tých dvoch jeho priateľov, a tak budem zbavená venca mučedlnického?“ Však ale vec inakšie vypadla. Quintian rozzlobený nad tým opovážlivým činom svojich priateľov, tak zvrešťal na ňu, že ubohá temer na zem padla.

- Kdo otvoril žalár, hovor! Kdo bol pri tebe?

- Sv. Peter, ktorý v mene Ježišovom mi moje prsia uzdravil – odvetila panna tichým hlasom.

- Ty nezbednica! Jako ty smieš toto meno predo mnou spomenúť, ktoré ja tak veľmi nenávidím – zreval Quintian ešte vätšmi.

- Preto – odpovedala panna – poneváč já to meno v srdci nosím, a človek rád mluví o tom, čo rád má.

- Nebudeš teda o ňom viac mluviť – riekol Quintian – a keď je tvoj Boh tak mocný, uvidím, či ťa oslobodí z mojich rúk. Vy ale – riekol k služebníkom – zapáľte hromadu žeravých uhlov, namiešajte medzi ne črepy, a uhoďte ju ta! To je môj výrok, to je môj rozkaz.

V jednej priestrannej ulici mesta Katanea horel ukrutný oheň, vúkol ohňa veliký dav ľudu zvedavého bolo spatriť; o niekoľko hodín vojáci prekliesli cestu medzi divákami a vedli so sebou pannu, ktorá odvážnym krokom stúpala medzi nimi; - keď k popravišťu došli, panna ešte raz pozdvihla ruky a oči k nebesiam, potom ale - - zem sa zatriasla vo svojich stažejoch, stavania jedno za druhým sa rúcaly, zveri so strašným vreskom behaly z jednoho miesta na druhé, útočište hľadajúc, povetrie sa zbúrilo, hustá a tmavá mhla sa rozprestrela nad mestom, ľud na Quintianna sa oboril, pripisujúc jemu tieto hrozné úkazy, preto že pannu mučil. Zľaknutý Quintian pannu oslobodil od ďalších múk a dal ju nazpäť odviesť do žalára.

Panna na tele ukrutne poranená, na kolená padla a takto sa modlila: „Môj Pane, môj Bože! Ktorý si do mojeho detinstva nado mnou bdel a o mňa pečoval; ktorý si moje duševné oči otvoril, abych svet, poznajúc jeho márnosť, zapovrhla; ktorý si ma podporoval, si mi sily a zmužilosti v snášaní múk poprial, utíkam sa s poníženosťou k tebe: vezmi k sebe moju dušu, bo tu je čas, abych zanechala toto plačlivé údolie a požívala radosti tvojej nebeskej vlasti Ameň", a po týchto slovách jej duša zanechala svoje bydlo a stúpila do neba k Ježišovi, svojemu už od dávna túženému ženíchovi, po narodzení Kristovom r. 253-o d. 5. Februára.

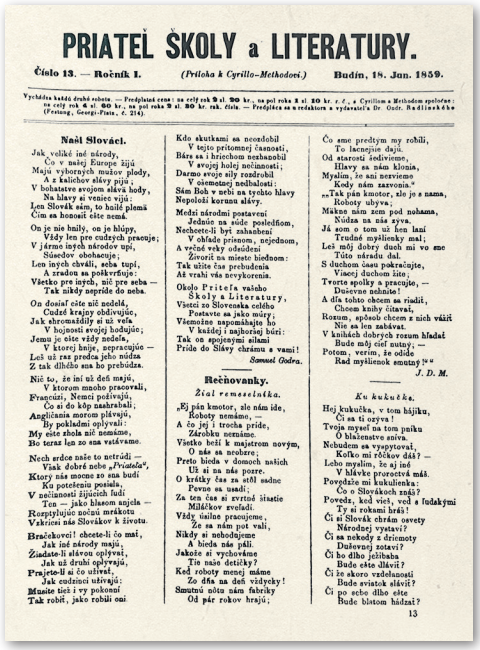
Poďte, mládenci! Poďte, panny! A vidzme tú krásnu zosnulú bojovníčku Kristovu; polievajme ju našimi slzami, vymyme nimi jej rany; učme sa od nej snášať, trpeť a svet zapovrhnúť; pochovajme ju hlboko, ale hlboko do našeho srdca, aby ju tam žiaden nepriznivec nenašiel, vystavme jej pomník v našom srdci, a keď sme to učinili, napíšme naň tieto slová: „Svätá Agata panna!"

Quintian potom, keď zemetrasenie prestalo, pred seba chcel dať zavolať Falkonia a Silvina, aby jich odsúdil; lež oni už boli odsúdení, bo sa žalár zrútil a jich zasypal.

Ukrutník, keď počul, že panna už skonala, vysadil sa na koňa a šiel do Palerma, aby si tam jej majetok prisvojil; lež keď cez jednu rieku chcel prejsť, zpadnul k koňa, bol zadlávený; a tak sa splnil jeho nekdajší sen!!!

Bugyis.

Priateľ školy a literatúry. Číslo 13, ročník I. (Príloha k Cyrillo – Methodovi.) Budín, 18. Jun. 1859

PRIATEĽ ŠKOLY a LITERATURY.

Číslo 13. — Ročník I. (Príloha k Cyrillo–Methodovi.) Budín, 18. Jun. 1859.

Vychádza každú druhú nedeľu. — Predplatné cena: na celý rok 2 zl. 20 kr., na pol roka 1 zl. 10 kr. r. č. s Cyrillom a Methodom spoločne: na celý rok 4 zl. 60 kr., na pol roka 2 zl. 30 kr. rak. čísla. — Predplátca sa u redaktora a vydavateľa Dr. Ondr. Radlinského (Festung, Georgi-Pass. č. 214).

Naši Slováci.

Jak veliké iné národy,
Čo v našej Európe žijú
Majú vyborných mužov plody,
A z kalichov slávy pijú;
V bohatstve svojom sláva hody,
Na hlavy si venec vijú:
Len Slovák sám, to hnilé plemä
Čím sa honosiť ešte nemá.

On je síce hnilý, on je hlúpy,
Vždy len pre cudzych presvedčuje;
V jármo iných národov upí,
Súsedov obohacuje;
Len iných chváli, seba tupí,
A zradou sa pokŕvŕšuje:
Všetko pre iných, nič pre seba —
Tak nikdy nepride do neba.

On dosiaľ ešte nič nedelá,
Cudzí krajny obdivuje,
Jak chromažďály si už veľa
V hojnosti svojej hodujúc;
Jemu je ešte vždy nedosť,
V ktorej knihe, nepracujúc —
Leň už raz predca jeho núdza
Z tak dlhého sna ho prebúdza.

Nič to, že iní už deň majú,
V ktorom mnoho pracovali,
Francúzi, Nemci požívajú,
Čo si do kôp nashŕbali;
Angličania morom plávajú,
By pokladmi oplývali:
My ešte zhola nič nemáme,
Bo teraz len zo sna vstávame.

Nech srdce naše to netrápi —
Však dobré nebo „Priateľa“,
Ktorý nás mesne zo sna budí
Ku potešeniu posiela,
V nečinnosti žijúcich ľudí
Ten — jako hlasom anjela —
Rozptyľujúc nočnú mrákotu
Vykrieši náš Slovákov k životu.

Bračekovci! chcete-li čo mať,
Jak iné národy majú,
Žiadate-li slávou opływať,
Jak už druhí oplývajú,
Prajte-li si čo užívať,
Jak cudzinci užívajú:
Musíte tiež i vy pokúsiť
Tak robiť, jako robili oni.

Kdo skutkami sa neodbil
V tejto pritomnej časnosti,
Béra sa i hrichom zneuhanbiť
V svojej holej nečinnosti;
Darmo svoje sily rozdrobil
V osemnásej neslbalosti:
Sám Boh v nebi na tychto hlavy
Naložil korunu slávy.

Medzi národmi postavení
Jedného na súde posledňom,
Nechcete-li byť zahanbení
V obhade prísnom, nejedňom,
A večné veky odsúdení
Živoriť na mieste biednom:
Tak užite čas prebudenia
Až vrahi vás nevykorenia.

Okolo Priateľa vášho
Školy a Literatury,
Všetci zo Slovenska celého
Postavte sa jako múry;
Všemožne napomáhajte ho
V každej i najhoršej búri:
Tak sa spojenými silami
Pride do Slávy chrámu s vami!

Samuel Godra.

Rečňovanky.

Žiak remeselníka.

„Ej pán kmotor, ale nám ide,
Roboty nemáme, —
A čo jej i trocha pride,
Zárobku nemáme.
Všetko beží k majetrom novým,
O nás sa nezbera;
Preto bieda v domoch našich
Už si na nás poare.
O krátky čas za stôl sadne
Pevne sa usadí;
Za ten čas si zvrtkô šťastie
Milčkov zvolaní.
Vždy tiežne pracujeme,
Že sa nám pot valí,
Nikdy si nahodujeme
A bieda nás páli.
Jakože si vychováme
Tie naše detičky?
Keď roboty menej máme
Zo dňa na deň vidycky!
Smutnú nôtu nám fabriky
Od pár rokov hrajú;

Čo sme predtym my robili,
To lacnejšie dajú.
Od starostí ľudievame,
Hlavy sa nám klonia,
Myslím, že ani nevieme
Kedy nám zazvonia.“
„Tak pán kmotor, ale jo s nama,
Roboty ubyva;
Makne nám zem pod nohama,
Núdza na nás zyva.
Já som o tom už hen lani
Trudné myšlienky mal;
Leš môj dobrý duch mi vo sne
Túto nárasu dal.
S duchom času pokračujte,
Viacej duchom šite;
Tvorte spolky a pracujte, —
Duševne nehnite!
A dňa tohto chcem sa riadiť,
Chcem knihy čítavať,
Rozum, spôsoli chcem z nich vážiť
Nie sa len nabávať.
V knihách dobrých rozum hľadať
Bude môj cieľ nutný; —
Potom, verím, že odíde
Rad myšlienok smutný!“

J. D. M.

Ku kukučke.

Hej kukučka, v tom hájiku,
Či sa ti ozýva?
Tvoja myseľ na tom psíku
Ó hlaženstve sníva.
Nebudem sa vypytovať,
Koľko mi röčkov dáš? —
Lebo myslím, že aj iné
V hlávke proroctvá máš.
Povedzže mi kukučienka:
Čo o Slovákoch vieš?
Povedz, keď vieš, veď s ľudákymi
Ty si rokami hrieš!
Či si Slovák chrám osvety
Národnej vystavil?
Či sa nekedy z driemoty
Duševnej zotavil?
Či ho dlho jelšiaba
Bude ešte dlávit?
Či je skoro vzdelanosti
Bude svätok slávit?
Či po schu dlho ešte
Bude blotom hádzaní?

13

Priateľ školy a literatúry. 1861

Zo Satmáru. – Myslím, že sa každý úprimný národovec poteší nad tou správou, ktorú tu len opísať chcem: že totižto sa už aj u nás raz rozpomenuli na tú dôležitú vec, že učiteľ nemôže učiť bez dokonálej známosti reči tej, v ktorej učiť chce. V našej diecési, ovšem to nevelikej, nachádza sa asi 16 čisto-slovenských učitelských štácij, v ktorých jazykom vyučovacím je slovenský, teda aspoň 16 takých učiteľov potrebuje diecésa, čo by zbehlí boli v reči našej; leš – nech mi to žiaden nemá za zlé, keď vypoviem pravdu – nie 16, ale ani jednoho takého nemáme, nie čo by jazy dokonále vedel, v ňom písal, ale čo by len dokonále čítal.

Povedzte, pane Redaktore! Koľko predplatiteľov máte na „Priateľa školy“ z našej diecése, ktorýžto je predca časopis školský, nímž by každá slovenská škola mala byť zaopatrená.

Však ale keď som začal, idem aj ďalej, a pýtam sa: koľko farárov máme takých, čo by reč tú svojeho ľudu vedeli? Na to odpovedať nemôžem, lebo mi to zakazuje vážnosť, ktorú som diecési dlžen. O nezadlho – s Vašim privolením – prehovorím o tej veci obšírnejšie.* (O tom prehovorte bez všetkého okolkovania. Red.)

Uznajúc teda potrebu znalosti slovenského jazyka, začínajú už aj na tunajšom praeparandickom ústave – trebárs len tichým ešte krokom – sa s nim oboznamovať; leš najvätšia prekážka nám je, že nemáme slovenských kníh. Doniesli mi Šlabikár a Čítanku, vydanú vo Viedni r. 1852 a 1854; já som ju na krátko poobzeral; leš – trebárs nie som tak zbehlý v slovenskom jazyku, predca čo já v „Cyr. – Meth.“ A „Priateľu“, alebo v iných čisto-slovensky písaných knihách čítam, tomu ovšem porozumiem; v Šlabikáre ale som sa zaraz z predu musel zastaviť na nektorých slovíčkach, jakožto: pata, pátá; míza, mízu, mizí; saze, sázi, a na mnohých iných: teda ty knihy len s mnohým trápením a mrhaním času môžem upotrebovať; čo si ale s nimi počnú tí naši učitelia, čo ani čisto slovensky písané knihy nerozumia?

Preto, p. Redaktore! Pošlite mi jakékoľvek školné knihy slovenské *(Slovenskými knihami školnými Vám slúžiť nemôžeme, okrem Katechisma a Biblickej Histórie; lebo takových vydanie zákon – pri zavedení do škôl češtiny – trebárs by sa i vypracovaly, nemožným a márnym činí. Čakať musíme, pokým vys. Cis. Vláda duchovné potreby Slovákov do milostivého ohľadu vezme. Red.), tam máte z každej po jednom výtisku, aby som jich do tunajšej praeparandie zaviedol lebo som požiadaný praeparandistov učiť jazyk slovenský), a ztadiaľto aby sa potom po celej diecési rozšírily. Čo sa Šlabikára týče, pričiňte sa, aby sa splnilo, čo bolo v ktoromsi čísle „Priateľa Školy a Literatury" radeno.

Ondrej Bugyis, klerik.

Andrej Budiš – Z Litomeríc. In: Priateľ školy a literatúry, 1860

Z Litomeríc, d. 10. Febr. – Slovutný pane Redaktore! Snáď sa budete diviť nad tou rýchlou a nenadálou premenou, ktorá sa so mnou stala. Na mne sa zaiste aj v inom smysle, nežli to sv. Pavel rozumie, vyplnilo, čo on praví : „Nemáme tu stáleho miesta." Môj osúd – ale Bože chráň! – Prozretedlnosť Božská, čo vôľu našeho osvieteného biskupa rídila, v Litomericiach v Česku vyznačila mi hospodu, ale len do času, do prázdnin totiž. Cieľ mojeho tuná príchodu je, abych v prednáškach praeparandiálnych podiel bral, v paedagogike, methodike a didaktike, čo možno najobšírnejšie známosti si nadobudnul, abych potom budúceho školného roku, na satmárskom praeparandialnom ústave čo učiteľ pracovať mohol. Jeho Osvietenosť biskup náš, keď takýmto spôsobom chce známosti svojich budúcich učiteľov uvšestraniť, nájde u všetkých vo vecach školsných zbehlých uznalosti, a já verím, že aj druhým, od ktorých ústavy takého hlavne závisia, jestli jim vec tá na srdci leží, za príklad nasledovania hodný slúžiť bude. Bo to každý musí uznať, že jednomu mladému človekovi, bárs aj tými najhlbšími vedami zaopatrený, zanechal semenište, svet, do ktorého vkročí, predca neznámy, predca cudzý bude. Len teraz skúsi, že všetko to, čomu sa tak pilne učil, samo nič nestojí, nič neosoží+ a naopak : taký človek, ktorý vo svete vyrástol, bárs aj školu nikdy nevidel, ľahšie si môže spomôcť, lebo skúsenosť je najlepší učiteľ. Už ale kde si môže človek viac skúsenosti nadobudnúť, v kole domácom, v domovine? Či v cudzine? Tam doma je, málo dbá o to, aby sám svoje chyby zbadal a napravil; lebo je, kdo ho na ne láskavo upozorní. V cudzine ale, jestli sám sa nemá na pozore, to od druhého nech nečaká, bude aj druhý ovšem nań pozorovať, však ale nie vlasteneckým okom. Tu sa teda človek naučí samostatnosti. To ale všetko málo, tomu sa aj doma môže naučiť. Celkom z druhého ohľadu chcem já takýto výlet do cudziny chváliť a porúčať. Sú aj vo vlasti našej prevýborné ústavy, zcela súce k tomu, aby si človek na nich nasbieral to, čo je jednomu národnému učiteľovi potrebné.

Však ale jeho známosť a vedomosť predca nebude praktične všestranná, bárs aj viacej tohto smeru ústavy prehliadol, prepatril; lebo v ústavoch tejže vlasti, s nektorými odchýlkami, ten istý duch veje, ten istý spôsob v prednášaní, ten istý obchod so žiakmi nájde. Keď ale pravím, že v ústavoch tejže vlasti ten istý duch veje, tým nechcem to povedať, jakoby sa učiteľ v cudzine druhému, nežli duchu kresťanskému a potom vlasteneckému učiť mal. Boh chráň! Ba naopak, v cudzine môže videť, zdáliž sa tu duch kresťanský nie rýchlejším letom vznáša k svojmu praobrazu? Zdáliž cesta k tomuto jednomu cieľu vedúca není tu o veľa bezpečnejšia, kratšia a ľahšia, nežli tam? Jestli áno, teda jako by sa dala aj doma uklestiť, upotrebiť a uskutočniť?

V cudzine sa naučí svoj národ milovať, majúc toho krásny príklad pred očima, vidiac mužov, ktorí pre blaho budúceho pokolenia, celým oduševnením, celou vytrvalosťou, celým oddaním-sa, svojmu povolaniu a úradu, a to často za chatrnú, sotva k vyživeniu dostatočnú odplatu, nežnú nádej národa, chovajú, učia, cvičia a vzdelávajú. Tu vidí tie kolosálne, umeniam zasvätené stavänia, ktoré štedrosť vlastenecká vystavila; vidí jejich dobré zovnútorné jako vnútorné sporiadanie; teda aby si to všetko naznačil, a svojmu národu pred oči postavil.

V cudzine sa naučí národy poznávať; pozná jejich dobré, chválitebné, a preto nasledovania hodné strany; zpozoruje aj jejich nedostatky : takéto teda nech zapovrhne. Už keď v dejepise, kde sa národy sústredňujú, o tom alebo onom národe reč bude, obšírnejšie, zdarilejšie, s vätším zápalom a s vätšou istotou bude môcť o ňom mluviť; nebude prinútený výlučne na to sa spoliehať, čo v knihe stojí; ba môže aj posúdiť, zdáliž ten alebo onen spisovateľ natoľko je nestranný a spravedlivý? Nasledovne, či možno sa naň spoliehať, alebo nie?

V cudzine sa naučí aj, čo sa obecného života týče, mnoho nového. Zpozoruje, jako si ľudia v tých alebo oných najme obtížnych okolnostach spomáhajú, a svoje živobytie obľahčujú? Ktoré by sa z tých rozličných a mnohonásobných vecí aj u nás v prospech zaprovadiť daly?

Všetko ale to národniemu učiteľovi je potrebné, lebo všetko to do života sahá, učiteľ ale učí životu.

Však ale, jestli kdo aj pôjde do cudziny, nech sa s tým nezájde, že videl: jako sa na pr. V tom meste, kde sa zdržiava, nauky sdeľujú : lebo to činiac, veľa chodil a málo skúsil; leš kadekoľvek ho cesta vedie, prvé čo navštíviť má, nech škola bude, lebo sa len tak naučí všestrannosti praktičnej.

Pravda, naša mládež – budúce to učiteľstvo – nemá toľko útrat, aby po cudzých krajoch cestovať mohla; a to sa od nej ani nežiada. Však ale človek sa učí od človeka; jestli teda nie sami národní učitelia, aspon budúcich národních učiteľov učitelia, vôdcovia nech sa usilujú do sveta širšieho, nežli jedna vlasť je. Tí potom, jestli sa raz domov vrátili, to čo videli a skúsili, nie len slovom ale aj v skutku, t. j. tak jako videli a slyšali, predložiť môžu. Tu už všestrannosť nebude viac theoretičná, ale praktičná. Já som videl aj vo vlasti našej dobre sporiadané

školy, však predca mnoho by to času žiadalo, abych vyrátal všetko to, čo som tu nového, cieľ školný napomáhajúceho videl.

Litomerice sú mesto v severnom Česku, nie veľké, ale krásne a poriadne. Čo ale pozornosti najviac hodno je, sú tie rozličné ústavy, ktoré sa tu nachádzajú. Čo sa ústavu vychovávacieho – praeparandialného – týče, 60 chovancov má tu svoje celé zaopatrenie; súčet ale všetkých prvého a druhého ročného behu je 72. – Škola, kde sa prednášky mávajú, je od ústavu celkom osobitné stavänie. Hodiny prednášok tak sú podelené, že chovanci aj v začiatočných školách účasť berú, a z času na čas tiež aj prednášajú v prítomnosti učiteľa tejže triedy, ktorý jich potom na jich chyby a nedostatky upozorňúva. Toľko dosť na raz. Dovolite-li, p. Redaktore! Častejšie sa ozvem. S Bohom! (* O to Vás prosíme.)

Ondrej Bugyis

Andrej BUDIŠ st.

Andrej Budiš st., autor obrazu Ferenc Heverdle. Vlastníkom obrazu je Ján Budiš, Edison, USA

Kým Andrej Budiš ml. bol aktívny predovšetkým literárne, jeho bratranec Andrej Budiš st. bol zas organizačný, manažérsky a budovateľský talent. V druhej polovici 19. storočia bol najaktívnejším kňazom Užskej stolice, vynikajúcim vinohradníkom a na rozdiel od svojho bratranca aj veľký propagátor posilnenia maďarského jazyka.

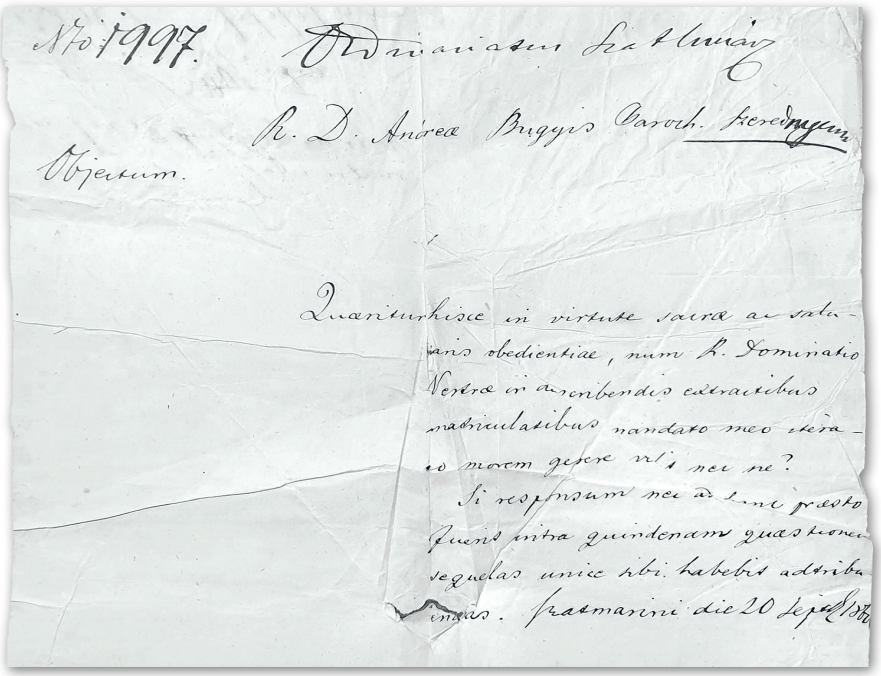
Andrej Budiš st. sa narodil 6. decembra 1824 v Pavlovciach nad Uhom rodičom Andrejovi Budišovi a Alžbete, rod. Szaboovej. Gymnaziálne štúdiá absolvoval v Užhorode a v Satmári. V rokoch 1842 – 1847 študoval filozofiu a teológiu na seminári v Satmári.[91] Od 15. augusta bol diakonom. Za kňaza bol vysvätený 22. apríla 1848 v Satmári. Jeho pôsobisko sa niekoľkokrát menilo, od 1. novembra 1853 do 13. februára 1873 bol farárom v Serednom. Od 14. 2. 1873, po smrti Alexandra Husára bol farárom v Užhorode. Od marca 1873 bol vicearcidiakonom Užhorodskej diecézy, od júna 1875 zastával funkciu arcidiakona. V roku 1879 získal titul prepošta Prepozitúry de Okra. Zomrel 26. 12. 1890 na zlyhanie srdca, aj keď Ján Hudák píše, že podľa rodinnej tradície zomrel na následky vyšetrovacej väzby, pretože odmietol dať vyzváňať korunnému princovi Rudolfovi. Údajne bol svedkom toho, ako Rudolf zavraždil jedného Žida.[92]

Kariéra Andreja Budiša st. sa nezačínala práve najlepšie, svojou tvrdohlavou povahou si vyrobil problémy hlavne začiatkom 60-tych rokov 19. storočia. Problematickým bol jeho vzťah so satmárskym biskupom Michalom Haasom, ako aj s arcidiakonom a užhorodským dekanom Alexandrom Husárom.

Prvý problém sa vyskytol v roku 1860, keď mal Andrej Budiš st. problémy s bližšie nezisteným zoznamom. Biskup mu odpísal: „*Ctihodnému Andrejovi Budišovi, farárovi v Serednom. Pýtam sa, či si Vaša Ctihodnosť myslí, že bola opakovane vyňatá zo zoznamov na môj príkaz alebo nie? Ak nebudem môcť po-*

91 SZÖGI, László: *A Szatmárnémeti R.K. Bölcsészeti líceum és a püspöki szeminárium hallgatói 1804 – 1852*. Szatmárnémeti 2018, s. 179. : zoznam pre rok 1842: Bugyis Andreas, Hungarus, rk, colonus, 17 ročný, nar: 1824.12.6. Pálócz, otec: Andreas, be: 1841. Ph1; 1842. Ph 2; 1843 Th 1; 1844 Th 2; 1845 Th 3; 1746 Th4, e. isk: Ungvár G, megjegyz: zomrel 1890. dec 26. vysvätený 1848. U uvedeného vyplýva, že Andrej Budiš st. študoval na biskupskom seminári v Satmári nepretržite filozofiu a teológiu.

92 HUDÁK, Ján: *Život a dielo Andreja Budiša ml.* In: Nové Obzory 22, Košice 1980, s. 154.

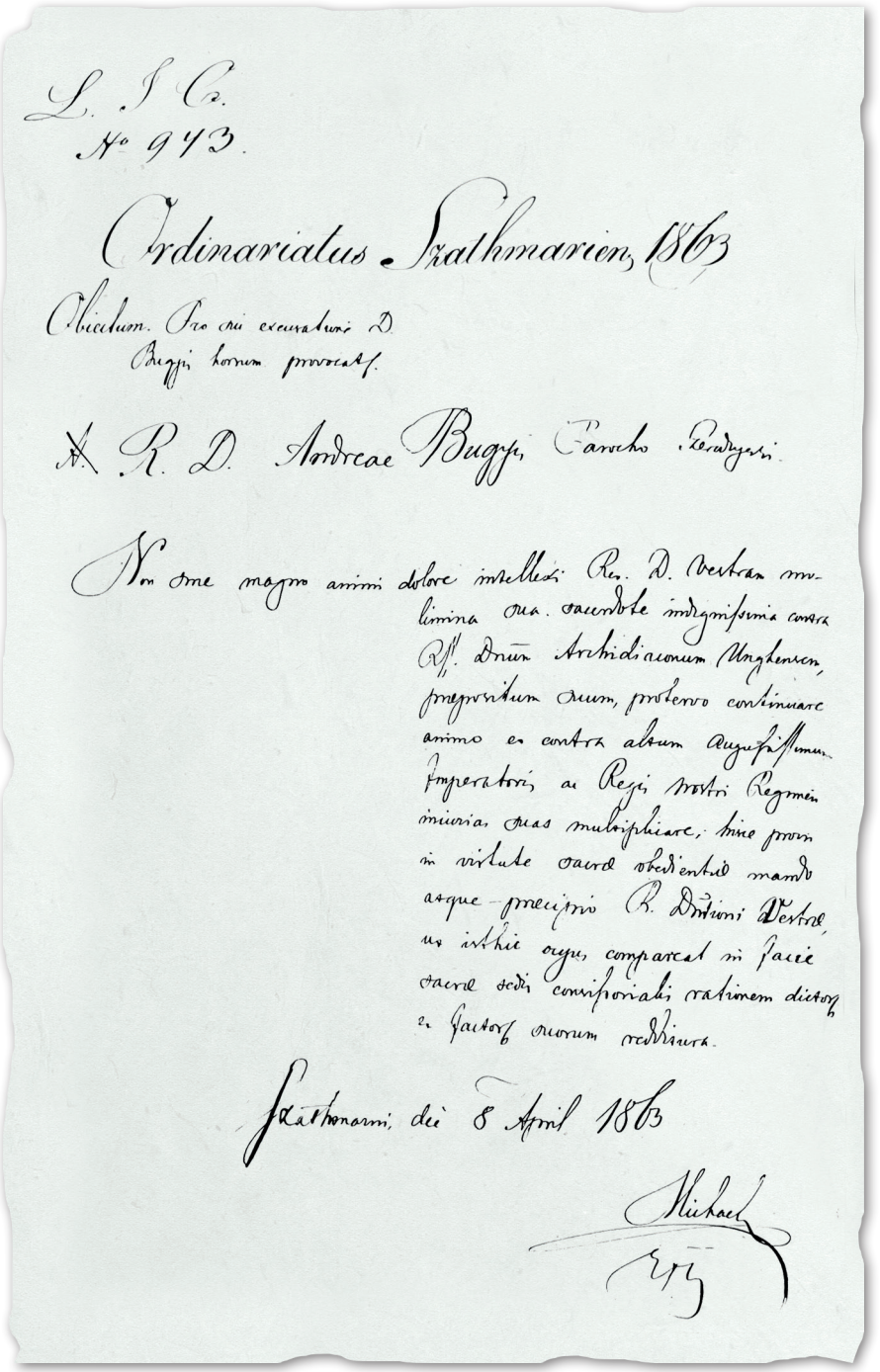
List satmárskeho biskupa Michala Haasa Andrejovi Budišovi st. o jeho odmietnutí poslušnosti z r. 1860

skytnúť písomne odpoveď v lehote piatich dní, dostane sa jedine Vám v tlačenej podobe. V Satmári 20. septembra 1860.“[93] Na nedostatočný zoznam sa sťažoval biskup aj v roku 1862. Andrej Budiš st. mu odpísal: „*Vzhľadom na podnet Vašej najjasnejšej biskupskej urodzenosti ohľadom chyby v zozname: Viete, práca tu nie je ľahká, no ale chyba sa tu nesmie strpieť. Takže kým mi to moje povinnosti dovolia, mal by som to dať do poriadku približne do 23. ďalšieho mesiaca tohto roku. Ohľadom kópie vášho zoznamu, ten bol vystavený pápežom a bude doručený prostredníctvom Ctihodného pána Arcidiakona do Užhorodu. Rovnako Vám pošleme aj výročnú správu a mestské zápisy. Tieto listiny budú adresované Vašej Urodzenosti takto: 20. – 22. septembra boli vystavené a odoslané pápežom, 25. dorazili ku mne, kde som ich podpísal a odoslal Vašej vznešenosti. Ostávam s pobozkaním Vašich rúk. V Serednom 25. septembra 1862. Andrej senior Budiš.*“[94]

Zlý vzťah medzi Andrejom Budišom st. a užhorodským dekanom Alexandrom Husárom je patrný aj z iných listov Andreja Budiša. Vo februári 1863 žiadal satmárskeho biskupa o možnosť, aby mohol požehnať nový kríž na cin-

93 Szatmári Püspöki és Káptalani Levéltár. Satu Mare, Rumunsko, fond Ordinariatus Episcopalis Szatmar. 1860, No. 1997.

94 Szatmári Püspöki és Káptalani Levéltár. Satu Mare, Rumunsko, fond Ordinariatus Episcopalis Szatmar. 1862, No. 2088.

Žiadosť satmárskeho biskupa Michala Haasa o vysvetlenie vzťahu Andreja Budiša s užhorodským dekanom

toríne v Hlbokom.: „*Požadujem požehnanie kríža pri preplnenom starom cintoríne. Chcel som požiadať ctihodného pána Opáta a Arcidiakona v Užhorode, aby požehnal celému cintorínu, avšak nemal nateraz čas. Týmto najpokornejšie a modliac sa prosím Vašu Excelenciu aby mi pre tento prípad udelila možnosť posvätenia, aby sa bez dlhých prieťahov požehnalo cintorínu a aby toto nepožehnané miesto neležalo dlho ladom. Ostávam s pobozkaním Vašich svätých rúk. V Serednom 13. februára 1863. Andrej sen. Budiš.*“[95]

V apríli 1863 bol Andrej Budiš st. vyzvaný, aby prišiel do Satmáru vysvetliť svoje správanie: „*Andrejovi Budišovi, farárovi v Serednom. S veľkou duchovnou bolesťou som pochopil, že Vaša Urodzená Ctihodnosť má svoju nevraživosť nevhodnú kňaza voči Ctihodnému Urodzenému užhorodskému Arcidiakonovi, svojmu prepoštovi a správa sa naďalej tak, že množí svoje neprávosti aj voči vysokému najvznešenejšiemu cisárovi a kráľovi. Týmto preto prikazujem a rozkazujem Vašej Ctihodnej Urodzenosti, aby tento spor urovnala priamo pred tvárou komisie svätej stolice a z toho dôvodu aj svoje činy oľutovala. V Satmári 8. apríla 1863.*“[96]

Andrej Budiš st. odišiel okamžite do Satmáru: „*Najvznešenejšiemu Najjasnejšiemu a Najctihodnejšiemu biskupovi a najláskavejšiemu otcovi! S najväčšou bolesťou duše som čítal list Vašej Excelencie z 8. apríla 1863. A to tým viac, že som prečítal list, ktorý obsahoval slová sudcu priamo z vášho otcovského srdca, to, ktoré sa mi nikdy nepodarilo uraziť.*

Na príkaz Vašej láskavej Excelencie ostanem po tieto dni poslušne v Satmári – Vo svojej spravodlivosti ma osloboďte a zachráňte ma.

Ak sa do Veľkej noci nevrátim domov, nebudem môcť vyspovedať svojich veriacich, preto dúfam, že ostanem v Satmári nie viac ako 15 dní. O to vás prosím už z úplnej synovskej podriadenosti s bozkom na Vaše sväté ruky. Vaša excelencia, prosím Vás z dôvodu termínu Veľkonočnej spovede; aby ste ma poslali na cestu.

Najvznešenejší pane, čím skôr, tým lepšie – prosím, aby mala Vaša láskavá Excelencia so mnou pochopenie – Dúfam, že budem môcť dokázať, že obvinenia zo zločinov vznesené voči mne sú bezpredmetné.

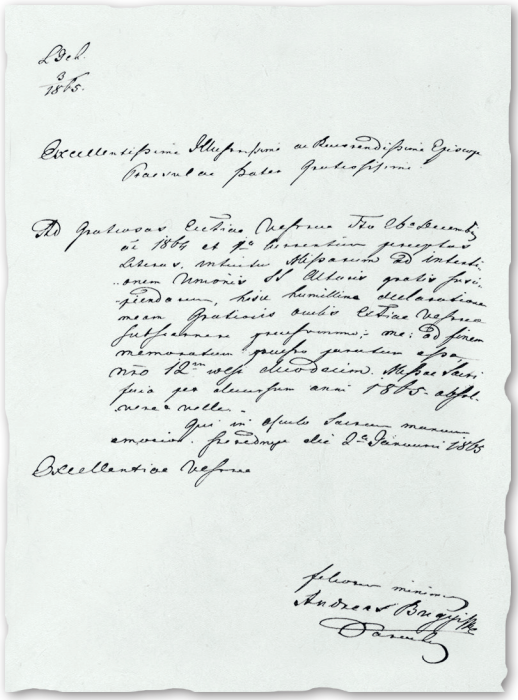
Žiadny deň tak od Vás nežiadam ako tento, na ktorý sa teším zo srdečnosti Vašej Excelencie, a dúfam, že ma uvidíte slobodného. Ostávam v Otcovskej milosti Vašej Excelencie – v ktorej som mal to potešenie doteraz ostať a ostáva mi len dúfať, že v nej budem môcť ostať aj naďalej večne. Ten, ktorý umiera túžbou pobozkať Vaše sväté ruky. V Serednom dňa 13. apríla 1863. Andrej sen. Budiš, farár.“[97]

---

95 Szatmári Püspöki és Káptalani Levéltár. Satu Mare, Rumunsko, fond Ordinariatus Episcopalis Szatmar. 1863, No. 472.

96 Szatmári Püspöki és Káptalani Levéltár. Satu Mare, Rumunsko, fond Ordinariatus Episcopalis Szatmar. 1863, No. 973.

97 Szatmári Püspöki és Káptalani Levéltár. Satu Mare, Rumunsko, fond Ordinariatus Episcopalis Szatmar. 1863, No. 1005.

Ospravedlnenie Andreja Budiša st. z neúčasti na stretnutí kňazov Užskej stolice v decembri 1864

Vzťahy medzi Andrejom Budišom st. a užhorodským dekanom boli napäté, na jeseň 1863 žiadal Andrej Budiš satmárskeho biskupa o preradenie farnosti v Serednom do dolného „užského dolného dištriktu", aby sa zbavil vplyvu užhorodského dekana: „*Najvznešenejšiemu, najurodzenejšiemu a najctihodnejšiemu biskupovi, Pánovi a najláskavejšiemu otcovi! Také veľké množstvo farníkov – vďaka Bohu za to – prosím pokorne na kolenách Vašu Excelenciu, aby do 11. mája 1863 bola ochotná vyčleniť farnosť v Serednom z užského horného dištriktu a začleniť ju do dolného dištriktu. To preto, aby som toho mohol viac vykonať a aby bola ustanovená pobočka na fare postavenej v roku 1805. Už samotná stavba ukazuje, že by sa mohla vhodne začleniť do farnosti – ale domnievam sa, že tomu nebolo predtým tak, lebo v roku 1805 sa tento dištrikt tešil len veľmi málo farníkom, a tak sa medzitým urobila hranica medzi horným a dolným dištriktom, a to rieka Uh. Z pohľadu geografického a taktiež z dôvodu blízkosti a komunikácie s dolným dištriktom by tak teda bolo treba preradiť farnosť v Serednom.*

Mnoho a veľa ďalšieho by som mohol vykonať a doteraz patrí vďaka Vašej Excelencii za to, že nejatrila rany môjho srdca, ale skúmala spôsoby ako ich opraviť, nechcem, aby sa táto záležitosť dotkla otcovského srdca Vašej Excelencie. Moja duša hľadá pokoj, mier a bratskú lásku – a za tým všetkým mi žiari nádej v dolnom užskom dištrikte. Ten, ktorý ostáva kľačať na kolenách v pokornej žiadosti o dobrodenie Vašej Excelencie a taktiež umiera túžbou pobozkať Vaše sväté ruky. V Serednom 6. októbra 1863. Andrej sen. Budiš, farár"[98]

Na Budišovu žiadosť odpovedal biskupovi diakon dolného užského dištriktu Christophorus Szabó: „*Najvznešenejší, najjasnejší, najctihodnejší, najláskavejší a najdrahší pán biskup! Vďačne chcem na základe rozkazu Vašej excelencie*

98 Szatmári Püspöki és Káptalani Levéltár. Satu Mare, Rumunsko, fond Ordinariatus Episcopalis Szatmar. 1863, No. 2788.

dať vysvetlenie vzhľadom na žiadosti Andreja Budiša – žiadajúceho pripojiť farnosť Seredné k dolnému užskému dištriktu - chcem tu takto pokorne uviesť jeho poštovú komunikáciu so mnou: Z akého dôvodu bola farnosť v Serednom pričlenená k hornému dištriktu nám pán Budiš neuvádza, na to však nás ale musí upozorniť, lebo bez dôvodu a dostatočného vysvetlenia nebude môcť biskup podporiť tento návrh. Je však pravdou, že v počte farností, stavieb a novému prístupu je horný dištrikt nie veľmi prístupný, to však nie je na prekážku, lebo všetky administratívne záležitosti a všetko čo sa týka diakonátu sa dá vykonávať z Užhorodu lepšie než z dolného dištriktu.

Okrem toho Andrej Budiš tiež tvrdí, že veľmi nezáleží na tom, že rieka Uh tvorí hranicu medzi oboma dištriktmi. To vadilo vtedy, keď bol seredňanský farár volený do horného dištriktu a predsa sa stalo, že mal aj faru v Sennom, ktorá je cez rieku Uh v dolnom dištrikte, a z toho dôvodu si tak žiada zmeniť tento odveký poriadok. Z týchto ale aj z mnohých iných dôvodov sa takto tento farár snaží presunúť toto miesto.

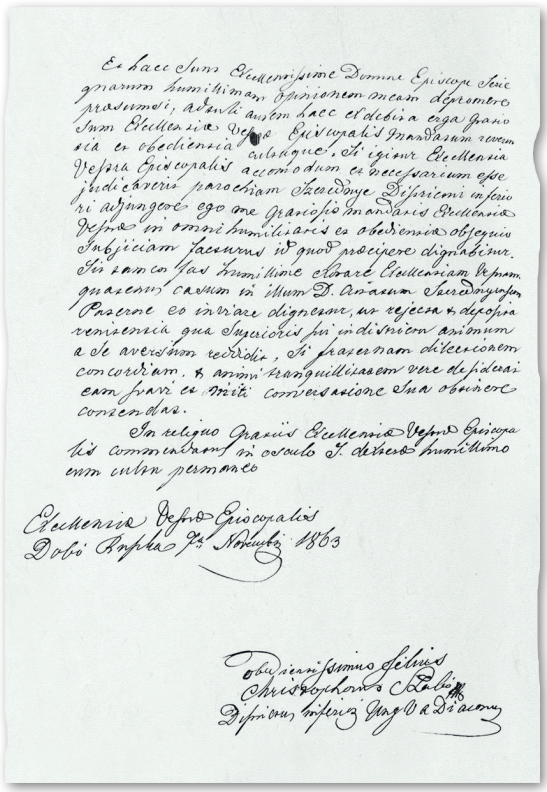
Je zvláštne, že pán Andrej Budiš hovorí, že je to bližšie, ale predsa nevie, alebo skôr možno nechce vedieť, že táto zmena by len sťažila administráciu, a viditeľná vzdialenosť sa mu tak zdá bližšia, no v čase pokoja je tam sucho a v časoch dažďa je pôda premočená a zosúva sa, a tak je tam cesta nepraktická a bolo by bezpečnejšie, aby išiel do Užhorodu. Úplne však stačí, aby poslal list v prípade potreby do Pavloviec alebo Senného, samozrejme iba ak to budú vyžadovať tie najurgentnejšie potreby. Ak táto komunikácia bude dlhšie meškať, potom treba napísať ďalšie listy a poveriť ich doručením diakonov. Medzi mestom Užhorod a Seredným je dláždená cesta a poštová stanica, na ktorej sa dajú vybaviť všetky administratívne záležitosti.

Inými slovami; hovorí, že chce v dolnom dištrikte dosiahnuť bratský pokoj v duši, alebo ako hovorí mier, ale úplne jeho názorom nerozumiem, iba ak, zoberiem do úvahy reči, ktoré sa šíria o pánovi Andrejovi Budišovi, že v dolnom dištrikte hľadá niečo, čo si v hornom nevedel získať alebo stratil.

Najvznešenejší pán biskup, toto sú názory, ktoré som si dovolil pokorne prezentovať. Pridávam poslušnosť a úctivosť voči Vašej Biskupskej Excelencii, ak preto Vaša Biskupská Excelencia uzná za vhodné a nevyhnutné pripojiť farnosť v Serednom k dolnému dištriktu, budem vo všetkej pokore a poslušnosti nasledovať príkaz Vašej Excelencie a učiním všetko to, čo je vhodné vykonať. Ak by som mohol pokorne požiadať Vašu Excelenciu, aby potom pán Andrej Seredňanský dostal bratský pokoj a pokoj duše, ktorý mu v hornom dištrikte chýbal, tak ako si to praje na základe konverzácie. Na dôvažok ostávam s vďakou a pokorne s pobozkaním svätej pravice Vašej Excelencie. Ruská 7. november 1863. Najposlušnejší syn Christophorus Szabó, diakon užského dolného dištriktu.“[99]

---

99 Szatmári Püspöki és Káptalani Levéltár. Satu Mare, Rumunsko, fond Ordinariatus Episcopalis Szatmar. 1863, No. 2820.

List Christophorusa Szabóa o návrhu Andreja Budiša st. zaradiť Seredné do dolného užského dištriktu

Ďalšia korešpondencia medzi Andrejoim Budišom st. a biskupom Michalom Haasom svedčí o narastajúcej nedôvere a nie dobrých vzájomných vzťahoch. Andrej Budiš st. mal zlé vzťahy aj so Štefanom Vargom. "*Najlepšiemu Najurodzenejšiemu a Najctihodnejšiemu Pánovi Biskupovi, Kňazovi a Otcovi s veľkou vďakou!*

Prichádzam znova žiadať: Odpusť nám naše viny, ako i my odpúšťame svojim vinníkom, rovnako podľa príkladu Spasiteľa, ktorý obetoval svoj život a ku ktorému sa modlím... S Najctihodnejším pánom Opátom Arcidiakonom Alexandrom Husárom sa nehnevám, ani s ním nechovám nepriateľstvo, nebudem však živiť nič iné, ako kresťanskú lásku o to viac, že je to hodné kňaza. Kresťanská láska dáva duši pokoj. Keď budem najbližšie o deväť dní v Užhorode a stretnem jeho Urodzenú Ctihodnosť, tak prijmem jeho podávajúcu ruku.

A predsa, aby opäť získal dôveru a vrátil sa, zostanem na tom istom mieste; s radosťou pristúpim dôstojne k Vašej Excelencii. Ak on dá dôveru mne, dobrá povesť zostane pri mne nielen ako u kňaza, ale aj občana verného kráľovstvu. Ak sa ja sám budem môcť tešiť z nášho spojenectva, pokorne sa nejako rozumnejšie ospravedlním Ctihodnému pánovi a bojím sa, aby nekonal proti mne v politicko-občianskej rovine. Až do tohto času som sa o ospravedlnenie nepokúsil, hnev, alebo ústupky by mi to urobili len ťažším, na tom trvám. Ak raz bojujete proti agresorom, alebo ochraňujete svoje práva, nie je dobré živiť hnev nepriateľsva.

Čo sa týka rozporov, ktoré medzi mnou a priorom Arcidiakonom vznikli pred krátkym časom, mám veľkú radosť, že Vám o tom môžem referovať: On, samotný Ctihodný Pán Štefan Varga, arcidiakon, ku ktorému som vždy prejavoval lásku ako ku bratovi, skromne tiež prejavoval lásku ku mne, ktorá potom nie len vyhasla, ale stratila sa aj dôvera, do ktorej som vložil veľa námahy .

Také sú Najexcelentnejší Pán Biskup a Najslávnejší Otec najintímnejšie city môjho srdca dané Vašej Najslávnejšej Excelencii. Očakávam, že dostanem list od Vašej Slávnej Excelencie – ktorého sväté ruky túžim veľmi pobozkať. V Serednom 18. marca 1864, najmladší syn Andrej Sen. Budiš, farár."[100]

Satmárskemu biskupovi Michalovi Haasovi na jar 1864 s Andrejom Budišom st. dochádzala trpezlivosť: „*Farárovi v Serednom Andrejovi Budišovi. Ctihodný Pane! S najväčšou bolesťou v duši som videl list povinností Vašej Ctihodnosti. Vaša Ctihodnosť je tak tvrdohlavej povahy, neposlúcha kánon a neriadi sa svätými cnosťami, ktoré som jej ustanovil, modlím sa a ohradzujem sa a budem sa trikrát proti vznesenej neprávosti voči arcidekanovi v Užhorode. Všetko má svoje hranice, práve Váš vážny a závažný zločin ich prekročil. Chcete mi preukazovať kánonickú poslušnosť, alebo nie? V Satmári 7. apríla 1864, Michael, biskup*".[101]

Andrej Budiš sa nezúčastnil ani stretnutia kňazov Užskej stolice s dekanom, ktoré sa konalo 20. decembra 1864 vo Vinnom.: „*Veľadôstojný pán opát, arcidekan, vážený pane! Spôsobuje mi radosť príležitosť stretnúť sa s kňazskými druhmi, najmä ak mám príležitosť vymeniť si s nimi názor na problémy vyskytujúce sa na cirkevnom a učiteľskom poli. Takáto príležitosť by sa bola naskytla dňa 20. tohto mesiaca, na zasadnutí vyhlásenom Veľadôstojným pánom, v obci Vinné, kde som mal už dávnu túžbu ísť, ale „Homo proponit, Deus disponit". Dňa 19. tohto mesiaca som mal v Užhorode nenahraditeľnú účasť u Súdnej stolice, aj som sa tam dostavil a vykonajúc svoju povinnosť som sa ešte v ten istý deň dopoludní dostavil na žiadosť istého inžiniera – kvôli týmto veciam žiadam o prepáčenie, že som nemohol byť na viacerých miestach naraz, teda som sa nemohol dostaviť na kňazské zasadnutie. Žiadam preto veľadôstojného pána, aby bol láskavý prijať moje ospravedlnenie, aj kvôli tomu, že aj z cirkevného hľadiska teraz denne riešim veriacich, ktorým nemôžem odňať príležitosť, aby sa zmierili s Bohom. Seredné dňa 20. decembra 1864.*"[102]

Neúčasť na kongregácii neušla pozornosti biskupa Michala Haasa: „*Nie bez rozhorčenia som videl kongregačný protokol, podľa ktorého sa Vaša ctihodnosť znova zviditeľnila absenciou. Žiadam Ťa preto, aby si dal vysvetlenie takéhoto chovania vôbec neprislúchajúceho diecéznemu farárovi. Satmár 27. januára 1865. Biskup Michal Haas.*"[103] Andrej Budiš st. podal biskupovi rovnaké vysvetlenie, ako arcidekanovi do Užhorodu.

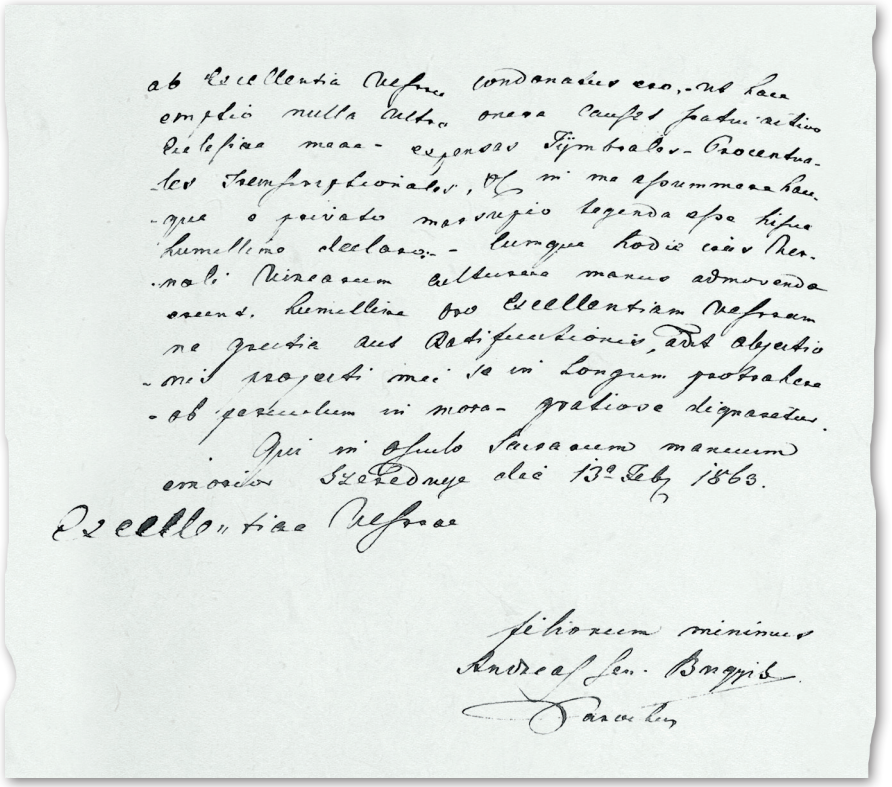
---

100 Szatmári Püspöki és Káptalani Levéltár. Satu Mare, Rumunsko, fond Ordinariatus Episcopalis Szatmar. 1864, No. 878.

101 Szatmári Püspöki és Káptalani Levéltár. Satu Mare, Rumunsko, fond Ordinariatus Episcopalis Szatmar. 1864, No. 878.

102 Szatmári Püspöki és Káptalani Levéltár. Satu Mare, Rumunsko, fond Ordinariatus Episcopalis Szatmar. 1865, No. 394.

103 Szatmári Püspöki és Káptalani Levéltár. Satu Mare, Rumunsko, fond Ordinariatus Episcopalis Szatmar. 1865, No. 303.

Koniec malého spisu Andreja Budiša st. o vinici

Andrej Budiš st. bol známy predovšetkým ako vynikajúci vinohradník. Prvýkrát sa s Andrejom Budišom st. ako vinohradníkom stretávame v roku 1860, kedy píše arcidiakonovi do Užhorodu Zephemu v súvislosti s predajom dvoch viníc v Seredňanskej farnosti, a kúpe dvoch modernejších viníc: „*Najctihodnejšiemu pánovi Opátovi Arcidiakonovi. Pane môj najváženejší! Veľká vzdialenosť dvoch zaostalých viníc, ich drahé vysušovanie, to, že sú vystavené častým záplavám u mňa vzbudzuje obavy. Každodenne tam chodím, modlím sa, aby nebola zničená červená odroda. Z toho dôvodu považujem za vhodné Vás informovať, kam až siahajú moje právomoci, že som na ne našiel v osobe lekárnika Petra Becceho veľmi dobrého kupca. On tieto vinice aj v tomto stave kúpi – tieto predávam, za utržené peniaze si môžem kúpiť moju milovanú faru a zo zvyšku predaja, ak ma nádej nesklame, mohol by som kúpiť dve moderné vinice v lepšom stave. Zostávam s pozdravom, V Serednom 4. januára 1860, Najpokornejší služobník, Andrej Budiš, farár.*“[104]

104 Szatmári Püspöki és Káptalani Levéltár. Satu Mare, Rumunsko, fond Ordinariatus Episcopalis Szatmar. 1860, No. 82.

Na žiadosť Andrejovi Budišovi st. odpisuje 12. januára 1860 biskup Michal Haas: „*Andrejovi Budišovi farárovi v Serednom. Prostredníctvom kancelárie užhorodského arcidiakona dňa 4. januára 1860 vo veci predaja dvoch biskupských viníc v Serednom za skutočnú cenu 250 zlatých potvrdzujem, aby zo zvyšku tohto predaja bola kúpená vinica v dobrom stave, alebo aby sa táto zvyšná suma dala na potreby kostola. V Satmári 12. januára 1860*“[105]

O ďalšiu kúpu, resp. výmenu vinice žiadal Andrej Budiš st. biskupa v roku 1863: „*Najurodzenejšiemu najjasnejšiemu a najctihodnejšiemu pánovi biskupovi a najláskavejšiemu otcovi!*

Už 2 mesiace som zlomený slabosťou, stíham len oficiálne záležitosti, na nič iné mi neostáva sily, kiež by som sa čoskoro uzdravil a mal toľko síl aby som sa mohol dostatočne venovať ekonomickým záležitostiam. Tak sa mi aspoň podarilo zistiť 8. tohto mesiaca od môjho kostolného správcu, čo sa bude 9. ho v nasledujúcom mesiaci podpisovať:

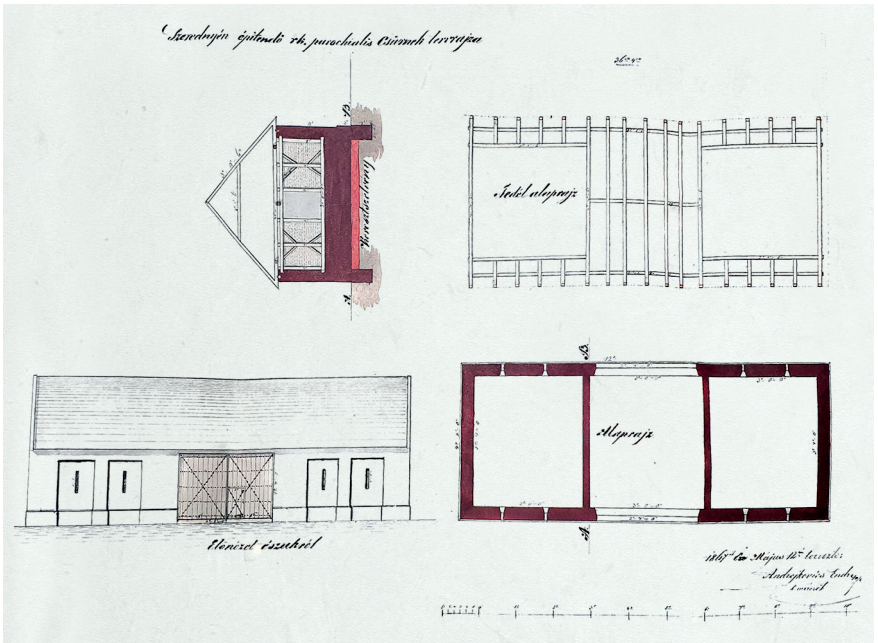
Správca fary so mnou komunikoval o budove v blízkosti cirkevnej vinice. Pôjde o výčap istého Michala Sallophyho, bude stáť na hlavnej ceste a bude prístupný prechádzajúcim. Toto miesto by Sallophy rád predal, takto by sa cirkev dostala ku kúpe veľmi kvalitnej vinice. Vyzývam preto všetkých verných, aby sa pridali k tomuto projektu nielen potleskom, ale aj svojím pričinením.

Teším sa, koľko dobrého prinesie táto kúpa cirkvi, nová vinica bude na južnej strane: tak bude prístupnejšia z inej časti fary, respektíve ju bude môcť farár lepšie dosiahnuť. Bude to moderná vinica do dĺžky 5 a šírky 5, ktorá tak bude slúžiť pre dobro fary. Som pripravený urobiť všetko potrebné čo sa týka jej kúpy.

Dobre si však uvedomujem, že som len administrátor a inšpektor, nie som sám vlastníkom kostola a fary, z toho dôvodu potrebujem od Vašej Excelencie ako od Diecézneho biskupa súhlas, ktorý by mi uľahčil celú vec a takisto celý proces urýchlil. Ak by som mohol využiť Vaše kompetencie, bolo by to len pre dobro cirkvi. Za 146 zlatých som už kúpil spomenutú vinicu v inom kraji a rovnako tak som predal tú v Serednom mlynárovi Michalovi Lapuli, pod čím bola klauzula: Ak Vaša excelencia bude takej ochoty, že ratifikuje túto zmluvu - potom novozískaná vinica bude prevedená do nových rúk a pri tom je vhodné spomenúť, že istý Volfgang Mermel obyvateľ Seredného nám ju ponúka za 200 zlatých, pričom o tom ešte popremýšľa. Ak však v spomínanom prípade nebude taký dobrotivý, a nepotvrdí to takto pred nami, potom ideme od toho preč, a nebudeme môcť tú vinicu kúpiť a ani ju užívať a nebude tak prijatá pre dobro cirkvi a bude tak pripravená pre súkromnú držbu.

Nechcem sa vychvaľovať, ani slávu nevyhľadávam, chcem sa však takto vyjadriť, chcel by som žiť pre blaho cirkvi, budem sa snažiť každý deň a noc chodiť do mojej fary – v ktorej už s Božou pomocou pracujem 9 rokov. Málo mohol

105 Szatmári Püspöki és Káptalani Levéltár. Satu Mare, Rumunsko, fond Ordinariatus Episcopalis Szatmar. 1860, No. 82.

Plán rímskokatolíckej fary v Serednom

robiť najctihodnejší pán kapitulárny kanoník Pavol Rudolff, ktorý poznal veľmi dobre dezolátny stav mojej fary - cítim, že narastá moja únava, tiahne mi už na štyridsať, strecha zbožného domu cirkevnej fary – pokrytá kameňmi a spevnená železom – bola vybavená novými oltármi - všetko jej chýba – školský dom pevne skonštruovaný bol medzitým vybavený metlami – a len Boh vie, koľko budem mať výdavkov, ktoré sú každodenne vyžadované – svoje zdroje som dal fare, aby moji veriaci, ktorí poznajú moje starosti, mohli opraviť nevyhovujúcu stajňu, stodolu, sýpku, včelín, pivnicu. Tohto roku som z milosti vašej excelencie bol ustanovený na dohľad nad stavbou veže a mám tak možnosť priložiť ruku k dielu – koľko stoja poľné lúky - po vysťahovaní obyvateľov v roku 1860 boli zničené, o tom však pre dobro ako cirkvi tak fary nechcem radšej hovoriť. Ale to všetko je k väčšej sláve a cti Božej a pre slávu a česť svätých. K svojmu povolaniu nikdy nechcem pristupovať s lenivosťou – lebo viem, že lenivosť je diablovým lôžkom – kiež by sa redukovali starosti, ktoré sa týkajú materiálneho stavu fary - a aby som mal o to viac času na duchovno.

Aby som tak zadosťučinil mojim povinnostiam, nie som nič než neužitočný služobník, ktorý robí to čo urobiť musí – to je tiež napísané v knihe života.

Najurodzenejší pane, ak budem poctený a obdarený potvrdením ratifikácie od vašej excelencie na novú kúpu, tak aby táto kúpa nespôsobovala žiadne ďalšie starosti, pokorne vyhlasujem, že som sa rozhodol aktívne pokryť isté percento nákladov, predpokladajme, z môjho vlastného vrecka. Avšak, aby ešte dnes bola

priložená ruka na jarné zušľachtenie vinice, pokorne žiadam Vašu Excelenciu, aby bola ochotná vynechať dlhé prieťahy a aby takto nezahodila môj projekt.

Umieram túžbou pobozkať Vaše sväté ruky. V Serednom 13. februára 1863.

Vašej Excelencii najmladší zo synov Andrej sen. Budiš Farár"[106]

Andrej Budiš st. teda rôznymi výmenami a výhodnými kúpami vytvoril úspešný vinársky podnik, o čom svedčia záznamy v časopise Boraszati füzetek, ktorého bol aj predplatiteľom: *„Pri príležitosti mojej okružnej cesty, ktorá ma oboznámila s najrôznejšími okolnosťami a pomermi vinohradníckych oblastí našej vlasti, som v okolí Seredného natrafil na peknú organizáciu viničných hájnikov, ktorú založil farár zo Seredného Andrej Budiš a ktorú s najvyšším uznaním širokého okolia, rázne a úspešne udržiava pri živote. Považujem za osožné to tu rozviesť. Andrej Budiš, farár zo Seredného, má hodnosť hlavného viničného richtára (v nemčine Der Bergmeister) a všetky s tým spojené ťarchy bez platenia už 10 rokov.*

Viničný podrichtár s platom 70 zlatých dozerá na 4 hájnikov a na pastierov; každý týždeň podáva hlavnému viničnému richtárovi hlásenia o hospodárení svojich podriadených.

Štyria hájnici strážia vinicu po celý rok, informujú o viniciach, ovocných stromoch a iných sadeniciach, o plotoch atď. a sú za ne zodpovední za ročný plat 60 zlatých. Nie je potrebné, aby všetci štyria hájnici strážili vinicu naraz. Stačí, ak sa striedajú po dvoch. Kým dvaja strážia vinicu, ďalší dvaja môžu vykonávať prácu na poliach.

Od 30. augusta až do ukončenia zberačských prác strážia vinicu 30 pastieri. Ich povinnosťou je plašiť vtáctvo a ochrániť úrodu pred útokmi psov a ľudí. Ich pláca sa pohybuje medzi 14 do 22 zlatými, v závislosti od toho akú veľkú námahu vynaložia pri strážení nimi poverenej plochy."[107]

„Pre chladnú a vlhkú klímu sa v Serednom zaužíva zväčša rez na dlhé drevo, ročné výhonky sú viazané ku kolíkom. Úroda je pri tomto spôsobe pestovania uspokojivá a zvlášť tohto roku bola nádherná. Farárovi Andrejovi Budišovi sa tohto roku urodilo na 10 000 siahach 250 okovov vína.

Práce vo viniciach začínajú otvorením, ktoré je v móde len preto, že sa pri tejto príležitosti odlamujú z kmeňa bočné šľahúne; vinič je trikrát okopávaný plochou motykou. Pri výsadbe nového viniča sú holé alebo koreňové prúty vysádzané do jám tak, že ich konce, t.j. budúce korene, sú obrátené južným smerom. Dlhé viničné kolíky sú vyhotovené z dubového dreva a jedna tisícka z nich stojí 18 zlatých.

V Serednom sa pestuje vinič na 750 jutrách, ktoré sa počítajú na 1200 siah. 1 siaha najlepších viníc sa cení na 1 zlatý; v tom čase 3 katastrálne jutrá pustých viníc kúpili za 1700 zlatých. Denná mzda je 30 grajciarov a tri pálenky.

---

106 Szatmári Püspöki és Káptalani Levéltár. Satu Mare, Rumunsko, fond Ordinariatus Episcopalis Szatmar. 1863, No. 474.

107 Borászati füzetek, 1869, č. 2, s. 99.

Víno zo Seredného je ľahké, jeho farba je zelenožltá, je kyslasté a so svojskou milou arómou právom patrí k najobľúbenejším vínam v Uhorsku. Ak ho spozná bližšie, tak si ho bezpochyby obľúbi aj cudzina. Jeden jeho okov má dnes hodnotu 5 až 6 zlatých.

V okolí Seredného by sa oplatilo vyskúšať pestovanie Silvánskeho zeleného, ktoré by svojou arómou ešte viac pozdvihlo kvalitu tunajšieho vína.

Pivnice v Serednom sa nachádzajú na konci obce pod záhradami a sú hĺbené do kameňa. Sú medzi nimi aj významné pivnice s chýrnymi menami ako je pivnica Františka Rákóczyho so 7 siah širokou a 9 siah dlhou predpivnicou v strede podopretou kamenným stĺpom. Ďalej je tu pivnica Štefana Dobóa s nasledujúcim nápisom: „Egregiorum Stephani, Dominici Francisci Dobó de Ruszka." Boli sme aj v pivnici pána grófa Jána Barkóczyho a ochutnali sme viaceré ročníky, z ktorých vynikali ročníky 1862 a 1866.

Andrej Budiš nám nechal ochutnať tri druhy vína z roku 1866, z ktorých bolo prvé stočené trikrát, druhé dvakrát a tretie raz. Spomedzi nich sa najlepšie ukazovalo bezpochyby to prvé. Považujeme za hodné vyzdvihnúť výhody a nevyhnutnosť stáčania, hlavne pri ľahkých vínach, ako je aj víno zo Seredného a to obzvlášť preto, lebo jednou zo slabín Tokajskej oblasti je obava zo stáčania. Jeho pivnica (pivnica A. Budiša) je najlepšie vybavenou pivnicou v okolí, ale jej celý obsah sme nemohli úplne preskúmať, keďže sa v ňom kvasila nová úroda. Pán Budiš je vzorom celého okolia; svoje vína síce kvasí, popri využití rýnskeho kvasiaceho prístroja, uzavreto, no keďže bolo veľmi horúco (14. október 1868), kvasenie bolo veľmi hlučné, a preto sme nemohli zísť dole do pivnice."[108]

Andrej Budiš st. neskôr ako člen Hospodárskeho spolku Užskej stolice navrhol zriadenie Vinárskeho spolku Užskej stolice, ktorý mal pomôcť vo vývoze hrozna, ako aj navrhol zriadiť Vinársku komisiu s 12 členmi. Podujal sa aj na organizáciu vinárskej výstavy v Užhorode v roku 1882.[109]

Nie vždy však Andrej Budiš st. postupoval vo svojich vinohradoch v súlade so zákonom. V roku 1883 začal vinobranie už 12. októbra, hoci dátum vinobrania bol stanovený na 15. októbra pri pokute 20 zlatých. Žandári dokonca rozohnali oberačov veľadôstojného pána vinice. Ako píše týždenník Ung: „... *opát si myslel, že mu užhorodskí žandári nerozkazujú, svojich robotníkov vrátil a dal pokyn oberať. Mestská polícia 13. októbra opäť rozohnala zberačov veľadôstojného pána a vinnú pivnicu úradne zapečatila. Je poľutovaniahodné, že takéto veci robí práve farár – opát. Ten necháva rozhodnutie väčšiny bez povšimnutia a robí si po svojom. Ak bude takto pokračovať, tak pán farár môže byť farárom, ale skutočným pastierom asi nebude.*"[110]

---

108 Borászati füzetek. 1871, č. 1, s. 36 – 37.
109 Ung, 9. 1. 1881.
110 Ung, 14. 10. 1883.

Historické pivnice v Serednom

Andrej Budiš st. svoje vinohradnícke skúsenosti odovzdával obyvateľom Užhorodu vo večernej škole pri hlavnom katolíckom gymnáziu. V roku 1873: „*... vzhľadom na hospodárske pomery nášho mesta a okolia, riaditeľstvo požiadalo veľadôstojného pána Andreja Budiša a urodzeného pána Luciána Koregtka, aby zdelili ctenému obecenstvu svoje bohaté skúsenosti získané v oblasti vinohradníctva a ovocinárstva. Prednášky z vinohradníctva a ovocinárstva spojené s praktickými radami sa kvôli svojej povahe začnú až na jar. V nádeji, že táto snaha bude mať svoje plody, si želáme, aby sa ctené obecenstvo rozrástlo čo najviac a presvedčilo sa o vznešenosti nášho cieľa. V Užhorode dňa 12. novembra 1873. Riaditeľstvo hlavného gymnázia*.[111]

Bolo to práve vinárstvo, ktoré pomohlo Andrejovi Budišovi st. získať náležité finančné zdroje na svoje veľkolepé sociálne, charitatívne a budovateľské plány.

Rozkvet Budišovho organizačného talentu. nastal po jeho vymenovaní za užhorodského farára v roku 1873. Bohužiaľ sa nezachovali žiadne dokumenty osvetľujúce toto menovanie, nevieme, prečo sa satmársky biskup rozhodol práve pre neho. Určite zaváži la jeho povesť vynikajúceho správcu cirkevného majetku, jednak jeho úspechy v Serednom.

Prvýkrát sa dostal Andrej Budiš st. do orgánov Užskej stolice a mesta v roku 1872.[112] Bol veľmi aktívnym komunálnym politikom. Už v roku 1876 obhajoval primátora mesta Užhorod spod obvinení zo sprenevery mestských peňazí.[113] Od novembra 1878 bol členom akreditačného výboru mesta Užhorod

111 Ung, 16. 11. 1873.
112 Ung, 28. 4. 1872.
113 Ung, 31. 8. 1876.

spolu s Jánom Szmolniczkým. Andrej Budiš st. bol veľmi pedantným politikom, niekoľkokrát v mestskom zastupiteľstve poukazoval na nedodržiavanie rokovacieho poriadku. V roku 1878 dokonca musel byť presunutý hlavný bod programu – rozpočet mesta – keďže Andrej Budiš st. poukazoval na nedodržanie rozoslania rozpočtu poslancom 15 dní pred rokovaním. Pri druhom takomto Budišovom upozornení si redaktor novín Ung neodpustil na adresu poslancov mestského zastupiteľstva poznámku: „*Možno sa dožijeme toho, že sa nájde nejaký diabol, čo svoju publikáciu s názvom „Úlohy a povinnosti úradníka verejnej správy – otázky a odpovede" bude venovať rade mesta Užhorod.*"[114] Rozhodne Andrej Budiš st. zasiahol proti mýtnej politike, keď sa v roku 1878 zasadil za zrušenie „mýta za dlažbu" voči obyvateľom mesta Užhorod.[115]

Podobná situácia nastala aj v roku 1880, kedy mestské zastupiteľstvo rozhodovalo o vydláždení Radvanskej ulice v Užhorode. Toto bolo kvôli odvolaniu Andreja Budiša st. a Štefana Pálffyho zrušené a mestu bolo prikázané, aby predložilo zastupiteľstvu regulérny priestorový nákres a podmienky dražby za účelom ich odsúhlasenia.[116] Nakoniec bol Andrej Budiš st. zvolený do komisie pre dražbu pozemkov.

Okrem orgánov mesta bol Andrej Budiš st. aktívny aj v stoličných komisiách. Zasadnutia stoličnej komisie boli spoločenskou udalosťou, ktorej sa na stránkach novín Ung vysmievali. Vo februári 1880 opisuje redaktor začiatok zasadnutia stoličnej komisie takto: „*Otvoria sa dvere a prvý kto do siene vchádza, pomalými a odmeranými krokmi, je Mislinszký, člen každej delegácie, ktorý po vzájomnom zvítaní s hlavným zapisovateľom prichádza ku knižnici, vytiahne odtiaľ hrubú knihu (asi zákonník z roku 1870) a začne ju študovať; uplynie niekoľko minút a prichádzajú ďalší: Keresztesi, Budiš, hlavný záhradník stolice Koregtko, podžupan Kende, ktorý je presne takým urasteným podžupanom, akým štíhlym dekanom by sa bol stal; elegantný Iváncsy, Lehocký (Lehoczky), Dr. Adolf Preusz so sarkazmom v tvári, Móric Weinberger, ktorý má v tvári vpísanú všetko utrpenie sveta, František Farkaš s vypätou hruďou, Royko s cylindrom zakaždým vykefovaným naleskло a stále ďalší a ďalší; muži prozreteľnosti, strážcovia verejných peňazí, miestni a vidiečania utiahnutí do jaskyne Aeola. A teraz sa otvoria dvere na ľavej strane a vstúpi hlavný župan, zaujme svoju predsednícku stoličku obtiahnutú čiernou kožou, stlačí predsednícky zvonček a zasadnutie sa začína...*"[117] V roku 1883 bol dokonca Andrej Budiš vybraný ako delegát k hlavnému županovi: „*Zasadnutie komisie Užskej stolice s voľbou hodnostárov. Členovia komisie sa dostavili v hojnom počte do veľkej siene župného domu, ktorého balkón obsadili dámy, aby aj ony videli, čo je to stoličná samospráva. Každý kút sály bol plný*

114 Ung, 1. 12. 1878.
115 Ung, 24. 11. 1878.
116 Ung, 3. 10. 1880.
117 Ung, 29. 2. 1880.

a bolo počuť netrpezlivý šum. Slova sa ujal podžupan Peter Kende, ktorý navrhol, aby hlavného župana pozvala na zasadnutie špeciálna delegácia. Ako členov komisie odporúčal pod predsedaním farára – opáta Andreja Budiša, ešte Daniela Makaya a Vincenta Feketeho. Delegácia bola odsúhlasená a ihneď sa vybrala do rezidenie hlavného župana. Čoskoro sa vrátili a predseda A. Budiš hlásil, že hlavný župan vďačne prijal pozvanie a príde. Delegácia sa znovu zišla a onedlho priviedla hlavného župana, ktorý zaujal svoje miesto a otvoril zasadnutie."[118]

Andrej Budiš st. bol vďaka svojim „manažérskym" schopnostiam aktívny aj v Užhorodskej ľudovej banke. V roku 1880 bol dokonca na riadnom ročnom valnom zhromaždení zvolený za predsedu tejto inštitúcie. Andrej Budiš st. trval na rokovaniach na vydelení časti dividend na dobročinné účely. Takto boli podporené napr. Ženský spolok Užskej stolice; dve izraelitské ženské spolky; hasičský zbor; dievčenský ústav mníšok; dievčenský ústav gréckokatolíckych sirôt; ľudové školy Užskej stolice pre podporu šírenia maďarského jazyka; Máriin dom; socha Ján Aranya, materská škola v mestskej časti Kyselka. Andrej Budiš presadil každoročne 30 zlatých pre „*chudobných, usilovných a mravných žiakov hlavného gymnázia*".[119] Od roku 1881 Andrej Budiš st. valným zasadnutiam Užhorodskej ľudovej banky predsedal.

V roku 1881 Andrej Budiš st. podporil vydanie zvláštnych hypotekárnych úverov pre menších statkárov. Bol prekvapený veľkým záujmom o tento bankový produkt, v roku 1882 pri hodnotení minulého roku uviedol, že je pravdepodobné dosiahnutie cieľa tejto akcie, teda aby statkári svoje dlhy zaobstarávali pri nízkych úrokoch. Aj pri predsedaní takej ustanovizne, akou je Užhorodská ľudová banka, nezabúdal na život jej zamestnancov. V roku 1882 dal po tragédii, ktorá sa stala bývalému úradníkovi Karolovi Wolfovi zapísať do zápisnice uznanie pre všetkých úradníkov banky za ich horlivosť. Pre bývalého úradníka potom predstavenstvo odsúhlasilo 10 zlatých stálej mesačnej podpory.[120] Andrej Budiš st. bol zároveň platcom najvyššej štátnej dane v Užskej stolici, napríklad pre rok 1888 to bolo 606 zlatých a 6 grajciarov.[121]

Andrej Budiš st. bol obratným rečníkom a cieľavedomým politikom. Bol iniciátorom vzniku komisie na podporu výtvarného umenia v Užskej stolici. Na jej prvom zasadnutí dal Andrej Budiš st. návrh, aby bol niektorým domácim umelcom vytvorený portrét panovníka v životnej veľkosti pre stoličnú sálu, financovaný z verejnej zbierky, sám na tento účel ponúkol 100 zlatých. Na to reagoval týždenník Ung: „*...nový šľachetný čin a obetavosť vznešeného veľkňaza si zaslúži úprimné uznanie. Podporovanie domáceho umenia je dôležitým faktorom v politike verejného vzdelávania. Odporúčame to teda do pozornosti*

118 Ung, 23. 12. 1883.
119 Ung, 29. 2. 1880.
120 Ung, 19. 2. 1882.
121 Ung, 4. 11. 1888.

hodnostárom stolice, komisii a verejnosti. In hoc signo vinces!“[122] Tento Budišov návrh bol prejednaný aj na zasadnutí stoličnej komisie 6. augusta 1880, na ktorom hlavný župan gróf Napoleon Török pripomenul, že: „*jeho Výsosť kráľ bude 18. tohto mesiaca oslavovať svoje 50. narodeniny. Tento deň je vzácny aj pre uhorský národ, ktorý vyjadrí svoju vernosť voči kráľovi a lipnutie na ňom najdôvernejšími citmi lásky a každý syn uhorského národa sa bude náhliť svoju úctu a lásku voči trónu pred ním prejaviť. Aj verejnosť Užskej stolice si želá vyjadriť svoje pocity z tejto slávnej príležitosti a preto navrhuje, aby komisia doručila jeho Výsosti úctivý pozdrav. Tento návrh bol prijatý s nadšeným volaním na slávu. Následne bol veľkým prekvapením príhovor opáta Andreja Budiša, ktorý navrhol ako náležitú pamiatku tohto päťdesiatročného jubilea, aby stolica dala z verejnej zbierky namaľovať pre stoličnú sálu portrét jeho Výsosti v životnej veľkosti, on sám ponúkol na tento účel 100 zlatých. Tento šľachetný návrh sa prijal pri horlivom volaní na slávu a podžupan bol požiadaný o jeho zabezpečenie.*“

Andrej Budiš st. využíval aj iné sviatky panovníckej rodiny na zlepšovanie svojho mena. Tak v roku 1881, pri príležitosti svadby korunného princa Rudolfa, poskytol satmárskemu biskupovi 1 000 zlatých na zlepšenie situácie veriacich v obci Hlboké, na čo reaguje týždenník Ung: „*...pán arcidekan prepošt Andrej Budiš potvrdil svojím ďalším obetavým činom, že plody jeho úsilia venuje podpore verejných vecí a záujmom ľudstva. Máme ešte v živej pamäti založenie dievčenskej školy v Užhorode Za mostom, ktoré predstavuje výdavky 22 000 zlatých a teraz s radosťou oznamujeme, že šľachetný veľkňaz poskytol ďalšiu dobročinnú nadáciu. Pri príležitosti blížiacej sa svadby korunného princa Rudolfa na znak svojej úcty voči panovníckemu rodu dáva milostivému satmárskemu biskupovi k rukám nadáciu tisíc zlatých na zlepšenie nízkeho príjmu učiteľa – organistu rímskokatolíckej cirkevnej obce v Hlbokom, aby týmto uľahčil život aj veriacich v obci Seredné. Títo budú zabezpečovať z úrokov nadácie živobytie pre spomínaného učiteľa. Tento šľachetný čin si nevyžaduje pochvalu, veď najdôstojnejšie chváli samo seba, ale je potrebné, aby sme vyjadrili svoje želanie, nech nebesá ešte dlhé roky žehnajú tohto šľachetného veľkňaza v prospech vlasti a našej stolice.*“[123] Andrej Budiš st. bol dokonca členom delegácie do Budapešti 18. mája, ktorá v tento deň hostila „*mimoriadne slávnostne*“ manželskú dvojicu. Na stránkach novín Ung vyjadrili veľké poďakovanie Andrejovi Budišovi „*za šľachetnú obetavosť, dôsledkom ktorej mi ako učiteľovi v obci Hlboké bol milostivý vylepšiť z vlastných zdrojov moju skromnú výplatu o 50 zlatých ročne. Diplomovaný učiteľ Jozef Menczler.*“[124] Poďakovanie Andrejovi Budišovi za nadáciu vyjadril aj uhorský minister školstva.[125]

122 Ung, 8. 8. 1880.
123 Ung, 10. 5. 1881.
124 Ung, 21. 11. 1880.
125 Ung, 5. 6. 1881.

Podobne v roku 1885 organizoval Andrej Budiš st. prijatie arcivojvodu Albrechta, ktorý zavítal do Užhorodu. V novinách Ung sa písalo: „*...podžupan Peter Kende a Jozef Mislinszký vítali arcivojvodu Albrechta už na hranici stolice – v Čope. Pri užhorodskej stanici očakávali prichádzajúci vlak veliteľ pluku Hugo Schramm, členovia rady pod vedením starostu Bélu Lehockého, biskup Ján Pásztély, opát farár Andrej Budiš a mnohí z predstaviteľov inteligencie. Riadny vlak došiel o 18:44, arcivojvoda vystúpil a prijal vojenské hlásenie plukovníka a jeho pomocného dôstojníka; následne privítal jeho Výsosť starosta s krátkym prejavom zdôrazňujúc poctu, ktorú dosiahol Užhorod tým, že si môže uctiť medzi svojimi hradbami príslušníka panovníckeho rodu. Potom ho privítal biskup Ján Pásztélyi, jeho výsosti boli predstavení prítomní členovia kapituly, Július Fircák, Ján Mondok, Ignác Roskovits a Viktor Gebe, aj opát farár Andrej Budiš. Jeho výsosť potom nastúpila s biskupom do koča. Krásne panské záprahy odprevádzali arcivojvodu do biskupskej rezidencie, cestou stál ľud za kordónom pod dozorom hasičov. Pri hlavnom gymnáziu stála mládež v dvojstupe pod dozorom učiteľov a hosť bol prijatý búrlivým volaním na slávu.*“[126]

Andreja Budiša st. nevynechala pri návšteve Užhorodu, resp. Užskej stolice žiadna osobnosť. V roku 1888 ho prišiel pozdraviť aj gróf Albert Apponyi. Týždenník Ung písal : „*Gróf Albert Apponyi v Užskej stolici. V minulých dňoch navštívil našu stolicu poslanec gróf Albert Apponyi za účelom prehliadky svojho statku v Bežovciach a vykonal aj viaceré návštevy. Navštívil poslanca Ladislava Tomčányiho (Tomcsány) v Tibave, odkiaľ sme dostali túto správu: „v dňoch 11. a 12. tohto mesiaca bol prítomný v našich kruhoch gróf Albert Apponyi, skutočne výnimočná a veľká osobnosť našej doby, u svojho poslaneckého druha Ladislava Tomsányiho v Tibave. Vidiac tohto veľkého štátnika zblízka, počúvajúc jeho vážnu, hodnotnú, pútavú a peknú reč sa človek nemôže nestať jeho verným prívržencom.“ Na druhý deň bol na oberačke vo vinici rodiny grófa Sztárayho, kde sa veľmi dobre zabával. Tretí deň bol na výlete v Trnave u poslanca Bernátha, kde sa na večeri, ktorý usporiadala na počesť hosťa láskavá domáca pani, zúčastnili aj honosnejší členovia volebného obvodu. Skvelý štátnik pôsobil vždy príjemným dojmom. V Užhorode navštívil pána arcidekana Andreja Budiša.*“[127]

Veľkou udalosťou v života mesta bol každoročne Sviatok sv. Štefana, ktorý organizoval Andrej Budiš st. Slávnosť začínala svätá omša o 9. hodine za prítomnosti úradníkov a štátnych hodnostárov, dôstojníkov a širokej verejnosti. Omšu vždy celebroval Andrej Budiš, pred kostolom tvorili čestnú stráž vojaci jednej roty, vždy sa ozvala aj slávnostná salva. Nasledoval verejný obed s 50 zúčastnenými, prípitky, tanečná zábava, súťaž v streľbe a večer ohňostroj.[128]

126 Ung, 7. 6. 1885.
127 Ung, 21. 10. 1888.
128 Ung, 22. 8. 1880.

Kostol milosrdných sestier sv. Vincenta - Satmárok v Satmári

Andrej Budiš st. bol od roku 1878 do svojej smrti v roku 1890 členom každej významnej komisie v meste. V roku 1880 bol napr. členom komisie pre predaj polí, ku ktorým sa mesto Užhorod dostalo vďaka urbárskej dohode so štátnou pokladnicou.[129] Od roku 1881 bol členom výboru Užhorodského spoločenského kruhu. [130] Od roku 1888 bol členom Užhorodského občianskeho čitateľského klubu, do ktorého až do svojej smrti daroval noviny.[131] Andrej Budiš st. bol dokonca protektorom Spolku katolíckych mladíkov Užskej stolice.[132]

Od roku 1882 bol členom komisie verejnej správy, od roku 1884 členom stoličnej sirotskej komisie. Od roku 1886 bol ešte členom nemocničnej komisie, školskej komisie, komisie verejného zdravotníctva a finančnej a hospodárskej komisie.[133] Od roku 1888 bol podpredsedom lesníckej komisie Užskej stolice. Andrej Budiš st. bol podporovateľom rôznych akcií v meste, v roku 1874 zafinancoval kúpu meteorologickej stanice v Užhorode[134], v roku 1879 podporil výskum nástenných malieb kostola v Gorjány. Ako písal týždenník Ung, kanonik a archeológ z Varadína Flóris Rómer bol pri skúmaní malieb kostola hosťom práve Andreja Budiša st.[135] Bežné boli správy o dobročinných skutkoch Andreja Budiša, ako napríklad podpora koncertu Užhorodského spevokolu v septembri 1882.[136]

Mesto Užhorod si dokonca v roku 1885 od Andreja Budiša st. požičalo 10 000 zlatých na kúpu budovy tzv. Čierneho orla. Pôžičku plánovali vyplatiť z príj-

129 Ung, 12. 12. 1880.
130 Ung, 6. 2. 1881.
131 Ung, 17. 6. 1888.
132 Ung, 24, 11, 1889.
133 Ung, 11. 4. 1886.
134 Ung, 19. 7. 1874.
135 Ung, 21. 9. 1879.
136 Ung, 10. 9. 1882.

mov kúpenej nehnuteľnosti, aby na občanov nepripadla žiadna záťaž. Z tejto *„škaredej budovy máme priestranné, zdravé miesto pre trh*."[137]

Týždenník Ung o pôžičke písal: *„V dnešnom sebeckom svete každého prekvapí obeta, ktorú niekto prináša v záujme ľudstva a verejného blahobytu, lebo v našom živote sa nájdu len niektorí, ktorí by mohli alebo chceli prispieť na verejné ciele.*

Chudoba a ťažká situácia nášho mesta a stolice ani veľmi neumožňuje, aby sme prispievali na verejné veci v takej miere, akú si snáď vyžadujú všeobecné humanitné ciele. Ak sa predsa len taký prípad nájde, že niekto z ťažko získaného vlastného majetku ponúkne väčšiu sumu na istý cieľ, aby z toho mohli prospievať šľachetné snahy ľudstva, ten dobrodinec si skutočne zaslúži, aby mu svet vyjadril svoje uznanie a vďaku.

Naši občania veľmi dobre vedia, akým obetavým jedincom je významná osoba nášho mesta, pán opát Andrej Budiš, ktorý po desaťročnom pôsobení farára v Užhorode dal čiastočne na vlastné náklady postaviť materskú školu v mestskej časti Za mostom a zaobstaral do tejto škôlky opatrovateľky tak, že po krátkom čase sa inštitúcia stala vzorným výchovným ústavom maličkých. Neveríme, že sa v celej krajine nájde ešte jeden vidiecky farár, ktorý by mal takú nadáciu.

Čo bolo cieľom šľachetne zmýšľajúceho kňaza, ktorý poskytol túto nadáciu? Istotne nič iné, než praktická pomoc v bezmocnosti v chudobných rodinách pri výchove detí, lebo v tejto materskej škole dostáva väčšina chudobných detí výchovu zadarmo. Šľachetný zámer prináša najkrajšie plody, lebo škôlka sa z roka na rok zveľaďuje a poskytuje nádej pre lepšie výhliadky v oblasti výchovy. Riadenie škôlky je v dobrých rukách, keďže priamy dozor vykonáva sám pán opát – zakladateľ.

Naši občania teda môžu navždy blahorečiť prozreteľnosti, že rímskokatolícka cirkev dostala takého veľkodušného duchovného otca, ktorého otcovská starostlivosť zahŕňa aj výchovu chudobných. Takto šľachetne zmýšľajúci veľkňaz si však nevytýčil za cieľ iba povznesenie výchovy, ale so živým záujmom sleduje aj občiansky život, ktorého iné oblasti si tiež zaumienil zveľaďovať.

Len sa zamyslíme nad tým, čím bol rímskokatolícky farský kostol predtým a čím sa stal pri neúnavnej činnosti horlivého pastiera. Je vcelku reštaurovaný, rozšírený o dve bočné lode, teraz je už postačujúci pre veriacich, je pekne vymaľovaný, opatrený novými oltárnymi obrazmi, ktoré vyzývajú horlivých veriacich k pobožnosti.

Toto leto pokračoval v horlivej činnosti, lebo dal vymaľovať kaplnky na kalvárii a zvýšil ich počet, čo tiež stálo nemalé výdavky. Jeho činy potvrdzujú, že je dobrý kresťan, ktorý považuje za svoju kresťanskú povinnosť zabezpečiť duševný rast svojich veriacich a taktiež chce byť aj dobrým občanom mesta, lebo sa aktívne zúčastňuje aj vecí verejných a kvôli svojej všade badanej ráznej povahe je vždy medzi prvými.

---

137 Ung, 2. 5. 1886.

To by sme ani nemali spomínať, že vo finančných otázkach dal do poriadku prísnou dôslednosťou rôzne finančné fondy svojej cirkvi, v akom nikdy predtým neboli. Táto poriadkumilovnosť charakterizuje aj jeho vlastnú domácnosť. Iba s takýmito vlastnosťami mohol docieliť, aby sa na farách s neveľkými príjmami zhromaždil značný majetok pre verejné blaho.

Po týchto obetách teraz znova prekvapil verejnosť Užhorodu skvelou ponukou. Každý vie, že želaním mesta je kúpiť škaredý pozemok „Čierny orol" od štátnej pokladnice a zdemolovať ho, lebo kým bude toto otrasné hniezdo hyzdiť trh, mestská časť Užhorodu Za mostom sa nikdy neskrášli a prevádzka trhu bude vždy obmedzená. K tomuto sú však potrebné peniaze a to 10 000 zlatých. Takúto sumu nemožno len tak požičať či nájsť v nejakom kríku. Pre predstavenstvo mesta bolo veľkým problémom túto sumu si požičať. Lebo hoci si už mesto požičalo väčšie sumy pre výstavbu kasární, práve preto by pôžička ďalšej veľkej sumy narážala na veľké prekážky.

Ale pán opát Andrej Budiš ako dobrý občan nášho mesta vyslobodil predstavenstvo z nepríjemnej situácie a sumu na kúpu „Čierneho orla" dobrovoľne ponúkol mestu za najvýhodnejších podmienok. Takáto ponuka si zaslúžene pritiahne pozornosť verejnosti a myslíme si, že sa nedopúšťame neskromnosti, ak to dávame na vedomie našim občanom. Občania! Vyjadrime svoje vďačné uznanie šľachetnému kňazovi a nezištnému občanovi za tento čin a zaželajme mu, aby ho nebesá držali medzi nami ešte dlho!"[138]

Meno Andreja Budiša st. získavalo neustále na vážnosti a dôležitosti. Prvou zdravicou k jeho sviatku v novinách bola gratulácia k meninám zo štvrtého decembra 1881: „*Meninová slávnosť Andreja Budiša. Z ročných období pociťujeme trocha antipatie voči vážnosti jesene a strohosti zimy – ale to je iba zdanie. V posledných dňoch mesiaca november, ktorý väčšinou nosí znaky jednotvárnosti, nastáva predvečer sviatku sv. Ondreja, ktorý nám prináša čas rozmanitosti a veselosti, lebo – medzi inými – je to predvečer menín hlavného kňaza Užskej stolice, pána prepošta Andreja Budiša, najväčšieho dobrodinca nášho mesta v súčasnosti, činorodého bojovníka za verejné blaho. Šľachetný pán zvykne v každom roku sláviť v kruhu svojich priateľov a ctiteľov, s nezištnou a láskavou maďarskou pohostinnosťou. Aj v tomto roku uplynul večer menín pána prepošta ako skutočne láskyplná hostina. Aj teraz sme videli pri jeho skromnom dome vznešených predstaviteľov mesta bez ohľadu na vierovyznanie, spájaných láskou a úctou. Boli tam prítomní predstavitelia štátnej pokladnice, stolice, súdu, učiteľského zboru hlavného gymnázia a kňazskí druhovia oslávenca. Vážený pán redaktor mi odpustí, ak požiadam o trochu priestoru v stĺpcoch jeho vzácneho časopisu, keď píšem tieto riadky ako odozvu tohto príjemného večera pod vplyvom bezhraničnej úcty a oddanosti prejavenej voči pánovi farárovi – prepoštovi pri jeho meninách, lebo pre človeka pozorne sledujúceho verejné veci je vždy hodnostná*

138 Ung, 6. 12. 1885.

prehliadka skvelých činov. Aplikujem latinský výrok „quidquid agis, prudenter agas, et respice finem".

Pred dviadsiatimi ôsmimi rokmi bol poslaný pán prepošt Andrej Budiš ako pomocný farár do Užhorodu, už vtedy si získal uznanie každého a stal sa osviežujúcim a láskavo prijatým členom najlepších spoločenských kruhov. Úcta a oddanosť voči nemu pochádzajú ešte z tých čias. Zaviazal si každého najmä dvoma svojimi vlastnosťami, ktoré sú najkrajšou ozdobou tohto muža cirkvi: dobrosrdečnosťou a horlivosťou. Horlivosťou nehľadiac na vlastné záujmy na každom mieste svojho cirkevného pôsobenia, ako včela zbieral med na podporu lepšieho finančného živobytia svojho farára – následníka. Nešetril silami, zdravím ani finančnými nákladmi pri snahe o zlepšenie veci verejných. Svojou dobrosrdečnosťou bol vždy ochotnou oporou pre svojich veriacich.

Všetci dobre vieme, čo všetko dodnes vykonal v Užhorode a na iných miestach vo veci vzdelávania ľudu a pre náš kostol a čo ešte vykoná, to nám prezrádza jeho šľachetné a dobré srdce. V jeho srdci je vždy pripravená struna, ktorej sa treba iba dotknúť, aby sa jeho šľachetná duša dostala do zanietenia. To je prístup ku katolicizmu, ktorý mu niektorí vyčítajú ako chybu, hoci vie ovládať svoju prchkosť. Jeho zanietenie pre vlastnú cirkev ho neobmedzuje v trpezlivosti voči ktorejkoľvek inej cirkvi.

Našu dobu označujú za dobu nevďačnosti. Všade sa vyhlasuje verejnoprospešný skutok toho, ktorého magnáta, vykonaný iba z povinnosti, odznievajú chválospevy na aristokratov, ktorí majú v snemovni dobrý prejav na pozdvihnutie priemyslu a hospodárstva, ale kto myslí na námezdníkov tohto národa? Na jednoduchých, ale usilovných roľníkov, ktorí v pote uskutočňujú tie úlohy, na ktoré pripíjajú páni! Kto položí veniec na vlasy zošedivelé vo verejnoprospešnej práci alebo dobročinnosti? Užhorod ukázal, že v srdci ľudstva sa ešte nájde vnímavosť pre vďaku a ovenčil svojím uznaním blahodarnú činnosť pána farára prepošta, keď v podvečer a v deň jeho menín súťažilo toľko vďačných sŕdc v prejavení blahoprianí a úcty."[139]

V novinách Ung bol každoročne uverejnený pozdrav jednak k narodeninám, meninám aj k výročiu kňazského pôsobenia Andreja Budiša st. Pri 40. výročí vysviacky 24. júla 1887 noviny písali: „... *pekná doba v takej profesii, kde treba všetky hodiny života venovať duševnému blahu ľudstva. Oslavovaný muž túto profesiu vykonával na spokojnosť svojich veriacich a iste ju takto bude vykonávať aj naďalej. K tomuto výročiu mu úprimne blahoželáme*!"[140]

Obyvatelia Užhorodu usporiadali vždy po voľbách tzv. fakľový sprievod, aby vyjadrili svoju úctu tým, ktorí si získali ich priazeň počas volieb. V roku 1882: „... *impozantný pochod so 150 fakľami vyhľadal obydlie arcidekana prepošta Andreja Budiša, kde tohto statočného veľkňaza pozdravil František Farkaš. Poďakoval mu*

139 Ung, 4. 12. 1881.
140 Ung, 24. 7. 1887.

Rímskokatolícky kostol v Serednom

za jeho správanie, ktoré preukázal pri posledných voľbách. Budiš vo svojej odpovedi poďakoval za záujem, ktorý mu týmto spôsobom prejavujú občania Užhorodu a verejnosť. On sám s radosťou vykoná čokoľvek v záujme spoluobčanov, aj keď to bude spojené s obetou. Pochod pri volaní na slávu Budišovi smeroval k župnému domu a zastavil sa pred starostom Lehockým. Potom sa pochod pohol smerom ku hostincu, kde zhasli fakle a ľud sa ticho rozišiel. Časť občanov ostala v hostinci, kde sa konala spoločná hostina s mnohými prípitkami.“[141] Andrej Budiš st. sa v roku 1881 stal poslancom mesta Užhorod za tretí obvod, tzv. Za mostom.

Zaujímavou je pozícia Andreja Budiša v otázkach šírenia maďarčiny ako vyučovacieho jazyka, a vôbec jeho viacjazyčnosť. Pri slávnostných bohoslužbách v dedinách väčšinou kázal v maďarskom aj v slovenskom jazyku. Takáto viacjazyčná slávnosť sa konala napríklad v októbri 1889 v Serednom, kde bola vysvätená aj nová rímskokatolícka škola a učiteľský byt: „... *Veľkosť slávnosti veľmi pozdvihla vzácna prítomnosť milostivého pána prepošta Andreja Budiša, ktorý bol taký láskavý požehnať novú školu. Po posvätení mal milostivý prepošt dojemnú kázeň prítomným; v očiach veriacich sa leskli slzy, keď im veľkňaz vyjadril poďakovanie za ich neúnavnú prácu. Priniesol nám neopísateľnú radosť svojím vyhlásením, že ak ho Boh nechá žiť, zriadi v obci Seredné materskú školu a dve dievčenské školy. Poznáme vážnosť jeho vyhlásenia a vieme, že slovo sa prevtelí. Preto celá obec odrieka vrúcnu modlitbu Všemohúcemu pre jeho drahý život, aby udržal milostivého pána ešte na dlhý čas v prospech cirkvi a školstva. Pán farár z obce Jenkovce Jozef Benko predniesol reč v slovenskom jazyku, vy-*

141 Ung, 27. 6. 1881.

zdvihujúc dôležitosť náboženskej výchovy, veľadôstojný pán Karol Fleischer sa prihováral veriacim po maďarsky. Po obrade bol na fare slávnostný obed, pri ktorom domáci pán veľadôstojný Pavol Muncsko vyjadril poďakovanie pánovi prepoštovi milostivému Andrejovi Budišovi za jeho unúvanie sa, želajúc mu dlhý život, aby mohol uskutočniť svoj šľachetný plán pre svojich bývalých veriacich."[142]

V rámci predvolebnej kampane v roku 1887 ho dokonca navštívila skupina Slovákov, ktorí ho chceli presvedčiť, aby kandidoval do uhorského snemu. Týždenník Ung napísal: „*V deň Božieho tela mala nemenovaná strana predvolebné zasadnutie. Boli tam občania mesta, zopár slovenských krajanov z dedín, mládež a veľa zvedavcov. Slovenskí občania chceli za kandidáta na poslanca Ladislava Iváncsyho, ten však odmietol. Potom chceli osloviť ministra spravodlivosti Teofila Fabinyiho, ale za ním by bolo treba ísť do Budapešti, na čo však nemali peniaze. Poďme k Budišovi! Kričali Slováci*!"[143]

Andrej Budiš st. bol však aktívny v presadzovaní maďarčiny ako vyučovacieho jazyka. V roku 1883 ho stály stoličný výbor poveril vypracovaním stanov spolku rozširujúceho maďarizáciu a vzdelávanie ľudu v Užskej stolici.[144] Prvýkrát sa s jeho názormi na používanie jazykov v školách stretávame v jeho nekrológu za užského arcidekana Dr. Štefana Vargu, ktorý zomrel 14. júna 1880 v Satmári: „*Ak si čestná a nezištná snaha o dobro vydobýja naše uznanie, vždy máme byť vďační tým mužom, ktorí v každej dobe uplatňujú svoju dobrú snahu v smere náboženstva aj vlastenectva, zlučujúc v sebe pobožnosť a vlastenecké city a ponúkajú pomocnú ruku v najkritickejších časoch. Tieto riadky sú venované pamiatke takéhoto človeka.*

Užský arcidekan Štefan Varga bol vynikajúcim a šľachetným mužom, ktorý bol menovaný do pozície užského arcidekana práve vtedy, keď sa začala revolúcia v roku 1848. Celým srdcom pracoval pre realizáciu ideí boja za slobodu. Bolo to zaujímavé obdobie. V roku 1849 ruské vojsko obsadilo našu vlasť, aby dravou silou utláčalo národ bojujúci za svoju slobodu. Väčšia skupina sa blížila aj k Užhorodu a chcela rozkývať zvony užhorodskej fary. Štefan Varga ako farár to prekazil s takou rozhodnosťou, akou ani neskôr nedovolil, aby sa rakúske vojsko dostalo do veže. Darmo vravel vyslaný dôstojník, ktorý žiadal o prístup do veže, že „som cisársky", náš neoblomný arcidekan odpovedal: „ja som aj cisársky, aj kráľovský!" a odmietol mu vydať kľúče.

Vonkajším vzhľadom bol malý a nezaujímavý, ale v tomto tele zdanlivo slabom bývala čistá, rozhodná duša, vrelo milujúca svoju vlasť. Nezľakol sa ničoho a vytrval aj vtedy, keď v najkritickejších dňoch opustili Užhorod hlavní predstavitelia vlády, stolice a mesta. Svojimi ústami vedel imponovať komukoľvek. Donútil ustúpiť horlivých nepriateľov štátu, verejného poriadku a bratskej svornosti. Od-

142 Ung, 27. 10. 1889.
143 Ung, 12. 6. 1887.
144 Ung, 11. 2. 1883.

vrátil takto od mesta Užhorod, v ktorom pôsobil ako farár, mnoho starostí. Veď vtedy, keď zajali kapitána Juraja Rudóa, Droszta a Tasnádyho a priviazaných k svojim koňom ich vláčili po uliciach mesta, ak by boli vtedy vyzváňali zvony, ako to mali v úmysle, bolo by sa prihnalo vyše desaťtisíc Rusov s desaťnásobkom našich malých diel a vyplienili by mesto.

Bolo treba vidieť tohto pána na zasadnutiach stolice alebo mesta. Nikdy nebol motivovaný túžbou prehovoriť alebo prázdnou slávou velebenia, ale ak vstal a zo zvyku pokrčil plecami, nastalo v sieni ticho, ustúpila neprajnosť a sebectvo túžiace po zbohatnutí zo spoločného. Všetci vedeli, že dostanú svoje. Tieto vždy pokojné ústa hovorili pravdu bez skrášľovania, takže jeho návrhy boli vždy bezpodmienečne prijaté. Bolo mu vzdialené sebectvo alebo preceňovanie. Jeho skromnosť dobre charakterizuje skutočnosť, že ani za svet sa nesmeli uvádzať jeho zásluhy v tlači a napriek tomu, že bol diplomovaným doktorom filozofie, nikdy nepoužíval titul „Dr.", takže svet ani nevedel o jeho vedeckých kvalitách.

Jeho snaha pracovať prevýšila všetky predstavy. Mal čas na všetko, vstával skoro, ľahal si neskoro, všetok svoj čas strávil za pracovným stolom. Nikto za neho nepísal korešpondenciu farára a arcidekana, okrem času, keď sa dal na aktívnu politiku. Vtedy mu pracovali súčasne v každej izbe fary, tu sa radili starší s vráskavým čelom, tam prezeral jeden z mladších jeho starostlivý sloh, obďaleč mu prekladali do nemčiny jeho maďarské dynastické rady, bližšie odpisovali jeho latinské a maďarské návrhy a memorandá, takže dvorná kancelária, štátny guvernér Geringer, košické miestodržiteľstvo, biskup satmárskej diecézy a stolica boli súčasne informovaní o jeho vlasteneckých podaniach, aby ich nikto nemohol odstrániť alebo skryť, čo neraz znamenalo nevýhodu pre dvoch Dobránskych. Dbal o názor učiteľov, ktorí s ním vždy sympatizovali, ale aj o skromný názor svojho mladého kaplána, dokonca ich vždy podnietil k vyjadreniu. Teda v dôležitých veciach si vypočul každého. Ľudí si získal tým, že v jeho okolí bol každý šťastný. Každý bol ochotný všetkými silami slúžiť aktívnej politike tak múdreho, činorodého, vlasteneckého a nezištného vodcu.

Pripomeňme si, že v tomto období sa maďarská inteligencia stolice sledujúc príklad šľachty po celej krajine rozhodla zostať v pasivite. Mierny biskup Ján Hám ako odstupujúci primáš sa venoval iba riadeniu cirkevnej diecézy, iba pán Štefan Varga mal odvahu rozvinúť vlajku aktívnej maďarskej politiky v severovýchodných častiach našej vlasti a obetoval jej svoj život, reputáciu a všetky príjmy svojej vtedy výnosnej zlatej bane v obci Turc.

Aká bola táto politika? Pravá maďarská a dynastická, čestná a otvorená, smelá a rozhodná, aktuálna, dokonca neprehliadnuteľná a veľmi úspešná!

Po porážke revolúcie bolo zásadou nemeckej vlády: divide et impera. Tomu slúžilo nesmierne množstvo cudzincov aj domácich. Mali rozdúchať aj rusínsky národ voči maďarskému, zbavenému všetkých práv. Dvaja ruskí bratia Dobranskí sa posmelili, aby využili protimaďarské okolnosti aj proti katolicizmu; Viktor, ktorý sa vyškriabal do pozície košického školského radcu a Adolf, inak veľmi

talentovaný stoličný komisár, robili všetko na poruštenie nevinných Rusínov, na potláčanie maďarského jazyka v základných a stredných školách a na denacionalizáciu severovýchodných žúp. Bolo treba urobiť niečo proti týmto zlým, otvoreným snahám a Štefan Varga bol tým, kto sa cítil byť povolaný pre vedenie malej, ale odhodlanej skupiny, pozostávajúcej väčšinou z kňazov.

Fara v Serednom postavená Andrejom Budišom st.

Táto otvorená a čestná politika mala úspech. Naši kňazi v satmárskej diecéze sa dobrovoľne nevzdávali, neprijímali ponúknuté lepšie pozície, čestne urobili učiteľskú atestáciu vo Viedni, zhromaždili toľko peňazí, koľko bolo potrebné pre rozšírenie budovy gymnázia a nákup vynikajúcich učebných pomôcok, najmä so štedrosťou Štefana Vargu, ktorý raz daroval aj 2 000 zlatých. Týmto sa 6-triedne gymnázium rozšírilo na 8-triedne a neznížilo sa na 4-triedne, ako si to poniektorí želali, aby ho mohol neoprávnený rusinizmus skôr absorbovať. Kvalifikovaní učitelia maďarského ducha dostali vyššie mzdy, kým Bazil Lyachovič (Lyachovics) s niekoľkými ruskými agitátormi menšieho významu odstúpili od výučby.

Boli takí, ktorí na povzbudenie Štefana Vargu preložili nemeckú geometriu do maďarského jazyka, aby sa mohla učiť po maďarsky; bol aj taký, kto neprijal ponuku riaditeľskej funkcie na gymnáziu v Jászberény, ale zostal v rodnom meste po boku Štefana Vargu, aby tam mohol ďalej slúžiť za tretinu výplaty; už v roku 1858/59 bol poverený dočasným riadením miestneho gymnázia. Z viacerých vynikajúcich učiteľov tejto inštitúcie sa neskôr stali významné osobnosti uhorských univerzít a súčasný riaditeľ gymnázia, vtedajší zastupujúci učiteľ, už vtedy vynikal svojím humánnym prístupom a taktom.

Takto sa rozmáhalo maďarské gymnázium založené užhorodskou Drugetovou nadáciou. Jeho ostražitým strážcom a činorodým duchom zostal Dr. Štefan

Varga, arcidekan latinského obradu stojaci mimo gymnázia, ktorý získaval vynikajúcich učiteľov zo satmárskej diecézy, poskytoval im bezplatné stravovanie, aby vytrvali ako aprobovaní učitelia pri výplate 350 – 400 zlatých, dokonca na vlastné náklady ich poslal do Viedne. Napriek tomu radca vtedajšieho ministerstva kultúry Meschutar pochyboval o vlasteneckých odhodlaniach Štefana Vargu.

Nech si nikto nemyslí, že tento vytrvalý, ťažký, ale úspešný boj nestál Štefana Vargu aj iné obety. Aj na elementárnu školu, ktorú ako farár riadil Štefan Varga, začala pôsobiť germanizácia a poruštenie. Veľký Varga, ako ináč, protirečil svojej úradnej pozícii, čo poskytlo príležitosť pre upodozrievania, omyly, ba aj prísne napomenutie, ale Varga nezostal dlžným. Boj pokračoval dovtedy, kým sa mu šťastlivo podarilo odstrániť dvoch nebezpečných bratov Dobranských z kruhu košického miestodržiteľstva, načo prešovský kanonik Viktor spáchal samovraždu, Adolf sa zamestnal vo Veľkom Varadíne, kde sa nedostal do styku s ruskými vplyvmi. Svojich synov však aj naďalej dal vzdelávať v Užhorode u zastupujúceho učiteľa Szilárda Hodobaya, ktorý teraz učí v Moskve a zbohatol zo svojich latinských jazykových učebníc vydaných v ruštine.

Treba spomenúť, že nebohý satmársky biskup Ján Hám vyslal v mladom veku práve Štefana Vargu na usporiadanie biskupského statku v obci Tiszanána. Aj v tejto úlohe bol dobrým gazdom a získal mimoriadny úspech, za niekoľko krátkych rokov zvýšil príjem tohto statku na viacnásobok. Spočiatku sa to poddaným asi nepáčilo, preto o ňom vytvorili ironický výrok: „Satmársky biskup vyslal šustra (v maďarčine varga znamená obuvník), aby spracoval kožu poddaných. Ale práve vďaka tomuto vernému, múdremu a vôbec nie bezprávnemu postupu sa financie Jána Háma zvýšili. On ich potom obetoval na rôzne dary a stavby, ako aj na založenie nadácie pre šiestich chudobných žiakov užhorodského gymnázia a takto si naveky zabezpečil úctyhodný titul „druhého zakladateľa" diecézy.

V tom čase zostala na pleciach Štefana Vargu aj zlatá a strieborná baňa v obci Turc, keďže si ju Hám nechcel zachovať pre biskupstvo. Táto baňa mala v 50-tych rokoch, keď to bolo najviac potrebné, výnosy mesačne 3 000 zlatých, čo tiež zvýšilo autoritu a vplyv Štefana Vargu. Zároveň však práve kvôli bani v období biskupa Michala Haasa sa Varga zriekol užhorodskej fary a postu užského arcidekana odvolávajúc sa na svoj pokročilý vek a stiahol sa do súkromia, čo bolo pre nás o to smutnejšie, že okrem Haasa nemal nikto taký veľký cirkevno-politický vplyv ako on, najviac v smere vlastenectva.

Za túto jedinú chybu v staršom veku Varga aj zaplatil. Človek, ktorý predtým jedinečnou chladnokrvnosťou odmietol všetky vyznamenania, titul opáta a príjmy kanonika, bol nakoniec odkázaný na kňazskú penziu, ktorú však nakoniec biskup Ladislav Bíró kvôli Vargovým zásluhám v usporiadaní statku a v užitočnej činnosti zvýšil na vlastné náklady na ročných 800 zlatých.

Nebohému bývalému arcidekanovi v mene celej Užskej stolice vyjadrujeme hlbokú vďaku. Nebesá ho vyznamenali vekom 84 rokov v dobrom zdraví. Bol najstarším kňazom satmárskej diecézy so svojou 61-ročnou pôsobnosťou. Vyzna-

menala ho aj jeho Výsosť, keď ho vymenovala za titulárneho kanonika a ozdobila ho Rádom koruny. Vyznamenala ho cirkevná diecéza ešte počas jeho štúdií, keď mohol študovať v Budapešti v centrálnom kňazskom ústave, vyznamenala ho univerzita, keď mu udelila titul doktor filozofie. Buďme mu vďační aj my, ktorým najviac osožil počas svojho života. Postavme mu v našich srdciach sochu pevnejšiu ako mramor, jemu, ktorý vykonával funkciu užského arcidekana a užhorodského farára v najťažších podmienkach. Ako nadaný, vzdelaný a skúsený muž, ktorý verne slúžil svojej viere a národu, bol dobrým veľkňazom, ale ešte lepším Maďarom, vo svojom živote úplne všetko obetoval verejnému blahu, verejnému vzdelávaniu, vtedajším a budúcim školským inštitúciám Užhorodu a zachovaniu verejného práva našej vlasti. Aj v tých najťažších časoch bol čestným človekom, verným priateľom, dobrým kňazom, presným a spravodlivým nadriadením a nadovšetko dôstojným, priamočiarym a spravodlivým aj voči svojim nepriateľom. Nasledujme jeho skvelý príklad v neoblomnom vlastenectve, neprestajnej činnosti a skromnosti zlúčenej s mimoriadnou rozhodnosťou a priznajme si, že Užská stolica nemôže smútiť za väčším človekom, ako bol on.

Nech medzi nami zostane jeho pamiatka, sme mu naveky zaviazaní v celej uhorskej domovine, pre ktorú ochotne obetoval svoje súkromné príjmy.

Andrej Budiš, prepošt, farár, užský arcidekan.“[145]

Štefan Varga bol pre Andreja Budiša st. veľkým vzorom. Na rozdiel od Andreja Budiša ml., ktorý videl v osobách biskupov Jána Háma a Michaela Haasa veľkých dobrodincov a podporovateľov nových metód v oblasti vyučovania, Andrej Budiš st. v nich vidí slabých biskupov, ktorí sa okrem starania sa o chod diecézy o nič iné nezaujímali.

Andrej Budiš st. mal vo svojej pastoračnej činnosti problém predovšetkým s Rusínmi. Upozorňoval na bratov Dobranských, ktorí podľa neho poškodzovali záujmy Rusínov ich spolčovaním s Rusmi. V lete roku 1880 na stránkach novín Ung rozpútal Andrej Budiš st. tvrdú debatu o vlastenectve, obviňujúc školského inšpektora mukačevskej diecézy Mikuláša Homičku (Homicsko) z panslavizmu: „*Užhorod 6. august 1880. V 176 čísle časopisu „Magyar Korona“ sme mali možnosť čítať nasledovný oznam ohľadom veľadôstojného pána Mikuláša Homičku. „Mikuláš Homičko, školský inšpektor mukačevskej diecézy, ktorý je zároveň aj učiteľom gymnázia, dostal ročnú dovolenku od pána ministra náboženstva a školstva, aby mohol celý svoj čas venovať podrobnému preskúmaniu a usporiadaniu ľudových škôl diecézy. Mikuláš Homičko ako redaktor časopisu „Karpaty“ bol od istej doby obviňovaný z toho, že šíri panslavistické tendencie. Je to zvláštne aj kvôli tomu, že svoj časopis „Karpaty“ rediguje práve v opačnom duchu. Hlása najvlasteneckejšie princípy, je hlásnikom maďarskej národnej idey a rozhodne sa snaží kompenzovať práve pôsobenie tých panslavistických agitátorov, ktorí sa snažia získať maďarských Rusínov pre ruské ciele.*

145 Ung, 2. 5. 1880.

Mikuláš Homičko bol v podstate iniciátorom toho, aby sa v gréckokatolíckej liturgii namiesto ruštiny používal maďarský jazyk. To všetko nepoukazuje práve na to, že by mal Homičko sympatie k panslavizmu. Práve naopak. Žiaľ, časopisu „Karpaty, ktorý vychádza v ruskom jazyku, v redakciách centrálnych časopisov neveľmi rozumejú. Táto okolnosť nás nabáda k opatrnosti, aby sme neuverili hneď obvineniam, ktoré sa z vidieka posielajú proti tomuto časopisu, lebo by sme mohli byť nespravodliví, keď z protivlasteneckého správania práve takého horlivého vlastenca, ktorý koná viac v šírení vlasteneckého maďarského ducha ako tí, ktorí ho podozrievajú z panslavistických citov.“

Kiežby to bol zaslúžený chválospev!

V 212. čísle časopisu „Magyarország“ sa útočilo na časopis „Karpaty“, keďže ten nazýva nášho panovníka vždy cárom, napriek tomu, že slovo kráľ je v ruštine nie cár, ale kráľ alebo koroľ. V ďalšom čísle časopisu „Magyarország“ je správa, že „pán Homičko sa dostavil do redakcie a vyhlásil, že on nemôže byť obviňovaný z panslavistických tendencií, ukázal viac čísel svojho časopisu, v ktorých sú články práve v záujme maďarizácie, menovite že cirkevné obrady gréckokatolíckej cirkvi sa môžu konať aj po maďarsky a že je potrebné preložiť obradné knihy do maďarčiny atď. Pán Homičko sa teda v mene redakcie časopisu bránil voči panslavistickým tendenciám chváliac sa tým, čo a koľko vykonal v záujme maďarstva.

Čítajúc tieto riadky mi prišlo na um latinské príslovie „Ignotos tallis, notis est derisui“. Panebože, to sú samé kecy! Pokúsme sa predstaviť veľadôstojného pána Mikuláša Homička v jeho pravej podobe, hoci sa môže stať, že „hovor pravdu a rozbijú Ti hlavu“. Ale pozrime sa na tohto človeka!

Boh mi je svedkom, bol by som najradšej, keby bola spomínaná správa a oznam pravdivé. Nenadarmo vravel Spasiteľ: „Podľa ich plodov ich spoznáte!“ Aj človeka spoznávame podľa jeho skutkov. Nespomeniem teraz pôsobenie pána Homičku v období absolutizmu a v ére Schmerlinga, keď bolo veľmi ťažké rozprávať a pôsobiť proti Maďarom, podporovať panslavistické záujmy a získať si týmto zásluhy. Spomínam len nedávnu minulosť a prítomnosť, a to nie z dobrej nálady, ale vyprovokovaný správami časopisov „Magyarország“ a „Magyar korona“ v záujme pravdy. Nie z nenávisti voči osobe, ktorá nech je odo mňa vzdialená, ale v záujme veci, z povinnosti, z vlastenectva.

Mikuláš Homičko je učiteľom hlavného gymnázia v Užhorode a gréckokatolícky kazateľ. Ako vykonával túto funkciu na úkor maďarskej národnosti, to som už dostatočne ozrejmil vo svojom liste zo dňa 11. apríla 1876, ktorý bol zverejnený v 91. čísle časopisu „Magyarország“ zo dňa 21. apríla. Podľa tohto pán učiteľ náboženskej výchovy svoje kázne a náboženské prednášky predvádza maďarsky hovoriacej gréckokatolíckej mládeži výlučne iba v ruštine, napriek výslovnému nariadeniu biskupa Pankoviča (Pankovics), ktorým prikázal pánovi Homičkovi, aby svoje kázne a prednášky mával pre mládež hlavného gymnázia v maďarčine.

Pomocný kazateľ konal podľa tohto nariadenia, ale pán Homičko vzdoroval svojmu vlasteneckému biskupovi a nekonal tak. To, že dodnes neprednáša len v ruštine, je zásluhou košického hlavného riaditeľa školského obvodu, ktorý sa v dôsledku tohto nepríjemného a nevlasteneckého konania zverejneného v časopise „Magyarország" náhlil do Užhorodu a keď sa presvedčil o dôkladnosti mojej správy, prikázal pánovi Homičkovi, aby odteraz rešpektoval vo svojich prednáškach maďarský prvok. Od tej doby máva prednášku raz v maďarčine, raz v ruštine.

Ak pán Mikuláš Homičko hlása také vlastenecké názory, ak je takým podporovateľom maďarskej národnej idey a ak sa tak rázne snaží kompenzovať pôsobenie panslavistických agitátorov, ktorí sa snažia získať maďarských Rusínov pre ciele Rusov; ak je takým vlastencom, ako je to oznámené v spomínaných časopisoch a ako sa o tom snaží presvedčiť čitateľskú verejnosť, tak sa pýtam: prečo nevykonáva Mikuláš Homičko, učiteľ náboženskej výchovy na užhorodskom hlavnom gymnáziu, zachovávanom z maďarského katolíckeho študijného fondu, svoje kázne a náboženské prednášky v maďarskom jazyku, ktorému užhorodská gréckokatolícka gymnaziálna mládež nielen rozumie, ale ho aj dokonale ovláda; teda prečo ich máva striedavo v maďarčine a ruštine, ktorej časť užhorodskej gréckokatolíckej gymnaziálnej mládeže vôbec ani nerozumie? Ako to môže pán Homičko zlúčiť so svojím maďarským vlasteneckým cítením?

Je namieste podotknúť, že pán Homičko sa zaumienil zaujať k mojim obvineniam odpoveď. Sľúbil: „Nezaujato odpovieme na provokácie a ubezpečujeme pána arcidekana, že naša odpoveď nebude taká jedovatá a zlomyseľná." Pán Homičko je však až dodnes dlžný odpoveď. Je pravdepodobné, že súčasné okolnosti a pomery nepovažuje za priaznivé na prevetranie tejto veci a obáva sa ďalších odhalení. Nie je schopný odvrátiť zo svojej hlavy Damoklov meč. Veď plynutie času všetko zakryje?

Ale vráťme sa k správe v „Magyar korona". Tam sa o pánovi Homičkovi píše: „Bol v podstate iniciátorom a odvtedy je najrozhodnejším urgovateľom toho, aby sa v gréckokatolíckej liturgii namiesto ruštiny používal maďarský jazyk." Bolo dobré, že tam pridali slovo „v podstate", lebo fakty dokazujú opak. Z mnohých uvádzam iba jeden. Pán Homičko je učiteľom náboženskej výchovy užhorodskej gymnaziálnej gréckokatolíckej mládeže. Je povinný celebrovať pre mládež tichú svätú omšu vo všedné dni a riadne v nedeľu. Ak pán Homičko hlása najvlasteneckejšie princípy a maďarskú národnú ideu, ak je v podstate aj najrozhodnejším urgovateľom toho, aby sa v gréckokatolíckej liturgii namiesto ruštiny používal maďarský jazyk, prečo nevykonal a nekoná opatrenia ako priateľ maďarského národa, aby počas tichých svätých omší gréckokatolícka, ale maďarská mládež spievala hymny po maďarsky? Doteraz takéto opatrenia nevykonal a hoci sa bráni a chváli sa, čo všetko vykonal v záujme maďarizácie, že teda grécke obrady sa môžu konať aj v maďarskom jazyku, prečo teda nemal svoje kázne a prednášky v maďarčine a prečo nezariadil, aby sa spievalo po maďarsky? Asi by to narušilo

rituál, ako tvrdil pri príležitosti vysvätenia prešovského biskupa Mikuláša Tótha. Ale ak spevák počas liturgie konanej v ruskom alebo pravoslávnom jazyku môže spievať po grécky isté časti hymny, napr. modlitbu Agios otheos, agios athanatos, eleyson, toto nenarúša liturgiu v slovanskom jazyku? O to ľahšie môže velebiť Boha maďarská gréckokatolícka mládež počas liturgie po maďarsky.

Po tomto úvode, ak je pravdivá informácia, podľa ktorej pán Mikuláš Homičko dostal jednoročnú dovolenku ako učiteľ náboženstva od pána uhorského kráľovského ministra náboženstva a školstva, ktorá na jeho vlaňajšiu žiadosť bola rozhodne odmietnutá, ako o tom máme zaručené vedomie, a teraz túto dovolenku skutočne získal (samozrejme na ťarchu náboženského fondu), aby mohol celý svoj čas venovať podrobnému preskúmaniu a usporiadaniu ľudových škôl diecézy (akoby to riadny kanonik kapituly nemohol vykonať ako v ostatných diecézach s pričinením hlavných dekanov), ja a moji druhovia podobného zmýšľania prijímame túto informáciu o dovolenke s obavami.

Aby som uviedol iba jeden príklad: pán Mikuláš Homičko v rímskokatolíckej škole v Jenkovciach, kam chodia aj gréckokatolícki slovenskí žiaci, dožadoval sa v satmárskej a mukačevskej biskupskej zmiešanej komisie vo veci zlúčenia žiakov dvoch katolíckych strán dňa 1. októbra 1879, aby rímskokatolícky organista – učiteľ učil gréckokatolícke slovenské deti v ruskom jazyku s cyrilikou (vyžadujúc to ako podmienku zlúčenia). Gréckokatolícki veriaci týmto jazykom nerozprávajú, ani mu nerozumejú, túto požiadavku užský rímskokatolícky arcidekan zásadne odmietol, trvajúc na štátnom zákone, ktorý nariaďuje vyučovanie v materinskom a v maďarskom jazyku, ale vyučovanie náboženstva prenecháva učiteľom náboženstva. Na tomto základe síce bola spísaná zápisnica, ale z riadneho zlúčenia sa doteraz nestalo nič, hoci ubehlo už 10 mesiacov. A prečo? Fakticky však zlúčenie existuje, gréckokatolícke deti chodia do rímskokatolíckej školy a ako arcidekan preverujúci školu s radosťou zistil, že na skúškach koncom mája deti preukázali veľký pokrok v slovenskom a maďarskom jazyku s prekvapivým výsledkom. Alebo aj to je zásluha pána Homička, ktorý podľa uvedeného časopisu nemôže byť obviňovaný z panslavistických tendencií? Potrebujeme fakty, aby sme uverili jeho chvastaniu v tlači?

Vážení páni! Ak v Jenkovciach, kde v rímskokatolíckej škole s radosťou vítame gréckokatolícke deti, sa mohla stať škandalózna a nezákonná požiadavka pána Homička, čo sa môže udiať na iných miestach, kde sa počas svojej dovolenky bude venovať podrobnému usporiadaniu ľudových škôl mukačevskej cirkevnej diecézy?

Aby som nebol príliš zdlhavý, odvolávam sa na slávnu školu v Dlhom Poli[146]*, na školy so zmiešaným rituálom v obciach Lekárovce a Porubka, kde sú gréckokatolícke slovenské deti trápené čítaním a písaním nezrozumiteľnej cyriliky, hoci to nie je ich materinský jazyk. Skúste dať prečítať niečo deťom, ubezpečujem vás, že vlastnými slovami nevedia rozlúštiť obsah prečítaného. Ja som si to vyskúšal,*

146 Dlhé Pole – dnes Campulung v Rumunsku

lebo na základe svojich úradných povinností k deťom s latinskou liturgiou, ktoré chodia do tej školy, som sa na tie miesta viackrát dostavil O tejto abnormálnej situácii musí mať vedomie aj pán Homičko, lebo už roky je školským inšpektorom mukačevskej cirkevnej diecézy a je to blízko, teda musím predpokladať, že tieto školy navštívil. Nech sa páči zveriť tomuto pánovi gréckokatolícke školy, on ich teda usporiada a bude riadiť v maďarskom duchu? Sotva mu verím. Ešte sa v mojich ušiach ozýva výrok biskupa Pankoviča: „Môj priateľ graeca fides..." Je pravda, že každé pravidlo má svoje výnimky.

A čo páni arcidekani mukačevskej diecézy, ktorým poskytol maďarský katolícky náboženský fond cestovný paušál 200 zlatých na návštevy škôl: Horlivosť, náklonnosť a vlastenectvo týchto pánov, ktorí pôsobia v stoliciach, nie je postačujúca pre usporiadanie škôl hlavného dekanátu? Oni siedmi nemôžu vykonať toľko v tejto oblasti ako pán hlavný inšpektor Homičko, ktorý si myslí, že je toho schopný? Pekné! V týchto pomeroch by som sa ako arcidekan poďakoval milostivému pánovi biskupovi za takého osvedčenie o chudobe.

U nás je dobre známe falošné vlastenectvo pána inšpektora Homička, čo môže dosvedčiť aj školský inšpektor Berežskej stolice, menovaný pán by mu za to asi nepoďakoval.

O tom, že pán Homičko ako redaktor ruského časopisu „Karpaty" ho rediguje v maďarskom duchu, to pripúšťam, ale s pripomienkou, že ho rediguje nie v jazyku Rusínov žijúcich v Uhorsku, preto mu porozumie iba ten, kto má prax v ruskej literatúre. Dúfam, že maďarský duch je prítomný v tomto časopise, lebo inak by sa vyparila subvencia vlády. Jeho excelencia, ministerský predseda Tisza, v tom nepozná žarty.

Mám ešte jednu kurióznu, ale charakteristickú pripomienku ohľadom maďarského cítenia Mikuláša Homička. Jeho nebohý otec mal viac synov, ako viem s menami: Sándor, András, Miklós, János, Elek. Nech Boh žehná jeho dedičstvo. Pre piatich synov našiel v kalendári katolícke krstné meno používané v Uhorsku. Pán Mikuláš Homičko, ako viem, má jedného syna, ktorého meno je Vladimír. To bolo iste meno niektorého hrdinu Bendegúza, alebo Mateja Korvína. No, samozrejme, v Petrohrade!

Azda postačí, ak svoje riadky ukončím prianím, aby som nebol v budúcnosti pomermi a okolnosťami nútený k podobným článkom a charakteristikám. A teraz nech žije vlasť, nech žije kráľ! A kiež by našu svornosť nerušili ambície nikoho. Súťažme v láske k domovine, v podpore skutočných záujmov ľudu, teda v podpore vzdelávania, podpore náboženstva a etickej výchovy. Vtedy nastane rozkvet vlasti a vďační potomkovia budú velebiť aj náš prach. Každopádne už v tomto živote nás uspokojí vedomie, že sme si splnili svoju povinnosť. Boh s nami!

Andrej Budiš, prepošt, farár a užský arcidekan."[147]

147 Ung, 8. 8. 1880.

Andrejovi Budišovi st. odpovedal Mikuláš Homičko o mesiac: „*Odpoveď Mikuláša Homička. Pán Andrej Budiš v 32. čísle nášho časopisu otvorene útočil na pána Homička. Podstata jeho útoku bola v tom, že činnosť pána Homičku vo funkcii učiteľa gymnázia a školského inšpektora diecézy nie je dostatočne vlastenecká, teda nie tak, ako zaslúžene očakáva pisateľ článku.*

Pán Homičko na útok odpovedal vo vlastnom časopise „Karpaty", ktorý sa vydáva v Užhorode v ruštine, a to v číslach 33 a 34, jeho odpoveď ešte týmto číslom nebola ukončená.

Z jeho Odpovede zverejňujeme skutočnosti vzťahujúce sa na podstatu veci. „Pred každým, kto si prečíta článok pána Andreja Budiša, zverejnený v 32. čísle novín Ung., sa javí v prvom rade otázka: odkiaľ sa berie ten veľký nepriateľský hnev, ktorý je cítiť z riadkov tohto článku, najmä ak čitateľ vie, že tu stoja proti sebe dvaja cirkevní hodnostári.

Najprv Homičko mieni odpovedať na túto otázku. Pán Andrej Budiš nie je priateľom katolíckej cirkvi gréckeho obradu, počas troch desaťročí sa na to dá nájsť množstvo dôkazov, veď on sám to v článku hovorí: „graeca fides nulla fides" – ale prečo je takým roztrpčeným a nezmieriteľným nepriateľom práve Mikuláš Homičko? Vysvetlením je to, že Mikuláš Homičko je na strane vlády, kým Andrej Budiš sa už istý čas stal prívržencom opozície. Pri minulých parlamentných voľbách sa stalo, že Homičko bol neoblomným prívržencom kandidáta vládnej strany a v záujme víťazstva strany urobil všetko, čo bolo v jeho silách; kým pán Andrej Budiš bol mužom opozície. Vtedy pán Andrej Budiš zistil, že Homičko je neoblomným prívržencom vládnej strany a všetky svoje skromné sily a vplyv využíva v záujme tejto strany.

Hoci Budiš tvrdenia pána Homička popiera, je to jedno, ním uvádzané hriechy nevlasteneckého postoja to neočistí a on sám uznáva, že hriechy nezjemní nepriateľský hnev, a ani nemá v úmysle ochraňovať sa tým, že pán Budiš je jeho osobným nepriateľom, možno je aj zo samého vlastenectva spravodlivým nepriateľom. Nech je podľa jeho slov, on však má morálnu povinnosť sa pred verejnosťou vyjadriť. Latinské príslovie "Ignotos fallit, notis est derisui" nemožno považovať za aplikovateľné a takisto nemožno tvrdiť, že nepatrí medzi tých, ktorí majú voči úbohým Maďarom iba samé prázdne slová.

Predovšetkým treba povedať, že jeho 25-ročný verejný život učiteľa, občana a cirkevnej osoby je otvorenou knihou, do ktorej môže slobodne nahliadnuť každý a svoje činy nikdy nepoprie, ani ich nebude ľutovať.

„Pán Budiš hovorí – takto vraví Homičko – že nechce spomínať moje pôsobenie v dobe absolutizmu a v ére Schmerlinga a týmto akoby chcel povedať, že som v tomto období vykonal niečo, čo na mne zanechalo tmavé a nezmazateľné škvrny. Ak už nebol pán arcidekan a farár Budiš láskavý uchrániť ma pred mojimi hriechmi v novších dobách, je škoda zamlčať tie staré, aspoň by som mal príležitosť aj ja na oplátku sa zaoberať staršími vecami. Ak je škandál, nech je úplný. Ja

dovolím každému slobodne nahliadnuť do mojej minulosti, a ak je vina vo mne, nech za to platím, ale nech ani iný sa nesnaží považovať sám seba za čistého.“

Následne Homičko reflektuje na obvinenie, že by brániac sa voči panslavistickým tendenciám sa bol chválil v redakcii časopisov, že čo a koľko vykonal v záujme maďarstva. On nechválil seba, nedal o sebe nič napísať, ale keď ho pri pobyte v hlavnom meste upozornili na správy v novinách ohľadom jeho vlastného časopisu, v redakcii potvrdil, že jeho časopis má vlastenecké smerovanie a správu o ňom v „Magyar korona“ nevnukol on, lebo sa o tom dozvedel iba vtedy, keď pri návšteve redaktora tohto časopisu mu sám jeho redaktor barón Jósika ukázal to číslo, ktoré vyšlo pred štyrmi dňami a v ktorom sa postavil na obranu Homička.

Ďalej uvádza Homičko nasledovné: „Pán Andrej Budiš bol láskavý dokazovať vo svojom článku, ako som bol na úkor maďarskej národnosti v užhorodskom hlavnom gymnáziu učiteľom náboženstva a kazateľ. Prečo nepovedal zároveň aj to, že gréckokatolícka mládež v užhorodskom hlavnom gymnáziu zo dňa na deň viac zabúda maďarský jazyk, lebo Mikuláš Homičko sa s nimi rozpráva iba po rusky. To by bolo ešte pútavejšie a snáď mnohí, ktorí nepoznajú našu mládež, by tomu boli uverili. Som presvedčený, že pán Prepošt veľmi dobre vie, že táto mládež, ktorej ja prednášam svoje kázne a prednášky z náboženskej výchovy po rusky, vykazuje veľmi pekný pokrok v maďarskom jazyku a dokonca ak si to porovnáme, nehovorím, že vyniká, ale istotne stojí v jednom rade s mládežou ostatných cirkví.

Potvrdzovať svoje úradné pôsobenie pomocou tlače nepovažujem za slušnú vec. Tu bránim sám seba, veď pán Budiš môže dobre vedieť, že ja som sa pred dvadsiatimi piatimi rokmi dostal na užhorodské kráľovské hlavné gymnázium nie cez plot, ale jeho otvorenými dverami ako učiteľ náboženstva a kazateľ gréckokatolíckej mládeže. Veľmi dobre vie aj to, že tam pôsobím nie bez kontroly a kontrolóri ako školskí činitelia vyššieho stupňa, ktorí sú vždy dôverníkmi vlády s čistým maďarským cítením, by boli iste obmedzili moju sympatiu s Rusmi, ak by to prípadne naozaj boli videli. Práve preto sa nebránim v tejto veci a najmä nie voči vám, pán prepošt Budiš, ale toľko si dovoľujem, aby som povedal, že pri mojom pôsobení ako učiteľa kazateľ som nielen rešpektoval maďarský jazyk, ale od prvého roku môjho učiteľského pôsobenia som vo väčšej miere ako bolo mojím poslaním používal tento jazyk v úradnom pôsobení aj v každom styku s mládežou.

To, že v užhorodskom kráľovskom katolíckom gymnáziu sa prednášky z náboženstva a kázne pre gréckokatolícku mládež konajú aj v rusko-rusínskom jazyku, sa deje s vedomím a povolením vlády a istotne nie bez dôkladného dôvodu a potreby, práve tak, ako v sídle vašej cirkevnej diecézy, v Satmári sa konajú vo valašsko-rumunskom jazyku, ale nie iba tam, ale na mnohých miestach v našej krajine, kde si to vyžadujú národnostné a rituálne záujmy a povoľujú to zákony štátu.

Rozhodne popieram, že som ako učiteľ náboženstva nútil takého gréckokatolíckeho mladíka, ktorý nerozumie alebo nerozumel rusko-rusínskemu jazyku, aby

sa učil náboženstvo v jazyku preňho úplne cudzom a že som ani napriek tomu nemával prednášky aj v maďarčine. Toto dokazujem verejne konanými previerkami, v ktorých maďarskí gréckokatolícki žiaci odpovedali vždy po maďarsky.

Článok pána Andreja Budiša sa krúti stále okolo toho, že ja mávam prednášky a kázne v rusko-rusínskom jazyku a prečo ich nemávam iba v maďarčine, keď som ako učiteľ náboženskej výchovy v užhorodskom hlavnom gymnáziu, zachovávanom z maďarského katolíckeho študijného fondu, z tohto fondu slušne odmeňovaný, a ako to môžem skĺbiť so svojím maďarským vlasteneckým cítením? Teda podľa Andreja Budiša ani nemôže mať maďarské vlastenecké cítenie ten, kto rozpráva jazykom národnosti skutočne existujúcej v Uhorsku? Ale každý, kto sa opovažuje hoci oprávnene a s povolením zákona rozprávať nie po maďarsky, ale iným jazykom, nech už spácha hriech nevlasteneckého cítenia? Tak potom je aj pán prepošt Andrej Budiš nevlastenecký, keďže ako farár v Serednom rozpráva sa so svojím ľudom a služobníctvom po slovensky a po rusky, dokonca ako viem, na žiadosť inteligencie v Serednom, aby konečne kázal aj v maďarčine, to nechcel vykonať. Aj na svojej súčasnej fare považuje za potrebné, aby používal aj slovenský jazyk, dokonca bez neho by nemohol byť farárom, ale poviem viac, na vlastné uši som počul, že vo svojej slovenskej reči používal aj také slová, ktorým jeho veriaci takmer nerozumeli. Ale predsa by bol nespravodlivý ten, kto by ho nazval nevlasteneckým takisto, ako keď mňa aj mnohých považuje za Rusov a nevlastencov, pretože kvôli nutnosti, kvôli existujúcemu ruskému ľudu sa opovažujeme rozprávať po rusky.

Pán Budiš sa odvažuje verejne dať na papier, že po tom chýrnom článku v časopise „Magyarország" košický kráľovský hlavný riaditeľ sa náhlil do Užhorodu a keď sa presvedčil o dôkladnosti tejto chýrnej správy, prikázal mi, aby som odteraz rešpektoval vo svojich prednáškach maďarský jazyk. Čudujem sa tomuto odvážnemu tvrdeniu, že sa pán Budiš odvoláva na muža zasluhujúceho si tak veľkú úctu, ako je košický hlavný riaditeľ školského obvodu, ktorý vždy venoval pozornosť môjmu úradnému pôsobeniu a dlhé roky dobre vedel a vie, že ako gréckokatolícky učiteľ náboženstva a kazateľ som z povinnosti a profesie oprávnený k tomu, aby som voľne používal rusko-rusínsky jazyk vo svojich prednáškach a kázňach.

V tom, že som od začiatku rešpektoval maďarský jazyk sa odvolávam – keď sa už musím brániť – na svojich žiakov za 25 rokov pôsobenia, ktorí najlepšie vedia, že nielen teraz, ale vždy bol maďarský jazyk v polovičnom pomere jazykom prednášok a v konverzácii so žiakmi a v úradnom styku sa používal takmer výlučne iba maďarský jazyk.

Pán Andrej Budiš sa odvoláva na pokyn a nariadenie biskupa Pankoviča a zverejňuje moju neposlušnosť a vzdor voči môjmu biskupovi, hoci dobre vie, že kňaz vo svojom úradnom pôsobení nemôže vzdorovať svojmu biskupovi a nemôže byť neposlušným voči jeho otvoreným nariadeniam a kto sa to odváži porušiť, ohrozuje svoj úrad a existenciu. Keby som bol prípadne neposlušný voči oficiál-

nemu biskupskému nariadeniu, iste by som sa dostal pred canonicus processus. Snáď pán Andrej Budiš považoval biskupa Pankoviča za takého slabocha, že by on nebol vedel uplatniť svoje oprávnené a zákonné postavenie?"

Potom sa odpoveď zaoberá rôznymi podrobnosťami. Homičko na článok Budiša neodpovedal, hoci jeho správa už bola pripravená, ale konal tak preto, lebo hlavný riaditeľ a biskup mu odporúčali nepúšťať sa do polemík. Ohľadom Budišovho tvrdenia že Homičko nepovažoval súčasné okolnosti za priaznivé na prevetranie tejto veci a obával sa odhalenia podotýka, že jeho minulosť je otvorenou knihou, môže do nej nahliadnuť každý, on sa odhalenia nebojí. Vo svojej veci so Szathmárym si zvolil právnu cestu a takto aj konal, teda oddialiť to nechce. Na pripomienku, prečo nespieva gréckokatolícka mládež v kostole, ak by si aj Homičko želal, také novátorstvo nemôže on sám zaviesť, takáto vec patrí do právomoci vyššieho cirkevného úradného orgánu.

To, že dostal ročnú dovolenku kvôli usporiadaniu škôl, nezaťaží náboženský fond odmeňovaním zastupujúceho učiteľa náboženstva na gymnáziu, to bude platiť cirkevná diecéza. Pán Budiš a jeho druhovia podobného zmýšľania – ako pokračuje Homičko v odpovedi – „prijímajú túto dovolenku s obavami. Ale prečo? Veď ja ako školský inšpektor som aj dosiaľ porušťoval školy, to si myslí určite Budiš. Uvádza príklady na dokázanie svojej obavy, v prvom rade vec školy náboženskej obce v Jenkovciach. Mohol by som písať v tejto veci a o tejto škole veľmi veľa, ale aby som bol stručný, odvolávam sa na hlavného školského inšpektora satmárskej diecézy, na veľaváženého kanonika milostivého pána Antona Nováka, on je dôkazom voči nepravdivým tvrdeniam pána Budiša. Nie ja som požadoval vyučovanie náboženstva, modlitieb a cirkevných piesní v jazyku s cyrilikou, ale ľud samotný, ktorý je v tejto náboženskej obci vo väčšine, a bol ochotný zlúčiť školu iba pod tou podmienkou, že sa bude vyučovať v škole ich náboženstvo a rituál v ich cirkevnom jazyku, ktorému úplne rozumejú a na ktorý si zvykli. Snažil som sa o pokojné urovnanie sporu, v tom sa odvolávam okrem vyššie s úctou spomínaného kanonika – inšpektora aj na všetky zmiešané komisie, ktoré ak chcú byť spravodlivé, dajú za pravdu mne. Došiel som až ku krajnému riešeniu, referoval som o svojom konaní pred sv. Stolicou, nenašiel som tam súhlas, lebo v záujme mieru som sa vzdal cirkevných a náboženských záujmov našej náboženskej obce a tým som sa dostal do pozície, že ma bili aj z jednej, aj z druhej strany.

Vy, pán Budiš, musíte uznať, že treba byť spravodlivým aj voči nepriateľovi. Veľmi dobre vieme, že tie písmená cyriliky sú vám tŕňom v oku, ale môžeme my za to, že pred tisíc rokmi naši predkovia týmito písmenami tvorili literatúru nášho jazyka a asi na naše nešťastie sme susedmi takej veľkej ríše, ktorá používa tie písmená? Že v Uhorsku môže byť dobrým uhorským vlastencom národ s cyrilikou a takým aj skutočne je, to dokazuje dávna i nedávna minulosť.

Aj nemecký národ stojí práve tak za naším chrbtom ako ruský a predsa sa v Uhorsku snaží každý inteligentný človek naučiť svoje deti po nemecky. Áno, mohli by ste na mňa útočiť, keby sa naša inteligencia štítila maďarského jazyka

a v živote aj v sociálnej oblasti by trvala iba na jazykoch s cyrilskými písmenami, ale, môj milý pán, so vztýčenou hlavou môžeme vyhlásiť, že maďarčinu ovládame práve tak ako vy, pane, a vaši druhovia podobného zmýšľania, ak nie viac. Pán Budiš odo mňa žiada fakty a nie chvastanie v tlači, áno, ja môžem preukázať fakty a vy ich poznáte tiež a predsa o nich nechcete vedieť, ale aby som sa nechválil, tentokrát ich zanechám.

Áno, mohli by ste vyčítať, ak by sa naša inteligencia štítila maďarského jazyka a v živote aj v sociálnej oblasti by trvala iba na jazykoch s cyrilskými písmenami, ale, môj milý pán, so vztýčenou hlavou môžeme vyhlásiť, že maďarčinu ovládame práve tak ako vy, ak nie viac. Pán Budiš odo mňa žiada fakty a nie chválenie v tlačí, áno, ja môžem preukázať fakty a vy ich poznáte tiež a predsa o nich nechcete vedieť, ale aby som sa nechválil, tentokrát ich zanechám.

Pán Andrej Budiš krátko odkazuje na známu školu v Dlhom Poli a na školy v Lekárovciach a Porubke. V týchto dvoch posledných som ešte osobne nebol, teda som ich nemohol poruštiť. Ohľadom školy v Dlhom Poli som odovzdal svoju odpoveď na štyroch hárkoch cestou svojho biskupského nadriadeného, v zmysle čoho som bol veľaváženým pánom ministrom milostivo oslobodený od nepodložených obvinení. Ak ste, urodzený pane, zvedavý vidieť a spoznať ministerský prípis, som pripravený Vám ho kedykoľvek ukázať. Zdieľať Vám ho v takejto polemike, do akej sme sa dostali, považujem za neslušné."

Svoju obhajobu končí takto: „Nemožno nevyjadriť moje zhrozenie nad tým, že pán Budiš po tom, čo ma obviňuje z nehorázneho hriechu nevlastenectva a vykresľuje ma pred širokou verejnosťou ako nebezpečného pre maďarstvo, potom priznáva, že môj časopis „Karpaty", písaný v cyrilike, má vlastenecké smerovanie a je redigovaný v maďarskom duchu. Mohol to aj poprieť, ako popiera aj to, že môj časopis je písaný v jazyku ruského ľudu žijúceho v Uhorsku. Hovorí, že vie čítať po rusky a ovláda jazyk rusínskeho ľudu, ale pri čítaní môjho časopisu málo z toho rozumie. Verím tomu a aj sám hovorím, že mu rozumie do tej miery, v akej miere vie čítať, ale ak by iný, kto vie čítať cyriliku, prečítal mu nahlas, iste by rozumel z toho viac.

Pri tomto všetkom jeho dobrá duša a vôľa nemohla zanedbať, aby nevrhla tieň na môj časopis tým, že je maďarský duch prítomný v časopise len z obavy, že by sa vyparila subvencia. Na také detinské a závisťou presiaknuté upodozrievanie nemám čo povedať. Na odvetu by som si aj ja mohol pomyslieť, že azda aj pán Budiš pri svojom dobrom a nepopierateľne peknom čine, že z vlastných nákladov a z príjmov získaných krvou a potom založil dievčenskú školu len preto, aby za svoje zásluhy sa čím skôr dostal k zlatej reťazi a prepoštskému prsteňu. A to by bola presne taká hanebná myšlienka z mojej strany.[148]

Budišova odpoveď na seba nedala dlho čakať: „*Pripomienky i odpovedi Mikuláša Homičku. Vo svojom príspevku zverejnenom v 32. čísle novín Ung som*

148 Ung, 5. 9. 1880.

uviedol také činnosti veľadôstojného pána učiteľa a školského inšpektora Mikuláša Homičku, ktoré nemožno zlúčiť s jeho hrdo spomínaným vlastenectvom.

Dôsledkom toho Mikuláš Homičko vo svojej odpovedi uvádza množstvo vecí, upodozrieva, vidí fantómov, tvrdí a popiera rôzne tézy, ktoré nepatria k veci a vo väčšej časti sa vyhýba podstate veci.

Nemám v úmysle sa s ním dostať do márneho sporu v novinách, lebo on má týždenník „Karpaty" v ruskom jazyku, ktorý s obežníkmi cirkevného úradu vnucuje úbohým gréckokatolíckym kňazom a školám a prípadne aj cirkevným pokladniciam; ja zas nemám vlastný časopis a keďže musím využívať láskavosť iných periodík, nemôžem sa podrobne venovať všetkým jeho rozprávkam, aj tak som uňho zistil, že od skutočných obvinení odvádza reč.

Ale je mojou povinnosťou, aby som niekoľko jeho mudrovaní smerujúcich k zavádzaniu uviedol na pravú mieru. Homičko ma obviňuje týmto: „nie je priateľom gréckokatolíckej cirkvi a jej skromných sluhov. Veď on sám to hovorí v článku takto: „graeca fides nulla fides".

Neviem, ako mám posúdiť toto mudrlantstvo. Ako nevedomosť nechcem, ako zlomyselnosť si neželám. Veľadôstojný Mikuláš Homičko by mohol vedieť, keby chcel, že toto príslovie „graeca fides" pochádza z klasickej rímskej doby, mohol by vedieť, že Rimania používali toto príslovie na označovanie všeobecne známej nespoľahlivosti Grékov a o to menej sa to mohlo vzťahovať na náboženstvo. Veľadôstojný Mikuláš Homičko by mohol vedieť, ak by chcel, že v dobe križiackych vojen toto používali znova na označenie nespoľahlivosti Grékov, ktorí, ako nám to ukazuje história, vstúpili do spojenectva aj so Saracénmi voči Latinom, ak si to vyžiadal ich vlastný záujem. Aj ja sám som to použil na označenie nespoľahlivosti voči pánovi Homičkovi, ako sa o tom môže presvedčiť každý triezvo zmýšľajúci a dobroprajný čitateľ, ktorý berie do úvahy aj iný výrok, vzťahujúci sa iba na pána Mikuláša Homičku: „Sotva mu verím. Ale pán Homičko počul latinské príslovie: „calumniare audacter, semper aliquid haeret" a považuje za dobré a účelové prisúdiť môjmu citátu vzdialený zmysel.

Nech je mu dané podľa jeho viery, ale iba jemu, lebo oveľa viac si vážim a ctím všetkých ostatných členov gréckokatolíckej cirkvi, medzi ktorými mám mnohých priateľov a spolužiakov. Voči nim by som nikdy neaplikoval príslovie „graeca fides"; a týchto veľadôstojných pánov považujem za oveľa vzdelanejších v latinskom jazyku a histórii, než aby považovali mnou citovaný výrok za namierený na ich vierovyznanie – ktoré má byť jedno a to isté ako moje – alebo na ich rituál, ako to mylne pochopil veľadôstojný pán Mikuláš Homičko. Odporúčam, aby sa opýtal pánov učiteľov Mráza, Zaymusza alebo Petríka a vysvetlia mu, že latinské slovo fides neznamená iba vieru a náboženstvo, ale ako v tomto prísloví, aj dôveru a spoľahlivosť.

Zdá sa, že veľadôstojný pán Homičko si nevyberal prostriedky, len aby dosiahol svoj cieľ a či po takom konaní nemožno naňo aplikovať: ignotos fallit, notis est derisui".

V tom istom odseku sa takto chváli veľadôstojný Mikuláš Homičko: „že ja (MH) som neoblomným prívržencom liberálnej tzv. Vládnej strany". Tomu verím! Značnú subvenciu si treba aj zaslúžiť, aspoň zdanlivo; ale fakty potvrdzujú, že veľadôstojný pán Mikuláš Homičko sa pripojí vždy k tej strane, ktorá má v rukách moc, veď subvenciu môže poskytnúť iba ona.

Je verejne známe, že pán Homičko je vždy bubeníkom moci a jeho princípom je „de patre quardiano semper bene". O politickej hádke medzi nami nemôže byť ani reči, keďže ja som nikomu neublížil za jeho politické alebo náboženské presvedčenie a ani nemám za cieľ ublížiť. Snažím sa iba priateľsky presviedčať, ak to nepôjde, nech má každý podľa svojej viery. Veľadôstojný pán Mikuláš Homičko teda môže aj naďalej smelo meniť svoju politiku vo všetkých smeroch. V blízkej minulosti bol prívržencom Deákovej strany, teraz je liberál, môže byť za nezávislosť; ak by sem prišiel Dondukov-Korsakov, asi by bol aj otvoreným sympatizantom Rusov a panslavizmu (ako ho tým obvinil už v roku 1861 dôstojný Karol Mészároš – publikácia „Dejiny Užhorodu", strana 110, riadok 12). A to by asi najviac sadlo jeho túžbam (čomu dnes ešte nechcem ani veriť): facta loquntur!

Vo svojom časopise „Karpaty" kŕmi svojich čitateľov Puškinovými ruskými básňami. Tak teda pokojne sa bude môcť bez ohrozenia podpisovať aj inde, nielen v ruských „Karpatoch" vo forme Nikolaj J. (Jurovič) Homičkov, teda Mikuláš Homičko, syn Juraja. Takýto spôsob podpísania je v móde u Rusov – vidíte! – ani vaši kňazskí druhovia v „Karpatoch" váš príklad nenasledujú. Chvála im za to. Môžete teda smelo meniť svoju politiku, ako sa vám páči, ale ak prídem na stopu protivládneho alebo protikatolíckeho konania, ozvem sa!

Veľadôstojný Mikuláš Homičko v odpovedi uznáva, že gréckokatolícka mládež užhorodského hlavného gymnázia napreduje v maďarskom jazyku, vyniká, atď. Je to pravda, ale toto maďarské vlastenectvo nie je vašou zásluhou, ale zásluhou vlastenectva učiteľského zboru gymnázia a vlastenectva samotnej gréckokatolíckej mládeže. Žeby to bolo ináč, ak by to bolo záviselo iba od vás, o tom svedčia vaše prednášky a kázne.

Pán Homičko pripúšťa, že gréckokatolícka mládež užhorodského hlavného gymnázia rozpráva bez výnimky po maďarsky, ale je nútený prípustiť aj to, že sú aj boli aj takí, ktorí neovládali ruský jazyk a veľadôstojný pán prednášal a kázal po rusky, teda používal taký jazyk na vyučovanie náboženstva, ktorému nerozumeli všetci, teda ak podmienečne pripustíme, že vysvetľoval aj po maďarsky, tak zbytočne premárnil čas. Ako to môže zosúladiť s pozíciou učiteľa náboženskej výchovy a vyučovaním náboženstva a etiky, ktoré majú pridelený aj tak iba malý počet hodín? Veď náplňou práce veľadôstojného pána nie je vyučovanie ruského jazyka, nie je učiteľom ruštiny, na to je zamestnaný iný odborník.

Na otázku, prečo gréckokatolícka mládež hlavného gymnázia nespieva počas tichej svätej omše po maďarsky ste odpovedali, že to nezávisí od vás. Ako je to možné, keď váš vychvaľovateľ v 176. čísle „Magyar korona" píše, že veľadôstojný

je popredným bojovníkom za maďarskú liturgiu a v 213 čísle denníka „Magyaroszág"sa obhajuje v redakcii tvrdiac, že sväté obrady sa môžu vykonávať aj po maďarsky!!

Vidíte, veľadôstojný pán, ja som ani nežiadal, aby ste slúžili liturgiu, teda svätú omšu po maďarsky, iba to, že ak ste takým priateľom maďarského jazyka, ako sa vychvaľuje, tak prečo nespieva na vami celebrovaných tichých omšiach gréckokatolícka mládež hlavného gymnázia po maďarsky, keď maďarčinu ovláda dokonale. Nevyhovárajte sa! Ak maďarskí gréckokatolícki veriaci spievajú po maďarsky s vedomím cirkevného diecézneho úradu v mnohých obciach Saboľčskej a Zemplínskej stolice, tak snáď by nebolo svätokrádežou, ak by spievala po maďarsky aj maďarčinu dobre ovládajúca gréckokatolícka mládež v kostole, ktorý patrí gréckokatolíckej cirkvi. Nie je veľkým rytierstvom dnes zaliezť pod plášť cirkevného diecézneho úradu či iného úradu, keď v „Magyaroszágh" tvrdíte, že dokonca aj liturgia sa môže konať po maďarsky. Mimochodom, aj to som uviedol iba preto, aby som poukázal na to, že takto rozprávate a ináč konáte a nestrpím, aby ste podvádzali čitateľov. Vieme aj to, že veľadôstojný Mikuláš Homičko nikdy nedal gréckokatolíckej maďarskej gymnaziálnej mládeži modliť sa po maďarsky po svojich prednáškach a kázňach – odvolávam sa tu na pánov učiteľov. Ecce Maďar a vlastenec!

My tu dobre poznáme vaše maďarstvo a v Užhorode vieme, akým ste vy priateľom maďarského jazyka. Ako ilustráciu uvádzam iba jeden príklad. Dňa 31. mája 1880 sa jeden vzdelaný gréckokatolícky učiteľ stretol s pánom Homičkom v Užhorode pred budovou gymnázia a pozdravil ho maďarským pozdravom „úctivý služobník!". Neodzdravil mu! Po 5-6 krokoch zakričal za týmto učiteľom, akoby bol jeho sluhom: „Čekajlem" a pokračoval" Ne uctivý služobník! Ale Christos voskres! Znaješ? Jak budeš učiti narod, koli i sám enznaješ sa klaňati!" Vidíte, veľadôstojný pán? Ak ste priateľom maďarského jazyka a zároveň si prajete, aby sa Vám pozdravilo podľa gréckokatolíckeho obradu, mohli ste jemne povedať, prikázať učiteľovi, že podľa našej liturgie je v súčasnosti na mieste pozdrav „Kristus vzstal z mŕtvych!" Ale vás iba nahneval maďarský pozdrav učiteľa a namosúrene ste mu prikázali, aby vás pozdravoval po rusky. Vykľulo sa šidlo z vreca!

Nikto vám nemá za zlé, ak sa rozprávate po rusky s tým, kto s vami po rusky rozpráva. S každým sa sluší rozprávať tak, ako bol ním človek oslovený, ak teda ovláda ten jazyk, toto prináša slušnosť. Ale nanútiť na niekoho hocijaký jazyk, ako ste to robili vy v danom prípade, to je čo?

Po takýchto prípadoch, ktoré sa zdajú byť na prvý pohľad drobné, ale sú veľmi charakteristické, už darmo vydávate vo svojom časopise listy z Radvánky s podpisom Filip Leopold. Iba sa zosmiešňujete! Ale prosím vás, povedzte presný počet, koľko gréckokatolíckych ľudí, alebo detí školského veru rozpráva v Radvánke a najmä v Gorjanoch po maďarsky? Je žiaduce nezverejňovať takéto nepravdy, lebo to je výsmech! Nehovoriac o tom, že na čele školy s údajným gréckokatolíckym charakterom, ktorá stojí pod vaším inšpektorátom a riadením, stojí nekresťan!

Aj toto patrí k hrdo vyhlasovanej tolerancii, ktorá odhodí princíp katolicizmu iba preto, aby bola chválená ľuďmi? Ďakujem, neprosím – suum ciuque!

Čo sa týka školy v Jenkovciach, tak sa zdá, že veľadôstojný pán Mikuláš Homičko je veľmi zábudlivý! Som tu teda nútený predstaviť problém zoširoka. V komisii konajúcej vo veci zlúčenia školy veriacich dvoch katolíckych cirkví žiadal, aby gréckokatolícki žiaci boli vyučovaní v rusko-ruténskom jazyku. Ja som to podľa zákona z roku 1868 nepovažoval za povoliteľné, lebo tento zákon nariaďuje vyučovať v materinskom jazyku. Gréckokatolícki členovia komisie považovali za dobré apelovať na ľud, teda boli privolaní gréckokatolícki veriaci a veľadôstojný pán Homičko im položil otázku: ako si želáte, aby boli vaše deti vyučované? Ľud odpovedal: po maďarsky. Na to ich začal pán Homičko presviedčať: ale veď chcete aj to, aby rozumeli piesňam a obradom v cerkvi? Povedali na to áno. Z toho vyplývajúc žiadal, aby boli deti vyučované v cyrilskom ruskom jazyku. – Vidíte veľadôstojný pán? Ja som to konanie pripustil, aj keď som vedel, že nie je zákonné, ale iba preto, aby veľadôstojný pán opát kanonik Anton Novák, na ktorého sa tak smelo odvolávate, získal skúsenosti o vašich tendenciách. Aj ich získal, lebo čo sa týka vyučovacieho jazyka, zákon nariaďuje v materinskom jazyku a po maďarsky, teda po slovensky a po maďarsky, lebo dúfam, že nebudete tvrdiť, že gréckokatolícki veriaci v Jenkovciach rozprávajú po rusky podľa vašich „Karpát"? Teda tie vaše požiadavky, aby im bolo poskytnuté vzdelanie v ruskom jazyku, som odmietol, keďže to nie je materinský jazyk gréckokatolíckych veriacich, o vyučovaní náboženstva som povedal, že rozhodnutie patrí do kompetencie učiteľa náboženstva. Priznávam teda, že nechápem, čo odsudzujúce mohla podľa vášho tvrdenia nájsť mukačevská sv. stolica vo vašom konaní, ako sa sťažujete. Snáď nie to, že ste nemohli založiť vyučovanie v cyrilike? Lebo to by bolo protizákonné, keďže to nie je materinským jazykom ľudu. Ináč je vaša sťažnosť nepochopiteľná!

Je pravda, že keď som nebol ochotný dovoliť učiť v nezákonnom jazyku, jeden z členov vašej delegácie vyhlásil, že ak gréckokatolícke slovenské deti nebudú vyučované v škole ruským učiteľom v ruskom jazyku a s cyrilikou, tak je jedno, či sa zlúčia s miestnou školou helvétskeho vyznania! Žiaľ, zistil som, že za tento výrok, ktorý je všetkým možným, len nie katolíckym, z vašej strany nebolo vznesené žiadne napomenutie! Verte mi, veľadôstojný pán, že ja mám aj v škole zásadu: suum cuique, rozdiel medzi nami je v tom, ako som zistil, že pán veľadôstojný chce vyučovať gréckokatolíckych v rusínsko-ruskom jazyku aj vtedy, ak sú Slováci alebo Maďari, ja zas podľa zákona žiadam, aby bolo každé dieťa vyučované v materinskom a v maďarskom jazyku.

Náboženssko-etickú výchovu nech každý dostáva v tom jazyku, ktorému najviac rozumie a ktorý ovláda, aj dieťa, aj dospelý, lebo len takto možn dosiahnuť cieľ náboženssko-etickej výchovy. Ja nepovažujem učiteľa náboženstva za učiteľa filológie. Čo by ste povedali, ak by veriaci latinského obradu, lebo ich omša sa vykonáva v latinskom jazyku, boli vzdelávaní vo vierovyznaní a cnostnosti –

ľud aj deti – po latinsky? Verte mi, veľadôstojný pán Homičko, nie je ďaleko čas, keď vynikne, kto je priateľom ľudu a nábožensko-etickej výchovy. Ten, kto kvôli rusko-slovanskému rituálu obetuje všetku náboženskú výchovu šíreniu ruského jazyka, alebo ten, kto zhodnotí jazykové poznatky ľudu a všetko vyučovanie venuje nábožensko-etickej výchove, preto sa neštíti námahy, obetuje svoj majetok – v každom prípade na verejné blaho, aj keby veľadôstojný pán Homičko predpokladal hocijaké skryté hanebné ciele.

Čo sa týka veci v Dlhom Poli, konanie veľadôstojného pána je dostatočne jasne uvedené v zápisnici o previerke spísanej v prítomnosti pána kráľovského školského inšpektora stoličným sudcom na základe verejnosprávnej komisie. Zápisnica sa prečítala na zasadnutí komisie, čím sa stala verejne známou – žiaľ vaše účinkovanie v nej z hľadiska maďarstva nie je chvályhodné.

Nech mi je dovolené pripomenúť, že nikoho som neobviňoval z nevlastenectva pre ovládanie jazyka. Je známe príslovie: Quod linguas calles, toto homines vales. Iba som proti sebachvále veľadôstojného pána a proti jeho chváliteľom ukázal skutočnosti, ktoré sú s tým nezlučiteľné a ktoré nenachádzam v jeho dlhej odpovedi.

Váš chváliteľ v 176. čísle „Magyar korona" obviňuje niektorých z panslavistickej agitácie hovoriac o Vás: „že pán Mikuláš Homičko sa rázne snaží kompenzovať pôsobenie tých panslavistických agitátorov, ktorí sa snažia získať Rusínov pre ciele Rusov." Váš obhajca tvrdí ich existenciu a veľadôstojný pán proti tomu neprotestoval. Podľa pravdy vyhlasujem, že zástupca pána Homička v gymnáziu nebude odmeňovaný z náboženského fondu.

Svojou odpoveďou ste potvrdili, že ak sa chcete dorozumieť s čítateľmi ruského časopisu „Karpaty", musíte vyhlásenie písať po maďarsky. Toto konanie je pre mňa dôkazom, že svoje „Karpaty" redigujete v takom jazyku, ktorému čitatelia nerozumejú a môj príspevok je na mieste.

Nech Boh dá, aby vaše budúce pôsobenie ma nenútilo k odhaleniam, na ktoré som pripravený, a to bez nároku na honorár. Andrej Budiš." [149]

Andrej Budiš st. bol známy svojou otvorenosťou a veľmi tvrdohlavou povahou. V roku 1880 musel mať v meste a v cirkvi veľmi silné postavenie, ak bol schopný takto otvorene útočiť na školského inšpektora gréckokatolíckej cirkvi, a to ešte verejne v novinách.

Podobne tvrdo reagoval Andrej Budiš st. na článok v týždenníku Ung pod názvom „Nahnevaní svadobčania". Andrej Budiš píše: „*Týždenník Ung píše, že sa istý sobáš v miestnom rímskokatolíckom kostole nemohol uskutočniť, keďže farský personál musel ísť na oberačku. K tomu podotýkame, že farský personál nemal oberačku, lebo nebolo čo oberať, teda jeho neprítomnosť nebola dôvodom pre zosmiešnenie svadobčanov. Ak chcete vedieť skutočný dôvod, opýtajte sa ženícha, Juraja Revackého, ktorý bol viackrát napomínaný a napriek tomu chcel*

149 Ung, 26. 9. 1880.

vstúpiť do manželského zväzku bez trojnásobného hlásenia a listu potvrdzujúceho absenciu iných možných prekážok uzavretia manželstva, a teda bez toho podľa platných zákonov sa nemohol sobáš konať. Andrej Budiš.“[150]

Prioritou v činnosti Andreja Budiša bolo školstvo. Podporoval výstavbu škôl nielen v Užhorode, ale aj v blízkom okolí, v Hlbokom, Serednom, Dlhom Poli, Vulšinkách atď.

Formy podpory boli rôzne. Na kráľovskom katolíckom hlavnom gymnáziu každoročne oceňoval spolu s gréckokatolíckym kňazom Michalom Szabóm, riaditeľom gymnázia Ede Szieberom, učiteľom Štefanom Rybárom a advokátom Bertalanom Reismannom najlepšie študentské práce, najlepšieho študenta vždy pozval na obed.[151] Na podporu štipendií prispel v roku 1882 sumou 20 zlatých.[152] Po maturitných skúškach na kráľovskom hlavnom gymnáziu usporiadal Andrej Budiš st. hostinu, na ktorú pozval celý učiteľský zbor.[153]

Andrej Budiš st. bol známy svojím tvrdým postojom k výučbe náboženstva. Mesto Užhorod malo problém s užhorodskou obecnou školou, z ktorej nechcel Andrej Budiš zobrať študentov na kráľovské gymnázium. Ako dôvod uvádzal, že sa neučili poctivo náboženstvo.[154]

Najvýznamnejšou školskou akciou Andreja Budiša st. bolo založenie elementárnej dievčenskej školy s dvoma triedami a materskou školou v Užhorode. O tomto zámere infomuje denník Ung v januári 1879: „*Podľa našej informácie užhorodský katolícky arcidekan Andrej Budiš odovzdal primátorovi mesta Užhorod nadačnú listinu, podľa ktorej vo vlastnom dome na ulici Bozosi založí elementárnu dievčenskú školu s dvoma triedami a osobitnou materskou školou, ktorých vedením poverí tri milosrdné sestry Rádu sv. Vincenta; potrebnú prestavbu a výstavbu vykoná na vlastné náklady a zároveň budúcim základným kapitálom za každých okolností zabezpečí subsistentio učiteliek a zachovanie inštitúcie. Dáva si len jednu podmienku, že mesto Užhorod dodá inštitúcii v každom roku 24 siah palivového dreva. Podľa jeho želania sa má inštitúcia otvoriť 1. októbra tohto roku. Táto nadácia pána arcidekana Andreja Budiša zaväzuje obyvateľov mesta k veľkej vďake. Zakladajúcu listinu predloží pred mestské zastupiteľstvo na najbližšom zasadnutí a veríme, že zastupiteľstvo bude nápomocné pri realizácii šľachetného cieľa zakladateľa.*“[155] „*Šľachetná nadácia užhorodského arcidekana Andreja Budiša, o ktorej sme už písali, bola úradne oznámená aj Ministerstvu náboženstva a školstva. Ministerstvom bolo v úradnom vesníku 10. februára zverejnené nasledovné uznanie šľachetnému darcovi: užhorodský rímskokatolícky*

150 Ung, 17. 10. 1880.
151 Ung, 4. 8. 1875.
152 Ung, 2. 7. 1882.
153 Ung, 17. 6. 1883.
154 Ung, 2. 11. 1876.
155 Ung, 19. 1. 1879.

kňaz a arcidekan Andrej Budiš bol láskavý založiť v meste Užhorod na vlastné náklady elementárnu ľudovú školu rímskokatolíckeho charakteru a taktiež materskú školu. Na tento účel obetoval dom v hodnote 8 000 zlatých a ďalších 4 000 zlatých na jej prestavbu a nakoniec na zabezpečenie živobytia troch milosrdných sestier Rádu sv. Vincenta s pedagogickým vzdelaním založil nadáciu v hodnote 12 000 zlatých. Uhorský kráľovský minister náboženstva a školstva vyjadril šľachetnému darcovi svoje uznanie a úprimnú vďaku za túto veľkú obetu v záujme domáceho školstva."[156]

Svoje nadácie mal Andrej Budiš st. veľmi dobre podchytené v miestnej tlači. Každú jednu charitatívnu akciu dôkladne využil na propagáciu svojej osoby. Tak tomu bolo aj pri dievčenskej škole: „*Nadácia užského arcidekana Andreja Budiša. „Veľké časy, veľkí ľudia!" V našej dobe možno toto heslo aplikovať nielen na vojnu a politiku, ale okrem iného aj na verejné vzdelávanie. Šťastný je ten národ, v ktorom sa nájdu hrdinovia a vodcovia, ale šťastný je aj ten národ, medzi synmi ktorého sú vo veľkom počte takí, ktorí sa snažia podporiť vzdelávanie a vyučovanie, ktoré sú základom štátneho blahobytu a uplatnenia sa. Matky vznešeného ducha, vodcov a hrdinov vychováva národu práve škola.*

Verejné vzdelávanie zažilo v našej domovine počas posledného desaťročia prekvapivý rozvoj. Na jeho podporu pôsobili významné faktory, vláda, štátnici a obetaví občania, ktorí často veľkodušne obetovali svoje ťažko získané imanie na podporu verejného vzdelávania a ktorí svoje dary poskytli na najvznešenejší cieľ.

Naše noviny často uvádzajú vzdelávacie nadácie súkromných osôb z jednotlivých stolíc našej vlasti. Medzi zakladateľmi sú príslušníci rôznych spoločenských vrstiev, aristokracie, strednej vrstvy, remeselníci a poľnohospodári, všetci sú bohato zastúpení medzi tými, ktorí svoj majetok, alebo jeho väčšinu obetujú na výchovnovzdelávacie ciele. Na tomto poli obetavosti vidíme aj maďarské kňazstvo a duchovných, ktorí svoje príjmy dávajú na verejnoprospešné ciele.

Tento kapitál prinesie bohatú úrodu a generácia potomkov bude s vďakou spomínať na tých mužov, ktorí v záujme podpory vzdelanosti obetovali svoj majetok v prospech vzdelávania a vyučovania, ktoré sú základom veľkosti národa a uplatnenia sa.

Medzi tieto osoby patrí aj užský arcidekan a užhorodský farár pán Andrej Budiš, ktorému venujeme tieto riadky.

Väčšinu svojho imania získal počas mnohých rokov usilovnosťou a šetrnosťou ako kňaz v Serednom a v súčasnosti ako arcidekan v Užhorode. V Užhorode v časti Za mostom založil dievčenskú školu pozostávajúcu z troch tried. Na účely školy postaví budovu, ktorá vyhovuje súčasným školským požiadavkám, s potrebným bytom pre učiteľky a priestranným dvorom, kde možno zriadiť aj peknú záhradu. Budovy budú onedlho hotové.

156 Ung, 16. 2. 1879.

Dievčenskú školu vybaví učebnými pomôckami, úplne zariadi aj školské triedy a byt učiteliek. O ročné potreby školy a o živobytie a ročnú odmenu učiteliek sa takisto postaral, na tento účel zložil 12 000 zlatých nadačného kapitálu. Vyučovanie budú v dievčenskej škole vykonávať milosrdné sestry.

Mestská časť Užhorodu „Za mostom", kde bývajú hlavne remeselníci a chudobní robotníci, nebola doteraz vybavená žiadnou vzdelávacou inštitúciou, hoci na tomto mieste je nevyhnutné postaviť aspoň školu pre elementárne vzdelávanie, aby chudobnejší občania a robotníci mohli vzdelávať svoje deti a najmä aby malé deti neboli nútené prichádzať do školy do centra mesta v blatistých a daždivých jesenných a studených zimných dňoch, najmä keď zo strany chudobných rodičov nie sú vybavené vhodným šatstvom pre toto počasie. Materská škola, ktorá bude postavená pri založenej dievčenskej škole taktiež pre deti chudobnejších spoločenských vrstiev, je mimoriadnou dobročinnosťou pre tých chudobných rodičov, ktorí na svoje živobytie a živobytie svojich detí zarábajú prácou svojich rúk a deti si nemôžu zobrať so sebou.

Významná nadácia Andreja Budiša si teda právom zaslúžila pozornosť verejnosti v kruhoch mestskej inteligencie a všade môžeme počuť vyjadrenia úcty a uznania.

Užhorodskí občania, ktorí najviac využijú založenú školu, sa musia priblížiť k šľachetnému veľkňazovi s vďakou, veď sa priamo postaral o ich deti. V budúcnosti sa k nemu primknú s veľkou úctou a ochotou ako k pastierovi, ktorý dal pekné svedectvo o opatere svojich veriacich aj príslušníkov iných cirkví. Na stránkach histórie Užhorodu budú žiarivými písmenami označené skutky šľachetného veľkňaza, o ktorých bude čítať budúca generácia s vďakou a ktoré budú slúžiť aj v ďalekej budúcnosti ako posmelenie a vzor.

Želáme tak dlhý život pánovi arcidekanovi Andrejovi Budišovi na pýchu stolice a mesta, keďže ho ako rodáka tejto stolice považujeme s radosťou aj dvojnásobne za svojho."[157]

Andrejovi Budišovi poďakoval aj primátor Užhorodu Lehocký: „*Pánovi užskému arcidekanovi Andrejovi Budišovi pri tej príležitosti, že na vlastné náklady a vo vlastnej prevádzke založil dievčenskú školu v Užhorode, vyjadrila úctu delegácia mestského zastupiteľstva pod vedením primátora Lehockého 13. júla o 11. hodine a poďakovala sa za významnú nadáciu. Na slová rečníka delegácie, primátora Lehockého, odpovedal pán Andrej Budiš slovami, že počas celého svojho života považoval za hlavný cieľ slúžiť verejnosti a pomáhať aj finančne podľa svojich možností. O čo sa pričinil v minulosti, to nezanechá ani v budúcnosti. Jeho slová privítala delegácia hlasitým volaním na slávu. O dievčenskej škole podotýkame, že v súčasnosti prebieha jej výstavba a nakupuje sa zaria-*

157 Ung, 20. 7. 1879.

denie, ktoré bude vo všetkom vyhovovať školským požiadavkám. Inštitúcia sa otvorí najneskôr 1. októbra.“[158]

Dievčenská škola v Užhorode bola otvorená 28. septembra: „*Pán Andrej Budiš, užhorodský rímskokatolícky arcidekan – ako sme už podrobne uviedli – v mestskej časti Za mostom dal na vlastné náklady vystavať a zariadiť elementárnu dievčenskú školu v zhode s požiadavkami doby a v spojitosti s ňou materskú školu, zároveň na prevádzku tejto inštitúcie založil u satmárskej kapituly nadáciu v sume 12 000 zlatých.*

Ústav je hotový, satmárske milosrdné sestry, poverené jeho vedením, už 1. októbra začali vyučovanie. Slávnostné odovzdanie a posvätenie školy sa konalo v nedeľu, 28. septembra, posvätenie vykonal satmársky kanonik opát Novák ako biskupský poverenec. Predpoludním o 10. hodine bola bohoslužba v ríškokatolíckom kostole, po ktorej sa veriaci v slávnostnom pochode dostavili na miesto, kde už bolo zhromaždené početné obecenstvo z inteligencie mesta. Po skončení vysviacky prísediaci a učiteľ gymnázia Ján Zoltsák predniesol vydarenú kázeň pred početným obecenstvom, v ktorej chválil vynikajúce zásluhy šľachetného zriaďovateľa. Potom nasledovala svätá omša po ktorej skončení ústav v mene biskupa prevzal opát a kanonik Novák. O pol jednej bol slávnostný obed v pohostinnom dome arcidekana Andreja Budiša, na ktorý boli pozvané mnohé významné osobnosti mesta. Počas obeda predniesol domáci pán prípitok na satmárskeho biskupa Lőrinca Schlaucha, potom nasledovali ďalšie prípitky, v ktorých sa oceňovali najmä zásluhy, vznešené úsilie a veľkodušnosť oslavovaného arcidekana Andreja Budiša. Obyvatelia Užhorodu a najmä remeselníci sa s veľkou radosťou zúčastnili slávnosti, presiaknutí citmi lásky a úcty voči šľachetnému zakladateľovi. Táto nadácia bude mať v budúcnosti veľký dopad na mesto Užhorod. Rodičia – remeselníci, žijúci v mestskej časti Za mostom, ktorí doteraz nemohli posielať svoje deti do školy najmä kvôli tuhej zime, s radosťou ich budú posielať do tejto školy, keďže zanikli všetky prekážky. Rodičia – námezdní robotníci – ktorí majú malé deti, ich môžu na celý deň umiestniť do materskej školy a pokojne a nerušene sa môžu venovať dennému zárobku. Obyvateľstvo mesta Užhorod bude vždy s vďakou spomínať na arcidekana, ktorý plody svojej dlhoročnej námahy obetoval pre výchovu a osvietenie tohto mesta a inštitúcia bude aj v ďalekej budúcnosti hlásať jeho pamiatku, ktorá je trvácnejšia ako kov a kameň.“[159]

O založenie školy v Užhorode sa Andrej Budiš st. snažil minimálne od roku 1878. V biskupskom archíve sa zachoval jeho list satmárskemu biskupovi: „*Urodzený a veľadôstojný pán biskup! Milostivý Otče! V minulom roku, 28. decembra 1878, na 25. výročie kňazského stavu som sa dostavil do Satmáru na pobozkanie ruky Vašej urodzenosti. So synovskou dôverou som vyhlásil, že: „zaumienil*

158 Ung, 20. 7. 1879.
159 Ung, 5. 10. 1879.

som si postaviť a zariadiť dievčenskú školu s dvoma triedami a materskú školu v Užhorode v dolnej časti, teda Za mostom, na adrese ulica Bozosi 630 s číslom v katastri 845 a 608. Táto nehnuteľnosť je mojím súkromným vlastníctvom a je zapísaná na moje meno; budovu, ktorá je tam postavená z pevného materiálu a doteraz ma stála vyše 8000 zlatých, prestavať na tento účel, jej potrebné rozšírenie a prestavbu kryť z vlastných zdrojov; učiteľské úlohy zveriť trom mníškam vincentkám zo satmárskej diecézy, na živobytie a stravovanie ktorých ponúkam nadačný kapitál 12 000 zlatých, obracajúc týmto na slávu Božiu a duševný blahobyt veriacich to, čo som získal svojou usilovnosťou z Božieho požehnania.“

Vaša Urodzenosť milostivo prijala moje vyhlásenie a udelila mi žiadané otcovské biskupské požehnanie na uskutočnenie tohto zámeru. Po návrate do svojho úradu som začal vybavovať uskutočnenie svojho návrhu. Zistil som však, že úroky mnou ponúknutého nadačného kapitálu, ktorý v súčasných pomeroch nemôžem zvýšiť, nie sú postačujúce na živobytie mníšok, ktoré majú viesť ústav, preto som 16. januára tohto roku vyhľadal primátora mesta Užhorod, aby bol taký láskavý prostredníctvom urodzeného mestského zastupiteľstva ponúknuť a natrvalo zabezpečiť 96 kubíkov potrebného palivového dreva na rok.

Moja žiadosť mala radostný výsledok, podľa ktorého: urodzené mestské zastupiteľstvo ponúklo žiadané množstvo dreva od roku 1880 a zabezpečilo ho natrvalo, ako to dosvedčuje aj priložený overený výpis zo zápisnice zasttupiteľstva. Teda ak počítame súčasnú minimálnu cenu palivového dreva 2 zlaté za kubík, úroky mojej nadačnej sumy sa zvyšujú ročným príspevkom 192 zlatých.

Na druhej strane, aby mníšky vedúce ústav netrpeli nedostatkom, želám sa o ne starať tak, aby som nezaťažil obyvateľov mestskej časti, ktorí majú z toho úžitok a snáď nekonám tým neprávie, ak sa neohradím ani pred gréckokatolíckymi, kalvínskymi a židovskými obyvateľmi, keďže sú v meste v hojnom počte a ja sám som si vytýčil za cieľ vzdelávanie ľudu postavením tejto inštitúcie na slávu Boha, preto ich nevylúčim z užívania, dokonca si želám a chcem prijať tých, ktorí vrelo očakávajú otvorenie ústavu. Teda pri zachovaní prísneho katolíckeho charakteru inštitúcie si želám prijať ich s zápisným poplatkom a príjem z toho vyplývajúci si želám dať na pokrytie potrieb inštitúcie a jej zachovanie.

Na prestavbu budovy a jej vnútorné aj vonkajšie zariadenie som určil sumu 4000 zlatých podľa výpočtu znalca, ale medzičasom som uznal, že sú žiaduce najmä priestrannejšie triedy. Vďaka Bohu sa mi to podarilo uskutočniť napriek mimoriadnemu počasiu, s čím súvisí značné navýšenie cien materiálov a práce. Ale vďaka Bohu sú dve budovy hotové, zariadenie, vrátane nábytku, posteľnej bielizne, kuchynských potrieb atď. je v takom stave, že budem schopný najneskôr v prvé dni októbra tohto roku odovzdať ústav svojmu účelu.

Milostivý pane! Prešlo takmer 7 mesiacov od mojej ústnej správy až po toto povinné písomné vyhlásenie. Uvedené skutočnosti potvrdzujú moje počínanie. Chcel som dosiahnuť aj to, aby som mohol podať moje hlásenie už nie o zámeroch, ale o existujúcich veciach.

Môžem ešte dodať, že zakladajúci kapitál odovzdám ešte v tomto roku, v hotovosti 12 000 zlatých, alebo v štátnych cenných papieroch nie v nominálnej, ale v bežnej hodnote a zaväzujem sa k tomu, že úroky budem kryť odo dňa otvorenia ústavu do dňa odpočtu nadačného kapitálu, dokonca okrem toho som pripravený zdolať počiatočné ťažkosti niekoľkými stovkami zlatých. Ak Boh bude naklonený môjmu životu a svojím aj doteraz pociťovaným požehnaním mi to umožní, bude tento ústav aj naďalej predmetom mojej starostlivosti. Ústav je verejnou potrebou a je venovaný sláve Boha a duševnému blahobytu veriacich.

Nech mi je dovolené vyhlásiť, že vlastnícke právo tejto inštitúcie vznikajúcej z môjho súkromného majetku prináleží satmárskej cirkevnej diecéze; užívacie právo prevádzam na rímskokatolícku školu v mestskej časti Za mostom mesta Užhorod, vedenú mníškami po čase, ak by tu nebolo možné pôsobiť v katolíckom duchu, môže úrad satmárskej cirkevnej diecézy previesť užívacie právo z tejto časti Užhorodu na iné miesto v Užskej stolici – výlučne v okruhu fary Pavlovce a Seredné. Ak by sa tento môj zámer stal v katolíckom duchu nemožným z hľadiska zachovania inštitúcie so všetkým príslušenstvom, všetky majetkové dedičné a užívacie práva prevádzam na potomkov mojich bývalých drahých súrodencov: nebohá Mária Budišová (manžel Juraj Hajdučko), nebohá Anna Budišová (manžel Ján Tomsič, Michal Pataky), nebohá Alžbeta Budišová (manžel Ján Laskodi).

Milostivý pán biskup!

Do otvorenia inštitúcie a jej faktického odovzdania, do zaslania môjho listu o večnej nadácii opatreného všetkými legislatívnymi prvkami, nech slúži ako zábezpeka moje vyhlásenie s povinnou právoplatnosťou. S pokornou prosbou, že moje vyhlásenie s povinnou právoplatnosťou a moje úslužné hlásenie prijme Vaša urodzenosť s dobre známou milosťou a otcovskou láskou a svojím biskupským požehnaním ma podporí a zabezpečí ustálenie tejto inštitúcie, z toho vyplývajúc láskavo nariadi potrebné opatrenia, zostávam so synovskou dôverou a odporúčajúc sa do Vašej milosti, bozkávajúc Vašu pravicu, v Užhorode 22. júla 1879, najpokornejší kaplan Vašej urodzenosti Andrej Budiš, užský arcidekan, užhorodský farár.

Výpis zo zápisnice zasadnutia zastupiteľstva mesta Užhorod zo dňa 12. júla 1879. Prečítal sa úradný spis veľadôstojného pána užského arcidekana a užhorodského rímskokatolíckeho farára Andreja Budiša zo dňa 15. januára pod číslom 16, v ktorom oznamuje primátorovi mesta, že pri uvoľnení vlastného pozemku na adrese ulica Bozosi 630, pri jeho vhodnej úprave a vykonaní ďalšej výstavby, zároveň pri ponúknutí potrebného základného kapitálu si zaumienil v mestskej časti Za mostom zriadiť dievčenskú školu s dvoma triedami a materskú školu a zachovať ju pod vedením mníšok vincentiek na vlastné náklady ako večnú nadáciu. Tento ústav, v ktorom sa v nedeľu a vo sviatočné dni bude konať aj vyučovanie dospelých, hodlá otvoriť už 1. októbra tohto roku.

K dosiahnutiu cieľov vzdelávania ľudu žiada mestské zastupiteľstvo o príspevok a podporu tým spôsobom, aby sa zaviazalo na ťarchu mesta svojím roz-

hodnutím zabezpečiť pre inštitúcie potrebných 24 siah, teda 96 kubických metrov palivového dreva. Zastupiteľstvo s dojatím a radosťou prijalo túto vznešenú nadáciu veľadôstojného pána užského arcidekana a rímskokatolíckeho farára Andreja Budiša, vyjadruje svoju vrelú vďaku a vrúcne poďakovanie za túto skvelú obetu v záujme vzdelávania ľudu a v prospech chudobných obyvateľov mesta. Zastupiteľstvo nariaďuje zvečniť túto snahu aj touto zápisnicou, zároveň vyhlasuje svoje rozhodnutie: s najväčšou ochotou natrvalo prijíma na ťarchu mesta vydávanie 96 kubických metrov palivového dreva pre potreby dievčenskej a materskej školy, ktorá sa má postaviť v Užhorode a tieto výdavky zahrnie do svojho rozpočtu od roku 1880. Na vyhlásenie tohto rozhodnutia a jeho oznámenia pre šľachetného zriaďovateľa ako aj vyjadrenie vďaky a jednohlasného uznania mestského obyvateľstva sa zvolila komisia pod predsedaním primátora v zložení mestských poslancov: Juraj Nehrebeczky, Dr. Ladislav Iváncsy, František Farkaš, Bertalan Reizmann, Štefan Plathy, Vojtech Lasztókai, Ján Szmolniczký, Ján Maruník, Michal Gottlieb, Gábor Svesza, Ľudovít Kiss, Pavol Breznay a Ladislav Timko. Komisia bola vyslaná s poslaním, aby požiadala veľadôstojného pána zriaďovateľa, aby bol láskavý odovzdať overenú kópiu zriaďovateľskej listiny pre mestský archív za účelom jej zachovania ako večnej pamiatky. Zapísal a vydal Štefan Kováč (Kovács), hlavný zapisovateľ mesta Užhorod.“[160]

Už v januári 1880 písal týždenník Ung o veľkom úspechu dievčenskej školy a škôlky, kde: „*drobci celým srdcom lipnú na svojej učiteľke, ktorá ich učí básne, piesne, určenie a pomenovanie predmetov každodenného života a spolu vytvárajú menšie práce z papiera. Táto škola si skutočne zaslúži pozornosť verejnosti.*“[161]

Dievčenská škola v Užhorode sa v roku 1888 rozšírila o 2 nové učebne a dostala nový názov „Máriin dom“. Od nového školského roka sa mala stať 6-triednou dievčenskou školou pod vedením 4 milosrdných sestier. Zároveň sa mali od nového školského roka prijímať aj tam bývajúce chovankyne na plnú penziu.[162]

Týždenník Ung na „Máriin dom“ nešetril chválou: „*Deti z materskej školy Máriin dom mali 29. júna peknú a dojímavú slávnosť. V tento deň sa uskutočnilo ich vystúpenie, v prítomnosti rodičov a verejnosti. Malé neviniatka sa naozaj držali dobre. Ich básne, humorné dialógy, hravé poznatky boli predvedené smelo a šikovne. Preukázali, v akej miere možno rozvíjať aj detskú myseľ pri starostlivom a horlivom vedení. Naozaj sa z roka na rok napĺňa naše srdce vďakou milostivému Andrejovi Budišovi, dobroprajnému zakladateľovi tohto ústavu, a takisto aj neúnavne pracujúcim sestrám, ktoré sa tak horlivo činia pri pestovaní náboženského cítenia a maďarského jazyka. Zároveň blahoželáme*

160 Szatmári Püspöki és Káptalani Levéltár. Satu Mare, Rumunsko, fond Ordinariatus Episcopalis Szatmar. 1879, No. 1265.

161 Ung, 4. 1. 1880.

162 Ung, 5. 8. 1888.

Gizelin dom v Užhorode - bývalý Máriin dom postavený Andrejom Budišom st.

šikovnej vedúcej materskej školy, tete Szigfride za úspešné výsledky v rozvíjaní rozumových schopností detí, ktoré boli preukázané nielen teraz, ale už viackrát.“[163]

Máriin dom bol najúspešnejšou stavbou Andreja Budiša st., ktorá veľmi úspešne fungovala aj štyridsať rokov po Budišovej smrti. Vždy pri referovaní o škole, miestne noviny nezabudli pripomenúť, že ju dal postaviť užhorodský dekan a opát Andrej Budiš. Takto o Máriinom dome píšu noviny v roku 1901: *„V Užhorode je aj Máriin dom. Je časťou kláštora, s priestranným dvorom, jednoduchá ale vznešená prízemná budova, ktorú dal postaviť bývalý užský arcidekan Andrej Budiš a taktiež on založil nadáciu na zabezpečenie výchovy troch užských rímskokatolíckych učiteľov (predovšetkým osirelých), aj s ubytovaním. To bol základný kameň, na ktorom sa má stavať monumentálna budova. Čakáme na nových rímskokatolíckych učiteľov satmárskej diecézy. Ako keby bol povedal slávny zakladateľ: „Hľa! Položím vám základ, ukážem vám smer; zasadím semeno, vy ho polievajte, starajte sa oň, aby raz vyrástol z neho veľký strom.“.*

Táto malá kláštorná škola pripravuje dievčatá po šiestu triedu elementárnej školy pod dozorom a pri vyučovaní sestier satmárskeho kláštora a naozaj vykonáva kultúrnu misiu v oblasti výchovy dievčat v tomto meste, keďže sa dostanú k vzdelaniu dcéry najhonosnejších rodín. Poďme ďalej rozvíjať túto inštitúciu v duchu zakladateľa tak, aby bolo dostavané poschodie a neskôr aj vedľajšia budova, v ktorej by bol internát, kde by dievčatá za poplatok našli domov a materinský dozor.“[164]

163 Ung, 6. 7. 1890.
164 Heti Szemle, 22. 5. 1901.

V roku 1911, teda viac ako 20 rokov po smrti Andreja Budiša st. dostal Máriin dom novú budovu. Bohužiaľ, z pôvodnej „Budišovej" budovy bolo zachované len ľavé krídlo, v ktorom bola kaplnka, niekoľko izieb a dve väčšie miestnosti. Na ich mieste sa plánoval postaviť kostol a dve nové učebne. Pri otváraní novej budovy sa opäť spomínalo na jej zakladateľa – Andreja Budiša st. V novej budove bol byt pre rehoľné sestry so štyrmi izbami, dve izby pre dievčatá s kúpelňou a kuchyňou, učebňa s rozlohou 10 x 6 metrov. [165]

Poslednou zmienkou o Máriinom dome je článok v Prágai Magyar Hírlap z roku 1929. Tu sa spomína 50-ročné jubileum jeho založenia.: „*Užhorod 17. mája 1929 (od našej rusínskej redakcie). 50-ročné jubileum založenia katolíckeho výchovného ústavu, elementárnej a materskej školy „Máriin dom" bude oslavovať celý Užhorod na prvý a druhý deň Turíc.*

Užhorodský Máriin dom totiž pred 50 rokmi založil bývalý užhorodský rímskokatolícky arcidekan a farár Andrej Budiš, ktorý venoval značnú sumu aj na zachovanie tejto inštitúcie. Preto vyjadruje svoju pietnú úctu voči zakladateľovi nielen verejnosť Užhorodu, ale aj užhorodské úrady.

Podrobný program dvojdňovej slávnosti je nasledovný: V prvý deň, v nedeľu o pol deviatej, rímskokatolícky biskupský vikár Ábris Tahy bude celebrovať slávnostnú omšu, počas ktorej bude mať slávnostný prejav učiteľ gymnázia, Mikuláš Antal. Po omši bude procesia s vlajkami od kostola k Máriinmu domu v mestskej časti Za mostom, kde sa bude konať pri oltári v ozdobenom stane na dvore Te Deum pred obrazom zakladateľa Andreja Budiša, potom bude nasledovať kladenie vencov k obrazu.

Prvý veniec pred obraz položí primátor Konštantín Hrabár. Potom vence položia Dr. Štefan Kerekeš, svetský predseda užhorodskej rímskokatolíckej farnosti, a rímskokatolícky farár František Pásztor. Tento pietny akt vykonajú všetci spolu velebiac pamiatku a zásluhy zakladateľa.

Po obede o štvrtej bude v užhorodskom mestskom divadle slávnostný program, v ktorom budú predstavené dve divadelné hry: „Sväté srdce Panny Márie" a „Sen víl".

20. mája v pondelok sa slávnosť začne slávnostným sprievodom. Ráno o desiatej procesia s vlajkami vyjde na Kalváriu, kde položí vence na hrob zakladateľa Andreja Budiša a na hrob milosrdnej sestry – učiteľky Kamilly Bányai, ktorá zomrela v tomto ústave. O podujatia je v meste obrovský záujem."[166]

Druhou školou, založenou Andrejom Budišom st. je „maďarská materská škola" v jeho rodných Pavlovciach nad Uhom. Prvýkrát svoj zámer zverejnil v októbri 1885: „*Opát Andrej Budiš, užhorodský rímskokatolícky farár, si zaumienil, že vo svojom rodisku, v obci Pavlovce, dá na vlastné náklady postaviť maďarskú materskú školu. Materskú školu budú viesť mníšky. Táto vlastenec-*

165 Heti Szemle, 18. 9. 1911.
166 Prágai Magyar Hírlap, 18. 5. 1929.

ká a ľudomilná obeta si zaslúži zo strany verejnosti najväčšie uznanie."[167] Táto materská škola mala byť prostriedkom na šírenie „maďarstva" v obci: „*Ako vieme, pán opát Andrej Budiš znova pracuje na uskutočnení veľkolepého plánu. Vo svojom rodisku, v obci Pavlovce, chce dať postaviť materskú školu a založiť pre ňu takú nadáciu, aby z jej úrokov boli kryté jej všetky ročné náklady. V tejto vznešenej snahe mu pomáha Boh, aby sa v slovenskej obci čím skôr postavil základný kameň šírenia maďarstva. Pri tejto príležitosti môžeme len zopakovať, že šľachetný veľkňaz svojou obetavosťou spraví všetko pre verejné ciele. Ak si domyslíme, čo všetko by mohol vykonať na zlepšení verejných cieľov takýto neúnavný a železne dôsledný charakter v biskupskom sídle s veľkými príjmami, môžeme oprávnene klásť otázku vláde: či nepotrebuje cirkev a štát takýchto ľudí*?"[168] Prvýkrát sa v tomto článku stretávame s ambíciou Andreja Budiša na biskupský stolec v Satmári. Nie je však isté, či je to len replika autora článku, alebo samého Andreja Budiša.

S prácami na škole začal Andrej Budiš v júni 1886, slávnostné položenie základného kameňa sa konalo 4. júla 1886: „*Prepošt a užský arcidekan Andrej Budiš výstavbou tejto materskej školy pripne nezvädnuteľnú pamiatku do svojho venca doteraz získaných zásluh v oblasti školstva. Výstavba takejto materskej školy, jej udržiavanie a vybavenie učiteľkami bude stáť horlivého veľkňaza 30 000 zlatých. Keď sa podujal vykonať tento čin, musel prekonať množstvo prekážok. Začiatkom roka sa našťastie odstránila najväčšia prekážka, teda získanie vhodného miesta. Podmienky nadácie a výstavby boli určené, takže už začiatkom tohto mesiaca sa mohlo začať s výstavbou a dúfame, že o rok sa budova odovzdá svojmu účelu. Základný kameň položil sám horlivý veľkňaz. Prítomní boli gróf Andrej Hadik Barkócy, podžupan Peter Kende z Užhorodu, stoličný sudca Eugen Tabódy a mnohí hostia z okolia. Obyvatelia obce prišli v hojnom počte a dokonca aj ľudia zo susedných obcí, takže bolo to ako pri odpuste. Po svätej omši išla procesia k stavbe na konci farskej záhrady. Tam prepošt Andrej Budiš najprv posvätil základný kameň a dotkol sa ho kladivom, potom to gróf Andrej Hadik Barkócy, Peter Kende a Eugen Tabódy zopakovali. Následne sa ľudu po slovensky vysvetlil význam stavanej budovy a Andrej Budiš znova v maďarčine, vo vznešenej reči vyjadril svoj zámer s materskou školou, vysvetľujúc, že z vďaky svojmu rodisku si žiada dosiahnuť touto materskou školou, aby sa obyvatelia obce vzdelávali a Pavlovce s pôvodne maďarským obyvateľstvom sa znovu pomaďarčili*."[169]

Škola v Pavlovciach bola slávnostne otvorená už v auguste 1887: „*Duch rodu Pázmány, Esterházy a Jána Háma nevyhynul. Prozreteľnosť dala aj Užskej stolici šľachetného veľkňaza, ktorý svoj majetok a peniaze venoval inštitúciám zabezpečujúcim na večné časy verejné vzdelávanie a nábožensko-etickú výchovu*

167 Ung, 3. 10. 1885.
168 Ung, 20. 12. 1885.
169 Ung, 11. 7. 1886.

– týmito slovami začal svoj prejav slávnostný rečník v Pavlovciach 21. augusta 1887, keď sa posvätila novopostavená rímskokatolícka dievčenská a materská škola. Právom mohol vysloviť tieto slová, lebo vyjadrujeme svoju vďaku a úctu tým veľkodušným mužom, ktorí ako arcibiskupi a biskupi založili nadácie zo svojich bohatých príjmov v prospech verejného vzdelávania.

Podobné uznanie patrí jednoduchému kňazovi, prepoštovi Andrejovi Budišovi, užhorodskému farárovi, ktorý zo svojich našetrených grajciarov dal Užskej stolici vyše 50 000 zlatých na dve výchovné inštitúcie.

Budova dievčenskej a materskej školy v Pavlovciach nad Uhom postavená Andrejom Budišom st.

Po užhorodskom „Máriinom dome" nasledoval „Dom Spasiteľa" v Pavlovciach. Ide o novú slávnostnú sieň náboženskej výchovy, novú kolísku vlastenectva a maďarizácie, kde sa slovenský ľud bude učiť maďarské slovo, maďarskú duchovnosť, pobožnosť a lásku k vlasti pod láskavým a obetavým vedením milosrdných sestier.

Nová inštitúcia sa nachádza v priamom susedstve fary pri ceste vedúcej do Vysokej. Jej silné, pevné steny sú stavané na stáročia, priestranné miestnosti a vzorné vybavenie vyhovujú zvýšeným požiadavkám tejto pokrokovej doby.

Dva vchody delia inštitúciu na dve časti. Jeden vchod vedie do škôl, druhý do príbytku sestier. Nad prvým vchodom je tabuľa z červeného mramoru, ktorá vysvetľuje pôvod inštitúcie: „Na pamiatku svojich milovaných rodičov, Andreja Budiša a Alžbety Szabóovej a pre výchovu katolíckych dievčat svojej rodnej zeme staval a nadačne založil Andrej Budiš, prepošt, arcidekan a farár, 1887". Jedna miestnosť je zariadená pre materskú školu a dve miestnosti pre dievčenskú školu. Medzi školami a príbytkom sestier sa nachádza malá domáca kaplnka, nad oltárom s obrazom Spasiteľa, ktorý zobrazuje výjav, keď Vykupiteľ žehná malé deti a vysloví tieto slová: „Nechajte deti prichádzať ku mne, lebo takým patrí Božie kráľovstvo."

Posvätenie novej inštitúcie sa konalo 21. toho mesiaca. Napriek pochmúrnemu počasiu sa miestne kňazstvo a ľud zhromaždili v hojnom počte a po veľkej

omši o 9. hodine sa procesia na čele s pánom zakladajúcim prepoštom a jeho kňazskou asistenciou dostavila k novej škole. Podľa pravidiel cirkvi sa inštitúcia požehnala najprv zvonka, potom zvnútra, kázeň predniesol farár zo Senného Štefan Rusnák v slovenskom jazyku a v dojímavých obrazoch vysvetľoval ľudu, akého dobrodenia sa mu dostalo, keď získal pre svojich maličkých materskú školu a pre svoje dcéry takú vzornú školu. Potom pán prepošt čítal v novovysvätenej kaplnke tichú omšu, následne farár z Jenkoviec, Jozef Benko predniesol skvelú maďarskú kázeň o potrebe náboženskej výchovy, pri ktorej – keď rozprával o šľachetných zámeroch veľkodušného zakladateľa a o obetavom pôsobení milosrdných sestier – nezostal nikto bez dojatia.

Pamätná tabuľa na budove bývalej dievčenskej školy v Pavlovciach nad Uhom

Nakoniec sám zakladateľ venoval niekoľko slov prítomnej predstavenej milosrdných sestier, odovzdal jej kľúč ústavu a vyzval ju, aby skrze sestier pod jej vedením vychovávala a vzdelávala deti svojej rodnej zeme na slávu Boha a v prospech domoviny.

Budova dievčenskej a materskej školy v Pavlovciach nad Uhom postavená Andrejom Budišom st.

Slávnosti sa zúčastnili zo strany stolice podžupan Peter Kende, hlavný župny notár Eugen Tabódy, kráľovský školský inšpektor Emil Talapkovič (Talapkovics) a mnohí podporcovia školstva z okolia. Všeobecné pohoršenie vzbudila neprítomnosť hodnostárov pavlovského panského statku, z ktorých ani jeden nepovažoval za dôležité uctiť si svojou prítomnosťou túto inštitúciu.

Slávnosť bola ukončená príateľským obedom na fare, kde sa predniesli mnohé prípitky na zakladateľa inštitúcie, o ktorom môžeme skutočne povedať: Erexit sibi monumentum aere perennius.“[170]

Ďalšou školou, ktorej výstavbu financoval a organizoval Andrej Budiš st., bola škola v Serednom. Scénár jej výstavby bol rovnaký ako v Užhorode a v Pavlovciach. Andrej Budiš st. založil nadáciu, z úrokov ktorej mala byť škola vydržiavaná. Od predstavenstva obce Seredné požadoval len zabezpečenie potreby palivového dreva pre školu na každý rok. Aj obecné zastupiteľstvo v obci Seredné so zabezpečením dreva súhlasilo.[171]

O škole v Serednom informoval týždenník Ung: „*Náš statočný veľkňaz, prepošt, arcidekan Andrej Budiš si svojou novou veľkodušnou štedrosťou a šľachetným činom získal pamiatku na seba, trvácnejšiu ako kovy. Bude to trvácnejšia spomienka, lebo ľud v Serednom bude vždy velebiť meno nášho veľkňaza, ktorý nešetriac financiami, stavia pre obec dievčenskú a materskú školu. Usídľuje tam obetavé mníšky, ktoré pri výchove statočných synov pre našu vlasť iste neodradí ani práca, ani únava. O zachovanie školy sa náš veľkňaz tiež veľkodušne postaral, keď ju zaopatril kapitálom 20 000 zlatých a veľkou nehnuteľnosťou. Tento šľachetný čin je sám sebe chválou.*“[172]

Škola v Serednom bola otvorená 19. októbra 1890, teda dva mesiace pred smrťou Andreja Budiša st.: „*Otvorenie školy. 12. október si zapíše agrárne mesto Seredné do svojich análov zlatým písmom. Výchova založená na náboženskej etike a sladký jazyk domoviny mali totiž vtedy dojímavú slávnosť, lebo obe získali krásnu impozantnú sieň v rímskokatolíckej dievčenskej a materskej škole, postavenej zo šľachetnej štedrosti milostivého Andreja Budiša. Veľkňaz podporujúci dobročinné účely sa neuspokojil s tým, že dal postaviť úspešnú dievčenskú a materskú školu v Užhorode a Pavlovciach, ale svoje blahodarné pôsobenie, svoju misiu chcel rozšíriť aj o miesto, kde dlhé roky pôsobil ako nezabudnuteľný dušpastier a venoval svoj život zvyšovaniu duševného a materiálneho blahobytu svojich veriacich. Na pamiatku a večnú slávu tejto minulosti bude stáť táto inštitúcia, kde sa pod vedením vincentiek budú vychovávať detské srdcia v duchu pobožnosti a vlastenectva.*

Slávnostné otvorenie bolo naozaj dôstojné. Dievčenská a materská škola, aj pekná Kaplnka sv. Ondreja v Serednom boli požehnané a odovzdané svojmu

170 Ung, 28. 8. 1887.
171 Ung, 13. 7. 1890.
172 Ung, 24. 8. 1890.

vznešenému cieľu. Na slávnostnom odovzdaní boli prítomní hlavný župan Jozef Török, podžupan Peter Kende, hlavný stoličný sudca Dezider Durčák (Durcsák), poslanec Michal Kende, opát a arcidekan Berežskej stolice Anton Pasqual, statkár Žigmund Kende a milosrdné sestry na čele s predstavenou satmárskej diecézy, mnohí predstavitelia cirkvi, miestna a vidiecka inteligencia, ktorí svojou prítomnosťou chceli vyjadriť záujem o novú inštitúciu ako aj vďaku a uznanie dobročinnému veľkňazovi za jeho šľachetnosť.

Obrad odhalenia vykonal sám veľkňaz – zakladateľ. Z rímskokatolíckeho kostola pri zvuku zvonov sa pobrala slávnostná procesia k blízkej budove novej školy. Službukonajúci veľkňaz odriekaval slová požehnania hlasom trasúcim sa od dojatia a vzrušenia. Následne Jozef Chechtický, farár z Tibavy, so zanietením vysvetlil veriacemu ľudu v slovenskom jazyku, akým požehnaním mu bude táto inštitúcia, najmä deťom a práve preto akým vďačným má byť svojmu dobrodincovi, bývalému milovanému dušpastierovi. Po tomto hlboko presvedčivom prejave milostivý pán pristúpil k oltáru domácej kaplnky, zasvätenému sv. apoštolovi Ondrejovi, aby tam celebroval prvú svätú omšu. Po evanjeliu sa pri oltári objavil Jozef Benko, farár z Jenkoviec, ktorý mal kázeň v maďarčine. Jeho slová boli svedectvom lásky, vďaky, obdivu a nadšenia. Silne odsúdil skazený výchovný smer, ktorý chce stavať spoločnosť bez náboženssko-etického základu. Následne ukázal správny smer – náboženskú a vlasteneckú výchovu pod záštitou katolicizmu, ktorého prvým vlajkonosičom a prvým mecenášom v Užskej stolici je milostivý pán prepošt Andrej Budiš. Z čistého srdca a duše prichádzali slová, keď sa v mene Božom, v mene cirkvi a vlasti poďakoval požehnanému dobrodincovi, ktorý svojimi darmi ďaleko prekračujúcimi stotisíc zlatých, získal pre seba večné meno v histórii Užskej stolice ako aj vo vďačných srdciach tých, ktorí sa nadchýňajú pre všetko šľachetné. Nakoniec požiadal o šťastie pre tie tisícky ľudí, ktorí sú mu vďační.

Slávnostný obrad sa skončil hymnou Te Deum následne sa hostia zhromaždili v pohostinnom dome pána farára Pavola Muncska, kde pri požehnanej tekutine hory Seredné nasledoval prípitok za prípitkom a každý z nich mal refrén, aby milostivého pána prepošta Andreja Budiša, veľkého dobrodincu, zakladateľa troch dievčenských a materských škôl Boh dlho dlho žehnal. Nech dajú Nebesá, aby tak aj bolo.“[173]

Andrej Budiš st. mal „svoje“ školy pevne v rukách. Bol nielen ich donátorom, ale aj správcom a „morálnym“ strážcom. Proti jeho praktikám sa postavil týždenník Ung v roku 1884, do školy totiž nechcel prijať deti z elementárnej školy, ktorá patrila reformovanej cirkvi. V tom istom článku autor opisuje aj nelichotivú situáciu na užhorodskom gymnáziu, kde sa tlačí už 500 študentov: „*Zápisy v našich školách sú už zväčša ukončené a počet zapísaných žiakov potvrdzuje, že žiakov v našich školách je z roka na rok viac. Napr. počet žiakov*

173 Ung, 19. 10. 1890.

hlavného gymnázia je už nad 500 a za týždeň môžu ďalší ešte pribudnúť. Tento veľký počet mládeže nie je v správnom pomere s učebňami v budove gymnázia, ktoré sú také úzke, že vydýchaný vzduch ničí žiakov aj učiteľov. Pripomíname to práve teraz, keď pripravujeme pravidlá pre ochranu voči cholere a iným nákazlivým chorobám, aby sme sa nemuseli sťažovať oneskorene v prípade nebezpečia vznikajúceho pre vzrastajúci počet študentov gymnázia. Preto vopred upozorňujeme komisiu verejnej správy na nasledovné: Spolu s radou pre verejné zdravotníctvo nech preskúma učebne hlavného gymnázia, či je mládež správne rozdelená do tried. Ak sú súčasné miestnosti nepostačujúce, nech podá podrobnú správu ministrovi školstva a náboženstva, aby čím skôr zariadil stavbu novej budovy gymnázia v Užhorode, lebo verejnosprávny orgán nemôže pripustiť podľa zákona o verejnom zdraví, aby v takých budovách, ako sú súčasné, bolo vystavených 500 žiakov nákazlivým chorobám. Toto súrne žiada nielen mesto a škola, ale aj záujem rodičov, ktorí tu posielajú svoje deti s úplným uspokojením.

Pri elementárnych školách zisťujeme tiež podobné pomery. Zo všetkých strán sa najviac vyníma najmä katolícka elementárna škola, ktorej vedúcim je arcidekan a opát – farár Andrej Budiš, ktorý sa veľmi vystatuje tým, že si žiada pedantnú presnosť v každej veci a aj takto koná. Pán dekan by sa mal aj o to postarať, aby u zemepána alebo kde sa dá, posúril účelovú prestavbu elementárnej školy, ktorú má pod dozorom. V tejto škole sú deti počas celej zimy, teda aspoň 5 mesiacov v popoludňajších hodinách v úplnej tme, pričom nemá ani voľný dvor, ani čisté vetrateľné miestnosti, teda táto budova vôbec nie je vhodná na školské účely. Myslíme si, že komisia verejnej správy by sa tam mohla pozrieť a rázne o tom referovať.

Pri tejto príležitosti považujeme za potrebné spomenúť ešte čudné konanie zistené pri zápise. Stalo sa to práve pánovi dekanovi a opátovi Andrejovi Budišovi, že neprijal vysvedčenie žiaka, ktorý ukončil druhý ročník užhorodskej elementárnej školy reformovanej cirkvi, lebo podľa neho kalvínske vysvedčenia nestoja za nič. Vyžadoval, aby dieťa robilo prijímacie skúšky, ktoré sú spoplatnené 10 zlatými. Samozrejme dané dieťa sa tak nemohlo zapísať, lebo 10 zlatých nemalo. Ale pýtame sa, akým právom si vyberá pán Gudiš 10 zlatých, keď učitelia v jeho elementárnej škole vydávajú práve také isté vysvedčenia ako učiteľ v reformovanej škole. Ak raz vydal učiteľ vysvedčenie potvrdzujúce schopnosti žiaka, akým právom odmieta vzdelávanie, snáď zvlášť kategorizuje katolícke elementárne školy? To sú otázky, na ktoré zatiaľ nevieme odpovedať a žiadame, aby sme ohľadom toho dostali vysvetlenie“.[174]

Okrem výstavby a podpory škôl bol Andrej Budiš st. známy stavbou a rekonštrukciou kostolov na území medzi Seredným a Pavlovcami nad Uhom. Ako arcidekan a užhorodský farár začal už v roku 1877, teda štyri roky po svojom príchode do Užhorodu, rekonštruovať hlavný rímskokatolícky Kostol

174 Ung, 7. 8. 1884.

sv. Juraja v meste. Známym sa stalo zasadnutie v byte Andreja Budiša 9. februára 1877, na ktoré pozval všetkych veriach, a kde predmetom rokovania bol spôsob renovácie kostola. Rozhodlo sa, že sa: „*vyšle komisia pred jeho Výsosť kráľa a bude sa žiadať priaznivé vybavenie tejto veci.*“[175] Nakoniec delegácia v zložení Andrej Budiš, František Farkaš a Vojtech Lehocký pred kráľa predstúpila 9. septembra 1877: „*Jeho Veličenstvom bola delegácia prijatá 9. septembra v dopoludňajších hodinách. Hovorcom delegácie bol pán Andrej Budiš, ktorý žiadal najmilostivejšie prijať písomnú žiadosť delegácie týmito slovami: „My, delegácia a poverenci rímskokatolíckych veriacich mesta Užhorod, sme sa s radosťou náhlili pred vašu Výsosť, aby sme preukázali svoju najhlbšiu poddanskú úctu a zároveň povzbudení známou šľachetnosťou vašej Výsosti sme sa odhodlali odovzdať Vašej Výsosti svoju najpokornejšiu žiadosť ohľadom prestavby, respektíve rozšírenia nášho kostola, s najhlbšou úctou žiadajúc vašu Výsosť, aby ste boli láskavý najmilostivejšie ju prijať.“ Jeho Výsosť kládla viacero otázok členom delegácie a najmilostivejšie prijala ich žiadosť.*“[176]

Rímskokatolícky kostol sv. Juraja v Užhorode

Prvou investíciou do užhorodského kostola boli zvony. Do veže boli inštalované 31. októbra 1877. Väčší zvon mal váhu 560 kg a dostal meno Mária a je na ňom latinský text: „*Virgo Deipara, sine labe concepta mater Jesu, Ora pro nobis nunc et hora oblitus nostri. Pio IX. Pontifice max., Francisco Josepho rege apostolico, Dre Laurentio Schlauch eppo Szatár, e piis oblatis Andreae Bugyis Ad.P. et fidelium Ungvariensium Pro Eccla. Rom. Cath. Lat. rit. Ungvár.*

175 Ung, 11. 2. 1877.
176 Ung, 16. 9. 1877.

Zvon z budovy dievčenskej školy v Pavlovciach nad Uhom

Fudit Franciscus Walser, Budapestini.“ Menší zvon mal váhu 312 kg, dostal meno po patrónovi kostola sv. Jurajovi a je na ňom napísané: „*Posvätený na počesť slávneho sv. Juraja, Nech Tvoje slovo vyzváňa a dlho hlási, že on – veľký Boh, chráni verných synov a trestá ľahostajných vo viere. V dobe rímskeho pápeža Pia IX. Apoštolského kráľa Františka Jozefa I., satmárskeho biskupa Dr. Lorinca Schlaucha, farára arcidekana Andreja Budiša, zliaty z pokladnice kostola – z darov veriacich pre užhorodský rímskokatolícky kostol.*“ Zvony posvätil 28. októbra gréckokatolícky biskup Ján Pásztélyi z Mukačeva. [177]

Až dva roky čakali veriaci z Užhorodu na odpoveď z Viedne. Nakoniec v apríli 1879: „*Jeho Výsosť povolila na podnet ministra náboženstva a školstva ako aj ministra financií potrebnú sumu na rozšírenie a renovovanie rímskokatolíckeho kostola v Užhorode, a dala previesť z fondu náboženstva 13935 zlatých a 63 grajciarov a z ministerstva financií ako patronátu 3483 zlatých a 90 grajciarov, teda celkovo 17419 zlatých a 53 grajciarov. Keď s radosťou konštatujeme túto skutočnosť, zároveň upozorňujeme veriacich rímskokatolíckej farnosti, že pán farár arcidekan Andrej Budiš pozýva zajtra po dopoludňajšej bohoslužbe o 11. hodine veriacich na zasadnutie vo veci stavby kostola, ktoré bude v prípade priaznivého počasia na dvore kostola, v prípade nepriaznivého počasia vo veľkej sále radnice, ktorú boli láskaví prepustiť na tento účel. Zásluhy tých, ktorí sa podieľali na priaznivom vybavení tejto veci s neustálou horlivosťou, oceníme pri inej príležitosti.*“[178] Zasadnutie sa konalo na dvore pri kostole. Andrej Budiš podrobne informoval o schválení dotácie panovníkom, na čo bola jeho správa prijatá s veľkou radosťou. Ďalej Andrej Budiš st. informoval, že: „*keďže do povolenej sumy sa nemôže započítať námezdná ručná a záprahová sila, je samozrejmé, že tento náklad budú znášať veriaci užhorodskej rímskokatolíckej farnosti. Rozhodlo sa, že túto pracovnú silu budú platiť veriaci v hotovosti v pomere podľa štátnych daní. Dúfajme, že túto vyrúbenú sumu budú dotyční platiť ochotne a bez omeškania. Na ďalšie riadenie stavby a na dozor bola vytvorená komisia, ktorá v budúcnosti určí aj pomer vykúpenia*

177 Ung, 4. 11. 1877.
178 Ung, 20. 4. 1879.

pracovných síl. Zhromaždenie ešte poďakovalo Andrejovi Budišovi za obetavú a neúnavnú horlivosť v tejto veci.“[179]

Základný kameň prístavby rímskokatolíckeho kostola bol položený 1. mája 1880. Na počesť Andreja Budiša st. sa večer o ôsmej hodine konal fakľový sprievod, na ktorom sa zúčastnilo takmer celé mesto: „*Sprievod po ôsmej došiel pred byt prepošta, kde mal príhovor remeselník Hevesy, vyzdvihol jeho zásluhy a najmä obetavosť, ktorú za svoj krátky pobyt preukázal Užhorodu. Veľkňaz Budiš odpovedal dojatý, sľubujúc, že ako syn tejto stolice aj v budúcnosti budú jeho skutky smerovať práve tam a podľa svojich možností podporí rozkvet mesta. Po jeho reči nasledovalo horlivé volanie na slávu. Sprievod vyvoláva príjemné pocity po celom meste, lebo veľkňaza majú vo veľkej úcte všetci obyvatelia, ktorí ho majú úprimne radi kvôli jeho osobným vlastnostiam.*“[180]

Východná prístavba rímskokatolíckeho kostola sv. Juraja v Užhorode postavená Andrejom Budišom st.

Stavba kostola trvala rok, už 1. novembra 1881 bola prístavba kostola vysvätená samotným Andrejom Budišom. Kostol získal dve bočné galérie a ako píšu noviny: „*teraz je už dosť priestranný, aby prijal rastúci počet veriacich.*“[181] Interiér kostola sv. Juraja v Užhorode sa pod vedením Andreja Budiša st. reštauroval v roku 1885, kedy bol zrekonštruovaný hlavný oltár a svätyňa. Andrej Budiš ďakoval za každý dar na reštaurovanie v novinách Ung. Takto napríklad ďakoval užhorodskému obuvníckemu spolku: „*Užhorodský obuvnícky spolok poskytol na vnútorné vybavenie a zdobenie užhorodského rímskokatolíckeho kostola*

179 Ung, 27. 4. 1879.
180 Ung, 2. 5. 1880.
181 Ung, 6. 11. 1881.

Iniciály Andreja Budiša st. na tehle z Pavloviec nad Uhom

100 zlatých. Nech je náš milostivý nebeský Otec, zdroj všetkého dobra, pán Boh odmenou horlivých členov spolku, ktorí sledujúc slávny príklad svojich požehnaných predkov boli ochotní obetovať pre krásu, pre Božiu slávu a pre dobro svojich duší. Nech ich Boh odmení za ich dar. Nech žijú v blahobyte a spokojnosti na ozdobu cirkvi a vlasti, na radosť rodiny ešte dlhú dobu a nech si Boh vypočuje ich horlivé prosby. V Užhorode 19.apríla 1885. Andrej Budiš, prepošt a hlavný opát, rímskokatolícky užhorodský farár.“[182] Nový zvon dostala veža užhorodského kostola v roku 1888. Andrej Budiš ho dal doviesť z Budapešti, zo zvonolejárskej dielne Walser.[183]

Posledným počinom Andreja Budiša pre Kostol sv. Juraja v Užhorode bola nová vlajka Spolku živého ruženca: „*Na podnet pápeža Lea XIII. Príkladom spolkov živého ruženca, vytvorených po celom svete, funguje už niekoľko rokov podobný spolok aj v Užhorode. Dnes už denne uctieva ružencom Patrónku Maďarov 285 členov. Ich horlivosť priniesla do kostola ozdobnú vlajku, ako vonkajší znak ich obetavosti. Posvätenie vlajky sa konalo 28. apríla, pred veľkou omšou. V svätyni čakalo 8 dievčat v bielych šatách a 19 matiek ruže na prepošta – farára Andreja Budiša – ktorý napriek svojej chorobe sám posvätil vlajku a v krátkej dojímavej kázni pobádal deti Panny Márie k úcte Patrónky Uhorska. V mene 19 ruží zatĺklo klinec do vlajky 19 matiek ruže, medzi nimi grófka Hermina Török, grófka Sarolta Sztáray a Štefánia Medreczká, ktorých oduševnelá horlivosť urobila najviac pre posilnenie tohto náboženského spolku. Vlajka bola vytvorená z ťažkého bieleho hodvábu, bohato zdobeného zlatom. Na jednej strane je obrázok svätého Ježišovho srdca, na druhej strane obrázok Panny Márie.*“[184]

Andrej Budiš za svojho života stihol posvätiť základný kameň kostola v obci Lekárovce. Podľa tradície sa k príbehu založenia kostola viaže veselá príhoda. Keď v jedno nedeľné dopoludnie cestoval Andrej Budiš z Užhorodu do Pavloviec nad Uhom, v obci Lekárovce videl posedávať chlapov pred domami na lavičkách. Zastavil sa pri nich a pýtal sa, prečo nie sú v kostole. Oni mu povedali, že žiadny kostol u nich v dedine nie je. On im odpovedal, že im teda dá kostol postaviť. Išlo o farský Kostol Ružencovej Panny Márie, ktorý bol nakoniec dostavaný v roku 1894 z peňazí, ktoré vo svojom závete odkázal Andrej Budiš st. a vďaka finančnej podpore satmárskeho biskupa Júliusa Meszlényi-

182 Ung, 19. 4. 1885.
183 Ung, 8. 4. 1888.
184 Ung, 5. 5. 1889.

ho. Z pozostalosti Andreja Budiša st. dokončili v Lekárovciach aj rímskokatolícku školu na ľavom brehu Uhu.

Ďalším miestom, ktoré nesie stopy po Andrejovi Budišovi, je užhorodská kalvária. V roku 1885 tu dal vybudovať tri kaplnky a na sviatok Povýšenia svätého kríža, teda 14. septembra, každoročne viedol procesiu celým mestom až ku kalvárii. Nakoniec pri jednej z kaplniek je Andrej Budiš st. aj pochovaný.

Kaplnka z užhorodskej Kalvárie postavená Andrejom Budišom st.

Andrej Budiš st. bol vzorovým farárom a hlavným dekanom. Svoje akcie mal veľmi dobre mediálne pokryté, týždenník Ung o jeho činnosti písal väčšinou len v superlatívoch. Takto píšu noviny o dare pre chudobných v Užskej stolici: „*Jeho urodzenosť satmársky biskup Dr. Lőrinc Schlauch, ktorý sa dozvedel z tlače, že v Užskej stolici, najmä v okresoch Hornej zeme a v Sobranciach, je veľmi veľká bieda, poslal 200 zlatých k rukám užhorodského prepošta a arcidekana Andreja Budiša s pokynom, aby ich rozdelil podľa vlastného zváženia tak, aby sa tento dar dostal do rúk skutočných bedárov. Pri zverejnení tohto daru súčasne aj pán prepošt Andrej Budiš vyjadruje cestou nášho časopisu svoju vrelú vďaku za tento šľachetný dar aj v mene trpiacich. Darovaná suma sa dostala na svoje účelové miesto.*“[185]

Každoročne viedol Andrej Budiš zasadnutie kňazov latinského obradu Užskej stolice, ktoré bolo každý rok v Jenkovciach. V roku 1889: „*sa hlavný opát Budiš vo svojej peknej latinskej kázni prihováral svojim kňazským druhom a prízvukoval najmajestátnejšiu cnosť: zdržanlivosť. Potom sa začala svätá omša, ktorú celebroval prepošt arcidekan za asistencie všetkých kňazov. Po evanjeliu sa prepošt prihováral ľudu. Počas hlbokej, presvedčivej kázne sa mnohým leskli*

185 Ung, 1. 2. 1880.

v očiach slzy duševného povzbudenia, na srdcia zaťažené starosťami a ťarchami života vplývali povzbudivé slová viery ako liečivý balzam.“[186]

Andrej Budiš udomácnil v Užhorode tzv. Májovú pobožnosť: „*Mesiac máj je najmilším, najkrajším mesiacom roka. Ako posledné tri roky, aj tento rok sa v prvý májový večer začala v miestnom rímskokatolíckom kostole májová pobožnosť. Každý deň o šiestej večer, keď sa končí denná práca, pozýva zvon uctievačov Panny Márie do kostola a pred krásnym oltárom Márie, ktorý ozdobili nežné ruky kvetmi, vidíme katolíckych veriacich nášho mesta vo veľkom počte, rôzneho veku, hodnosti či pohlavia. Je to zásluha milostivého pána prepošta – farára Andreja Budiša, že udomácnil v našom meste túto milú a pútavú pobožnosť, ktorá je v rozkvete v mnohých mestách celého sveta. Nech dajú Nebesá, aby tento vznešený kvet náboženského života rozširoval svoju vôňu, nepoznajúc zvädnutie, až do ďalšieho mája.*“[187]

Ako arcidekan sa zúčastňoval na všetkých katolíckych slávnostiach. Takto napr. vysvätil nový oltár v dedine Vrchné Remety v októbri 1877. Tu: „*Andrej Budiš nedbal na nepriaznivé počasie a prišiel oltár požehnať. Vo svojej kázni, ktorá dojímala k slzám, spomenul rok 1873, keď mal to šťastie požehnať tento kostol. Svoju kázeň ukončil praktickými poučeniami k jednotlivým svätým na oltárnom obraze.*“[188]

V Sobranciach Andrej Budiš 1. marca 1883 požehnal nový organ: „*slávnosť posvätenia organu bola naozaj veľkolepá, veď slávnosť viedol vynikajúci veľkňaz Užskej stolice, milostivý arcidekan a prepošt Andrej Budiš. Nový organ s desiatimi registrami vytvoril organový umelec z Ceglédu Karol Bakos. Ide o skutočne povznášajúci organ, ktorý je ozdobou obradov a kostola. Aby bolo posvätenie skutočnou slávnosťou, mali sme to šťastie získať milostivého užského arcidekana na celebrovanie obradu. Tento veľkňaz sa napriek svojej zaneprázdnenosti a mnohým povinnostiam v období pôstu dostavil na slávenie. Jeho horlivosť pre všetko sväté, šľachetné a majestátne je taká známa a rozšírená, že je zbytočné dokazovať to pred verejnosťou. Nech dá Pán nebies ešte mnoho takýchto veľkňazov našej domovine a najmä nech ho Všemohúci udrží pre nás ešte dlhú dobu. Andrej Budiš prítomným v hojnom počte predviedol veľmi pekné a povzbudivé kázne v maďarskej a slovenskej reči, pobádajúc veriacich k ďalšej úprave a k vyzdobeniu kostola, pripomínajúc zároveň aj tých, ktorí na organ prispeli. Potom preskúmal chýbajúce časti kostola a dal nám dobré rady do budúcna.*“[189]

Rok na to, v decembri 1885 prišiel Andrej Budiš vysvätiť v Sobranciach aj nový oltár. Opäť sa veriacim prihovoril v slovenskom a maďarskom jazyku a „*dojímavo hovoril o dôležitosti oltárov, ktoré majú svoj pôvod ešte v dobe Ka-*

186 Ung, 31. 3. 1889.
187 Ung, 5. 5. 1890.
188 Ung, 7. 10. 1877.
189 Ung, 11. 3. 1883.

ina a Ábela, ktorí tiež postavili Pánovi oltár a pobádal veriacich k hľadaniu milosti, ktorá z oltárov pochádza. Spomenul dobrodincov, ktorí na oltár prispeli.“[190]

Azda jediným prípadom, keď sa týždenník Ung o Andrejovi Budišovi vyjadril negatívne, bola kritika jeho kázne počas posvätenia hasičskej vlajky v októbri 1884: „*Svätú omšu celebroval arcidekan, prepošt Andrej Budiš, spevokol zaspieval deväť cirkevných piesní. Po skončení omše nasledovalo posvätenie hasičskej vlajky, ktorú veľkňaz požehnal a mal kázeň na tému: „Miluj svojho blížneho ako seba samého“. Kostol bol úplne preplnený, teda z kázne veľkňaza, ktorý aj tak disponuje slabým hlasom pri obradoch v kostole, bolo počuť iba motto a zopár bežných fráz, zvyšok kázne zanikol v šume.*“[191] Za túto nemiestnu poznámku sa Andrejovi Budišovi ospravedlnil hlavný redaktor týždenníka Ung František Bánócy: „*Vyjadrujem svoju ľútosť nad tým, že kázeň prepošta a arcidekana, farára Andreja Budiša pri príležitosti posvätenia vlajky hasičov bola predmetom neľútostnej kritiky týždenníka Ung. V Užhorode 8. októbra 1884. Hlavný redaktor František Bánócy.*“[192] V rovnakom čísle sa Andrejovi Budišovi vyčíta, že sa radšej stará o záujmy Ľudovej banky ako o školskú komisiu, ktorá má dozerať na školské zápisy v meste.[193]

Oltár rímskokatolíckeho kostola sv. Juraja v Sobranciach, vysvätený Andrejom Budišom st. v roku 1885

Týždenník Ung informoval však aj o smrti brata Andreja Budiša – Jána, farára v obci Zemplínske Kopčany, ktorý zomrel v roku 1886 ako 60-ročný.[194]

Úsmevnou bola informácia o nehode Andreja Budiša st, ktorý: „*odišiel do Pavloviec počas veľkého sneženia, na prehliadku ním postavenej materskej školy. V nesmierne veľkej snehovej víchrici zablúdil a kone ho prevrhli do snehu. Keby nebola prišla náhodná pomoc, mohol tam zahynúť v nekonečnom snehu. Hlavný*

190 Ung, 27. 12. 1885.
191 Ung, 5. 10. 1884.
192 Ung, 12. 10. 1884.
193 Ung, 5. 10. 1884.
194 Ung, 25. 7. 1886.

Sobranecké kúpele - miesto oddychu Andreja Budiša st.

stoličný sudca Ferdinand Köröskényi prichádzal práve z obce Baján a pomohol zmrznutému veľkňazovi, ktorého kone zatiaľ ušli.“[195]

Andrej Budiš st. začal mať zdravotné problémy v roku 1889. Pravdepodobne mal problémy so srdcom. Od roku 1888 každý rok absolvoval liečebný pobyt v sobraneckých kúpeľoch. Keď týždenník Ung robil reportáž z kúpeľov v júli 1889, uviedol Andreja Budiša z Užhorodu ako jedného z najvýznamnejších hostí.[196] Andrej Budiš však čím ďalej tým viac chýbal na rôznych spoločenských akciách v Užhorode. V apríli 1890 ešte Ung informuje, že: „*ako sme sa s radosťou dozvedeli, zdravie opáta hlavné dekana Andreja Budiša sa zlepšilo natoľko, že už môže zaslúžilý veľkňaz robiť prechádzky v prírode.*“[197] Andrej Budiš však chýbal na ročnom zasadnutí Spolku katolíckych mladíkov, v júni 1890 za neho viedol procesiu pri sviatku Božieho tela učiteľ hlavného gymnázia Ján Zoltsák.[198] V júli 1890 chýbal na primíciách nového farára Jozefa Havasiho, len slávnostný obed sa konal v jeho dome pod jeho vedením.[199]

Poslednou správou o Andrejovi Budišovi bola správa o omši, ktorú slúžil pri príležitosti menín kráľa 4. októbra 1890.[200] 14. decembra 1890 sa Andrej Budiš

195 Ung, 8. 1. 1888.
196 Ung, 28. 7. 1889.
197 Ung, 6. 4. 1890.
198 Ung, 8. 6. 1890.
199 Ung, 13. 7. 1890.
200 Ung, 5. 10. 1890.

st. vzdal funkcie arcidekana Užskej stolice, za jeho nástupcu bol vymenovaný farár z Jenkoviec Jozef Benkő.[201]

Andrej Budiš st. zomrel 26. decembra 1890 vo veku 67 rokov na zlyhanie srdca. Už na druhý deň uverejnil týždenník Ung dojímavý nekrológ: „*Muž, ktorý dlhý čas bojoval bez rozptýlenia, ktorý ani jeden deň v roku nestrávil nečinnosťou, ktorý svoje telo trápil ako nikto iný, odnímajúc mu pohodlie a odpočinok; muž, ktorý stále pracoval a nikdy nebol unavený, hoci nikdy neodpočíval, teraz leží mŕtvy a bude odpočívať naveky.*

Zomrel po dlhej chorobe, ale pri plnej práci a nie skôr, ako dosiahol svoj vytýčený cieľ. Pred svojou smrťou naposledy slúžil Pánovi pri oltári v Prvý sviatok vianočný a na druhý deň za súmraku zostúpil anjel pokoja od Boha, dotkol sa jeho čela olivovou ratolesťou, slovo jeho vzdychu sa dostalo až k srdcu, ktoré prestalo biť.

Andrej Budiš nebol bojovníkom veľkých ideí, neúčinkoval pri tvorbe veľkých vecí a popularita ho nenosila na rukách, ale kým žil, vždy sa uplatňoval ako kňaz a duchovný pre blaho katolíckej cirkvi a svojich veriacich. Svoj majetok, ktorý získal počas svojej dlhej, únavnej dráhy plnej starosti a ktorý si ušetril sebazaprením, venoval celý na výchovu detí a založil také nadácie, ktorými zabezpečil pre seba trvalú pamiatku svojho mena a aj budúci potomkovia budú naňho spomínať s vďačným srdcom.

V osobe prepošta arcidekana a užhorodského farára Andreja Budiša zomrel významný duchovný satmárskej diecézy. Bol hoden tejto pozície, kňaz až do špiku kostí, neoblomne verný cirkvi, ktorá ho vychovala, bezpodmienečne milujúci svojich veriacich; smerom hore nezávislý, smerom dolu klaňajúci sa; svoju vieru, princípy, presvedčenie hrdo hlásal a nikdy nepoprel. Svoju dušu však odkryl iba máloktorým, preto sa stalo, že mnohí ho zle pochopili. Bohatstvo svojho ducha však ukázal každému.

Jeho pôsobenie síce neprekročilo hranice našej malej stolice. Tu však zohrával dôležitú úlohu v spoločenskom živote takmer 30 rokov ako člen stoličnej komisie, neskôr člen komisie verejnej správy, poslanec mesta Užhorod a smerodajný vodca inteligencie, ako aj významný hodnostár katolíckej cirkvi. Dopad jeho pôsobenia sa prejavil vo finančných záujmoch mesta a stolice, vo verejnom školstve, vo verejných veciach a pri finančných inštitúciách. Za uplatnenie maďarských národných ideí bojoval úplnou oddanosťou. Obyvatelia Užskej stolice prejavujú úctu jeho pamiatke. Kňazskí druhovia za nim trúchlia, jeho biskup ľutuje jeho smrť.

Andrej Budiš začínal svoju aktívnu životnú dráhu ako kňaz v Serednom a základy svojho majetku, venovaného na verejné ciele, založil práve tu. Pred dvadsiatimi rokmi spoločnou dohodou štátnej pokladnice ako patróna a satmárskeho biskupa bol pozvaný do užhorodskej farnosti, odvtedy viedol farnosť počas dobrých aj zlých dní pre duchovné blaho svojich veriacich a taktiež svedo-

201 Ung, 14. 12. 1890.

Hrob Andreja Budiša st. v Užhorode

mito vykonával úrad arcidekana. Ako uznanie za zásluhy získal z milosti kráľa hodnosť prepošta.

Čo pekné a šľachetné vykonal, spadá pod jeho obdobie užhorodského farára. Zriadil v Užhorode v mestskej časti Za mostom materskú a elementárnu dievčenskú školu, taktiež v Pavlovciach, kde sa narodil a najnovšie v Serednom postavil pre tieto inštitúcie budovy a zabezpečil ich trvalý chod vhodným nadačným kapitálom.

Svojou pozornosťou zahŕňal miesta, kde sa narodil a kde pôsobil ako kňaz. Má však veľké zásluhy aj v rozšírení a rekonštrukcii užhorodského rímskokatolíckeho kostola a v renovácii Kalvárie, lebo tieto sa mohli vykonať iba pri jeho dobre známej rozhodnosti. Finančná obeta pre tieto stavby bola obrovská. Svoj usporený majetok teda venoval verejným účelom a hoci v inom smere štedrý nebol a pre pominuteľné pôžitky peniaze neobetoval, jeho nadácie dokazujú že pre verejné blaho prinášal obete. Táto jeho zásluha triumfuje nad všetkým a odstráni tie tiene, ktoré zvyknú ľudia vrhať pred slávu iných.

Vo svojom živote sa aj jemu pridelili horkosti, ale vždy nachádzal útechu vo svojej čistej duši a v tom sladkom presvedčení, že čo získal, to vrátil verejnosti. Pred rokom a pol tohto silného muža začala trápiť choroba srdca, ktorá jeho telesnú silu pomaličky zožierala. V prvý vianočný deň ešte celebroval omšu, ale na druhý deň dostal záchvat a 26. decembra o pol siedmej večer ďalší záchvat uhasil jeho pracovitý a činorodý život. Jeho skutky a postupy budú mnohí a často kritizovať, ale jeho duševnú silu, ktorou vyslal úrodné lúče na všetky strany, budú všetci iba uznávať a obdivovať. Jeho skutky viedlo nie idealistické poňatie, ale realita, spolu s čistotou jeho presvedčenia a poctivosťou jeho duše.

Smrť Andreja Budiša vzbudila hlbokú sústrasť. Sme ochudobnení o ďalšieho statočného človeka so šľachetnými snahami. Stratili sme v ňom pravdivého muža, šľachetného dušpastiera. Kiež by bolo takýchto ľudí viac.“[202]

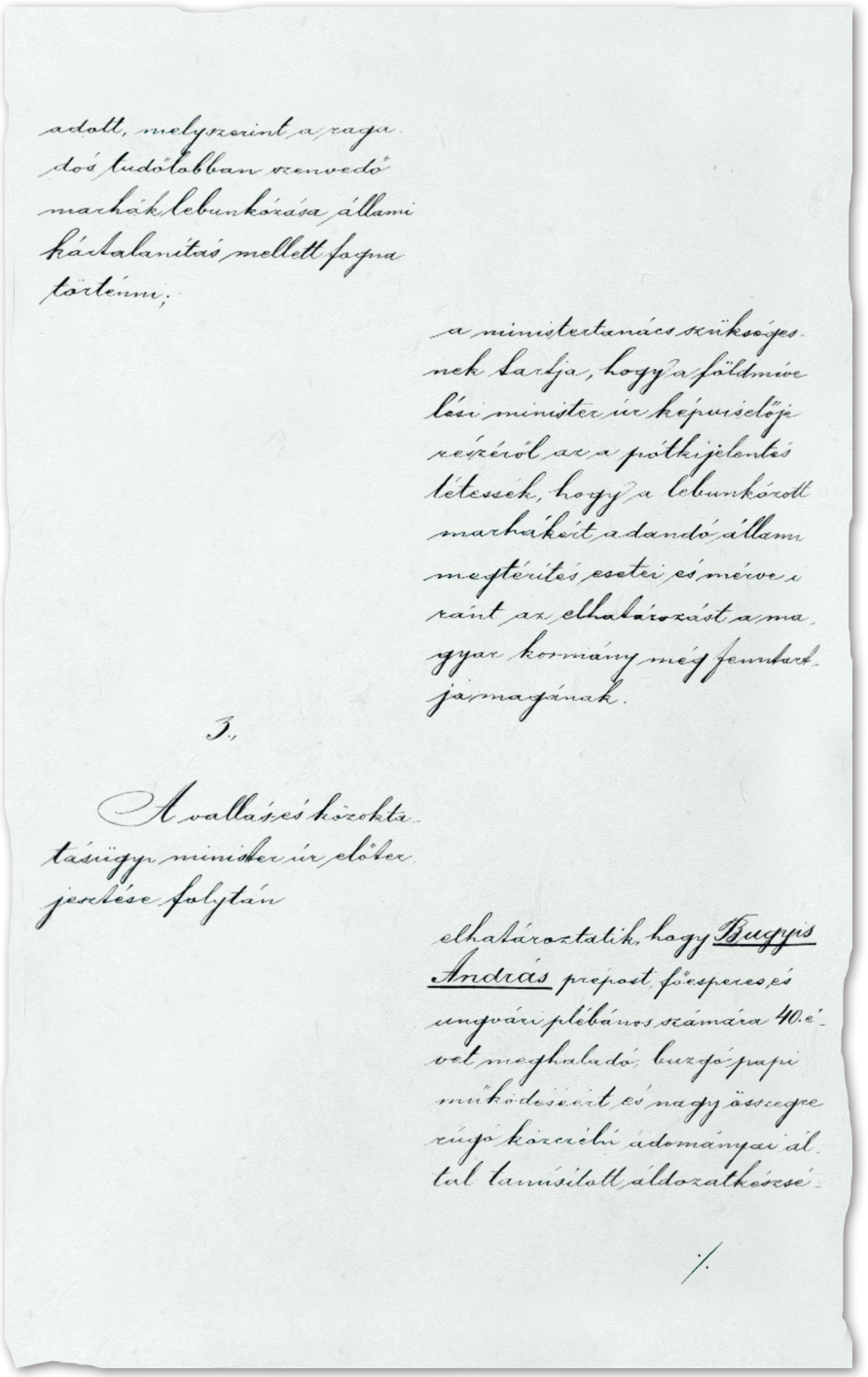
202 Ung, 28. 12. 1890.

Pohreb Andreja Budiša st. sa konal 29. decembra 1890 za prítomnosti satmárskeho biskupa Júliusa Meszlényiho, ktorý pri príležitosti úmrtia Andreja Budiša poslal starostovi Užhorodu 200 zlatých, aby ich rozdal chudobným bez ohľadu na vierovyznanie, aby sa modlili za spásu duše Andreja Budiša. Akcia však nebola dobre zvládnutá: „*rímskokatolícka farnosť to s týmto poverením prehnala, keďže na Nový rok vyhlásila z kazateľnice, že chudobní, ktorí si želajú mať podiel z 200 zlatých, nech sa prihlásia na radnici. Toto síce pekné, ale nedomyslené slovo malo za následok, že druhého januára mal starosta na krku polovicu mesta. Peniaze rozdeľoval, kým sa neminuli, potom nevedel čo si počať s množstvom chudobných a iba premýšľal, ako by mohol z 200 zlatých uspokojiť päťtisíc prihlásených chudobných.*“[203]

Pohreb Andreja Budiša sa konal za prítomnosti špičiek Užskej stolice: „*Satmársky biskup Július Meszlényi prišiel do nášho mesta 28. decembra, aby vykonal pohreb Andreja Budiša. Na železničnej stanici ho privítali podžupan Peter Kende, hlavný notár Eugen Tabódy, starosta Michal Fincicky, kapitán František Farkaš, hlavný stoličný sudca Dezider Durčák; z členov mukačevskej kapituly veľprepošt Július Fircák a prepošt Viktor Gebé a viacero rímskokatolíckych kňazov. Zapisovateľ Svätej stolice a učiteľ hlavného gymnázia na dôchodku Ján Zoltsák, taktiež farár a dekan Jozef Benkő z Jenkoviec mu išli v ústrety v Čope. Vlak prišiel o pol ôsmej, podžupan privítal vystupujúceho biskupa, ktorý sa odviezol do pohostinného domu biskupa mukačevskej diecézy Jána Pásztélyiho, v jeho sprievode boli aj kanonici Keszler a Irsik. Na druhý deň o pol desiatej vykonal biskup pohrebný obrad na dvore fary. Posvätil rakvu zosnulého, odkiaľ ju kňazi odniesli do kostola, kde sa konala svätá omša. Po jej skončení sa smútočný sprievod pobral na Kalváriu s jednoduchou rakvou, v ktorej odpočíval vznešený zosnulý. Smútočný voz a smútiace obecenstvo sa dostalo na vrchol a pri kaplnke č. XII uložili na večný odpočinok toho, kto zanechal po sebe trvalú pamiatku rozvíjania rímskokatolíckeho ducha mesta. Satmársky biskup odcestoval z nášho mesta hneď nasledujúce ráno.*“[204]

Andrej Budiš st. bol za svoje zásluhy v oblasti školstva v Užskej stolici vyznamenaný Rádom železnej koruny tretej triedy. Vyznamenanie odporúčal minister školstva a dekrét podpísal osobne kráľ 10. januára 1891.[205] V marci 1891 si Užhorodská ľudová banka objednala obraz Andreja Budiša st. Obraz mal vytvoriť podľa fotografie učiteľ výtvarnej výchovy na užhorodskom gymnáziu František Heverdle.[206] Slávnostné odhalenie portrétu sa konalo 31. mája 1891: „*Portrét – olejomaľbu zosnulého prepošta a arcidekana Andreja Budiša – slávnostne odhalili 31. mája v budove Ľudovej banky, ktorej bol zosnulý predsedom.*

203 Ung, 4. 1. 1891.
204 Ung, 4. 1. 1873.
205 Ung, 11. 1. 1891.
206 Ung, 29. 3. 1891.

adott, melyszerint a ragadós tudólabban szenvedő marhák lebunkózása állami kártalanítás mellett fog történni;

a minisztertanács szükséges nek tartja, hogy a földmívelési minister úr képviselője részéről az a pótkijelentés tétessék, hogy a lebunkózott marhákért adandó állami megtérítés esetén és mérve zant az elhatározást a magyar kormány még jóvá hagyjának.

3.

A vallás és közoktatásügyi minister úr előterjesztése folytán

elhatároztatik, hogy Buggyis András prépost, főesperes és nagyváradi plébános számára 40. évvel meghaladó buzgó papi működéséért, és nagy összegre menő közcélú adományai által tanúsított áldozatkészsé-

/.

Udelenie Rádu železnej koruny III. stupňa Andrejovi Budišovi st. v roku 1890

Na slávnostnom obrade sa zúčastnili viacerí z akcionárov a verejnosť. Slávnosť otvoril predseda Peter Kende vyzdvihujúc význam úcty, ktorú pociťuje on sám aj celá inštitúcia za zásluhy Andreja Budiša. Člen predstavenstva Ján Zoltsák prečítal objemný spomienkový prejav, vyzdvihujúc nepominuteľné zásluhy nebohého veľkňaza a v náčrte životopisu zobrazil charakteristické črty zosnulého. Spomienkový prejav sa dá vytlačiť a verejnosť si ho bude môcť prečítať doslovne. Tentokrát z neho vyberáme: Andrej Budiš sa narodil v roku 1824 v Pavlovciach, v roku 1848 bol vysvätený za kňaza, pôsobil ako farár najprv v Serednom, od roku 1873 v Užhorode. Ako užhorodský kňaz bol činný vo verejných veciach. Založil dievčenskú školu s názvom Máriin dom, v roku 1885 dal renovovať miestny kostol, v roku 1887 založil v Pavlovciach dievčenskú školu, v roku 1890 dievčenskú a materskú školu s bohatými nadáciami. Inštitúcia ho zvolila za predsedu v roku 1880 a chce byť medzi prvými, ktorá položí veniec uznania k jeho hrobu. Uznáva, že Andrej Budiš bol vedúcou strážou jej majetku. Aby zostal jeho duch s nami pri spravovaní vecí našej inštitúcie, nech sa odhalí jeho podobizeň a nech sme presvedčení o tom, že ak zotrváme a pokračujeme po ceste, po ktorej on kráčal, budeme hodní uznania našej doby a získame spokojnosť tých, ktorí nás obdarili svojou dôverou zverujúc nám spravovanie svojho majetku ako aj spokojnosť tých, ktorí hľadajú našu pomoc v núdzi. Nech je jeho pamiatka požehnaná.

Na to sa odhalil obraz a uvideli sme podobizeň veľkňaza pri obraze jeho predchodcu, Jozefa Böszörményiho. Tvár sa skutočne podobá a učiteľ výtvarnej výchovy na gymnáziu František Heverdle realizoval dielo s odbornou starostlivosťou. Za pekný spomienkový prejav sa predstavenstvo Zoltsákovi poďakovalo a tým sa slávnosť skončila.“[207]

Pamiatka Andreja Budiša st. bola živá v katolíckych kruhoch Užhorodu, predovšetkým vďaka Užhorodskému spolku katolíckych mladíkov, ktorému bol Andrej Budiš patrónom. V roku 1899 oslavoval spolok desať rokov svojej existencie.: „*Spolok s vďačnou úctou zachováva pamiatku nebohého prepošta Andreja Budiša, bývalého užhorodského farára, ktorý vyjadril svoju lásku pre spolok aj vo svojom závete, zanechal mu 500 zlatých na kúpu vlastnej budovy.*“[208]

Andrej Budiš st. sa spomínal aj pri dovršení desiateho roku pôsobenia Júliusa Meszlényiho ako satmárskeho biskupa v roku 1899. Biskup v obežníku hodnotil udalosti uplynulých desiatich rokov a spomínal na tých, ktorí priniesli najväčšiu obetu na oltár lásky k blížnym. Tu spomenul kanonika Františka Irsika, ktorý venoval 120 000 zlatých, kanonika Jána Lora, ktorý venoval na dobročinné účely 40 000 zlatých a Andreja Budiša so 110 000 zlatými.[209]

Poslednou spomienkou na Andreja Budiša v maďarskej tlači je nekrológ na farára v Serednom Pavla Muncska z roku 1906 pod názvom „Ujo Pali“.: „*Keď*

207 Ung, 7. 6. 1891.
208 Ung, 1. 10. 1889.
209 Nagy-Károly és Vidéke, 9. 3. 1899.

sa Muncsko stal farárom v Serednom (1873), dostal kaplána. Prvý kaplán! Veľká vec v dušpastierskom živote. Muncsko bol mladému kaplánovi skutočným otcom. Nepovažoval ho iba za spolupracovníka, ale za svojho duchovného syna. Vyvinul sa medzi nimi najvrúcnejší bratský vzťah a zostal preňho „ujom".

Prišla prvá návšteva dekana. Pri úradnom preverovaní a najmä po ňom pri príjemnom obede zbadal Andrej Budiš, autoritatívny dekan, známy po celom okolí svojou dobročinnosťou (typická postava prísneho, ale vnútri dobrosrdečného človeka, s ktorým treba vedieť zaobchádzať a potom si ho môžete obkrútiť okolo prsta), zbadal teda, že mladý kaplán nazýva svojho principála stále takto:

- Vykonal som to, ujo Pali.

- Takto sa to stalo, ujo Pali.

Budiš len kýval hlavou. Možno sa aj v tichosti zlostil, ale zatiaľ nepovedal ani slovo. Až pred odchodom zavolal na uja Paliho:

- Ty, Pali, som spokojný so všetkým. Ale mám jednu otázku.

- Nuž ale čo? (To bola známa otázka uja Paliho)

- Prečo dovoľuješ, aby ťa ten mladý fráter volal ujom?

- Prečo by som nedovolil, veď sme bratia v Pánovi.

- Ja Ti to zakazujem! Autorita je prvá! Rozumieš?

Dekan si sadol nazlostený na voz. Neskôr poznamenal svojmu spolucestujúcemu: Dobre som napomenul uja Paliho. (Lebo aj on ho takto nazýval, keď to ujo Pali nepočul.)"[210]

210 Heti Szemle, 17. 1. 1906.

Socha Andreja Budiša st. v Pavlovciach nad Uhom

ZÁVER

Budišovci právom patria medzi najvýznamnejších rodákov Pavloviec nad Uhom. Obidvaja bratranci zanechali výraznú stopu v dejinách Užskej stolice v druhej polovici 19. storočia. Pochádzali z veľmi nábožnej rodiny, silná viera v Boha tento rod sprevádza dodnes. Z tohto rodu vyšli nielen bratranci Budišovci, ale aj ďalší silní ľudia, ktorí neochabli na viere ani v najťažších časoch. Za všetkých spomeniem brata Andreja Budiša st. farára Jána Budiša, či sestru Satmárku Máriu Dudášovú, pochádzajúcu tiež z rodu Budiš, perzekuovanú komunistickým režimom.

Andrej Budiš ml. a Andrej Budiš st. boli úplne odlišnej povahy. Škoda, že sa mi nepodarilo zistiť viac o ich vzájomnom vzťahu. O ich kontakte svedčia len dva dokumenty. List mladého Budiša z Litoměřic satmárskemu biskupovi z roku 1860, v ktorom opisuje, že bezvýsledne žiadal o finančnú pomoc aj „brata", farára v Serednom. Druhý dokument je list mladého Budiša zo Seredného z roku 1862, ktorý dokazuje, že po pobyte v Litoměřiciach istý čas pobýval u starého Budiša na jeho fare. Bohužiaľ sa mi nepodarilo nájsť ich vzájomnú komunikáciu. Bolo by zaujímavé vidieť, v akom jazyku spolu bratranci komunikovali.

Nepodarilo sa mi ani rozlúštiť „záhadu", prečo prestal mladý Budiš v roku 1860 prispievať do slovenských časopisov. Najprv som súhlasil s Jánom Hudákom, ktorý tvrdil, že to bolo kvôli jeho článku „Hlas k Bratom" a následnej odpovedi pavlovského farára Davida Rotha. Príčin odmlčania Andreja Budiša ml. však muselo byť pravdepodobne viac. Do obdobia „odmlčania" spadá aj pauza vo vydávaní slovenských katolíckych časopisov (Katolícke noviny, Cyrill a Method a ďalšie, ktoré potom Andrej Radlinský začal vydávať až o dva roky neskôr (1860 – 62). Možné môže byť aj to, že na odmlčanie Andreja Budiša ml. mal podiel jeho bratranec – starý Budiš. Ten na rozdiel od mladého Budiša rýchlo pochopil, že obdobie poslednej tretiny 19. storočia bude vo východnom Uhorsku obdobím maďarčiny. Možno mladého Budiša presvedčil počas jeho pobytu u neho v Serednom. A možno dostal Andrej Budiš ml. podmienku o nepísaní po slovensky pri svojom menovaní za profesora a neskôr za riaditeľa preparandie v Satmári. Čo je v tejto súvislosti zaujímavé, je, že kým Andrej Budiš ml. mal so satmárskymi biskupmi Jánom Hámom a Michalom Haasom nadštandardný, bezproblémový vzťah, Andrej Budiš st. mal predovšetkým s Michalom Haasom neustále problémy súvisiace jednak s tvrdohlavou povahou starého Budiša, ako aj s jeho pravdepodobnou neschopnosťou podriadiť sa akejkoľvek autorite.

Čo bolo príznačné pre obidvoch bratrancov, bola neuveriteľná pracovitosť. Pri bádaní v protokoloch biskupského ordinariátu som si všimol, že aktívnejšieho farára, ako bol farár v Serednom Andrej Budiš st., v celom biskupstve nebolo. Žiadny iný kňaz, dokonca ani užhorodský, nekomunikoval s biskup-

stvom tak, ako Andrej Budiš st. Určite to súviselo so správcovstvom vinice, ktorú Andrej Budiš st. v Serednom zveľadil a stala sa vzorom pre ostatné cirkevné vinice v biskupstve. Takisto Andrej Budiš ml. vo svojom veľmi mladom veku publikoval jeden príspevok za druhým a vo veku 27 rokov zomrel vo funkcii riaditeľa preparandie. O jeho workoholizme svedčí denný režim, ktorý si naordinoval počas svojho pobytu v Litoměřiciach, a o ktorom informoval biskupa.

V čom boli bratranci Budišovci rozdielni sú určite ich ekonomické schopnosti. Andrej Budiš st. mal prirodzený manažérsky talent, do čoho sa pustil, to väčšinou dokončil. Postupne sa stal z chudobného farára v Serednom najväčším platiteľom dane v Užskej stolici ako užhorodský arcidekan. Na rôzne dobročinné akcie venoval počas svojho života viac ako 100 000 zlatých. Niektoré jeho nadácie fungovali dlho po jeho smrti. Na rozdiel od neho Andrej Budiš ml. bol pravdepodobne manažérsky amatér. Horko ťažko sa mu podarilo vybaviť niekoľko štipendií pre chudobných študentov preparandie, čo však súvisí s jeho predčasnou smrťou, riaditeľom preparandie de facto nebol ani rok. Zo záznamov po jeho smrti je zrejmé, že patril skôr k chudobným obyvateľom Satmáru. Čo mu slúži ku cti je fakt, že sa dlhý čas staral v Satmári o svojich dvoch bratov.

Obidvaja bratranci počas celého života nezabúdali na svoju rodnú obec – Pavlovce nad Uhom. Pre Andreja Budiša ml. to bol domov, kde sa rád vracal, Pavlovce nad Uhom si zobral ako príklad zlej situácie na dedinských školách. Andrej Budiš st. takisto Pavlovce veľmi často navštevoval, na sklonku svojho života dal v Pavlovciach vystaviť budovy, ktoré významne pozdvihli úroveň obce.

Rovnakou črtou bratrancov Budišovcov bol záujem o školstvo. Mladý Budiš bol rodený pedagóg, jeho moderné pedagogické názory zaujali jednak biskupa Michala Haasa, jednak Andreja Radlinského ako vydavateľa slovenských novín. Kým mladý Budiš bol skutočným učiteľom, starý Budiš chápal problémy školstva cez materiálnu stránku. Podpora škôl a škôlok bola jeho prioritou, o čom svedčia školy, ktoré založil v Užhorode, Serednom, Pavlovciach nad Uhom či v Lekárovciach.

RESUMÉ

The publication The Budišs – The Life and Work of Andrei Budiš Jr. and Andrei Budiš Sr. is an analysis of the life of two cousins, prominent natives of Pavlovce upon Ugh. Andrei Budiš Jr. (1837 – 1864) was the only contributor to Slovak magazines from the eastern part of Hungary. He worked at the Royal Catholic Gymnasium in Satmar under the direction of Martin Čulen. He was the director of the Teacher's Institute in Satmar. He died, however, very young. The book analyzes his work published in the Catholic Newspaper, Cyril and Methodius, and The friend of School and Literature as well as his life destiny during his study in Litoměřice.

Andrei Budiš Sr. (1824 – 1890) was one of the most active priests in the Ugh county. After his consecration in Satmar, he became a 20 year-old parish priest in Serednie, where he manifested himself as a very successful wine grower and vintner. Since 1872, he was the parish priest in Uzhhorod, was awarded the title of Provost de Okra and became the dean in Uzhhorod. He was known primarily by his support for education throughout the Ugh county setting up schools from Serednie to Pavlovce upon Ugh. The most famous school that Andrej Budiš Sr. founded was Mary's House in Uzghorod. He set up schools for girls in Uzhhorod, Serednie, and Pavlovce upon Ugh, to which he called sisters of Charity of Saint Vincent. To support his schools, he created several foundations.

Andrei Budiš Sr. was also known as a successful builder of ecclesiastic buildings, especially churches. He had side naves put to the Church of St. George in Uzhhorod, renovated the church in Serednie, and let a church built in Lekárovce. He also let three chapels built within the Calvary in Uzhhorod. The book is devoted to his hieratic, winery and building career. Considerable attention is given to his relationship to Slovak language, his correspondence with the bishops of the Satmar diocese as well as his not easy going personality.

In the course of their lives, both cousins did not forget about their hometown – Pavlovce upon Ugh. For Andrei Budiš Jr., it was a home where he liked to come back. He has picked up Pavlovce upon Ugh as an example of bad conditions in rural schools. Andrei Budiš Sr. visited Pavlovce very often and towards the end of his life, he had let buildings constructed in Pavlovice, what significantly raised the level of the village.

In what were the Budiš cousins different, it was certainly their economic abilities. Andrei Budiš Sr. had a natural managerial talent – what he had taken in, he mostly finished. From a poor priest in Serednie, he gradually has become the dean in Uzhhorod – a person paying the highest taxes in the Ugh county. At various charitable events, he donated over 100,000 gold coins during his life. Some of his foundations worked long after his death. Unlike him, Andrei Budiš Jr. was probably a managerial amateur. He hardly managed to provide several

scholarships for poor students of the Preparandia, which, however, relates to its premature death. He was the director of the Preparandia de facto not even a year. From the records after his death, it is evident that he belonged to poor residents of Satmar. What serves to his honour is the fact that for a long time he took care of his two brothers in Satmar.

The Budišs were interesting personalities of the history of eastern Hungary in the second half of the 19th century. The book also analyzes the relationship between them. There has been found neither correspondence between them nor mutual relationship. The book also analyzes the memory of Budišs after their death.

The publication The Budišs – The Life and Work of Andrei Budiš Jr. and Andrei Budiš Sr. was written almost exclusively on the basis of archive material and period printing.

RESUMÉ

Das Buch „Budišovci" – „Budišer – Das Leben und Schaffen von Andrej Budiš dem Jüngeren und Andrej Budiš dem Älteren" ist eine Analyse des Lebens zweier Cousins, bedeutende Söhne der Stadt Pavlovce nad Uhom. Andrej Budiš der Jüngere (1837 – 1864) war der einzige Beitragschreiber in slowakischen Zeitschriften aus dem östlichen Teil der ungarischen Monarchie. Er wirkte auf dem Königlichen Katholischen Gymnasium in Szatmar unter der Führung von Martin Čulen. Er war der Direktor des Lehrersinstituts in Szatmar. Aber er starb sehr jung. Das Buch analysiert sein Schaffen in den Katholischen Zeitungen ‚Cyrill und Method, Freund der Schule und Literatur', als auch sein Schicksal bei dem Studienaufenthalt in Litomerice.

Andrej Budiš der Ältere (1824 – 1890) war einer der aktivsten Priester im Komitat Ung. Nach seiner Einsegnung in Szatmar war er 20 Jahre lang Pfarrer in Seredne, wo er sich als sehr erfolgreicher Weingärtner und Weinhauer erwies. Ab 1872 wirkte er als Pfarrer in Uschhorod, bekam den Titel des Propstes de Okra und wurde zum Dechant in Uschhorod. Er war bekannt vor allem durch seine Unterstützung des Schulwesens im ganzen Komitat Ung, begründete Schulen von Seredne bis zu Pavlovce nad Uhom. Die bekannteste Schule, die Andrej Budiš der Ältere begründete, war Das Marienhaus in Uschhorod. Er begründete Mädchenschulen in Uschhorod, Seredne und Pavlovce nad Uhom, welche er den Szatmar-Schwestern unterstellte. Zur Unterstützung seiner Schulen bildete er mehrere Stiftungen.

Andrej Budiš der Ältere war auch als erfolgreicher Erbauer von sakralen Gebäuden bekannt, vor allem Kirchen. Er ließ die Seitenschiffe zu der Kirche des heiligen Juraj in Uschhorod zubauen, rekonstruierte die Kirche in Seredne und ließ die Kirche in Lekarovce bauen. Auf dem Passionsweg in Uschhorod ließ er auch drei Kapellen bauen. Das Buch widmet sich seiner priesterlichen, weingärtnerischen und auch baumeisterlichen Karriere. Wesentliche Beachtung wurde seiner Beziehung zur slowakischen Sprache gewidmet, seiner Korrespondenz mit Bischöfen aus der Szatmar-Diözese, als auch seinem nicht einfachen Charakter.

Beide Cousins vergaßen ihren Geburtsort zeitlebens nicht – Pavlovce nad Uhom. Für Andrej Budiš den Jüngeren war dies die Heimat, in die er immer gerne zurückkehrte. Pavlovce nad Uhom nahm er als ein Beispiel für die schlechte Situation in den Dorfschulen. Andrej Budiš der Ältere besuchte Pavlovce auch sehr oft, an seinem Lebensabend ließ er in Pavlovce Gebäude bauen, die den Status des Dorfes deutlich anhoben.

Worin sich die Cousins so unterschieden, waren sicherlich ihre ökonomischen Fähigkeiten. Andrej Budiš der Ältere hatte ein natürliches Organisationstalent, womit er auch begann, das beendete er zumeist. Allmählich wurde er

aus einem armen Pfarrer in Seredne zu dem größten Steuerzahler im Komitat Ung wie der Hauptdechant in Uschhorod. Für verschiedene Wohltätigkeitsveranstaltungen spendete er während seines Lebens mehr als 100 000 Golddukaten. Manche seiner Stiftungen funktionierten noch lange nach seinem Tod. Im Unterschied zu ihm war Andrej Budiš der Jüngere wahrscheinlich ein organisatorischer Amateur. Mit Widrigkeiten geling es ihm ein paar Stipendien für arme Studenten der Preparandie zu erledigen, was aber mit seinem frühem Tod zusammenhängt, er wirkte als Direktor der Preparandie de facto kein Jahr lang. Aus den Eintragungen nach seinem Tod wird klar, dass er eher zu den armen Bewohnern Szatmars gehörte. Was ihm zur Ehre reicht, ist der Fakt, dass er sich lange Zeit um seine zwei Brüder in Szatmar gekümmert hat. Die Budišer waren interessante Persönlichkeiten der Geschichte des östlichen Teils der ungarischen Monarchie in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts. Das Buch analysiert auch ihre beiderseitige Beziehung, keine Korrespondenz zwischen ihnen wurde gefunden. Das Buch analysiert auch das Angedenken der Budišer nach ihrem Tod. Das Buch – „Budišer – das Leben und Schaffen von Andrej Budiš dem Jüngeren und Andrej Budiš dem Älteren“ wurde ausschließlich auf Grund von Archivmaterialien und zeitgenössischem Druck geschrieben.

REZÜMÉ

A „Bugyisék – ifjabb Bugyis András és idősebb Bugyis András élete és munkássága“ című könyv két pálóci születésű unokatestvér életének elemzése. Ifj. Bugyis András (1837 – 1864) a szlovák folyóiratok egyetlen kelet-magyarországi cikkírója volt. A Csulen Márton által vezetett szatmári Királyi Katolikus Gimnáziumban tanított, valamint a szatmári tanítóképző igazgatója volt. Nagyon fiatalon halt meg. A könyv elemzi a Katolikus Újságban, Cirill és Metódban és az Iskola- és irodalombarátban közölt műveit, valamint a Litoměřicében töltött tanulmányútja epizódjait.

Id. Bugyis András (1824 – 1890) Ung megye egyik legaktívabb papja volt. Szatmári pappá szentelése után 20 éven át Szerednyén volt plébános, ahol egyben sikeres szőlősgazda és borász is volt. 1872-től Ungváron lelkészkedett, megszerezte a prépost de Okra címet, és ungvári esperessé vált. Egész Ung vármegye területén támogatta az oktatásügyet, iskolákat alapított, többek közt Szerednye és Pálóc községben. Az id. Bugyis András által alapított iskolák leghíresebbje az ungvári Mária-ház. Leányiskolát alapított Ungváron, Szerednyén, Pálócon, ezekbe szatmári szerzetesnővéreket hívott. Az iskolák támogatására alapítványokat hozott létre.

Id. Bugyis András egyházi épületek, elsősorban templomok építtetőjeként is híressé vált. Oldalhajókat építtetett az ungvári Szent György-templomhoz, felújíttatta a szerednyei templomot, Lakárd községben pedig új templomot építtetett. Az ungvári kálvárián három kápolnát emeltetett. A könyv papi, borászi és építészi karrierjével is foglalkozik. Nagy figyelmet szenteltünk szlovák nyelvhez való viszonyának is, valamint a szatmári egyházmegye püspökeivel folytatott levelezésének, úgyszintén nem túl egyszerű alaptermészetének.

Egyik unokatestvér sem feledkezett el élete folyamán szülőfalujáról, Pálócról. Ifjabb Bugyis András számára ez a község jelentette az otthont, ahová szívesen tért vissza, Pálócot tartotta továbbá a rosszul szituált falusi iskolák mintapéldájának. Idősebb Bugyis András szintén gyakran látogatta Pálócot, élete alkonyán a községben olyan épületeket emeltetett, melyek nagy mértékben fellendítették a község életszínvonalát.

A két Bugyis unokafivérben lakozó legnagyobb különbség ezek gazdasági képességeiben rejlett. Id. Bugyis Andrásnak természetes érzéke volt a menedzseléshez, amibe belefogott, azt általában véghez is vitte. Szegény szerednyei lelkészből fokozatosan Ung vármegye legnagyobb adófizetőjévé vált ungvári főespereskénti. Különböző jótékony célokra élete folyamán több mint 100 000 aranyat áldozott. Egyes alapítványai még hosszú időn át működtek halála után is. Vele ellentétben ifj. Bugyis András valószínűleg amatőr volt a menedzselés területén. Nagy keservesen sikerült csak elintéznie néhány stipendiumot a szegény diákok számára, ez azonban összefügg korai halálával is, hiszen de facto

alig egy évig állt a preparandia élén. A halála utáni feljegyzésekből nyilvánvaló, hogy inkább Szatmár szegény lakosságához tartozott. Becsületére válik azonban, hogy Szatmárban hosszú időn át gondját viselte két öccsének.

A Bugyis unokatestvérek Kelet-Magyarország történetének érdekes személyiségei a XIX. század második felében. A könyv elemzi kettejük viszonyát is, ám nem sikerült kölcsönös levelezésükre példát találni. Figyelmet szenteltünk a két Bugyis emlékezetének is.

A „Bugyisék – ifjabb Bugyis András és idősebb Bugyis András élete és munkássága" című könyv szinte kizárólag levéltári anyagok és a korabeli sajtó cikkei alapján készült.

RESUMÉ

Cartea „Verii Budiš - Viața și opera lui Andrej Budiš jr. și Andrej Budiš sen.“ este o analiză a vieții a doi veri, nativi iluștri din Pavlovce nad Uhom. Andrej Budiš jr. (1837 - 1864) a fost singurul contribuitor din partea de est a Ungariei la revistele slovace ale vremii. A lucrat la Liceul Regal Catolic din Satu Mare, sub conducerea lui Martin Čulen. A fost directorul Institutului pedagogic din Satu Mare. Dar a murit foarte tânăr. Cartea analizează activitatea și contribuția sa în publicațiile Katolícke noviny (Ziarul catolic), Cyrill a Method(Chiril și Metodiu), Priateľa školy a literatúry (Prietenii școlii și literaturii), precum și experiența sa de viață în timpul ședерii sale la studiu în seminarul teologic din Litoměřice.

Andrej Budiš sen. (1824 - 1890) a fost din nou unul dintre cei mai activi preoți ai comitatului Ung. După hirotonia în Sătmar a fost paroh la Serednie timp de 20 de ani, unde s-a dovedit a fi un viticultor și vinificator de mare succes. Din 1872 a fost paroh în Ujgorod, a primit titlul de prelat de Okra și a devenit decan în Ujgorod. El a fost cunoscut mai ales pentru susținerea educației în întregul comitat Ung, a fondat școli de la Serednie până la Pavlovce nad Uhom. Cea mai cunoscută școală înființată de Andrej Budiš st. a fost casa Mariei din Ujgorod. A fondat școli de fete în Ujgorod, Serednie, Pavlovce nad Uhom, la care a chemat Surorile Congregației Sfântului Vincențiu din Satu Mare. El a creat mai multe fundații pentru a-și susține școlile.

Andrej Budiš sen. a fost cunoscut și ca un constructor de succes de clădiri ecleziastice, în special al bisericilor. A construit naosul lateral la biserica Sfântul Gheorghe din Ujgorod, a reconstruit biserica din Serednie, a dat spre construire biserica din Lekárovce. De asemenea, a adăugat trei capele la Calea Crucii din Ujgorod. Cartea se concentrează asupra carierei sale de preoție, vinificație și arhitectură. O atenție considerabilă este acordată relației sale cu slovacii, corespondenței sale cu episcopii diecezei de Sătmar, precum și caracterului său deloc simplu.

Ambii veri de-a lungul vieții lor nu și-au uitat satul natal - Pavlovce peste Uh. Pentru Andrej Budiš jr. aceasta a fost casa în care s-a bucurat să se întoarcă, dând Pavlovce nad Uhom ca exemplu de situație proastă în școlile sătești. Andrej Budiš sen. a vizitat și el Pavlovce foarte des, la sfârșitul vieții, construind în Pavlovce mai multe clădiri care ridicau semnificativ nivelul satului.

Ceea ce îi diferența pe verii Budiš a fost cu siguranță abilitatea lor economică. Andrej Budiš sen. a avut un talent natural managerial în a duce la bun sfârșit ceea ce a început. Treptat, a devenit din preotul sărac din Serednie cel mai mare contribuabil din comitatul Ung , în calitatea sa ca primdecan de Ujgorod. În timpul vieții sale a donat peste 100.000 de florini pentru diverse acțiuni caritabile. Unele dintre fundațiile sale au funcționat mulți ani după

moarte. Spre deosebire de el, Andrej Budiš jr. a fost probabil un amator în management. I-a fost greu să obțină mai multe burse pentru studenții săraci din preparandie, dar acest lucru a fost legat și de moartea sa prematură, el fiind director al preparandiei de fapt un an. Înregistrările de după moartea lui arată că era unul din oamenii săraci din Satu Mare. Ceea ce-l onorează este faptul că s-a îngrijit mult timp de cei doi frați în Satu Mare.

Verii Budiš au fost personalități interesante din istoria Ungariei de est din a doua jumătate a secolului XIX. De asemenea, cartea analizează relația dintre ei și nu a fost găsită corespondența dintre ei și relația lor. De asemenea, cartea analizează și memoria verilor Budiš după moartea lor.

Cartea „Verii Budiš - Viața și opera lui Andrej Budiš jr. și Andrej Budiš sen.“ este scrisă aproape exclusiv pe baza documentelor de arhivă și presă contemporană.

ZOZNAM PRAMEŇOV A LITERATÚRY

PRAMENE

Szatmári Püspöki és Káptalani Levéltár. Satu Mare, Rumunsko, fond Ordinariatus Episcopalis Szatmar. 1859 – 1890

Státní oblastní archiv Litoměřice. Biskupská konzistoř 1859 – 1864, Biskupský seminář Litoměřice 1860 – 1862

Colegiul National Mihai Eminescu. Satu Mare. Archív gymnázia. „*Personal Standes – Tabela des lat. Kath. K. k. Obergymnasium in Szathmar für das Schuljahr 1860 – 1861*"

Literárny archív, Slovenská národná knižnica, fond Andrej Radlinský, MJ 25

DOBOVÁ TLAČ

Katolícke nowiny wydáwané u Spolku Swato-Štěfánského. Ročník VIII., Budín 1856

Cyrill a Method. Katolický Časopis pro Cirkev a Školu. Vydávaný pod ochranou v. přadu bisk. v B. Bystřici. Ročník V., 1856

Cyrill a Method, čili Katolické noviny. Budín 1857

Cyrill a Method. Katolické Noviny, pre Cirkev, Dom a Školu. Ročník IX. Budín 1858

Cyrill a Method. Katolické Noviny pre Cirkev a Dom. Ročník X. Budín, neskôr Pešť 1859

Priateľ školy a literatúry (Príloha k Cyrillo-Methodovi.) Ročník I., Budín 1859, 1860

Pešťbudínske vedomosti. Noviny pre politiku a literatúru. Ročník II., Budín 28. februára 1862

Ung. Politikai és vegyes tartalmu hetilap. Užhorod 1866 - 1876

Ung. Társadalmi és vegyestartalmu lap. Užhorod 1877 - 1899

Borászati füzetek. 1869, 1870, 1871

Nagykároly és Vidéke. Társadalmi szepirodalmi és ismeretterjeszto hetilap. Ročník XVI. Nagy-Károly 1899

Heti Szemle. Politikai és társadalmi hetilap. Ročník XI, XVI, XXI. Szatmár 1901, 1906, 1911

Prágai Magyar Hírlap. Praha 1929

LITERATÚRA

BURA, László: *Iskolavárosunk Szatmárnémeti*. Szatmárnémeti 1999

A Szatmári püspöky egyházmegye Emlékkönyve. Szatmár 1904

GYULÁS, Pál.: *Magyar irók élete és munkái IV*. Budapest 1942

HLAVÁČ, Albert: *Andrej Radlinský*. Trnava 1994

HUDÁK, Ján: *Život a dielo Andreja Budiša ml*. In: Nové Obzory 22, Košice 1980

Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska. Bratislava 2000

KÓNYA, Peter: *Obec v druhej polovici 19. a na prahu 20. storočia (1849 – 1918)*. In: Pavlovce nad Uhom (1327 – 2008) Prechádzka históriou a súčasnosťou. Zost. Lýdia GAČKOVÁ – Martin MOLNÁR. Pavlovce nad Uhom 2006

LIPTOVSKÁ, Miriam: *Srdce v srdci. O živote satmárskeho biskupa Jána Háma*. Nitra 1992

POTOCKÝ, Michal: *Po stopách Andreja Radlinského*. In: Duchovný pastier, roč. 65, 1984, č. 3, s. 135 – 136

RIZNER, Ľ. V.: *Bibliografia písomníctva slovenského I.* Turčiansky svätý Martin 1929

Schematismus venerabilis cleri almae diocesis Szathmariensis pro anno 1858

Schematismus cleri almae dioecesis Szathamriensis ad annum 1861

SPIŠSKÝ, H.: *Andrej Budiš 1937 – 1864 Na 125. výročie smrti*. 1989. Signatúra OSC 12893

SZÖGI, László: *A Szatmárnémeti R.K. Bölcsészeti líceum és a püspöki szeminárium hallgatói 1804 – 1852*. Szatmárnémeti 2018

VYSOCKÝ, M.: *Andrej Budiš – zemplínsky literát*. In: Pútnik svätovojtešský. Kalendár na rok 1990. Bratislava s. 134 - 135

BUDIŠOVCI
Život a dielo Andreja Budiša ml. a Andreja Budiša st.

Autor:
doc. PhDr. Martin Javor, PhD.

Recenzenti:
doc. PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD.
doc. Mgr. Ján Adam, PhD.

Sadzba:
Ing. Stanislav Kurimai

Vydalo:
Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove

Prešov 2019

ISBN 978-80-555-2273-9